

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİ ENERJİ POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU

Doktora Tezi

Naziye ÖZDEMİR

Ankara-2018

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİ ENERJİ POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

Naziye ÖZDEMİR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bige SÜKAN

Ankara-2018

ÖZET

Bu çalışmada, Cumhuriyet dönemi enerji politikaları çerçevesinde Türkiye Elektrik Kurumu incelenmektedir. Ayrıca, Türkiye elektrik sektöründe görev alan elektrik şirketlerinin elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı, ticareti faaliyetleri ele alınmıştır. Atatürk Dönemi enerji politikaları ile elektrik sektörü değerlendirilerek, kronolojik olarak İnönü dönemi, Demokrat Parti (DP) dönemi, planlı kalkınma dönemi ve günümüze kadar tarihsel açıdan incelenmek üzere elektrik alanında yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Hükümet programları ve kalkınma planlarında sektör için hedeflenenler ve gerçekleşenler karşılaştırılmıştır. Türkiye Birinci ve İkinci Sanayi Planları ile kalkınma planlarında elektrik sektöründe hedeflenenler ve gerçekleşenler üzerine vurgu yapılarak, elektriğin diğer sektörlerle etkisine yer verilmiş, elektrik alanında plan ve programların önemine ve kamu elektrik sektöründe yeniden yapılanma ve serbestleşme çalışmalarına, elektrik özelleştirmelerine değinilmiştir. Bu tez çalışmasında ayrıca Türkiye Elektrik Kurumu'nun, elektrik sektörü içerisindeki konumu, Avrupa Birliği'ne uyum süreci çalışmaları, IMF ve Dünya Bankası önerileri doğrultusunda geçirdiği aşamalar, ekonomi politikaları, hükümet programları incelenmiştir. Enerji krizleri karşısında alınan tedbirler ve uygulanan politikalara değinilmiştir.

Türkiye Elektrik Kurumu, 1970 yılında kurulan bir iktisadi devlet teşekkülüdür. Kuruluş kanununa göre faaliyet konuları içerisinde elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti yer almaktadır. Belediyeler tarafından yapılan şehir dağıtım şebeke hizmetleri 1982 yılında Kurum'a devredilmiştir. Bu tarihten sonra tüm elektrik hizmetleri Türkiye Elektrik Kurumu bünyesinde toplanmıştır. Fakat bu durum çok uzun sürmemiştir. 1984 yılında elektrik üretimi, dağıtımı, iletimi ve ticareti görevinin özel hukuk hükümlerine göre faaliyetlerini yürüten yabancı ve yerli sermaye şirketlerine de verilmesini düzenleyen 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun yayınlanmıştır. Böylece, özel sektörün elektrikle ilgili hizmetlerde görev alması mümkün olmuştur.

Türkiye Elektrik Kurumu, 1993'te Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ) ve Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. (TEAŞ) olarak iki farklı iktisadi devlet

teşekkülü'ne ayrılmıştır. TEAŞ, elektriğin üretimi ve iletiminden sorumlu olmuş, TEDAŞ ise elektrik dağıtım görevini üstlenmiştir. 2001 yılına gelindiğinde TEDAŞ varlığını korumuş, TEAŞ ise elektrik üretiminden sorumlu Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ), elektrik iletiminden sorumlu Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) ve elektrik alım-satım anlaşmalarını devralarak toptan satış işlemlerinden sorumlu Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. (TETAŞ) olarak üç farklı iktisadi devlet teşekkülüne ayrılmıştır. Elektrik dağıtımında rekabete dayalı bir ortamın oluşturulması amacıyla elektrik dağıtım bölgeleri, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 2004 yılındaki kararı gereği özelleştirme kapsamına alınmıştır. Ayrıca, 2004 tarihli Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi ile yeniden yapılandırılması öngörülen enerji piyasasının yanı sıra, EÜAŞ'a ait stratejik elektrik üretim santralleri dışında kalanların özelleştirme kapsamına alınması ve elektrik üretim santrallerinin işletme hakkının verilmesi yöntemiyle özelleştirilmesine karar verilmiştir. 2013 yılında TEDAŞ'a ait 21 adet dağıtım şirketinin tümü özelleştirilmiş olup, Türkiye elektrik dağıtım altyapısının işletimi tamamen özel sektör tarafından yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Elektrik, Türkiye, Kurum, Şirket, Üretim, İletim, Dağıtım

ABSTRACT

This study examines the Turkish Electricity Authority in the framework of energy politics of the Republican era. In addition, the electricity generation, transmission, distribution and trading activities of power companies are discussed. Atatürk period energy politics and electricity sector were evaluated and chronological studies were fulfilled in the field of electricity to examine from the perspective of İnönü period, Democrat Party period, planned development period and daylight. Targets and realities for the sector have compared in government programs and development plans. In the First and Second Industrial Plans, Development Plans of Turkey, the effects of electricity on other sectors are emphasized and the importance of plans and programs in the field of electric power and also the restructuring and liberalization activities in the public electricity sector have included privatizations of electricity-related organizations are emphasized. This thesis also examines the Turkish Electricity Authority's position through EU harmonization process studies, IMF and World Bank proposals also in the electricity sector, the measures taken against the energy crises and the policy applied are mentioned.

The Turkish Electricity Authority is an economic state organization established in 1970. According to the law of establishment of TEK, electricity generation, transmission, distribution and trading are among the activity subjects. The city distribution network services provided by the municipalities were only transferred to the Agency in 1982. After this date, all electric services was collected in Turkey Electricity Authority. But this didn't last long. 3096 Law, on the Assignment of Electricity Generation, Transmission, Distribution and Trading of Institutions Outside the Turkish Electricity Authority, which regulates the assignment of electricity generation, transmission, distribution and trading of domestic and foreign companies having the status of capital companies subject to private law provisions outside the Turkish Electricity Authority in 1984. Thus, the private sector was also included in the electricity business.

In 1993, the Turkish Electricity Distribution Company (TEDAŞ) and the Turkish Electricity Generation and Transmission Company (TEAŞ) were established by the Turkish Electricity Authority such a two separate economic state entities. TEAŞ had a responsibility for electricity generation, transmission while TEDAŞ was

responsible for electricity distribution. In 2001, TEAŞ was separated into three separate economic state entities. EÜAŞ which is responsible for electricity generation, TEİAŞ responsible for electricity transmission, and TETAŞ responsible for wholesale operations, took over electricity purchase and sale agreements. In order to create a competition-based environment for electricity distribution, electricity distribution areas were included in privatization with the decision of the Higher Board of Privatization in 2004. Besides, it was decided to privatize the energy market, which was envisaged to be restructured with the Electric Power Sector Reform and Customization Strategy Document dated 2004, as well as excluding the strategic electricity generation plants belonging to EUAS, within the scope of privatization and giving power rights to the power generation plants. TEDAŞ all 21 distribution companies customized in 2013, the operation of Turkey's electricity distribution infrastructure is done entirely by the private sector.

Key Words: Energy, Electricity, Turkey, Authority, Company, Generation, Transmission, Distribution

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının amacı, Türkiye Elektrik Kurumu'nu Türkiye enerji politikaları çerçevesinde incelemektir. Türkiye Elektrik Kurumu, 1993 yılında iki ayrı iktisadi devlet teşekkülüne ayrılmış, 2001 yılında ise bu teşekküller yeniden yapılandırılmıştır. Bu tezde Cumhuriyet dönemi enerji politikaları; hükümet programları, kalkınma planları, Meclis görüşmeleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri taranarak irdelenmiş, gerek Türkiye Elektrik Kurumu gerek bu kurumun yeniden yapılandırılması sonucu oluşan teşekküller incelenmiştir. Çalışma esnasında ayrıca söz konusu teşekküllerde görev yapmış olan eski Genel Müdürlerden ulaşabildiklerimizle iletişime geçilerek röportajlar yapılmış, görüşleri alınmış ve yayınlarından faydalanılmıştır. Buna ilaveten kurum tarafından yayınlanan raporlar, dergiler, kitaplar ile kurum bünyesinde görev yapmış mühendislerle ve yöneticilere ait makalelerden yararlanılmıştır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde, 1923-1970 yılları arasında Türkiye Elektrik Kurumu öncesi elektrik sektöründeki gelişmelere yer verilmiştir. Bu bölümde, Atatürk dönemi, İnönü dönemi, Demokrat Parti dönemi, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında elektrik sektörünün durumu, sektörde görev alan ve elektrik hizmetlerini yerine getiren kurumlar ile enerji politikaları incelenmiştir.

İkinci bölümde, 1970 yılında kurulan Türkiye Elektrik Kurumu'nun 1993 yılına kadar uygulanan enerji politikaları çerçevesinde geçirdiği aşamalar, kalkınma planları, hükümet programları, enerji krizleri ve özelleştirme çalışmaları incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, 1994'ten 2001 yılına kadar Türkiye Elektrik Kurumu'ndan ayrılarak kurulan Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş.'nin yeniden yapılandırılmasını ve Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin özelleştirilmesini hazırlayan gelişmeler, elektrik sektöründe yapılan yasal düzenlemeler, kalkınma planları ve hükümet programları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu bölümde elektrik sektöründe özel sektörün de yer alması için uygulamaya konulan finansman modelleri, piyasayı serbestleşmeye hazırlayan gelişmelere yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, 2002-2013 yılları arasında uygulanan enerji politikaları doğrultusunda, Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. yeniden yapılandırılmış, Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin özelleştirilmesi tamamlanmıştır. Yeniden yapılandırılma sonucunda dört farklı iktisadi devlet teşekkülü olarak faaliyetlerini sürdüren elektrik kurumlarının yanı sıra elektrik piyasasının serbestleşmesi, elektrik dağıtımındaki özelleştirmeler yine kalkınma planları ve hükümet programlarında yer alan enerji politikaları çerçevesinde incelenmektedir.

Bu çalışmada bana görüş ve önerileri ile yol gösteren, sonsuz sabır ve katkıları ile farklı bakış açıları yakalamamı sağlayan tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Bige SÜKAN'a yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim. Ayrıca, gerek Tez İzleme Komitesi toplantılarındaki gerekse tez savunması sırasındaki katkılarından ötürü Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN'a, tez jürimde yaptıkları katkı ve yönlendirmelerden dolayı Sayın Prof. Dr. Hale ŞIVGIN'a, Sayın Prof. Dr. Necdet HAYTA'ya ve Sayın Prof. Dr. Hakan UZUN'a teşekkürü bir borç bilirim. Diğer yandan, Türkiye Elektrik Kurumu eski Genel Müdürlerinden Sayın Gültekin TÜRKÖĞLU ve Sayın Birkan ERDAL'a, Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. eski Genel Müdürü Sayın Bülent ÜLKÜ'ye, Elektrik Üretim A.Ş. eski Genel Müdürü Sayın Sefer BÜTÜN'e, Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. eski Genel Müdürü Sayın Hayrettin YILDIRIM'a ve Ankara Üniversitesi Nükleer Fizik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Sayın Prof. Dr. Niyazi MERİÇ'e destek ve yardımlarından dolayı minnettarım. Türkiye Elektrik İletim A.Ş., Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş., Elektrik Üretim A.Ş., Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.'de çalışan çok değerli mesai arkadaşlarıma çalışmalarında göstermiş oldukları sabırlı davranışları ve desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim. Aileme de bu değerli çalışmamı tamamlamamda göstermiş oldukları özveriden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Naziye ÖZDEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU ÖNCESİ ELEKTRİK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER (1923-1970)

A. Atatürk Döneminde Elektrik Sektörü (1923-1938)	14
1. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Elektrik Yatırımları.....	14
2. Türkiye'nin Yeraltı Kaynaklarının Elektrik Sektöründe Değerlendirilmesi.....	35
B. İnönü Döneminde Elektrik Sektörü (1938-1950)	39
1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Enerji Yatırımları ve Elektrik Politikası.....	39
2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem (1946-1950)	46
C. Demokrat Parti Dönemi Enerji Politikaları ve Elektrik Sektörü (1950-1960)	53
1. Elektrik Enerjisi Sektöründe Kamu Yatırımları ve Ülke Enerji Potansiyeli Üzerine Genel Bir Değerlendirme.....	53
2. Elektrik Enerjisi Sektöründe İmtiyazlı Yerli Şirketler.....	64
a) Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığı	64
b) Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı	65
c) Çukurova Elektrik Anonim Şirketi	66
d) Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik Santralleri Türk Anonim Şirketi.....	67
3. Enterkonnekte Sistem	68
4. Köy Elektrifikasyonu Çalışmaları.....	69
5. Nükleer Enerji Çalışmalarının Başlaması	71
6. Türkiye Birinci İstişari Enerji Kongresi	72
D. Planlı Kalkınma Dönemi ve Enerji Sektörü	75
1. Enerji Sektöründe Planlamanın Önemi.....	78
2. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Elektrik Sektörü (1963-1972).....	80

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU'NUN KURULUŞU VE GELİŞİMİ (1970-1993)

A. Türkiye Elektrik Kurumu'nun Kurumsallaşma Süreci.....	88
1. Türkiye Elektrik Kurumu'nun Kuruluşu	91
2. Türkiye Elektrik Kurumu ve Elektrik Sektöründe Genel Durum	95
B. Türkiye Elektrik Sistemi: Enterkonnekte Sistem.....	106
1. Ulusal Enterkonnekte Sistem.....	106
2. Uluslararası Enterkonnekte Sistemler.....	109
C. Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Elektrik Sektörü.....	112
1. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1973-1978).....	112
2. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1979-1983)	115
D. Alternatif Enerji Çalışmaları: Nükleer Enerji.....	119
E. Petrol Krizleri'nin Türkiye Elektrik Sektörüne Etkisi.....	122
F. Türkiye Elektrik Kurumu'nda Yapısal Değişim: 1980'li Yıllarda Enerji Sektöründe Özelleştirme Sürecinin Başlaması.....	126
1. Elektrik Enerjisi Sektöründe Yasal Düzenlemeler.....	132
2. İmtiyazlı Şirketler, Görevli Şirketler ve İlk Özelleştirme Deneyimleri.....	142
a)Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı	142
b)Kayseri ve Civarı Elektrik Türk Anonim Şirketi.....	143
c)Çukurova Elektrik Anonim Şirketi	143
d)Aktaş Elektrik Ticaret Anonim Şirketi	145
e) Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik Santralleri Türk Anonim Şirketi.....	146
G. Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Elektrik Sektörü.....	147
1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1985-1989)	147
2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1989-1994)	151
H. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Enerji Teminine Katkısı.....	155
I. Türkiye Elektrik Kurumu'nun Türkiye Elektrik Üretim İletim Anonim Şirketi ve Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi Olarak İkiye Ayrılması.....	157

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE ELEKTRİK ÜRETİM İLETİM ANONİM ŞİRKETİ'NİN YENİDEN YAPILANDIRILMASINI ve TÜRKİYE ELEKTRİK DAĞITIM ANONİM ŞİRKETİ'NİN ÖZELLEŞTİRİLMESİNİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER (1994-2001)

A. Elektrik Enerjisi Sektöründe Yasal Düzenlemeler	160
1. Elektrik Enerjisi Sektöründe Özelleştirme Çalışmaları ve Finansman Modelleri	160
2. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1996-2000).....	171
3. Aktaş Elektrik Ticaret Anonim Şirketi İmtiyazının Feshi	177
B. Hükümet Programlarında Elektrik Sektörü ve Hedefler	178
C. 2000-2001 Yıllarında Ekonomik Krizlerin Enerji Sektörüne Etkileri	185
D. 20 Şubat 2001 Tarihli, 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu	189
E. 2001 Yılı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda Enerji Sektörüne Yönelik Hedefler	193
F. Elektrik Sektöründe Acil Çözümler	195
G. Uluslararası Enterkonnekte ve Elektrik İleticileri Koordinasyon Birliği (Union for the Co-ordination of Transmission of Electricity)	199

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ELEKTRİK SEKTÖRÜNDE YENİ OLUŞUMLAR: TÜRKİYE ELEKTRİK ÜRETİM İLETİM A.Ş.'NİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE TÜRKİYE ELEKTRİK DAĞITIM A.Ş.'NİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ (2002-2013)

A. Elektrik Sektöründe Serbestleşme Çalışmaları ve Diğer Gelişmeler	202
1. Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi	207
2. Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi	210
B. Elektrik Sektöründe Özelleştirme ve Yeniden Yapılandırma Çalışmaları	212
1. Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş.'nin Üç Bölünmesi: Elektrik Üretim A.Ş., Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş., Türkiye Elektrik İletim A.Ş.	213
a) Elektrik Üretim Anonim Şirketi	214
b) Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi	216
c) Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi	218
2. Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi'nin Özelleştirilmesi Süreci	222
C. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planları'nda Enerji Konusu ve Yeni Elektrik Piyasası Kanunu	226

1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Elektrik Sektörü (2001-2005)	226
2. Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (2007-2013)	228
3. 14 Mart 2013 tarihli, 6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu	231
4. Onuncu Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (2014-2018).....	232
D. Türkiye Elektrik İletim Sistemi'nin Avrupa Elektrik İletim Sistemi'ne Bağlanması.....	234
E. Nükleer Santral Çalışmaları.....	235
SONUÇ	245
KAYNAKÇA.....	254
EKLER	272
ÖZGEÇMİŞ.....	30909

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.b.: Adı geçen belge

a.g.t.: Adı geçen tez

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP : Anavatan Partisi

AO : Anonim Ortaklığı

AP : Adalet Partisi

ATO : Ankara Ticaret Odası

BAE : Birleşik Arap Emirlikleri

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BEA: British Electricity Authority

Bkz.: Bakınız

BOTAŞ :Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

ÇATES : Çatalağzı Termik Santrali

ÇEAŞ : Çukurova Elektrik Anonim Şirketi

DEK-TMK : Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi

DSP: Demokratik Sol Parti

DP : Demokrat Parti

DPT : Devlet Planlama Teşkilatı

DSİ: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

DUY : Elektrik Piyasası Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği

EBR-1 : Experimental Breeder Reactor

EDF: Électricité de France

EİEİ : Elektrik İşleri Etüt İdaresi

EİH : Enerji İletim Hattı

EMO : Elektrik Mühendisleri Odası

ENH : Enerji Nakil Hattı

ENTSO-E: Avrupa Elektrik İletim Sistemi İşletmecileri Birliği

EPDK : Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)

EPİAŞ : Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi

ESHOT : İzmir Elektrik, Su, Havagazı Otobüs ve Trolleybüs Umum Müdürlüğü

ETKB : Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı

EÜAŞ : Elektrik Üretim Anonim şirketi

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

GW : Gigawatt = 1000000 kW

GWh : Gigawattsaat = 1000000 kWh

HES : Hidroelektrik Santrali

IBRD : Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası

İDT : İktisadi Devlet Teşekkülü

IEA : International Energy Agency

IEM: Avrupa İç Elektrik Pazarı

IHD : İşletme Hakkı Devri

IMF : International Monetary Fund

İETT : İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri Genel Müdürlüğü

İHD : İşletme Hakkı Devri

İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi

KİK : Kamu İktisadi Kuruluşu

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsü

kV : Kilovolt

kW : Kilowatt

kWh : Kilowatt saat

MEPhI: Moskova Ulusal Nükleer Araştırmalar Üniversitesi

MKE: Makine Kimya Endüstrisi

MP: Millet Partisi

MTA : Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü

MYTM : Milli Yük Tevzi Merkezi

MW : Megawatt = 1000 kW

MWh : Megawattsaat = 1000 kWh

NGS : Nükleer Güç Santrali

OAPEC : Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı

OECD : Organisation for Economic Cooperation and Development

OPEC : Organization of the Petroleum Exporting Countries-Petrol Üreten Ülkeler Topluluğu

PMUM: Piyasa Mali Uzlaştırma Merkezi

PPC: Public Power Corporation

RP: Refah Partisi

SCADA : Supervisory Control and Data Acquisition

SHP : Sosyaldemokrat Halkçı Parti

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TAEK :Türkiye Atom Enerjisi Kurumu

TANAP : Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı

TAŞ : Türk Anonim Şirketi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TEK : Türkiye Elektrik Kurumu

TEAŞ :Türkiye Elektrik Üretim İletim Anonim Şirketi

TEDAŞ :Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi

TEİAŞ :Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi

TES : Termik Elektrik Santrali

TETAŞ :Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi

TKİ : Türkiye Kömür İşletmeleri

TM : Trafo Merkezi

TMMOB : Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TODAİE : Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TTK : Türkiye Taşkömürü Kurumu

TÜGİAD : Türkiye Genç İşadamları Derneği

TUPRAŞ : Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi

TÜRKAK : Türk Akreditasyon Kurumu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

TUTES : Tunçbilek Termik Elektrik Santrali

UCTE : Uluslararası Enterkonnekte ve Elektrik İleticileri Koordinasyon Birliği-
Union for the Coordination of Transmission of Electricity

USSR: SSCB, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

WOCOL: World Coal Study

WTO : Dünya Ticaret Örgütü

Yİ : Yap-İşlet

YİD : Yap-İşlet-Devret

YG : Yüksek Gerilim

YPK : Yüksek Planlama Kurulu

YTM : Yük Tevzi Merkezi

YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Enerji, bir zaman süresinde kullanılan güç toplamını ifade etmektedir.¹ Üretimde kullanılması zorunlu olan enerji, ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel girdilerinden biridir. Toplumların gelişimi, geliştirdikleri ve kullandıkları enerji kaynaklarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Gelecekteki gelişmelerin de enerji kaynaklarının bulunabilirliğine ve sürekliliğine bağlı olarak ortaya çıkacağı öngörülmektedir.

Enerji, ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel yaşantısını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, enerji politikaları oluşturulurken bunların ülke yapısına uygun olmalarına özen gösterilmesi gerekmektedir. İleri ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinde büyük katkısı olduğundan elektrik enerjisi, ülkelerin kalkınmasında en büyük itici güç ve destek unsuru olarak yer almıştır. Bu gerçeği en iyi ve önce gören milletler, kalkınma hamlelerinde daha hızlı başarıya ulaşmışlardır.²

Ekonominin faaliyet bölümleri sektör olarak adlandırılmaktadır. Sektör, Türk Dil Kurumu'nca bölüm, dal, kesim veya aynı işi yapan topluluk olarak tanımlanmıştır.³ Ekonomi içerisinde ulaştırma, sanayi, enerji, tarım, hizmet gibi sektörler yer almaktadır. Enerji sektörü denildiğinde gaz, petrol, elektrik, odun, kömür gibi tüm enerji kaynakları akla gelmektedir. Elektriğin alt sektörü ise, elektrik üretimini, iletimini, dağıtımını ve ticaretini kapsamaktadır. Elektrik enerjisi sektörü ekonomideki tüm kesimler için hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu sektördeki darboğazlar bütün kesimleri etkilemektedir.

Elektrik üretimi⁴ başka formdaki enerji kaynaklarının elektriğe çevrilmesi işlemidir. Elektrik enerjisi; kömür, fuel-oil, linyit gibi fosil kaynakları kullanan termik santrallerde, suyun düşme gücünden yararlanılarak hidrolik santrallerde,

---

¹ **Terimler Sözlüğü (Enerji-Mali-Hukuki-İdari-Elektrik)**, Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. Ankara, 1999, s.43.

² F.Behçet Yücel, "Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümünde Türkiye Elektrik Kurumu ve Enerji Politikamız", **50. Yıl**, Türkiye Elektrik Kurumu, Ankara, 1973, s.i.

³ <http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 21.02.2017).

⁴ Elektrik üretim tesislerinde enerji kaynaklarının elektrik enerjisine dönüştürülmesi elektrik üretimi olarak tanımlanmaktadır. **Resmi Gazete** 28.05.2014, Sayı:29013.

rüzgâr santrallerinde, nükleer güç santrallerinde vb. üretilebilmektedir. Elektrik iletimi,⁵ üretilen enerjinin üretim santrallerinden yüksek gerilim hatlarıyla dağıtım sistemine naklini ifade etmektedir. Bu yüksek gerilimli elektrik, trafo merkezleri vasıtasıyla düşük gerilime çevrilerek son kullanıcılarına ulaştırılmakta, yani dağıtımı gerçekleştirilmektedir.⁶ Elektrik ticareti, ihtiyaç duyulan kaliteli, ucuz ve güvenilir enerjinin temini ve satışı işlemlerini kapsamaktadır.

Her alanda kullanımı yaygın olan elektriğin ölçü birimleri arasında Watt (W), kilowatt (kW), megawatt (MW) ve gigawatt (GW) yer almakta olup, 1 kW 1.000 Watt, 1 MW 1 milyon Watt, 1 GW 1 milyar Watt'a karşılık gelmektedir. Volt ise gerilim birimi olup, elektromotor kuvvet ve potansiyel farkının pratik birimi olarak tanımlanmaktadır.⁷ Kurulu güç MW, kişi başına kurulu güç W, brüt elektrik üretimi ve tüketimi gigawattsaat (GWh) ve kişi başına brüt elektrik tüketimi kilowattsaat (kWh) olarak değerlendirilmiştir.

İkame edilmesi güç, üretimi yüksek maliyetli, depolanabilme özelliği bulunmayan elektriğin tüketimi aylara, günlere ve saatlere göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle, elektrik üretiminin kesintisiz, kaliteli, güvenilir, tüketicilere kolayca erişilebilir, ucuz ve bol olması gerekmektedir. Üretilen elektriğin kesintisiz, kaliteli ve güvenilir bir şekilde tüketicilere ulaştırılması enterkonnekte sistem ile sağlanmaktadır.

Elektrik enerjisi üretildiği yerden tüketilmek üzere daha uzak yerlere yüksek gerilimli enerji nakil hatları ve kablolarla ulaştırılmaktadır. Bir bölge veya ülkenin ihtiyacı olan elektrik enerjisinin temini için o yerin bütün elektrik santralleri, trafo merkezleri ve aboneleri arasında kurulmuş olan sisteme bir başka deyişle üretim tesislerinin bir iletim tesisine, bu iletim tesisinin de diğer tesislere bağlanarak müşterek çalışmalarına enterkonnekte çalışma, sistemin tümüne de enterkonnekte sistem denir. Enterkonnekte sistem, jeneratörlerin, hatların, trafoların ve diğer

---

⁵ 36 kV'ın üzerindeki hatlar üzerindeki gerilim seviyesinden elektrik enerjisinin nakli, elektrik iletimi olarak tanımlanmaktadır. Aynı **Resmi Gazete**.

⁶ 36 kV ve 36 kV'ın altındaki hatlar üzerindeki gerilim seviyesinden elektrik enerjisinin nakli ise elektrik dağıtımı olarak tanımlanmaktadır. Aynı **Resmi Gazete**.

⁷ M.Hilmi Özenli, **Ansiklopedik, Elektrik-Elektronik Nükleonik-Bilgisayar Terimleri Sözlüğü İngilizce-Türkçe**, Universal Sözlük ve Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s.512, 623, 702, 1223, 1215.

elektriki cihazların oluşturduğu sistemdir. Sistem, birçok jeneratörün birbiriyle bağlanması, birçok hattın birbiriyle paralel olması ve birçok trafo ve teçhizatın sistemde yer alması, bunların ilişkilerinin düzenlenmesi, amaca uygun, ekonomik ve kaliteli işletilmesi için 24 saat süreyle devamlı çalışan yük dağıtım işletmeciliğini gerektirmektedir.⁸ Aralarında uzak mesafeler bulunan elektrik üretim ve elektrik tüketim merkezleri birbirlerine iletişimle ve enterkonnekte sistemlerle bağlıdır. Depolanabilme özelliği bulunmayan elektrik enerjisinin üretiminin ve tüketiminin dengede tutulması gerekliliğinden üretildiği andan itibaren derhal kullanıcıya ulaştırılması gerekmektedir. Elektrik tüketim seviyesi mevsimlere, bölgelere, çoğu zaman gün içerisinde saatlere göre değişebileceğinden elektrik üretimini, elektrik tüketimindeki değişimlere göre enterkonnekte sistemler ayarlamaktadır.⁹ İşletmeleri özel dikkat isteyen enterkonnekte şebekede bulunan hatlar ve trafolarla oluşacak arızalar, o bölge ve hatta ülkenin tamamında elektrik kesilmelerine sebep olabilmektedir.¹⁰ Sistemin ilk tesisleri gerektikleri bölgelerde kurulmakta, bunların civarında alt sistemler oluşturulmakta ve daha sonra ülke sistemini kurmak üzere bu alt sistemler birbirine bağlanmakta veya en büyüklerinin etrafında irtibatlanmaktadırlar.¹¹ Tüketicilere emniyetli ve istenen miktarda ucuz enerjiyi temin etmek için kurulan, ülke veya bölge santrallerinin birbirine bağlanarak birlikte çalışmasını sağlayan enterkonnekte sistem ile büyük santraller birbirine bağlanmaktadır. Enterkonnekte şebekenin ulaşamadığı yerlere küçük takatli santraller kurulmuştur.¹² Enterkonnekte sistemin faydası bir santralde arıza veya bakım olması halinde diğer santrallerin onun ürettiği enerjiyi de üreterek, arıza veya bakımda olan santralin çalışmamasının mahsurlarını ortadan kaldırması, tüketici merkezlerinin birden çok enerji nakil hattına bağlanarak çok yönlü beslenmelerini

---

⁸ **Brifing**, TEAŞ Ulusal Yük Dağıtım Müdürlüğü, Ankara, 2001, s.7.

⁹ **Orta ve Uzun Dönem ÇYG (380 KV) İletim Sistemi Planlama Esasları ve (1997-2010) Uzun Dönem Gelişim Planı**, TEK, Ankara, 1994, s.4.

¹⁰ **Türkiye Enterkonnekte Sistemi Birinci Safha: 1952-1977**, TEK, Ankara, 1971, s.1

¹¹ **A.g.e.**, s.3.

¹² Özkan Ünver, **Türkiye'de Elektrik Üretim ve Tüketimi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları:68, Ankara, 1973, s.76, 60.

sağlamasıdır.¹³ Böylece, sistemde termik, hidroelektrik, rüzgâr vb. santral farkı gözetilmeden önemli arızalar dışında kesintisiz enerji sağlanabilmektedir.

Enterkonnekte sistemin diğer bir faydası da elektrik ücretlerinin düşük olmasını sağlamasıdır. Enterkonnekte şebekenin ulaşabildiği yerlerde elektrik ücretleri çok düşük diğer yerlerde ise çok yüksektir. Bu farkı önlemek amacıyla, enterkonnekte şebekenin ulaştığı veya ulaşmadığı köyler dâhil her yerde bütün yurtta geçerli tek elektrik tarifesi uygulanması önemlidir.¹⁴ Zamanla artan enerji ihtiyacının yüksek maliyeti, mahalli santrallerden elektrik temin eden tüketicilerin enterkonnekte sisteme bağlanarak ucuz ve emniyetli enerjiden yararlanmak istemeleri üzerine yeni santrallerin kurulmasını ve bu santrallerin paralel çalışmalarını gerektirmiştir.

Ulusal enterkonnekte sistemin yanı sıra ülkelerarası elektrik enerjisi alışverişi de, günlük ve mevsimlik yük değişiklikleri nedeniyle ülkelerin hidrolik ve termik elektrik santralleri için uygun bir çalışma düzeni sağlamaktadır. Ayrıca, ülkelerarası elektrik enerjisi alışverişi sayesinde kuraklık ve arıza gibi çeşitli nedenlerle ortaya çıkan elektrik enerjisi açıklarını kapatma olanağı elde edilebilmektedir.¹⁵

Her ülke kendi elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak amacıyla olsa bile normal veya anormal hidrolik şartlar (normal koşullarda suyun yeterli olması buna karşın anormal koşullarda sel veya kuraklık olması durumu), üretim tesislerinin inşasında veya bakım programlarında ortaya çıkan gelişmeler, arıza hallerinde üretim tesislerinin devreden çıkmaları gibi enerji ve güç miktarlarında eksiklik olduğu durumlar söz konusu olabilir. Bu sebeple, bazı ülkelerin elektrik enerjisi ve güç eksikliklerini diğer ülkelerin imkânlarından karşılamaları gerekebilir.¹⁶ Ülkeler arası enterkoneksiyonlar¹⁷ arttıkça bu alışverişi düzenleyen bölgesel kuruluşlar kurulmaya

---

¹³ Muhittin Babalioğlu, “Şebekelerimiz”, **50. Yıl**, TEK, Ankara, 1973, s.34.

¹⁴ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (27 Ekim 1965-26 Mart 1971)**, Hazırlayan İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, C.IV, TBMM Basımevi, 2013, s.2621.

¹⁵ Gültekin Türkoğlu, “Komşu Ülkeler ile Elektrik Enerjisi Bağlantıları”, **Enerji Dünyası**, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s.245.

¹⁶ **A.g.m.**, s.246-249.

¹⁷ Uluslararası enterkoneksiyon şartı, Elektrik Piyasası İthalat ve İhracat Yönetmeliği’nde “*Ulusal elektrik sisteminin diğer ülkelere ait elektrik sistemi ile senkron paralel (uyumlu), asenkron paralel veya ünite yönlendirmesi yöntemlerinden birinin kullanılmasıyla veya komşu ülkede oluşturulacak izole bölgenin beslenmesi yöntemiyle yapılacak enterkoneksiyonu*” olarak belirtilmiştir. **Resmî Gazete** 1 Haziran 2011, Sayı:27951.

başlamıştır. 1951 yılı itibariyle Batı Avrupa Enterkonnekte Sistemi içinde uluslararası enterkonneksiyon sistemleri bulunmaktadır. Bunlar: Federal Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, İsviçre'nin yer aldığı Union for the Coordination of Transmission of Electricity (Elektrik İletimi Koordinasyon Birliği); Danimarka, Finlandiya, İzlanda, Norveç, İsveç'in bulunduğu Association for Electricity Cooperation in Nordic Countries (İskandinav Ülkeleri Elektrik İşbirliği) ve The Electrical Interconnection Between Portugal, Spain and France (Portekiz, İspanya ve Fransa arasında Elektrik Bağlantısı)'dır. Doğu Avrupa Enterkonnekte Sistemi içinde Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Mongolya, Polonya, Romanya, USSR'nin yer aldığı Council for Mutual Economic Assistance (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) bulunmaktadır. Balkan Enterkonnekte Sistemi içinde ise Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan'dan oluşan bir koordinasyon komitesi kurulmuştur.¹⁸

Görüldüğü üzere uluslararası enterkonnekte sistem ile elektrik temini ülkelerarası ekonomik faaliyetler içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu faaliyetler enerji ekonomisinin alanına girmektedir. Türkiye Elektrik Kurumu eski Genel Müdürlerinden Behçet Yücel'e göre ekonominin bir dalı olarak değerlendirilen Enerji Ekonomisi, endüstride her kesimde ve bütün toplum tarafından enerjiye duyulan ihtiyacın artması, enerjinin kaynaklar itibariyle büyük miktarda çeşitlenmesi sebebiyle ekonomik faaliyetlerden biri sayılmıştır. Enerji Ekonomisi'nin konusu içerisine ekonomik büyüme ile enerji talebi arasındaki ilişki, enerji kaynakları, enerjinin bolluğu veya yetersizliğinin ekonomik çalışmalar üzerindeki etkileri girmektedir.¹⁹ Ayrıca, enerji kaynaklarının üretimi, tüketimi, ithalatı ve ihracatı konularının da enerji ekonomisinin alanı içinde bulunduğunu söylemek mümkündür.

Enerji politikası ise, belirli bir varlığın, genellikle hükümetin, enerji üretimi, dağıtımını ve tüketimi dahil olmak üzere enerjinin gelişimi konularını hangi şekilde ele alacağına karar verme biçimi ya da yöntemidir. Ulusal bir enerji politikası, o ülkenin

---

¹⁸ 1 Ocak 1974 tarihi itibariyle Balkan ülkeleri arasında karşılıklı elektrik enerjisi alışverişini sağlamak amacıyla 9 adet enterkonneksiyon hattı bulunmaktadır. Türkoğlu, **a.g.m.**, s.246-249.

¹⁹ F.Behçet Yücel, **Enerji Ekonomisi**, Akay Ofset Matbaacılık, Ankara, 1994, s.11.

yasaları, antlaşmaları ve direktiflerini içermektedir.²⁰ Enerji politikalarının belirgin özelliği büyük bir yatırım sermayesi gerektirmesidir. Enerji politikası doğrudan veya dolaylı olarak ithalat ve ihracat hacmini de etkilediğinden enerji planlaması, Türkiye gibi sınırlı döviz kaynaklarına sahip, ithal kaynaklara bağımlı, enerji kaynakları kıt ülkeler için yararlı ve zorunludur. Bu zorunluluk boru hatları, elektrik santralleri, madenler, rafineriler gibi enerji projelerinin çok uzun sürelerle ve yüksek finansmana gereksinim duyması nedeniyle de ortaya çıkmaktadır.²¹

İnsanlar, eski çağlardan beri ısınma ve aydınlatmada kullanılmak üzere çevresinde kolay bulabildiği odun, kömür, tezek, su, rüzgâr gibi kaynakları kullanmayı tercih etmişlerdir. Aydınlatma için ateş, el meşaleleri, yağ kandilleri, mumlar, yağ lambalarını kullanmışlardır.²²

Enerji kaynakları ikiye ayrılmaktadır. Birincil kaynaklara örnek olarak odun, tezek, artıklar, taşkömürü, doğalgaz, petrol, linyit, güneş, jeotermal, rüzgâr gösterilirken, ikincil enerji kaynaklarına örnek olarak birincil enerji kaynaklarına bağımlı ve çeşitli yöntemler sonucu bunlardan elde edilen kok, elektrik ve havagazı gibi enerji kaynakları gösterilmektedir.²³

Osmanlı Devleti'nde elektrik kullanılmadan önce çıra, mum, yağ lambaları, petrol, odun, kömür, tezek, gazyağı, vb. aydınlatma ve ısıtmada kullanılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da geceler, 16. yüzyılın başlarına kadar karanlıktı ve bu karanlığı aydınlatacak herhangi bir aydınlatma aracı olmadığı için soygun ve hırsızlık gibi olayların önlenmesi amacıyla zaman zaman gece sokağa çıkma yasağı konmuştur.²⁴

---

²⁰ Levent Aydın, **Enerji Ekonomisi ve Politikaları Kuram ve Kavramlar-Piyasalar-Modeller-Politikalar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s.523.

²¹ Emre İncecik, **Türkiye'nin Enerji Politikalarının Tarihsel Değişim Süreci ve Enerjide Verimlilik**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.44-45.

²² Vahit Taha Kurutlu, **19. Yüzyılın Yarısında İstanbul'da Aydınlatma Aracı Olarak Havagazı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.65.

²³ Tuncay Ercan, "Enerji ve Enerji Kaynakları", **Enerji Dünyası**, DEK-TMK Bülteni, Sayı: 2 (Nisan 1995), s.33, 34.

²⁴ R.Sertaç Kayserilioğlu, Mehmet Mazak ve Kadir Kon, **Osmanlı'dan Günümüze Havagazı'nın Tarihi**, C.I, İBB, İstanbul, 1999, s.38.

18. yüzyıldan itibaren devam eden aydınlatma alanındaki çalışmalar 19. yüzyılda belli bir seviyeye gelmiş, havagazı ile aydınlatma Avrupa’da yaygınlaşmaya başlamıştır. Maden kömürünün ısıtılarak kimyasal işlemden geçirilmesi sonucunda elde edilen gaz havagazı olarak, geriye kalan kömür ise kok olarak adlandırılmıştır.²⁵ 1812 yılında İngiltere’de bir fabrikada üretilen havagazı ile Londra’nın bir caddesi aydınlatılmıştır. Londra’da kurulan Gas Light and Coke Company Şirketi dünyanın ilk havagazı şirkettir. 1817’de Baltimore ve 1820’de Paris havagazı ile aydınlatılmıştır.²⁶ Osmanlı’da 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, Osmanlıların değişen dünya koşullarına ayak uydurma, eski sistemin aksaklıklarını ortadan kaldırarak Avrupa’daki modern kurumları örnek alma isteğinin bir sonucudur. Ferman ile kentsel reformların yapılması arzusu güçlenmiş²⁷ ve Osmanlı şehirlerinde sokakların düzenli bir şekilde aydınlatılması gereği gündeme gelerek, halktan konakların ve dükkânların önüne kandil koymaları talep edilmiştir. Ancak, kandiller arası mesafe çok uzak olduğu için sokaklar yeterince aydınlatılamamıştır.²⁸ 1846 tarihinde yayınlanan hükümet bildirisinde, “geceleri sokakların aydınlatılmasının kamu yararı gereği” olduğu belirtilerek, evlerin kapısının önüne ve dükkânlara kandil asılması padişah buyruğu olarak halka duyurulmuştur. Söz konusu karara göre, halkın ve esnafın hem evlerine hem de dükkânlarına kandil ya da fener asma zorunluluğu getirilmiştir.²⁹ 1857’de İstanbul’da Galata, Pera ve Tophane’yi kapsayan Altıncı Daire-i Belediye’nin (Osmanlı’da modern belediyeciliğin ilk adı) kurulmasıyla, şehirde Avrupa’nın büyük kentlerindeki benzer bir şekilde temizlik ve aydınlatma hizmetlerini düzenleme arayışına girilmiştir.³⁰

---

²⁵ Kurutlu, **a.g.t.**, s.25.

²⁶ Yahya Coşkun, **20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul’da Aydınlatma Aracı Olarak Elektrik**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013, s.28.

²⁷ Kurutlu, **a.g.t.**, s.32.

²⁸ Asu Aksoy, Funda Açıkbaş ve Ayşenur Akman, **Silahtarağa Elektrik Santrali 1910-2004**, 2.B. Ofset Yapımevi, İstanbul, 2009, s.13.

²⁹ R.Sertaç Kayserilioğlu, Mehmet Mazak ve Kadir Kon, **a.g.e.**, s.38-39.

³⁰ Asu Aksoy, Funda Açıkbaş ve Ayşenur Akman, **a.g.e.**, s.3.

Osmanlı Padişahı Abdülmecid döneminde 1855 yılında Dolmabahçe Sarayı yapılmıştır.³¹ Sarayın aydınlatılması amacıyla 1856 yılında açılışı yapılan Dolmabahçe Gazhanesi'nde üretilen ürün fazlası havagazı ile ilk olarak Beyoğlu Caddesi aydınlatılmıştır.³² Bu arada Avrupa'ya giden öğrenciler, elçilik göreviyle çeşitli ülkelere giden sefirler, seyyahlar, düşünürler ve yazarlar başta olmak üzere Avrupa dergilerini okuyan ve modayı takip edenler Avrupa'yı yakından izlemektedirler. Yöneticiler başta olmak üzere devleti ve toplumu yeniden yapılandırmak isteyenler Avrupadaki gelişmelerin benzerini Osmanlı Devleti'nde de görmek istemişlerdir.³³ O yıllarda havagazı ile aydınlatma söz konusu olduğundan Pera'da ikamet eden varlıklı kesim havagazı tesisatı yaptırmak üzere Gaz İdaresi'ne başvurmuş ve Beşiktaş, Beyoğlu, Harbiye'deki konutların bazılarında havagazıyla aydınlatma mümkün olmuştur.³⁴ İstanbul'un diğer yerleşim yerlerinde ikamet edenler de hane, dükkân ve caddelerinin aydınlatılması için talepte bulunmuşlar, böylece aydınlatma sosyal hayatın bir parçası haline gelmiştir.³⁵ İstanbul'a ait ikinci gazhane Anadolu Yakası'nda yer alan ve ilk sanayi tesislerinden biri sayılan Kuzguncuk Gazhanesi'dir. Bu gazhane Beylerbeyi Sarayı'nın aydınlatılması amacıyla 1865 yılında kurulmuştur. İstanbul ile Anadolu Yakası'nı aydınlatmak için ise 1880 yılında Yedikule Gazhanesi, 1891 yılında Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi kurulmuştur.³⁶

İstanbul'un dışında İzmir'de de havagazı fabrikası kurma girişimleri başlamıştır. Mesela, 1857 yılında bir Fransız girişimci, gün batımıyla karanlığa boğulan, gece sokağa çıkanların kandiller, meşaleler ya da benzeri araçlarla yolları aydınlattığı, konutların aydınlatılması için zeytinyağı kandilleri ya da mumların kullanıldığı İzmir'de havagazı fabrikası kurma ve havagazıyla şehri aydınlatma talebinde bulunmuştur. Bu kişi, Paris Gaz Şirketi adına Osmanlı Devleti'ne başvurmuş, ancak vefatı üzerine bu girişim gerçekleşmemiştir. 1859 yılında,

---

³¹ A.g.e., s.13.

³² R.Sertaç Kayserilioğlu, Mehmet Mazak ve Kadir Kon, a.g.e., s.47.

³³ Coşkun, a.g.t., s.45.

³⁴ Asu Aksoy, Funda Açıkbaş ve Ayşenur Akman, a.g.e., s.13.

³⁵ Kurutlu, a.g.t., s.65.

³⁶ Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, No:2, C.V, İstanbul, 1995, s.2635.

İstanbul gazetesini kurmuş ve İzmir’de havagazı fabrikası kurma önerisi hükümetçe kabul edilmiş ve girişimci, şehrin aydınlatılması imtiyazını 40 yıl süre ile elde etmiştir. Havagazı fabrikasının inşaatına 1862 yılında başlanmıştır. Fabrikayı, merkezi Glasgow’da bulunan Laidloux and Sons Şirketi kurmuştur. Tesisin İzmir’in kentsel hayatının modernleşmesinde çok önemli katkısı olmuştur.³⁷ 19. yüzyılda sokaklar havagazı fenerleri ile, konutlar ise havagazı lambaları ile aydınlatılmaktaydı.³⁸

Elektrik kullanılarak, iletişimde yararlanılan en önemli araçlardan biri telgraftır. Amerikalı Samuel F.B. Morse tarafından 1844 yılında telgraf metni, elektrik hattı üzerinden 100 km mesafeden Washington’dan Baltimore’ya gönderilmişti. Bu bilinen ilk ticari ve elektrikli telgraf haberleşmesiydi.³⁹ Bu telgraflar, bir verici ile bir alıcının arasında iletişim sağlamak üzere çekilmiş elektrik hattından oluşmaktaydı. Türkiye’de elektrikle ilgili ilk uygulamalar, 1855 yılında telgrafın Osmanlı Devleti’ne girişiyle başlamıştır. Maliyeti az, şifrelenebilir, güvenli iletişim sağlayan telgraf haberleşmesi kısa sürede ülkede yaygınlaşmıştır. Telefon ise, alıcı ve verici arasında elektrik yoluyla sesin iletilmesini sağlamaktadır. Devletin telefon haberleşmesini çok iyi denetleyememesi, bu sebeple Padişah’ın haberleşme aracı olarak telefonu telgraf gibi güvenilir bulmaması gibi nedenlerle telefonun pratikte kullanılmaya başlanması ancak 1914 yılında mümkün olabilmektedir.⁴⁰

Havagazından aydınlatmada ve ısıtmada yararlanılmaktaydı. Elektrik kullanımının yaygınlaşması ile havagazının geçtiği borulardan elektrik kabloları geçmeye başlamıştır. Havagazı fabrikalarının aydınlatmada yetersiz kalması ve elektriğin kullanımına olan talep artışı karşısında o zamanki hükümet elektrik imtiyazı isteklerini değerlendirmeye almıştır. Hükümet, havagazı çalışmaları için

---

³⁷ Mustafa Bozdemir, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Endüstriyel Mirasımız**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2011, s.204-205.

³⁸ Nusret Alperöz, “İstanbul Elektrik İşletmesinin Tarihçesi”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi 15:179** (Kasım 1971), s.23.

³⁹ **Geçmişten Bugünlere**, Derleyen Yurdakul Ceyhun, C.I, Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara, 2006, s.35.

⁴⁰ Osman Bahadır, **Elektriğin Kısa Tarihi**, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği-EMO İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul, 2001, s.40-41.

büyük yatırımlar yaptığı ve havagazından elektriğe geçiş bütçeye yük olacağı halde, elektrik enerjisinin temin ettiği birçok faydanın artık ihmal edilemeyeceğine karar vererek, yabancı şirketlerin elektrik imtiyazı tekliflerini göz ardı etmemiştir. O dönemde ahşap olan evlerde elektrikten dolayı yangın çıkacak korkusu, evlerde elektrik kullanımının dine uygun olmadığı rivayetleri, bununla birlikte havagazı şirketlerinin elektriğin kullanımı konusundaki muhalefetleri elektriğin Osmanlı Devleti'nin başkentine gelişini geciktirmiştir.⁴¹

Alman İmparatorluğu Başbakanı Prens Bernhard Heinrich Karl Martin von Bülow tarafından 1898 yılında yazılmış olan “Mémoires du Chancelier Prince De Bülow” isimli eserde Bülow, Alman İmparatoru II. Wilhelm ile İstanbul'a geldiğinde gözlemediklerinden hareket ederek Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'in elektrik konusundaki korkularına değinmiştir. Siemens tarafından İstanbul'un elektrikle ışıklandırılması için teklifte bulduklarını ve bunun Osmanlı sanayisine yapacağı katkıları dile getirdikleri halde Padişahın ikna edilemediğinden bahsetmiştir. Başkent İstanbul'a elektriğin geç gelmesinin nedenini Şehremaneti (Belediye) mektupçusu Osman Nuri Ergin ve birçok yazar güvenlik kaygısı taşıyan II. Abdülhamid'e bağlamaktadır. Başkent İstanbul'dan uzakta bulunan Selanik, Şam gibi Osmanlı kentlerinde elektrikle aydınlatmaya izin verilmiş ancak İstanbul'da elektrik olmadığı için gaz ile ışıklandırmaya ve ulaşımda elektrikli tramvaylar yerine atlı tramvaylar kullanılmaya devam edilmiştir.⁴²

Pek çok kaynakta, Türkiye'de ilk elektrik enerjisi üretiminin Tarsus'ta yaşayan Avusturyalı Dörfler tarafından 1902'de küçük bir su santralının kuruluşu ile gerçekleştiği belirtilmektedir. Osmanlı'nın ilk elektrik santrali sayılan bu tesis 2 kW'a sahip dinamo ile oluşturulmuş, ardından 60 kW'lık bir hidrolik santrale dönüştürülmüştür. Başlangıçta yalnız sokaklar ile birkaç ev aydınlatılabiliştir.⁴³

---

⁴¹ Abidin Lütfi Demir, **Bir Devrin Şanlı Tarihi ve Sonu**, Ankara, 1999, s.3.

⁴² R.Sertaç Kayserilioğlu, **Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay 1**, 2.B., İBB, İstanbul, 2003, s.143, 129.

⁴³ Adnan Dinçel, “Türkiye'de Elektriklendirme Hizmetlerinin Anı ve Belgelerle Tarihçesi”, **50. Yıl**, TEK, Ankara, 1973, s.87-88.

1900'lü yıllarda Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer alan Şam (1904),⁴⁴ İzmir ve Selanik (1905),⁴⁵ Beyrut (1907)⁴⁶ gibi şehirlerde küçük çaplı santrallerle elektrik üretimine başlandığı bilinmektedir.

İstanbul'a elektrik verecek ilk santralin kuruluş çalışmaları ise yine aynı dönemde başlamış ve 1910 yılında açılan uluslararası ihaleyi Avusturya-Macaristan şirketi olan Ganz Anonim Elektrik Şirketi kazanmıştır. İhaleyi kazanan Ganz Şirketi, 1911 yılında Belçika ve Macar Bankası ile birlikte Osmanlı Anonim Elektrik Şirketi'ni kurmuştur. Şirket, 50 yıl süreyle İstanbul'un Avrupa yakasına elektrik dağıtılması işini üstlenmiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşı gibi sorunlara rağmen Silahtarağa Termik Elektrik Santrali, 1913 yılının sonunda tamamlanabilmiştir.⁴⁷ Başkent İstanbul'un telefon imtiyazını bir İngiliz Şirketi almıştı. Şirket, telefon hizmetini verebilmek için İstanbul-Silahtarağa Elektrik Santrali'nin açılmasını beklemek zorunda kalmıştır.⁴⁸ Osmanlı'nın ilk şehir ölçekli termik santrali Silahtarağa Elektrik Santrali'nde üretilen elektrik enerjisi, 1914 yılından itibaren önce tramvaylara, sonra şebeke ve abonelere verilmeye başlanmıştır.⁴⁹

İstanbul'da Silahtarağa Termik Elektrik Santrali'nin yanı sıra aynı dönemde İzmir'de de elektrik enerjisi üretim tesisleri açılmaya başlamıştır. 1910 yılında 118 kW'lık elektrik enerjisi üretim tesisi İzmir-Çamaltı Tuzlası'nda kurulmuştur. 1912'de İzmir'de Devlet Demiryolları Atölyesi (82 kW), İzmir Tekel Şarap Fabrikası (54 kW), İzmir Yün Mensucat Fabrikası (80 kW) elektrik enerjisi üretim tesisleri

---

⁴⁴ 16 Nisan 1903 tarihli sözleşme ile Şam'da elektrikli tramvaylar inşa etmek ve işletmek, şehirde telefon şebekesini kurmak ve işletmek, şehri elektrikle aydınlatmak üzere 1904 yılında İstanbul merkezli "Şam-ı Şerif Elektrik Tramvay ve Tenviri Anonim Şirket-i Osmaniyyesi (Société Anonyme Impériale Ottomane de Tramways et d'Eclairage Electriques de Damas)" kurulmuştur. Şirketin imtiyaz süresi 99 yıldır. Ali Akyıldız, **Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri "Ottoman Securities"**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Bilingual Edition Turkish-English, İstanbul, 2001, s.178.

⁴⁵ 1905 yılında İstanbul merkezli Selanik ve İzmir Tenvirat ve Kudret-i Elektrikiyye Anonim Osmanlı Şirketi kurulmuştur. Emine Erol, **Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi 1902-2000**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s.67.

⁴⁶ Alex de Girardin'e, 1877'de Beyrut'un gaz imtiyazı verilmiş, bu amaçla Beyrut Gaz A.Ş. kurulmuştur. 1906'da elektrikli tramvayı şehirde kurmak, işletmek, şehrin elektrikle aydınlatılma işini yapmak üzere İstanbul merkezli Beyrut Tramvay ve Elektrik Osmanlı A.Ş. kurulmuş ve şirket 90 yıl süreyle imtiyaz almıştır. Erol, **a.g.t.**, s.71.

⁴⁷ Asu Aksoy, Funda Açıkbaş ve Ayşenur Akman, **a.g.e.**, s.19, 21, 23.

⁴⁸ Bahadır, **a.g.e.**, s.40-41.

⁴⁹ Dinçel, **a.g.m.**, s.90.

olarak açılmıştır.⁵⁰ 1913'te ise İzmir'in elektrikle aydınlatılması imtiyazı İzmir tramvaylarını işleten Belçikalı Traction-Electricite Şirketi'ne verilmiştir. Ancak I. Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı, Şirketin çalışmaya başlamasını engellemiştir.⁵¹ 1914'te Kuvarsam Bakır İşletmeleri (3x185 kW), 1919'da Hereke Mensucat Fabrikasında (3x140 kW) elektrik enerjisi üretim tesisleri işletmeye girmiştir.⁵² İzmir'de şehrin aydınlatılması işi 1922 yılına kadar havagazı ile sağlanmıştır.⁵³ Sonuç olarak, Cumhuriyet ilan edilmeden önce, Türkiye'de yıllık elektrik üretimi 50 milyon kWh civarında olup, elektrik kurulu gücü 33 MW'tır.⁵⁴ Osmanlı Devleti'nin bir kısım kentlerinde elektrik hizmetleri belediyeler tarafından yerine getirilmekteydi. Örneğin, 1909'da Edirne'nin, 1919'da Eskişehir'in ve 1920'den itibaren Samsun'un elektrikleendirilmesi işi belediyeye verilmişti.⁵⁵

Cumhuriyet öncesi dönemde elektrik hizmetleri yabancı ve yerli sermayeye açıktı. Elektrik yatırımları yüksek sermaye gerektirmekteydi ve devletin elinde yeterli finansman kaynağı bulunmamaktaydı. Yatırımları teşvik amacıyla verilen imtiyazlara karşılık, yatırım yapacak şirketler için belli kriterler bulunmamaktaydı ve bu sebeple sistem rekabetten oldukça uzaktı. Belli bir süre ile imtiyaz alan şirketler, süre bitiminde yetki süresini uzatabileceği gibi, kâr amaçlı çalıştıklarından her türlü masraflarını da genelde tüketicilerden tahsil etme yoluna gitmişlerdi. Genel olarak Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda alt yapı sermayesi oldukça azdı. Enerjiden yararlanma kapasitesi ve enerji kaynaklarının niteliği oldukça kötü durumdaydı.

Elektrik sektöründe önemli yer tutan maden yataklarının neredeyse tamamının işletimi ise yabancılar ve yerli gayrimüslimlerin elindeydi. Fransız Societe d'Héraclée kömürde, Soci t  de Balia Karaaydın  inkoda, İngiliz Borax Consolidated Ltd. boraksda, Karaburun Mercury Company civada, Paterson and Co.

---

⁵⁰ Leyla Dolun, **Türkiye'de Elektrik Enerjisi  retimi ve Kullanılan Kaynaklar**, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 2002, s.2. Ayrıca bkz. "Türkiye'de Elektrik Enerjisi Sektörünün Yapısı ve Tarihsel Gelişimi", **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, C. XXVI, Sayı: 278 (Ekim 1981), s.82.

⁵¹ Bahadır Bayrıl, Seyhan  z elik ve Serdar Yılmaz, ** nce Ateş Vardı, Türkiye'de Enerji Devrimi ve Modern Hayatın Etkileşimi**, Mehmet Zorlu Vakfı, İstanbul, 2009, s. 114.

⁵² Dolun, **a.g.e.**, s.2.

⁵³ Bahadır Bayrıl, Seyhan  z elik ve Serdar Yılmaz, **a.g.e.**, s. 114.

⁵⁴ Dolun, **a.g.e.**, s.2.

⁵⁵ Erol, **a.g.t.**, s.71.

kromda, Alman Metallegesellschaft grubu bakırda, Gebrüder Reochling grubu da kromda önemli yabancı şirketlerdi. Bunun yanı sıra, pek çok ayrıcalıklı yabancı şirket de, elde ettikleri işletme haklarını spekülâtif amaçlarla saklamakta, üretime geçmek yönünde niyetleri ve hazırlıkları olmamasına rağmen önemli maden yataklarını ellerinde tutmaktaydı.⁵⁶

Cumhuriyet öncesi dönemde elektrik sektörünü anlayabilmemiz için Cumhuriyet ile farklı bir boyuta taşınan enerji ve elektrik sektöründe yapılanları incelemek ve değerlendirmek faydalı olacaktır. Cumhuriyet ile elektrik sektöründe yeni yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Yeni santraller işletmeye alınmış, enerji alanında faaliyet gösterecek kamu kurumları kurulmuş ve bu kurumlar enerji sektöründe değerlendirilmek üzere maden ve su kaynaklarının etüt çalışmalarına başlamış, ayrıca ülke altyapı sistemini kurmakla görevlendirilmişlerdir. Elektrik işlerinin çeşitli kuruluşlar tarafından yerine getirilmesi elektrik sektöründe dağınıklığa neden olduğundan, sektörde söz sahibi olacak tek bir kurumun varlığı gerekli görülmüştür. Bu doğrultuda 1970 yılında sektörün ihtiyaçlarına cevap vermek üzere Türkiye Elektrik Kurumu kurulmuştur. Bu tez çalışması ile ise, Cumhuriyet döneminde izlenen enerji politikaları çerçevesinde Türkiye Elektrik Kurumu incelemeye tabi tutulmuştur. Esasında Türkiye’de elektrik sektörü, elektrik özelleştirmeleri, elektrik piyasası hakkında birçok yayın mevcut olup, elektrik hizmetlerinin bir arada toplandığı ilk iktisadi devlet teşekkülü olan Türkiye Elektrik Kurumu’nu tarihsel süreç ve enerji politikaları çerçevesinde akademik alanda inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu tez çalışması ile söz konusu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

---

⁵⁶ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, 5.B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s.105.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU ÖNCESİ ELEKTRİK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER (1923-1970)

A. Atatürk Döneminde Elektrik Sektörü (1923-1938)

Cumhuriyetin ilanından önce yeterli sermaye birikimi olmadığı için ve teknik eleman yetersizliğinden dolayı elektrik işleri yabancı şirketlere verilen imtiyazlar eliyle gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet ilan edilmeden önceki dönemde ekonomik gelişme oldukça zayıf, şehirleşme oranı düşük, enerji tüketimi az, sanayi sektörü gelişmemiş durumdaydı. Bu sebeple toplam enerji tüketimi de sınırlı olmuş, enerji sanayiden çok konutlarda ısıtma amacıyla kullanılmıştır.¹

Elektrik sektörünü incelemeye başlamadan önce Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ekonomi politikalarını, ekonomi alanında alınan kararların elektrik yatırımlarına etkisini ve uygulamadaki gelişmeleri incelemek yerinde olacaktır.

1. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Elektrik Yatırımları

İktisadi kalkınma politikasının temel ilkelerini tespit etmek amacıyla sanayi, tüccar, çiftçi ve işçi grubunu temsil etmek üzere 1135 delegenin katılımıyla İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi 17 Şubat 1923 tarihinde toplanmıştır.

Kongrede kabul edilen ve tüccar grubunun esaslarından biri olan maden meseleleri başlığı altında yer alan maddelerden ilki şudur:

“Madde 1: En mühim bir servet menbaı olan madenlerimizin mebzuliyet (bolluğu) ve karbitlerine (karbon maden bileşimi) göre birkaç mühim havzaya tefriki (ayırma) ve mümkün olduğu kadar kendi fen adamlarımızın muavenet (yardım) ve iştirakiyle ilmi bir surette tetkik edilmesi ve en haiz-i ehemmiyet

---

¹ Alper Yılmaz, **Türkiye’de Sektörel Enerji Tüketimini Etkileyen Faktörler ve Alternatif Enerji Politikaları**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Aydın, 2012, s.109.

olanlarının da milli menfaatimize göre istismarı ve bu maksatlar için bir de tabakat-ül arz dar-ül mesaisi (derecelere ayırma) yapılarak tabakat haritasının da bir an evvel tersimi”².

Yukarıdaki esasta görüldüğü üzere tüccar grubu tarafından milli servet kabul edilen madenlerin mümkün olduğu kadar ülke fen adamlarının katkısıyla ilmi bir şekilde araştırılması, en önemli görülenlerinin milli menfaate göre işletilmesi talep edilmiştir.

Kongrede, Soma ve Ereğli-Zonguldak havzası dahil diğer kömür yataklarının durumunun düzeltilmesi için gerekli tedbirlerin alınarak, yerli enerji kaynağı kullanmak üzere bütün demiryollarının, kamu kurumlarının, fabrikaların yönlendirilmesi, dış rekabetten korunmak zorunda olunan maden kömürü konusuna değinilmiştir. Yerli enerji kaynaklarından özellikle maden kömürü ile enerji ihtiyacının zorunlu durumlar dışında yerli kaynaklarla karşılanması konusu 1923 yılında enerjide hâkim olan görüştür.³ Maden meseleleri içerisinde yer alan maddelerden biri de şudur: “*Kok ve antrasit cinsleri müstesna olmak üzere ihtiyacımızı temin eden maden kömürlerimizin ecnebi maden kömürleri rekabetine karşı himayesi*”⁴.

Çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi gruplarının katılımıyla gerçekleştirilen Türkiye İktisat Kongresi’nde 12 maddeden oluşan Misak-ı İktisadi esasları oybirliği ile tespit ve kabul edilmiştir. Misak-ı İktisadi’de, ülkeyi iktisaden kalkındırmak amaçlanmakla birlikte Türkiye halkının sahip olduğu özelliklere de yer verilmiştir.

Misak-ı İktisadi ile ilgili temel kararlar içerisinde yerli üretimin teşvik edilmesi ve ithalatta israftan kaçınmak, ülke madenlerini kendi milli üretimi için işletmek yer almaktadır.⁵ Kongre’de uygulanacak yeni iktisadi kalkınma modelini İktisat Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) şöyle açıklamıştır: “*Yeni Türkiye muhtelit (karma) bir iktisat sistemi takip etmelidir. İktisadi teşebbüs kısmen devlet ve kısmen teşebbüs-ü şahsi (özel girişim) tarafından deruhte edilmelidir (ele alınmalıdır).*”

² Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar, Hazırlayan: A.Gündüz Ökçün, 3.B., Ankara, 1981, s.408.

³ Ahmet Demir, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Enerji Politikaları”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C.XXXV, Sayı:1, 1980, s.109.

⁴ Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar, s.409.

⁵ A.g.e., s.388.

Mesela büyük kredi müessesatını, sanayi teşebbüsatını ilah. Devlet idare edecektir. Çünkü memleketimizin iktisadi vaziyeti bunu istilzam ediyor (gerekiriyor).”⁶

İktisat Vekili, liberal iktisat sisteminin Tanzimat ve Meşrutiyet de dâhil olmak üzere Türkiye milli iktisadiyatı için öldürmecî felaket olduğunu belirtmiş ve yeni Türkiye için uygun iktisat sistemini şöyle tanımlamıştır: *“Yeni Türkiye iktisat mektebi, iktisat meslekleri tarihi içinde malum olan mekteplerden, sistemlerden doğrudan doğruya hiçbirisine merbut (ilişkili) olamaz. Zira hiçbirisi onun ihtiyaçlarını ifade edemez. Fakat bunların hepsinden kendi manasına göre istifade edebilir.”*⁷

Kongrede, İktisat Vekili Mahmut Esat Bey’in konuşmalarından şöyle bir sonuç çıkarılabilir. Türkiye’de, ithal ikameci bir sanayileşme politikası isteği yer almakla birlikte devlet ilke olarak yabancı sermayeye kendi kanunlarına uyma koşulunu getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 17 Şubat 1923 tarihli Türkiye İktisat Kongresi’ni açış konuşmasında, yabancı sermayeye karşı olmadıklarını, ülkenin geniş olduğunu, çok çalışmaya ve sermayeye ihtiyaç olduğunu, bundan dolayı Türk kanunlarına uymak koşuluyla yabancı sermayeye lazım gelen teminatı vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.

“İktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz... Kanunlarımıza riayetkâr olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayanı arzudur ki ecnebi sermayesi bizim sayimize ve serveti sabitemize inzımam etsin. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin, fakat eskisi gibi değil. Filhakika (gerçekten) mazide ve bilhassa Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi memlekette müstesna bir mevkie malik oldu. Ve ilmi manasıyla denilebilir ki, devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medeni devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye dahi buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırılmaz.”⁸

Türkiye İktisat Kongresi’nde sanayi grubu, tüccar grubu, işçi grubu ve çiftçi grubu ile ilgili kararlar alınmıştır. Sanayinin teşvik edilmesi, koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayinin korunması ve sanayi için ithal edilecek mallara bağışıklık tanınması, sanayicilere kredi olanaklarının artırılması ve kolaylıklar tanınması,

---

⁶ A.g.e., s.262-263.

⁷ A.g.e., s.334-335.

⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938), 5.B., Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları 1, 1997, s.113.

ulaştırmada ucuz tarifelerin uygulanması ve sanayi için gerekli eleman yetiştirecek teknik okulların açılması, sanayi grubunun iktisat esasları olarak kongrenin aldığı kararlardan bazılarıydı. Ayrıca, kömür üretiminin dış rekabetten korunması, hammaddelerin işlenmeden ihraç edilmemesi yine kongrenin aldığı kararlar arasındaydı.⁹

Cumhuriyet'in ilanı ile kendine özgü sanayileşme ve ihtiyacı olan kalkınma için bir çizgi belirleyen Türkiye, ülkenin ihtiyaçlarına göre enerji politikalarını oluştırmaya çalışmıştır.¹⁰ Bu dönemde enerji alanındaki yatırımlar yetersiz olduğundan elektrik küçük santrallerde üretilmekte olup, sadece yakın yerlere iletilebilmekteydi. Bu yüzden nüfusun büyük çoğunluğu elektrikten mahrumdu. Küçük ölçekli üretim birimlerinde üretilen elektriğin maliyeti de yüksekti. Bu da verimliliği az, kalitesi düşük elektrik üretimine sebep oluyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren elektrik santralleri hep yabancılar tarafından kurulmuş, belediyeler, ayrıcalık alan yabancı ve yerli şirketler, fabrikatörler ve özel kişilerce işletilmiştir. Bu santrallerin bazıları taşkömürü, bazıları mangal kömürü, bazıları dizel yakıtı, bazıları da su kuvveti ile çalışmaktaydılar. Bu nedenle elektrik üretimi oldukça pahalıydı. İmtiyazlı şirketler ve özellikle yabancılar, yatırdıkları sermayeyi bir an önce tekrar elde edip açıktan kâr sağlamayı amaçlamaktaydılar.¹¹

Cumhuriyet ilan olunduğunda var olan 38 santralin brüt üretimi 44,5 GWh ve Türkiye toplam kurulu gücü¹² 32,8 MW olup, kişi başına yıllık elektrik tüketimi 3,3 kWh'ti.¹³ Söz konusu santrallerin çoğu motor gücü ile çalışıyordu ve bunların 11'i belediyelere, 13'ü ortaklıklara, 14'ü kişilere aitti. Yalnızca Adapazarı, İstanbul, Tarsus elektrikleşmiş olup, halkın % 94'ü elektriksizdi.¹⁴

---

⁹ Yüksel Ülken, **Atatürk ve İktisat, İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara, 1981, s.85-87.

¹⁰ Yılmaz, **a.g.t.**, s.108.

¹¹ **50. Yıl'da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları: Toplu Bir Bakış**, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 1973, s.98.

¹² Kurulu güç; elektrik projesinde belirtilen ve bir kullanım yerine ait olan toplam güçtür. Elektrik enerjisi üretimi ve üretimin artırılması kurulu güce bağlıdır. **Resmi Gazete** 8 Mayıs 2014, Sayı: 28994.

¹³ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, TEİAŞ Genel Müdürlüğu Planlama ve Yatırım Yönetimi Dairesi Başkanlığı Arz Güvenliği ve Üretim Planlama Müdürlüğu, 2017, s.53.

¹⁴ **21.Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi**, TÜSİAD, 1998, s.244.

Türk anonim şirketleri aracılığıyla Türkiye'ye giren yabancı sermaye sadece Ankara, Adana, İstanbul ve İzmir'de bulunmaktaydı. Türkiye'nin diğer şehir ve kasabalarında kurulan Türk Anonim Şirketlerinde yabancı sermayeye rastlanmamıştır. 1920-1930 arasında 201 Türk Anonim Şirketi kurulmuştur. Bunların dokuzu elektrik ve havagazı üretimi yapmak, elektrik imtiyazları almak, elektrik araç-gereç satımı işleri ile ilgilidir. Elektrik ve havagazı şirketlerinden büyük bir çoğunluğunun kurucu, hissedar ve idare meclisi üyeleri arasında yabancılar bulunmaktaydı.¹⁵

1938 yılına kadar görev yapmış hükümetler, elektrik imtiyazı uygulamalarına aynen devam etmekle birlikte daha önceden imtiyaz verilen kişilerle veya şirketlerle yürürlükteki sözleşmelerin devamını sağlamıştır. Osmanlı döneminde yapılan sözleşmelerin yanı sıra Alman kökenli şirketlere Ankara ve Adana'da, İtalyan kökenli şirketlere Balıkesir, Bursa, Mersin, Gaziantep, Tekirdağ, Edirne'de elektrik üretimi ve satışı imtiyazı verilmiştir.¹⁶

1923-1945 yılları arasında Türkiye'de elektrik tesisi kuran yabancı gruplar şunlardır: İzmir'de Belçikalılar; Balıkesir, Bursa, Edirne, Kastamonu, Gaziantep, Tekirdağ'da İtalyanlar; Antalya, Konya, Ödemiş, Diyarbakır'da Macarlar. Ankara'da Alman AEG, Ordu, Samsun, Giresun'da da Alman Bergman tesis kuran yabancı gruplardır.¹⁷

---

¹⁵ A.Gündüz Ökçün, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s.116, 147-148.

¹⁶ **BCA:30..18.1.2**

¹⁷ Adnan Dinçel, "Türkiye'de Elektriklendirme Hizmetlerinin Anı ve Belgelerle Tarihçesi", **50. Yıl, TEK**, Ankara, 1973, s.98.

Çizelge 1: 1930 yılı itibariyle faaliyette bulunan yabancı ve yerli sermayeli imtiyazlı elektrik şirketleri ve kuruluş tarihleri

Elektrik Şirketinin Unvanı	Kuruluş Tarihi
İzmir Elektrik ve Tramvay Şirketi (Yabancı) ¹⁸	1885
Bursa Cer ve Tenviri Elektrik Şirketi (Yabancı) ¹⁹	1906
İstanbul Elektrik Şirketi (Yabancı) ²⁰	1910
Samsun Elektrik Şirketi (Yabancı) ²¹	1923
Konya Elektrik Şirketi (Yabancı) ²²	1924
Aksaray Elektrik Şirketi (Yerli) ²³	1924
Antalya Elektrik Şirketi (Yabancı) ²⁴	1925
Trabzon Elektrik Şirketi (Yerli) ²⁵	1925
İstanbul Havagazı ve Elk. ve Teş.Sın.TAŞ (Yabancı) ²⁶	1925
Malatya Elektrik Şirketi (Yerli) ²⁷	1926
Ödemiş Elektrik Şirketi (Yabancı) ²⁸	1926
Ankara Elektrik ve Ankara Havagazı TAŞ (Yabancı) ²⁹	1928
Kayseri Elektrik Şirketi (Yerli) ³⁰	1928
Adana Elektrik TAŞ (Yabancı) ³¹	1929

¹⁸ Gülhanım Sızlı Erol, **Kamu Hizmetlerinin Görülmesinde İmtiyaz Yöntemi ve Türkiye Uygulaması**, Uzmanlık Tezi, 1999, s.85.

¹⁹ İlhan Tekeli, **Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)**, İlhan Tekeli Toplu Eserler-4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009, s.74.

²⁰ Belçikalı Mösyö Hans tarafından idare edilen şirkette başta Belçikalılar olmak üzere Fransız, Rus, İtalyan, Rum, Yahudi, Ermeni işçi ağırlıkta olup Türk çalışan çok azdır. **TBMM Zabıt Ceridesi**, 5. Dönem, Cilt:26, Toplantı:3, Birleşim:79, 22.06.1938, s.258.

²¹ Tekeli, **a.g.e.**, s.74.

²² Aynı yer.

²³ **A.g.e.**, s.70.

²⁴ **A.g.e.**, s.74.

²⁵ 1925 yılında Trabzon Elektrik TAŞ kurulmuştur. **BCA**, 30..18.1.1.13.26..10.

²⁶ Tekeli, **a.g.e.**, s.70.

²⁷ Malatya elektrik imtiyazının Malatya Teşebbüsat-ı Sanayi TAŞ'ne verilmesi ve imtiyaz şartnamesinin tetkiki için Bkz. **BCA**, 230..0.0.0.142.18..3.

²⁸ Tekeli, **a.g.e.**, s.74.

²⁹ Merkezi Ankara olmak üzere Ankara Elektrik ve Ankara Havagazı TAŞ'lerinin santral sahasında bulunan tesislerin kurulmasına 1928 yılında başlanmıştır. **BCA**, 30..18.1.1.30.61..10.

³⁰ Tekeli, **a.g.e.**, s.74.

³¹ 1929 yılında Adana belediyesine ait elektrik aydınlatması imtiyazı, merkezi Berlin'de bulunan E-EL-G şirketine verilmiştir. **BCA**, 30..18.1.2.2.15..8. Bkz. EK 6.

Yerli sermayeli elektrik şirketlerinin kuruluşunda hiçbir yabancı ortak yer almamıştır³². Enerji bulamayan ya da yüksek fiyat ödemekten kaçınan sanayi kuruluşları 1929'dan itibaren kendi enerjilerini üretmek yolunu seçmişlerdir.³³ Otoprodüktör³⁴ yani kendi elektriğini kendi üreten kamu kuruluşları şunlardır: Karabük Demir Çelik, Ereğli Demir Çelik, Kırıkkale Makine Kimya Endüstrisi, İzmit Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş., Kozlu Ereğli Kömürleri İşletmesi, Murgul-Etibank, Mersin Anadolu Tasfiyehanesi A.Ş., Maden-Etibank, Malatya Sümerbank, Batman TPAO, Alpullu Şeker, Bursa Sümerbank, Sivas Devlet Demir Yolları, Turhal Şeker, Nazilli Sümerbank, Sivas Çimento, Ereğli Sümerbank, Kayseri Sümerbank, Eskişehir Şeker, Uşak Şeker, Gölcük Tersane, Gemlik Sümerbank.³⁵

Kendi elektriğini kendi üreten kamu kuruluşlarının dışında şehirlerin elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla elektrik santralleri kurulmuştur. Örneğin Ankara'da ilk elektrik santrali, 1924 yılında Şehremaneti (belediye) tarafından Bentderesi'nde kurulmuştur. İkinci elektrik santrali, 1925-1926 senelerinde 8. km olarak anılan yerde (İstanbul Yolu-Yenimahalle) kurulmuştur.³⁶ Üçüncü elektrik santrali ise 1927 yılında 60 sene müddetle (günümüzde eski hipodromdaki geçici binaya monte edilerek)³⁷ elektrik üretim ve dağıtım imtiyazını alan Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi, Alman Stettiner Chamotte-Fabrik (Didier) tarafından kurulmuştur.³⁸

1923'te Adapazarı, Samsun, 1925'te İzmir, Giresun,³⁹ İnebolu, Artvin, Trabzon,⁴⁰ Sivas,⁴¹ 1926'da, Adana,⁴² Aksaray, Konya,⁴³ Ayvalık, Bursa,⁴⁴

³² Tekeli, **a.g.e.**, s.71.

³³ Abidin Lütfi Demir, **Bir Devrin Şanlı Tarihi ve Sonu**, Ankara, 1999, s.13.

³⁴ “Otoprodüktör, herhangi bir hizmet veya sanayi iş kolunda faaliyet gösterirken kendi hizmet ya da mamul üretimi için gerekli ısıyı, buharı veya başka bir enerjiyi üretmek zorunda olan ve bu enerjisini kendi iç ihtiyaçlarında kullandıktan sonra atık su, buhar vb. enerjisini elektrik enerjisine dönüştürebilecek yapı ile donatılmış tesislerdir.” **Terimler Sözlüğü (Enerji, Mali, Hukuki, İdari, Elektrik)**, TEAŞ, Ankara, 1999, s.101.

³⁵ Dinçel, **a.g.m.**, s.98. Kendi ihtiyaçları için elektrik santrali kuran söz konusu kamu kuruluşlarının yapımı 1929-1963 yılları arasında tamamlanmıştır. <http://santralistanbul.org/press/show/turkiyede-elektrigin-ilkleri-ve-silahtaraga-santralistanbul/tr/> (Erişim Tarihi 17.04.2018)

³⁶ Dinçel, **a.g.m.**, s.99.

³⁷ Güzide Erkuş, “Ankara'da İlk Elektrik Enerjisi”, **TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Ankara Şubesi Haber Bülteni**, Sayı:2009/4, Ankara, 2009, s.7.

³⁸ **Türkiye Birinci İstisari Enerji Kongresine Ait Raporlar, Konuşmalar ve Alınan Kararlar 6-11 Nisan 1953**, Bayındırlık Vekâleti, Akın Matbaacılık, Ankara, 1953, s.52.

³⁹ 1925 yılında Giresun Kudret-i Miyah Elektrik TAŞ kurulmuştur. **BCA**, 30..18.1.1.13.17..15.

Malatya,⁴⁵ İzmit, Kütahya, Antalya,⁴⁶ 1928’de Afyon, Çorlu, Eskişehir, Kırkağaç, Kırklareli, Nazilli, Yozgat, Samsun,⁴⁷ 1929’da Mersin,⁴⁸ Bandırma, Biga, Bafra, Milas, Urfa,⁴⁹ Ordu, 1930’da Tekirdağ, Kastamonu, Balıkesir elektrikleştirilmiştir.⁵⁰

Alman, İtalyan, Belçika ve Macar yabancı ortaklıklarının faaliyette bulunduğu elektrik sektöründe yer alan ilk yerli özel şirket Kayseri ve Civarı Elektrik Türk A.Ş.’dir. Şirket, Kayseri ve çevresindeki yerleşim birimlerinin elektrik enerjisi iletimi, üretimi, ticareti ve dağıtımını hizmetlerini yapmak üzere 11 Ekim 1926’da imza edilen imtiyaz sözleşmesi ile kurulmuş ve Şirketin esas sözleşmesi 1928 yılında onaylanmıştır.⁵¹

1927’de Silahtar-Yedikule, 1929’da Visera-Trabzon, 1931’de Kayseri-Bünyan, 1940’ta İvriz-Ereğli arasında ilk defa 15 kV’tan büyük enerji nakil hattı⁵² servise girmiştir.⁵³

---

⁴⁰ Trabzon Türk Elektrik Anonim Şirketi’nin kurulması. **BCA**, 30..18.1.1.13.26..10.

⁴¹ Sivas’ın elektrikleştirilmesi için Bayındırlık Bakanı Süleyman Sırrı ile Sivas Belediye Başkanı Rıza arasında imzalanan anlaşma ve şartname. **BCA**, 230..0.0.0.144.29..1.

⁴² 1926 yılında merkezi İstanbul olmak üzere Adana Elektrik TAŞ kurulmuştur. **BCA**, 30..18.1.1.19.39..15.

⁴³ 1926 yılında Konya Elektrik TAŞ kurulmuştur. **BCA**, 30..18.1.1.20.59..5. Konya şehrinin elektrikleştirilmesi ve tramvay işletilmesi imtiyazının Konya Belediyesine verilmesiyle buna ait sözleşme ve işlemler için Bkz. **BCA**, 230..0.0.0.139.10..1.

⁴⁴ Bursa Elektrik Şirketi’nin çalışmaları için Bkz. **BCA**, 230..0.0.0.12.48..1.

⁴⁵ Malatya’nın Dermesih deresinden elektrik üretimi ve dağıtımını imtiyazı, Malatya Teşebbüsat-ı Sınaiyye TAŞ ve Sanayi ve Maadin Bankası’na verilmiştir. **BCA**, 30..18.1.1.19.29..19.

⁴⁶ Antalya Elektrik TAŞ’nin kurulması. **BCA**, 30..18.1.1.19.43..20.

⁴⁷ 1923 yılında Samsun Belediyesine su, elektrik, tesisat ve elektrikli tramvay hattı tesisat izni verilmiştir. **BCA**, 30..10.0.0.157.102..1. 1928 yılında Samsun Belediyesine verilen elektrik ve su tevziatı, elektrikli tramvay inşa ve işletilmesi imtiyazına dair mukavele için Bkz. **BCA**, 230..0.0.0.143.24..14.

⁴⁸ Mersin Elektrik Türk Anonim Şirketi Sözleşmesi’nin tasdik edilmesi. **BCA**, 30..18.1.2.3.27..2.

⁴⁹ 1929 yılında Urfa Şehri Elektrik TAŞ kurulmuştur. **BCA**, 30..18.1.2.3.25..16.

⁵⁰ Dinçel, **a.g.m.**, s.98.

⁵¹ Şirkete, “Menafi-i Umumiye’ye Mütteallik İmtiyazat Hakkında Kanun” (10 Haziran 1910) gereği 1926’da elektrik üretim imtiyazı verilmiştir. Şirket esas sözleşmesi, 24 Haziran 1928 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile tasdik edilmiştir. **BCA**, 30..18.1.1.29.40..9.

⁵² Enerji Nakil Hattı (ENH), düşük gerilim yoluyla son abonesine elektrik iletilmesi için şehir içi veya şehirlerarası elektrik dağıtımında kullanılan hatlardır. Enerji İletim Hattı (EİH), yüksek gerilimli (YG) enerji iletimi için güç kabloları veya havai hatlardan oluşan tesislerdir. Elektrik Şebeke Yönetmeliği **Resmi Gazete** 28 Mayıs 2014, Sayı:29013.

⁵³ Dinçel, **a.g.m.**, s.102.

Kurulu gücü ve kuruluş tarihi ile dünyanın ilk 10 hidroelektrik santrali (HES) içerisinde yer alan Türkiye'nin ikinci hidroelektrik santrali Trabzon-Visera'nın (Işıklar HES) inşaatına 1926 yılında başlanmıştır. 1929 yılında inşaatı biten santral aynı yıl üretime geçmiştir. Santral, 1937-1938 yıllarında Türkiye'deki diğer özel elektrik işletmeleriyle birlikte devlet tarafından satın alınmıştır.⁵⁴ 1927 yılı itibarıyla Türkiye'de üç büyük şehir ile bir kasaba elektrik enerjisi ile aydınlatılmaktaydı. Bunların dışında elektrik santral ve şebekesi mevcut değildi. Çok ilginçtir ki, imtiyazlı yabancı şirketler tesisleri kurduğu için Türk mühendislerine elektrik işi verilmemekteydi.⁵⁵

1929 yılında 12 yılda sarf edilmek üzere bütçeden ayrılan 100 milyon lira ödenek, Çubuk barajı inşaatı,⁵⁶ Ankara ovası sulaması, Ankara su ihtiyacının karşılanması, Bursa ovası sulaması, Tarsus bataklığının kurutulması, Cellât gölünün kurutulması, Nazilli ovası ana kanal açılması işi için ayrılmıştır. Bursa-Gölbaşı, Niğde-Gebere barajlarının inşaatına başlanmış, ardından Van Sihke, Eskişehir Porsuk I barajı ile devam edilmiştir.⁵⁷

Türkiye'de şehirlerin elektrikleştirilmesinin yanı sıra ihtiyaç duyulan elektriği üretecek elektrik santrallerinin kurulması çalışmaları devam ederken, dünya ekonomisini derinden etkileyecek olan 1929 ekonomik krizi ile karşılaşmıştır. Ekim 1929'da ABD'de New York Borsası'nda başlayan ve tüm ülkeleri etkisi altına alan büyük bunalım, toplam arz fazlalığı karşısında toplam talebin azalması ve fiyatlar

---

⁵⁴ Santral, Trabzon esnaf ve tüccarlarının kurduğu Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi tarafından kurulmuştur. Bahadır Bayrıl, Seyhan Özçelik ve Serdar Yılmaz, **a.g.e.**, s.107. Devletleştirilen özel elektrik işletmelerinden biri Denizli Elektrik TAŞ'dir. Şirketin sözleşmesi 1934 yılında tasdik edilmiştir. **BCA**, 30..18.1.2.48.67..8. Şirketin elektrik imtiyazı 1937 yılında feshedilmiştir. **BCA**, 30..18.1.2.71.8..10.

⁵⁵ 1927'de Türkiye'de bulunan sanat okullarının elektrik teknisyenliği ile üniversitelerin elektrik mühendisliği öğretimi yapılmıyordu. Ancak, 1932 yılından sonra İstanbul Üniversitesi elektromekanik mühendisi mezun vermeye başlamıştır. Ardından İstanbul Teknik Üniversitesi- Elektrik Fakültesi mezun vermiş, bundan sonra Ankara ve İzmir'deki üniversitelerde mühendislik öğrenimine başlanmıştır. Dinçel, **a.g.m.**, s.95.

⁵⁶ Cumhuriyet döneminde yapılan ilk baraj olan Ankara Çubuk Barajı, Çubuk deresi üzerinde 1930 ila 1936 arasında kullanma, içme, sanayi suyunun karşılanması ve taşkın kontrolü amacıyla inşa edilmiştir. Barajın inşaatının tamamlanması ve Ankara şehir suyunun bu barajdan temini, 14 Haziran 1934 tarihli kanunla kabul edilmiştir. **BCA**, 30..18.1.2.44.22..15. **Resmi Gazete** 23 Haziran 1934, Sayı: 2734, Kanun No: 2511. **Düştur**, 3.Tertip, Cilt:15, Ankara Başvekâlet Matbaası, 1934, s.1176. Baraj, 03 Kasım 1936 tarihinde hizmete girmiştir.

⁵⁷ Abdullah Demir, **Su ve DSİ Tarihi**, Devlet Su İşleri Vakfı, Ankara, 2000, s.8.

genel düzeyinin hızla düşmesi şeklinde ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye'nin uygulayabileceği iktisadi politika, dış borçlar ve gümrük vergileri bakımından önemli bazı sınırlamalara tabi idi. Hem bu sınırlamalar hem de ülke içindeki politik güç dengesi Türkiye'de liberal bir ekonomi politikası izlenmesine neden olmuştur.⁵⁹ 1929 yılında Türkiye'de gümrük tarifeleri yükselecek diye aşırı ithalata gidilmiş, ekonomik krizin dünya tarım ürünleri piyasasında talebi ve fiyatları hızla düşürmesi nedeniyle ihracat gelirleri beklenmedik düzeyde azalmıştır. Dış ticaret açığı rekor düzeyde artmış, Türk Lirası hızla değer kaybetmiştir⁶⁰. Buna karşın, 1929 yılı Türkiye'de gerçekleştirilmek istenen ekonomik alandaki yeniliklere engel olan Lozan Antlaşması'nın sebep olduğu sınırlamaların da son bulduğu bir yıldır.

Ekonomi alanında Türk Lirasının yabancı paralara göre değerini korumak amacıyla 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmıştır.⁶¹ Ülkenin ekonomik kalkınmasını desteklemek amacıyla 1931 yılında Merkez Bankası kurulmuştur.⁶² Ekonomik buhrana sadece ekonomi politikalarında alınan önlemlerle çözüm aranmamış, aynı zamanda siyasal düzenlemelerle de çözüm arayışına girilmiştir.⁶³ Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Türkiye'nin ihracatı tarım ürünlerine bağlı olduğu için ve hammadde fiyatları oldukça düştüğü için halkın ekonomik anlamda hoşnutsuz olduğu bu ortamın çok partili sisteme geçiş ile çözüleceğini öngörmüştür. Bu amaçla, Gazi'nin direktifleriyle 1930'da Ali Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Ekonomi alanında liberal politikaları benimseyen görüşlere sahip olan Parti, iktisadi konularda eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştiriler ilk defa hükümet politikası olarak devletçiliğin ortaya konmasına, savunulmasına ve tanımlanmasına yol açmıştır. Serbest Fırka, geniş halk yığınlarında hoşnutsuzluğun, huzursuzluğun yaygın ve ciddi boyutta olduğunu

---

⁵⁸ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)**, 10.B., İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.56.

⁵⁹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, 2.B., ODTÜ, Ankara, 1983, s.1.

⁶⁰ Tokgöz, **a.g.e.**, s.61-62.

⁶¹ **Resmi Gazete** 25 Şubat 1930, Sayı: 1433.

⁶² **Resmi Gazete** 30 Haziran 1930.

⁶³ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **a.g.e.**, s.154.

göstermiştir.⁶⁴ Ülkede gelişen ve yaygınlaşan tehlikeli tartışmalar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yansımıştır. Cumhurbaşkanı'nın ikazı üzerine Parti, Aralık 1930'da kapatılmıştır.⁶⁵

1923-1930 yılları arasında uygulanan politikanın ana hatları 1923 Türkiye İktisat Kongresi'nde belirlenmiştir.⁶⁶ Ne var ki, Kongre'nin açış konuşmasında Atatürk'ün ülke sanayinde gerçekleşmesini arzuladığı yabancı ve yerli özel sermayeli şirketlerden beklenen gelişmeler 1930'lu yıllara kadar gerçekleşmemiştir. Çünkü ekonomik canlılık özel sermaye aracılığı ile sağlanamıyordu.⁶⁷ Prof. Dr. Yüksel Ülken'e göre 1923 yılından itibaren izlenen ekonomi politikası bazı olumlu gelişmelere rağmen istenilen düzeye ulaşamamıştı. Devletin bizzat yapmasından çok, devletin desteklemesiyle şekillenen ekonomi politikasında, liberal olarak adlandırılabilir bir ortamda özel sektörün ekonomiyi kalkındırma yükünü taşıyamayacağı ortaya çıkmıştı. Bu arada Lozan Antlaşması'nın getirdiği sınırlamalar, 1929 yılına kadar yerli sanayiye gümrükler vasıtasıyla koruma altına alma olanağını sağlamıyordu. Diğer yandan sermaye birikiminin çok kısıtlı oluşu hem özel sektörün büyük çaplı yatırımlara girişmesinin hem de devletin bu girişimleri kolaylaştıracak altyapı yatırımları yapmasını önemli ölçüde sınırlıyordu. Buna ilaveten gerek vasıflı işçi ve teknik eleman eksikliği gerekse yeterli sayıda girişimcinin olmaması önemli kısıtlamalardı. Tüm bu yetersizlik ve darboğazların yaşandığı ortamda dönem sonuna doğru 1929 dünya krizinin ortaya çıkışı ve olumsuz etkilerinin Türkiye'ye yansımaları yeni bir ekonomi politikasının benimsenmesini hem kolaylaştırmış hem zorunlu kılmıştır.⁶⁸

Dünya Buhranı ile birlikte tüm ülkelerde devlet, ekonomik politikayı düzenlemede daha aktif bir rol alma zorunluluğu duymuştur.⁶⁹ 1929 yılındaki büyük ekonomik bunalımın sonucu olarak, 1930'lu yıllar dünya genelinde elektrik

---

⁶⁴ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1982, s.31-32.

⁶⁵ Tokgöz, **a.g.e.**, s.68.

⁶⁶ TÜSİAD, alınan kararlarla liberal ekonomi sisteminin yerleştirilmeye çalışıldığını belirtmiştir. **21.Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi**, s.244.

⁶⁷ Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, 25.B, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s.58.

⁶⁸ Ülken, **a.g.e.**, s.101-102.

⁶⁹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **a.g.e.**, s.216.

endüstrisinde kamunun ağırlığının arttığı dönem olmuştur. Ekonomist Mustafa Aysan, Atatürk'ün ekonomi doktrinini kapitalist ve sosyalist ekonomi doktrinleri ile karşılaştırmış ve şu sonuca varmıştır: Atatürk'ün ekonomi doktrininin, kapitalist, sosyalist ve 19. yüzyılda Avrupa'da sözü geçen “karma ekonomi” doktrinlerinden önemli farklılıkları bulunmaktadır. Atatürk tarafından 1930'larda “Mutedil (ılımlı) Devletçilik” olarak adlandırılan bu ekonomi doktrini, ülkenin o zamanki şartlarına uyumu sağlanmış pazar ekonomisine dayalı planlı bir karma ekonomi doktrini olarak tanımlanabilmektedir.⁷⁰

1930'lu yılların başında bazı aydınlar Türk devriminin ideolojik ilkelerini kendi açılarından belirleme, aydınlatma ve bütünlleştirme gayreti içine girmiştir. Bu hareket içinde Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mehmet Şevki Yazman, Burhan Belge, Vedat Nedim Tör ve İsmail Hüsrev Tökin gibi yazarlar, devletçiliğin Türkiye'ye özgü bir model olduğunu savunmuşlar ve 1932-1935 yılları arasında yayınlanan aylık Kadro Dergisi içinde Kadro Hareketi'ni başlatmışlardır⁷¹. Kadro Dergisi'nde savunulan görüş, devletin kamu hizmetlerini kendisinin ele almasıdır. Çünkü devlet tarafından yapılan hizmetlerde kâr amacı güdülmeyeceğinden, bu hizmetler herkese ulaşılabilir ve uygun fiyatlı olacaktır.

1930 yılı itibariyle Türkiye'nin elektrik üretimi 106,3 GWh, kurulu güç 78 MW, kişi başına düşen yıllık elektrik tüketimi 6,7 kWh'e ulaşmıştır.⁷² Kadro Dergisi yazarlarından Mehmet Şevki, “Elektrikli Türkiye” başlıklı yazısında 1923-1929 yılları arasında başta ABD olmak üzere Almanya, İngiltere, Fransa, Japonya, İtalya, Kanada, İsviçre, İsveç ve Norveç ülkelerinde elektrik üretiminde ve kişi başına düşen elektrik miktarındaki sürekli artışın, sanayinin elektriğe duyduğu ihtiyacı göstermesi bakımından önemli olduğuna değinmiştir.⁷³ Türkiye'nin elektrikleştirilmesinin, Zonguldak'ta toprak altında duran kömürün veya Toros'ta yüksek kayalardan düşen suyun Türk ekonomisine hizmetçi olması demek olduğunu belirtmiştir.⁷⁴ Mehmet

---

⁷⁰ Mustafa A. Aysan, **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları**, 8.B., Minval Yayınları, İstanbul, 2014, s.281-282.

⁷¹ Tokgöz, **a.g.e.**, s.69.

⁷² **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, TEİAŞ Genel Müdürlüğü Planlama ve Yatırım Yönetimi Dairesi Başkanlığı Arz Güvenliği ve Üretim Planlama Müdürlüğü, 2017, s.53.

⁷³ M. Şevki (Yazman), “Elektrikli Türkiye”, **Kadro**, Sayı:13, İkinci Kanun 1933, s.37.

⁷⁴ **A.g.m.**, s.35.

Şevki tarafından Türkiye'nin kömüre sahip olan ancak kömürden faydalanamayan bir ülke olduğu, bunun önemine ise Başvekil İsmet (İnönü) tarafından memleketin medeniyet seviyesinin kullandığı kömür ile ölçülebileceğini dile getirmesiyle anlam kazandığı ifade edilmiştir. Kömür kullanımını artırmak, kömürün fiyatını düşürmek, taşkömürü ve linyitten kok üretimi gibi kömürün çeşitli yakıtlara çevrilmesi de kömür üretiminde artış sağlayacaktır ki, bu durum medeniyet seviyesine ulaşılmasında katkıda bulunabilsin.⁷⁵ Elektriğin ucuz, her tarafa ulaşılabilir ve herkes tarafından kullanılabilir hale gelmesini istediklerini belirterek, bu hedefe varmak için izlenecek yolun kendi kârını düşünen, koyduğu asgari sermayeye en yüksek faizi temin etmek isteyen, imtiyaz müddetini alabildiğine uzattığı halde sermayenin iadesini en kısa zamanda yapan ve bu yüzden kilowatt fiyatını elektriğin memleket içinde yayılmasına müsait olmayacak seviyede tutan imtiyazlı yabancı şirketler veya kıt sermayeli yerli müteşebbisler yolu olmadığını belirtmiştir. Bunun ancak milli iktisat planı, ona yardımcı olarak düzenlenecek elektrikleme planı ve bu iktisadın koruyucusu olan devlet ile uygulanacağını yazmıştır.⁷⁶ 1930 yılında Türkiye'de tüketilen elektriğin yaklaşık % 94'ü yabancı şirketler, % 4'ü belediyeler ve % 2'si özel kişiler tarafından üretilmektedir. Ülke nüfusunun % 97.3'ü elektrik kullanmamaktadır.⁷⁷ 1931 yılı itibarıyla Türkiye'de şirketler tarafından işletilen 37 santral, belediye ve özel idareler tarafından işletilen 34 santral ve kişiler tarafından işletilen 26 olmak üzere toplam 97 santral mevcut olup,⁷⁸ bu 97 santralin 13'ü buhar kuvveti ile 13'ü su kuvveti ile 68'i motor kuvveti ile 3'ü de odun gazı ile çalışmaktadır.⁷⁹

Elektrik hizmetlerinin belediyelere verilmesi işi 1930 yılında gerçekleşmiştir. 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'ndan önce elektrik, su, havagazı, kent içi ulaşım ve haberleşme gibi kentsel hizmetlerin üretimi imtiyazlı şirketler eliyle gerçekleştiriliyordu.⁸⁰ Bu kanun ile belediyelere su, havagazı, elektrik, tramvay

---

⁷⁵ M. Şevki (Yazman), "Kömür Yakan Türkiye", **Kadro**, Sayı:25, İkinci Kanun 1934, s.30-33.

⁷⁶ M. Şevki (Yazman), "Elektrikli Türkiye", s.35.

⁷⁷ **A.g.m.**, s.40.

⁷⁸ **A.g.m.**, s.39.

⁷⁹ **A.g.m.**, s.40.

⁸⁰ Tekeli, **a.g.e.**, s.70.

tesisatı kurma ve işletme hakkı verilmiştir. Ancak, belediyeler süresi 40 yılı aşmamak ve şartları devletçe konulan kurallara uymak koşuluyla bu işlerin tesisi veya işletilmesi için imtiyaz da verebilirlerdi.⁸¹ 1930 yılından önce kurulan ve imtiyaz verilen havagazı şirketleri bulunmaktaydı. Bu yıldan sonra imtiyazlı şirketler devlet tarafından satın alınarak, sonradan belediyelere bağlı idareler şeklinde görevlendirilmişlerdir.

Kadro Dergisi yazarlarından Vedat Nedim, “Belediyeleştirme” adlı yazısında liberal belediyecilikte elektrik, havagazı, su, ulaşım araçları, telefon, rıhtım gibi şehir işletmelerinin imtiyazlı şirketlere ihale edildiğini belirtmiştir. Osmanlı’da da bütün bu yüksek sermayeli yatırımların uzun süreli anlaşmalarla yabancı sermayedarlara verildiğini, söz konusu işletmelerin belediyeler tarafından işletildiği takdirde bozulacağını ve zarar edileceğinin varsayıldığını ifade etmiştir. Yazısında bu kanının yıkılması gerektiğini belirtmiş, devlet tarafından işletilen Ankara telefonlarının yabancılar tarafından işletilen İstanbul telefonlarından daha iyi ve dürüst işletildiğini örnek olarak vermiştir. Terkos Su Şirketi’nin yeni tesisat yapmaktan kaçınması üzerine suyun belediye tarafından idare edilmesinden sonra su şikâyetlerinin azaldığını dolayısıyla elektrik, tramvay ve telefon gibi müesseselerin de İstanbul Belediyesine idare edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, elektrik, telefon, su, havagazı gibi kamu hizmetlerinin belediyeler için de gelir kaynağı olacağını ifade etmiştir. Kamu hizmetini yerine getiren müesseselerin amacının kâr etmek olmadığı, buna benzer şehir hizmetlerinin fiyatlarının düştüğü takdirde onlardan faydalanan kişi sayısının da artacağı öngörülmüştür. Modern ve ileri belediyecilik için şehir işletmelerinin belediyeleştirilmesinin milli bir gereklilik olduğunu yazmıştır.⁸² 1933 yılında Ankara’da, İzmir’de, İstanbul’un Anadolu ve Avrupa yakalarında havagazı fabrikaları vardı. Vedat Nedim’in önerisine de uygun olarak yapılan belediyeleştirmeye örnek olarak İzmir Havagazı Şirketi’nin imtiyaz süresi dolduğu için 1935 yılında İzmir Belediyesi’ne devredilmesi gösterilebilir.⁸³

---

⁸¹ “Doğrudan doğruya yapılmak ve işletilmek şartıyla su, havagazı, elektrik, tramvay tesisatı kurmak ve işletmek, göl, nehir, körfez ve sevahili mütecavire vapurları nakliyatını deruhte ve ifa etmek belediyelerin hakkıdır”.3 Nisan 1930 tarih, 1580 sayılı Belediye Kanunu, **Resmi Gazete** 14 Nisan 1930, Sayı:1471. (19’uncu maddesinin 4’üncü bendinin A alt bendi.)

⁸² Vedat Nedim (Tör), “Belediyeleştirme”, **Kadro**, Sayı:28, Nisan 1934, s.14-18.

⁸³ Tekeli, **a.g.e.**, s.73.

Mehmet Şevki, “Milli Mahrukat Meselesi, Kömür ve Linyit” başlıklı yazısında Türkiye’de kömür ve linyitin ısıtmada, buhar makinelerinde ve buhar türbinlerinde yakıt olarak kullanılabilceğini belirtmiş, ülke ekonomisi için bunların kullanımının önemli olduğunu yazmıştır. Ülkedeki taşkömürü ve linyit sahaları hakkında bilgiler vererek, bunların milli ekonomi açısından önemine değinmiştir. Daha sonra da ülkede kok yapmak için ısıtılan kömürden çıkan gazdan havagazı, katran, benzol, amonyak gibi çeşitli ürünlerin temin edileceğini ama bundan önce bunların ne gibi sanayi şubeleriyle ilgili olduğunu tespitinin gerektiğini belirtmiştir.⁸⁴ 1929 buhranı, özel sermayeden beklentilerin yetersiz kalması, ülkenin sanayi ve kalkınma ihtiyacı, Kadro Dergisi yazarlarının devletçiliği destekleyen yazıları, ekonomide devletçilik ilkesinin uygulanmasını hızlandırmış olabilir. Türkiye, bu amaçla sanayi alanında planlar yapma gereği duymuştur.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Programı çalışmalarına Haziran 1929’da Ali İktisat Meclisi’ne, ödemeler dengesi açığını kapatmaya ve sanayileşmeyi hızlandırmaya yönelik bir iktisadi rapor hazırlamak görevinin verilmesiyle başlanmıştır. İktisat Vekili’nin başkanlığında kurulan bir özel komisyonun sürdürdüğü incelemeleri Aralık ayında İktisat Vekâleti üzerine almıştır. İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor adındaki çalışma, Mart 1930’da Başvekâlete sunulmuştur. Rapor, ihracatın geliştirilmesini, ithalatın yerli üretimle ikame edilme olanaklarını, tek tek mal grupları bazında ele almakta ve bazı endüstrilerin geliştirilmesini önermekteydi. En çok pamuklu ve yünlü mensucat, kâğıt, karton ve demir-çelik sektörlerinin üzerinde durulmuştur.⁸⁵ Devlet yatırım programına mali ve teknik yardım bulmak amacıyla Başvekil İsmet Paşa, 1932 yılında Sovyetler Birliği ve İtalya’ya gitmiştir. Bu geziler sırasında yapılan anlaşmalar gereğince bir Sovyet uzmanlar grubu Türkiye’ye gelmiş, devlet yatırım programındaki projeler ve düşünülen kuruluş yerleri hakkındaki raporlarını 1932 sonlarında Başvekâlete sunmuşlardır. Hükümet, 1933 yılında Washington Büyükelçisi Ahmet Muhtar Bey aracılığıyla Amerikalı iktisatçı Edwin Kemmerer’in bulunduğu uzmanlar gubunu Türkiye’ye davet etmiştir. Sovyet

---

⁸⁴ M. Şevki (Yazman), “Milli Mahrukat Meselesi Kömür ve Linyit”, **Kadro**, Sayı: 21, Eylül 1933, s.33-38.

⁸⁵ Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, 5.B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları 16, İstanbul, 2002, s.293.

ve Amerikan uzmanlarının çalışmalarının da yardımıyla sanayi yatırım programının son şekli verilmiştir. İktisat Vekili Celal Bayar tarafından hazırlanıp İcra Vekilleri heyetine verilen çeşitli sanayi konularına ait raporlar incelenmiş ve elektrifikasyon işlerinin İktisat ve Nafia Vekâletlerince ortak çalışılarak bir genel plan hazırlığının yapılmasına karar verilmiştir.⁸⁶ 17 Nisan 1934'te 1934-1938 yılları arasında uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yürürlüğe girmiştir.⁸⁷

Mehmet Şevki, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmaya geçilmesinin ardından sanayi hareketini parçalı sanayiden köklü sanayiye dönüş olarak adlandırmıştır. Köklü sanayi ve ileri tekniğin enerji ile mümkün olacağını belirtmiş ve enerji üretiminin müşteri bulmakta zorluk çekmemesi ve kolayca satış yapabilmesi sebebiyle devlete veya mahalli idarelere mal edilmesinin daha kârlı olacağını ifade etmiştir. Enerji işini üstlenen özel ve yabancı şirketlerin öncelikle kendi menfaatlerini düşündüklerini dolayısıyla milli iktisada zarar verdiklerini belirtmiştir. Enerjinin devlet eline geçmesi sayesinde ucuzlayacağını dile getiren Mehmet Şevki, her sahada ileri teknik ve sanayide adımlar atılacağını yazmıştır.⁸⁸

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda devletin termik ve hidrolik enerji kaynaklarını araştırıp, değerlendirmesi, aktif bir rol üstlenerek elektrik üretiminde yer alması öngörülmüştür.⁸⁹ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda enerjiyle ilgili Sömikok, Elektrifikasyon Meselesi ve Enerji Teşkilatı, Altın ve Petrol olmak üzere üç rapor yayınlanmıştır. Raporlarda ev yakıtı ihtiyacının karşılanması için sömikok üretiminin teşvik edilmesi, elektrik ihtiyacının karşılanması amacıyla elektrik santrallerinin kurulması ve akaryakıt ihtiyacının yerli kaynaklardan karşılanması ilke olarak kabul edilmiştir.⁹⁰ Yerli ve yabancı bilim insanlarına ekonomiyi değişik yönleriyle inceleyen araştırmalar yaptırılarak hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda bölgesel veya yerel tarımsal üretim ve doğal kaynaklara dayalı sınai üretim

---

⁸⁶ A.g.e., s.294, 296, 297, 300.

⁸⁷ Tokgöz, a.g.e., s.79.

⁸⁸ M. Şevki (Yazman), "İleri Teknik ve İleri Sanayi Amacımız", **Kadro**, Sayı: 35-36, İlkanun-Sonkanun 1934-1935, s.51-52.

⁸⁹ **50. Yıl'da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları: Toplu Bir Bakış**, s.118.

⁹⁰ Alparslan Uğur, **Türkiye'de 1990 Sonrası Enerji Politikalarının (Petro-Gaz'ın) Kamu Maliyesine Yansımaları**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2008, s.74.

birimlerinin kuruluşu, dışarıdan alınan tüketim mallarının yurtiçinde yerli olarak üretilmesine yer verilmesi, kuruluş yeri belirlenirken sanayi işletmelerinin işgücü ile hammaddenin yakınında olması amaçlanmıştır.⁹¹

Birinci Sanayi Planı'nın yürürlüğe konduğu 1934 yılında İktisat Vekâleti bünyesinde Refik Fenmen Başkanlığında Elektrifikasyon Bürosu adında bir teşkilat bulunmaktaydı.⁹² Büro, Türkiye'de ilk defa kurumsal olarak elektrik işleri çalışmalarının başlatılması amacıyla kurulmuştur.

Fenmen'den sonra Büro'nun yönetimine ABD'de birçok müessesede çalışmış, tecrübeli yüksek mühendis Abdullah Feyzi Hamdi Toker tayin edilmiştir. Büronun faaliyetlerinin bütün ülkenin elektrifikasyonu için planlar yapmaya elverişsiz olduğunun anlaşılması sonucu daha geniş yetkilerle donatılmış bir yönetimin gerekliliğine istinaden 24 Haziran 1935 tarih ve 2819 sayılı Elektrik İdaresi Etüt Dairesi Teşkiline Dair Kanun ile Hamdi Toker'in tayin edildiği Elektrik İşleri Etüt Genel Direktörlüğü kurulmuştur.⁹³ Bu İdare'nin belli başlı görevleri ülkedeki mevcut su kuvvetleri ile diğer enerji kaynaklarını araştırmak, elektrik üretimine en elverişli olanlarını tespit etmek, şehirlere, sanayi ve çiftliklere gerekli enerjinin en ekonomik şekilde işletme, maliyet, satış usul ve hesaplarını belirleyerek gerektiğinde hükümete tavsiyelerde bulunmaktır. Bu kanuna göre santral kuracak veya imtiyaz verecek müesseselerle belediyeler önceden bu İdareye müracaat etmek ve enerji ihtiyaçlarının mevcut veya tasarlanan tesislerden sağlanıp sağlanamayacağını öğrenmeye mecbur tutulmuşlardır. Etüt İdaresi kurulduğundan beri yabancı müşavirlerden de faydalanmak suretiyle Sarıyar, Seyhan, Hirfanlı, Gediz, Akçay HES ile Harbiye, Girlevik, Göksu, Hazar, Tortum, Sızır, Kovada-1, Maraş, Emet, İkizdere, Değirmendere, Kızılcabölük, Bendimahi, Botan santralleri ve enerji nakil tesislerinin etüdünü tamamlamış, bazı termik santraller üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. Sakarya, Kızılırmak, Gediz, Menderes, Ceyhan, Fırat, Dicle üzerinde ve Antalya Havalisi'nde etütler yapmıştır. Etüt İdaresi'nin söz konusu

---

⁹¹ Kepenek, **a.g.e.**, s.58.

⁹² Suad Erten, **EİE 33 Yıl 1935-1967**, EİEİ Basımevi, Ankara, 1970, s.3.

⁹³ Aynı yer. Resmi Gazete'de Kanunun tarihi 24 Haziran olarak geçmektedir. Suad Erten, 25 Haziran olarak belirtmiştir.

etütlerinin sonuçlarından belediyeler, İller Bankası, Devlet Su İşleri ve Etibank faydalanmıştır.⁹⁴

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra hükümetler her şehir ve kasabada bir elektrik santrali kurmayı amaç edinmişlerdir. Cumhuriyetin ilk 10 yılında 105 şehir ve kasaba elektriğe kavuşmuştur. İlk 10 yılda elektrikleştirilen bazı şehir ve kasabalar şunlardır: İzmir, Ankara, Aksaray, Antalya, Kayseri, Konya, Malatya, Maraş, Trabzon, Adana, Afyon, Balıkesir, Bursa, İnegöl, Kırkağaç, Bergama, Bodrum, Alaşehir, Çankırı, Çorlu, Edirne, Eskişehir, Giresun, Kastamonu, ... Bu 105 beldeden 69'unun elektrik tesisatı tam olup, geri kalanları 10 yılda kısmen tamamlanmıştır. Avrupa'da elektriğin kullanılmaya başlandığı tarihten, Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen 40 yıllık sürede sadece İstanbul, Tarsus ve Adapazarı elektrikten faydalanmaktayken, Cumhuriyet'in ilk 10 yılında 105 şehir ve kasabanın elektriğe kavuşturulması oldukça önemli bir gelişmedir.⁹⁵ Söz konusu şehir ve kasabaların Türkiye haritasındaki konumu incelendiğinde yoğunluğun Ege Bölgesi'ndeki yerleşim yerlerinde olduğu görülmektedir. Buna sebep olarak şehirleşme oranının yüksek, sanayi bölgesi olmasından dolayı elektriğe duyulan talebin fazla olması gösterilebilir.

Elektrik enerjisi yatırımları yapısı gereği çok maliyetli olup, bütçeden büyük pay ayrılması gerekmektedir. Yerel altyapı yatırımlarının finansman sorunu 1930'lara kadar özel ticari bankaların kredilerinin kullanılmasıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu kaynağın yüksek maliyeti kamu kaynaklarını harekete geçirecek bir banka kurulmasını gerektirmiştir. Finansman ve teknik personel eksikliği bulunan belediyelerin elektrik üretiminde ihtiyacı olan finansman desteğini sağlamak amacıyla 1933 yılında Belediyeler Bankası kurulmuştur.⁹⁶ 1 Kasım 1933 tarihinde içme suyu, kanalizasyon, kullanma suyu temini için belediyelere yardım amacıyla Belediyeler Bankası adıyla kurulan ve belediyelerin su, elektrik, yapı, harita gibi

---

⁹⁴ **Etibank'ın Türkiye'nin Enerji Davasında Hizmetleri**, ETİBANK, 1957, s.6-7.

⁹⁵ İlk 10 yılda elektrikleştirilen şehir ve kasaba isimleri konusunda daha detaylı bilgi için Bkz. **50. Yıl'da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları: Toplu Bir Bakış**, s.97.

⁹⁶ Birgül A. Güler, "Kentsel Altyapı Finansmanı: Belediyeler Bankası 1933-1945", **Amme İdaresi Dergisi**, C.XXIX, Sayı:1 (Mart 1996), s.87.

teknik işleri ile uğraşan kuruluş, elektrifikasyon işlerini Etibank ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) ile birlikte yürütmüştür.⁹⁷

İnönü hükümeti, belediyelerin bütçe ve teknik imkân zorluklarını ve sanayi santrallerinin ancak kendilerine faydalı olabilme durumu ile özel teşebbüsün enerji tesislerini kurup işletmeye istekli olmayışını dikkate alarak, ülkede mevcut termik ve hidrolik enerji kaynaklarından gerek kamu ve gerekse sanayi ihtiyaçlarını en kârlı şekilde karşılamak ve finansmanına yardımcı olmak amacıyla enerji işlerini eline almayı uygun bulmuştur. Böylece 1935 yılından itibaren enerji alanında kanunlar çıkarılarak enerji kurumlarının kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de var olan madenlerin sistemli bir şekilde jeolojik ve madencilik yöntemlerle araştırılması ve işletilmesini sağlamak, taş ve maden ocakları kaynaklarını arayıp, bulmak, işletmeye uygunluğunu tespit etmek amacıyla gerekli kimyasal, teknolojik analizleri ve etütleri yapmak ve sektör için ihtiyaç duyulan yardımcı personel, mühendis, kalifiye işçi yetiştirmekle görevlendirilmesini sağlamak üzere 14 Haziran 1935 tarih ve 2804 sayılı Kanun ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Genel Direktörlüğü (MTA) kurulmuştur. Kanun’un kabul edildiği gün 2805 sayılı Etibank Kanunu da kabul edilmiştir. Kanun’da amaçlanan elektrik hizmetlerinin bir tek elde toplanmasını sağlamak, sürekli artan enerji ihtiyacını araştırarak, bankacılık, enerji ve madencilik alanında çalışarak, yer altı zenginliklerini değerlendirmek, işletmek, sanayin ihtiyaç duyduğu enerjiyi üreterek, madenleri ve endüstriyel hammaddelerini araştırmak ve bütün bunlar için gerekli bankacılık hizmetlerini yerine getirmektir.⁹⁸ Etibank merkez teşkilatından ayrı olarak kanunun kendisine verdiği alanlarda müesseseler halinde faaliyet göstermiştir. Bu müesseseler şunlardır: Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi, Murgul Bakır İşletmesi Müessesesi, Şark Kromları İşletmesi Müessesesi, Keçiborlu Kükürtleri İşletmesi Müessesesi, Elektrik İşletmeleri Müessesesi, Küre Bakırlı Pirit İşletmesi Müessesesi, Üçköprü Krom İşletmesi Müessesesi, Emet Kolemanit İşletmesi Müessesesidir.⁹⁹

---

⁹⁷ **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile İlgili Mer’i Mevzuat**, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, DSİ Matbaası, Ankara, 1970, s.518.

⁹⁸ **Resmi Gazete** 22 Haziran 1935, Sayı:3035.

⁹⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 2. Dönem, Cilt:12, Toplantı:2, Birleşim:41, 30.01.1967, s.13.

Türkiye’de enerji politikası olarak izlenen yol, kendi kaynaklarına sahip olma ve bunları işletme düşüncesi ve bu amaçla Kamu İktisadi Teşebbüsü konumunda temel enerji kuruluşları olarak Maden Tetkik Arama, Etibank ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nin kurulmasının gerekli görülmesidir.

Yer altı kaynaklarının ortaya çıkarılıp incelenmesi ve değerlendirilmesi işi Maden Tetkik Arama’ya, kömür işletmeciliği Etibank’a, elektrik işletmeciliği belediyelere, akarsu kaynaklarının incelenip, üretim imkânlarının araştırılması Elektrik İşleri Etüt idaresi’ne verilmiştir.¹⁰⁰

Ülke kalkınma çabaları içerisinde yer alan madencilik konusunda görevlendirilen Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü bünyesinde 1939 yılına kadar Metal, Kömür ve Petrol grupları olarak çalışmalar yürütülmüştür.¹⁰¹ Türkiye’de madencilik alanında benimsenen yol, yer altı kaynaklarının devlet eliyle çıkarılması ve değerlendirilmesidir. Önemli bir enerji kaynağı olan petrolle ilgili ilk çalışma Atatürk döneminde çıkarılan Petrol Kanunu’dur.

Cumhuriyet döneminde enerji alanında ilk yasal düzenleme 1926’da 792 sayılı ile kabul edilen Petrol Kanunu’dur diyebiliriz. Kanun, Türkiye’de petrolü aramak ve işletmek konusundaki yetkileri hükümete vermiştir.¹⁰² Yabancı sermayeli şirketler ise petrol ürünlerinin pazarlanması konusundaki varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁰³ 20 Mayıs 1933’te 2189 sayılı Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun çıkarılmıştır.¹⁰⁴ Bu kanun ile Petrol Arama ve İşletme Dairesi kurulmuştur.

---

¹⁰⁰ Elektrik İdaresi Etüt Dairesi Teşkiline Dair Kanun, 24 Haziran 1935, Kanun No:2819. **Resmi Gazete** 24 Haziran 1935, Sayı:3036. EİEİ’nin 1938 yılında topladığı istatistik bilgilerinde Türkiye’deki EİEİ gibi örgütlenmiş yabancı ülke kuruluşlarından bahsedilmektedir. Almanya (1935), İngiltere (1919), Fransa (1937), İsviçre, Rusya’da (1930) enerji bürosu tarzı teşekküller kurulmuştur. Erten, **a.ge.**, s.101.

¹⁰¹ www.mta.gov.tr (Erişim Tarihi 20.02.2018)

¹⁰² “*Birinci Madde: Türkiye hududu dâhilindeki bilcümle arazide bitum ve petrol müştekatı tabiyesi madenlerinin taharri ve işletilmesi hakkı maadın kanunu ahkâmına tabi olmak kaydıyla hükümete verilmiştir.*” **Resmi Gazete** 6 Nisan 1926, Sayı:341.

¹⁰³ Türkiye, petrol ihtiyaçlarını 1913’te piyasaya giren Socony firması aracılığı ile temin etmekteydi. 1913’te Shell, İkinci Dünya Savaşından sonra ise BP Caltex Türk piyasasına girmiştir. **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 1. Dönem, Cilt:24, Toplantı:4, Birleşim:36, 01.02.1965. Karma Bütçe Komisyonuna Sunulan Rapor.

¹⁰⁴ “*Türkiye dâhilinde altın ve petrol ve bunlarla beraber çıkacak diğer madenleri aramak ve arama neticeleri elverişli olursa bu madenleri işletmek üzere ticari maksatla İktisat Vekâletine bağlı ve İktisat Vekâletinin teftiş ve murakabesi altında hükmî şahsiyetli altın ve petrol arama ve işletme idareleri kurulmuştur*” **Resmi Gazete** 27 Mayıs 1933, Sayı:2411.

Petrol arama amacıyla açılan ilk kuyu 13 Ekim 1934'te Mardin ilinin Midyat ilçesine bağlı, Basbirin bucağı sınırları içindedir. Petrol Arama ve İşletme Dairesi, 1935 yılında Maden Tetkik Arama'nın kurulmasıyla faaliyetlerini Maden Tetkik Arama topluluğu içinde sürdürmüştür.¹⁰⁵

Yıllar geçtikçe elektrik üretimi ve tüketimi artmış, dolayısıyla elektrik santrallerinin sayısı da artmıştır. 1935 tarihi itibariyle elektrik kurulu gücü 126,2 MW, üretim 222,9 GWh, kişi başına tüketim 12,4 kWh'tir.¹⁰⁶ Elektriklenmiş il merkezi sayısı 43'tür. Hazırlanan Birinci ve İkinci Sanayi Planlarındaki amaç, yurt içindeki hammaddelerin ülkenin kendi emek gücünü kullanarak, çağdaş teknik bilgilerin uygulanmasını sağlamaktır. Birinci Sanayi Planı ile bazı sanayi kuruluşları faaliyete geçmişti, ancak bunların daha geniş alana yayılması gerekmektedir. Ayrıca, ülkenin hammadde kaynakları endüstri mamülleri haline getirilmeliydi. İşte bu amaçla Ekonomi Bakanlığı tarafından 1936 yılında hazırlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı projeleri Ankara'da toplanan Endüstri Kongresi'nde tespit edilen esaslara göre Başbakanlığa sunulmuştur.¹⁰⁷ Tesisi teklif edilen sanayi kolları Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na göre daha geniştir. Madencilik, mekanik sanayi, gıda maddeleri sanayi ve ticareti, muntika elektrik santralleri, maden kömürü ocakları, toprak sanayi, ev yakıtı sanayi ve ticareti, denizcilik ve kimya sanayi bu plana göre teklif edilen sanayi teşebbüsleridir. Ülkenin ihtiyacı olan enerjinin temini için Ereğli-Zonguldak taşkömürü ve Kütahya'daki linyit havzalarının büyük ölçekte, rasyonel şekilde işletilmeleriyle Zonguldak'ta taşkömürü ve Kütahya'da linyit kullanacak iki büyük termik santralin tesisi teklif edilmiştir.¹⁰⁸ Planda, Türkiye'nin elektrifikasyonu görevi Maden Tetkik Arama, Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Etibank'a verilmiştir. Maden Tetkik Arama, ülkenin enerjiye elverişli yeraltı kaynaklarını tespit edecektir. Elektrik İşleri, ülkeninin hidrolik potansiyeli hakkında çalışmalar ile enerji ekonomisine en uygun yeraltı ve su kaynaklarını tespit ederek ülkenin elektrifikasyon planlamasını yapacaktır. Etibank ise yapıcı ve işletici müessese

---

¹⁰⁵ Kemal Lokman, "Türkiye Petrol Sondajları", **MTA Dergisi**, Sayı:61, 1963, s.62.

¹⁰⁶ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.53.

¹⁰⁷ **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, Önsöz: Prof. Dr. Afet İnan, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.viii, ix.

¹⁰⁸ **A.g.e.**, s.5.

olarak bu planlamayı gerçekleştirecektir.¹⁰⁹ İsmet İnönü, 1936 yılında Zonguldak Sömikok Fabrikasını gezerken yerli enerji kaynağı kömürün her şey demek olduğunu, medeniyetin kömürle mümkün olduğunu, kömürün ucuz olması, çok kullanılması gerektiğini, bu asrın kömür ve elektrik asrı olduğunu söylemiştir.¹¹⁰

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planlarında enerjide üretimi artırmak, enerji kaynaklarının araştırılıp geliştirilmesi sonucunda enerji üretiminin artmasını sağlamak, dışarıya bağımlılık oranını ve enerjide maliyetleri azaltarak döviz tasarrufu sağlamak amaçlanmıştır. Bu sebeple, yerli enerjiden yararlanarak kurulan hidrolik ve termik kaynaklara yönelme kararı alınmıştır.¹¹¹ İkinci Dünya Savaşı, enerji alanında yoğun yatırımları içeren İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanamamasına neden olmuştur.

2. Türkiye'nin Yeraltı Kaynaklarının Elektrik Sektöründe Değerlendirilmesi

12 Haziran 1925 tarihli, 608 sayılı Maden Nizamnamesinin Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun, terk edilmiş veya yeni keşfedilen madenlerin ya bizzat devlet tarafından veya devletle Türk tüzel kişilerin katılacağı ortaklıklar tarafından yönetilmesini öngörmekteydi. Kanun, madencilik alanında sadece Türklerin çalıştırılmasını içermekteydi.¹¹² Maden Tetkik Arama Kanunu gerekçesinde madenlere yatırılan özel sermayelerin cılız olduğu ve bu sebeple rasyonel çalışmadıkları ve spekülasyona başvurdukları ifade edilmiştir. 1935 yılında kabul edilen Maden Nizamnamesi ile 608 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerini Değiştiren 2818 Sayılı Kanun'un gerekçesinde de özel maden işletmelerinden ciddi olan, yeterli teknik ve sermaye ile çalışmak isteyenlerin teşvik edilmesi ancak

---

¹⁰⁹ Erten, **a.g.e.**, s.3.

¹¹⁰ http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1933-1938.htm#_ftnref149 (Erişim Tarihi 23.08.2016).

¹¹¹ Yılmaz, **a.g.t.**, s.110.

¹¹² Boratav, **a.g.e.**, s.81.

madenleri spekülasyon konusu yaparak atıl bırakan teşebbüslere izin vermemek gerektiği belirtilmiştir.¹¹³

Anadolu toprakları bakır, demir, krom, petrol gibi önemli yer altı kaynaklarına ve tarım açısından elverişli topraklara sahiptir. Bu kaynakların etüt çalışmalarının ve enerji alanında değerlendirilmesine dair ilk girişim Atatürk dönemine kadar götürülebilir. Atatürk döneminde ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinin kalkınmasına büyük faydası olacak yatırımların gerçekleştirilmesi için zengin yeraltı kaynaklarından yararlanmak amacıyla madencilik çalışmalarına başlanmış, söz konusu bölgelerde elektrik santralleri ve baraj yapımı için girişimlerde bulunulmuştur. Türkiye'nin çehresini değiştiren bu büyük yatırımlar olmuştur.

Türkiye'nin zengin su kaynağı Fırat Nehri ve kolları üzerinde olduğu gibi muhtemel santral yerlerini belirlemek amacıyla hidrografik etüt çalışmalarına Sakarya Bölgesi, Adana ve Kayseri Bölgesi, Ege Bölgesi'ndeki sular üzerindeki araştırmalara 1935-1939 yılları arasında başlanmıştır.¹¹⁴ Bugün Güneydoğu Anadolu Projesi olarak adlandırılan Proje'nin enerji yatırımlarından ilki Fırat Nehri üzerindeki Keban Barajı'dır ve Keban'ın etüt çalışmaları Atatürk döneminde başlamıştır.

Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Keban Projesine ait keşif etütlerine 1936 yılında başlamıştır. Fırat Nehri üzerinde incelemeler yapmak üzere Karakaya, Keban Boğazı, Kemaliye, Kömürhan, Palu ve Pertek'te birer akım ölçme istasyonu (rasat) kurulmuştur.¹¹⁵ Rasat ölçümlerinin olumlu sonuçlarına istinaden günümüzde buralardan elektrik üretimi yapılmaktadır. 1937 yılında Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Atatürk'e bir nezaket ziyareti sırasında Dinyeper Nehri üzerindeki gelişmeleri ve nehrin yarattığı yeni büyük yapay gölü anlatmıştır. Dinyeper üzerindeki çalışmaya benzer bir yatırım olarak Atatürk, 1937 yılında Başbakan Celal Bayar'a "*Biz de böyle bir insanlık gölü inşa edelim*" demiş ve Fırat Nehri üzerindeki

---

¹¹³ A.g.e., s.143. **Resmi Gazete** 24 Haziran 1935, Sayı: 3036.

¹¹⁴ Erten, a.g.e., s.83.

¹¹⁵ <http://www.gap.gov.tr/> (Erişim Tarihi 03.03.2015). Rasat İstasyonu akım gözlem istasyonudur. **Resmi Gazete** 11 Şubat 2014, Sayı:28910.

araştırmalara başlanmıştır. Türkiye'nin diğer nehirleriyle birlikte Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde de akım ölçme istasyonları kurulmuştur.¹¹⁶

1938 yılında kamuoyunda büyük heyecan yaratan Başbakan Celal Bayar tarafından hazırlanan üç yıl süreyle maden işletme ve dört yıllık olarak hazırlanan sanayileşme planlarında, Doğu Anadolu'daki sanayileşmeyi etkileyecek olan Sivas çimento ve motor fabrikaları ile Trabzon limanı, Iğdır'da yetişen pamukların işleneceği Erzurum iplik fabrikası kurulması yer almaktaydı. Programda inşası amaçlanan üç şeker fabrikasından ikisi Doğu illerinde yer alacaktı. Erzurum iplik fabrikasının ihtiyacı olan elektrik enerjisinin Tortum Şelalesi'nden karşılanması ve bunun için de mühendislerce incelemeler yaptırılması öngörülmüştür. Buradan temin edilecek elektrik enerjisiyle bütün Doğu'nun, özellikle Erzurum'un bir merkezi sanayi yeri olmasının sağlanacağı belirtilmiştir. Asayiş sorunları, toplumsal ve coğrafi açıdan kaynaklanan zorluklara karşın yürütülen çalışmalar hem merkezi hükümet hem de onun taşradaki temsilcisi olan vali ve belediyelerin gayretleri ile görülmeye çalışılmıştır.¹¹⁷ Sarıkamış'ta elektrik santralının temeli 1938'de atılmıştır.¹¹⁸

1923-1938 yılları arasında Türkiye'de işletmeye geçen elektrik santrallerinin sayısında artış sağlanmıştır. Türkiye toplam elektrik kurulu gücü 1923'te 32,8 MW, 1938'de 178,5 MW'tır. 1923 yılında termik elektrik üretimi 44,3 GWh, hidrolik elektrik üretimi 0,2 GWh'tir. 1938 yılında ise termik elektrik üretimi 302,3 GWh'e, hidrolik elektrik üretimi ise 9,8 GWh olmuştur.¹¹⁹ Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nin 1938 yılı istatistiklerine göre elektrik üretimi, maden kömürü (% 82.2) başta olmak üzere akaryakıt (% 10) ve hidrolik (% 6.2) kaynaklıdır.¹²⁰ 1923-1938 yılları arasında hidrolik elektrik üretimindeki artışın termik elektrik üretimindeki artış kadar olmadığı görülmektedir. Bu durum değerlendirilirken, o dönemde henüz su kaynaklarının etüt çalışmalarına yeni başlandığı ve ancak hidrolik santral sayısının

---

¹¹⁶ Topdemir, a.g.e., s.124-125.

¹¹⁷ Sait Aşgın, "Atatürk Döneminde Doğu Anadolu (1923-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XVII, Sayı: 50 (Temmuz 2001), s.451-472.

¹¹⁸ **BCA**, 16521, 30..10.59.113..21.

¹¹⁹ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.53, 44.

¹²⁰ Erten, a.g.e., s.84.

artışı ile hidrolik elektrik üretiminde de kayda değer bir artışın olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Çinko, bakır gibi madenlere, termik ve hidrolik santrallerinde üretilen elektrik enerjisinin gerek üretim aşamasında ve gerek elektrik sektöründe ihtiyaç duyulmakta olup, bu madenler büyük oranda Doğu Anadolu Bölgesi'nden çıkarılmaktadır. Bunların yanı sıra kadmiyum, antimuan, tungsten, nikel, kalay, altın gibi birçok maden elektrik üretiminde ve sektörde kullanılmaktadır.

Bakır madeni ile ilgili Atatürk döneminde meydana gelen gelişmeler ise, elektrik üretiminde ve iletiminde önemli bir yere sahip olan bu madenin daha verimli bir şekilde değerlendirilmesi amacıyla yapılan çalışmaları göstermesi açısından dikkat çekicidir. Alman sermayesi ile kurulan Ergani Bakır Türk Anonim Şirketi tarafından işletilen Ergani Madeni'nde hisseleri bulunan Alman sermayedarların idare ve işletme usullerinin beğenilmemesi sonucunda 1934 yılında hisseleri satın alınarak, Şirket devletin olmuştur. Etibank, 1936'da Ergani Bakır İşletmesi inşasına başlamış, işletmenin 1939'da açılmasıyla bakır üretiminde önemli bir artış görülmüştür. Elazığ-Keban Kurşun Madeni İşletmesi, 1940 yılında Etibank'a devredilmiştir. 1930-1945 yılları arasında Doğu Anadolu Bölgesi'nden çıkarılarak, işlenen bakır madeni, elektrik sanayinde oldukça önemlidir. Üretilen enerjinin yanı sıra bu enerjinin nakli için gereken malzeme ve araçlara da sahip olmak gereklidir. Bu anlayışla, bakır madeni bakımından oldukça zengin olan Doğu Anadolu, özellikle 1945 yılından sonra Türkiye'nin elektrik sanayi üzerinde önemli bir yere sahip olmuştur.¹²¹ Doğu Anadolu Bölgesi sahip olduğu fiziki şartlar ve akarsu potansiyeli ile hidroelektrik santraller için elverişli bir bölgedir. 1931'de Elazığ Elektrik ve Su TAŞ¹²², 1944'te Kemaliye Elektrik TAŞ¹²³ kurulmuş, bu şirketler kuruldukları illerin elektrik tesisatları ve işleriyle meşgul olmuşlardır.¹²⁴

---

¹²¹ Rahmi Doğanay, "1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu'da Uygulanan Sanayi Politikaları", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.X, Sayı:2, Elazığ, 2000, s.227-228-229.

¹²² **BCA**, 30..18.1.2.20.31..3.

¹²³ **BCA**, 30..18.1.2.106.72..15.

¹²⁴ Doğanay, **a.g.m.**, s.229.

B. İnönü Döneminde Elektrik Sektörü (1938-1950)

Atatürk döneminde ekonomi alanında alınan karar ve politikalar İnönü döneminde de sürdürülmek istenmiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan sıkıntılar, yatırımlarda duraksamaya neden olmuştur. Hazırlanan planlardaki yatırımlar da zamanında tamamlanamamıştır. Yapılacak olan yatırımlar savaş sonrası döneme ertelenmiş, plan ve programların da içeriğinde isteyerek veya istemeyerek değişikliğe gidilmiştir.

1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Enerji Yatırımları ve Elektrik Politikası

İkinci Dünya Savaşı başladığında Refik Saydam Hükümeti görev yapmaktaydı. Elektrik işletmeleri, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı tedirginlik, savaş ortamının belirsizliği gibi nedenlerin yanı sıra elektrik alanında görev yapan şirketlerin yatırım ve hizmet odaklı olmayan davranışları sebebiyle elektrikte meydana gelecek kesinti ve kısıntıları önlemek amacıyla devlet tarafından satın alınmaya başlanmıştır. Bu amaçla, 1938-1944 yılları arasında yerli özel sermayeye sahip Kayseri ve Civarı Elektrik Türk Anonim Şirketi hariç tüm yabancı sermayeli ve imtiyazlı elektrik santralleri devlet tarafından satın alınmıştır.¹²⁵

İkinci Dünya Savaşı yıllarında mal ve hizmet piyasalarında hükümeti çok zor duruma sokan büyük kıtlıklar yaşanmıştır. Devletin sanayi sektöründe egemenliğine karşın tarımsal ürünler piyasasında etkili olamaması bu piyasalarda devletle üreticileri karşı karşıya getirmiştir.¹²⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla savunma harcamaları bütçede önemli yer tutmaya başlamış ve sonuçta savaş öncesi dönemde başlanan planlama çalışmaları ile sınaî yatırım programları tümüyle ertelenmek zorunda kalmıştır.¹²⁷

---

¹²⁵ Yusuf İnan Çelebi, **Turkey's Energy Policies and Eurasian Region**, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.9.

¹²⁶ Tokgöz, **a.g.e.**, s.125.

¹²⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 17.B., İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s.81.

1939 yılı itibariyle üretilen elektrik enerjisinin % 82.2'si maden kömüründen, % 10'u akaryakıttan elde ediliyordu. Şehirlerdeki santraller yedek takat (güç veya ölçek) dikkate alınmaksızın tesis edildiğinden güvenilir bir elektrik kaynağı sayılmazdı. Endüstri santrallerinde ise gereğinden fazla takat vardı ve ekonomik olmayan taşkömürü yakılıyordu. Elektrik üretimi pahalı olduğundan satış fiyatı da yüksekti. Bu sebeple EİEİ, su kaynaklarından faydalanmak amacıyla jeolojik ve topografik etütler yapmaya başlamıştır. 1940 yılında Sakarya, Gediz, Fırat-Keban, Seyhan-Zamantı, Kızılırmak, Yeşilirmak, Büyük Menderes, Akçay hidrografik¹²⁸ etütlerine başlanmıştır. İstanbul'un elektrik ihtiyacının Kütahya-Tunçbilek Termik Santrali'nden karşılanması uygun bulunmuştur.¹²⁹

Gün geçtikçe elektrik talebinin artması üzerine hükümet elektrik şirketleriyle görüşmeler yapmaya başlamıştır. Ankara, İstanbul ve İzmir'de santral güçlerinin artırılması, şebekenin uzatılması ve takviyesi birçok durumda şirketlerle hükümet otoriteleri arasında sıkıntıya neden olmuştur. İstanbul'da elektrik santralinin ihtiyacı olan yeni bir kazanın eklenmesi, elektriğin ihtiyaç duyulan önemli bir tüketim merkezine ulaştırılması şirket tarafından elektrik tarifesine zam talebi veya imtiyaz sürelerinin uzatılması vb. gibi taleplerin ileri sürülmesine neden olmuştur. İzmir'in elektrik tüketim merkezleri Bornova ve Karşıyaka'ya enerji götürülmesi ve Ankara-Etimesgut'ta kurulmakta olan radyo istasyonuna hat çekilmesi şirketler ile uzun görüşmelerin yapılmasına sebep olmuştur.¹³⁰

1930 tarihli Belediye Kanununa göre şehrin aydınlatılması görevi belediyelere verilmiş ve 1938'de İstanbul,¹³¹ 1939'da Ankara, Adana, Bursa, Mersin, Gaziantep, Edirne, Tekirdağ, 1943'te İzmir'de elektrik üretimi imtiyazlı şirketlerden satın alınarak belediyelere devredilmiştir.¹³² İmtiyazı hükümet tarafından verilmiş olan Bursa Cer, Tenvir ve Kuvvei Muharrike Türk Anonim Şirketi'ne ait Bursa Elektrik Müessesesi'nin ve imtiyazı mahalli belediyelerce verilmiş olan Müttehit Elektrik Türk Anonim Şirketi'ne ait Gaziantep, Edirne, Balıkesir, Tekirdağ Elektrik

---

¹²⁸ Bölgedeki yer altı ve yer üstü sularının durumunun incelenmesi.

¹²⁹ Erten, **a.g.e.**, s.84.

¹³⁰ Dinçel, **a.g.m.**, s.96.

¹³¹ **BCA**, 30..18.1.2.83.51..10.

¹³² Bahadır Bayrıl, Seyhan Özçelik ve Serdar Yılmaz, **a.ge.**, s.106.

Müesseseleri'nin ve Mersin Elektrik Şirketi'ne ait bütün imtiyaz hukuk yükümlülüklerinin hükümetçe satın alınması hususunda Nafia Vekâleti'nin 15 Mayıs 1939 tarih ve 2544 numaralı tezkeresine bağlı anlaşma esasları dâhilinde bir sözleşme imzalanması için Nafia Vekâleti'ne yetki verilmesine 14 Haziran 1939 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince karar verilmiştir.¹³³

14 Haziran 1939 tarih ve 11232 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Bursa, Gaziantep, Edirne, Balıkesir, Tekirdağ Elektrik Müesseseleri ile Mersin Elektrik Şirketine¹³⁴ ait hisse senetlerinin bir kısmı satın alınarak mahalli belediyelere devrolunmuştur.¹³⁵ 24 Haziran 1939 tarihinde 11330 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Bursa ve Müttehit Elektrik Türk A.Ş. ile tesisatı ve Mersin Elektrik Türk A.Ş.'ne ait bir kısım hisse senetleri satın alınarak belediyelere devredilmiştir.¹³⁶

İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İdareleri Teşkilat ve Tesisatı, 16 Haziran 1939 tarihinde İstanbul Belediyesi'ne devredilerek¹³⁷ İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü (İETT) kurulmuştur.¹³⁸ Böylece, İstanbul'daki elektrik, tramvay, tünel tesisleri ve işletmeleri bu kuruluşa bağlanmıştır. 24 Haziran 1939 tarih ve 11329 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Almanlara ait iki müessese Ankara Elektrik, Ankara Havagazı ve Adana Elektrik Türk A.Ş.'nin hisse senetleri satın alınmıştır.¹³⁹ Antakya ve İskenderun Elektrik Kurumları 14 Aralık 1939 tarih ve 12493 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla mahalli belediyelere devrolunmuştur.¹⁴⁰ 1941'de İskenderun, Antakya, Ankara Elektrik ve Havagazı İşletmesi Müessesesi ve Adana Elektrik Müessesesi kurulmuştur.¹⁴¹ Aralık 1942'de Ankara Elektrik ve

---

¹³³Reisicumhur İsmet İnönü tarafından imzalanan kararname, Sayı:2-11232. **BCA**, 030..28.0.1.02.87.54..20.

¹³⁴ 1929 yılında Mersin Elektrik TAŞ sözleşmesi tasdik edilmiştir. **BCA**, 30..18.1.2.3.27..2.

¹³⁵ **BCA**, 30..18.1.2.87.54..20.

¹³⁶ **Düstur**, 3.Tertip, Cilt:20, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1958, s.818. **Resmi Gazete** 12 Temmuz 1939, Sayı:4256, 4257. **BCA**, 30..18.1.2.87.59..18.

¹³⁷ **BCA**, 30..18.1.2.86.38..1.

¹³⁸ **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile İlgili Mer'i Mevzuat**, s.585.

¹³⁹ **BCA**, 30..18.1.2.87.55..1. Bkz. EK 7. **BCA**, 30..18.1.2.87.59..17. **Resmi Gazete** 16 Aralık 1942, Sayı:5290, Kanun No: 4325, Değişik:12.06.1957-7004/1.Md. **Düstur**, 3. Tertip, Cilt:24, s.90.

¹⁴⁰ **BCA**, 30..18.1.2.89.117..13.

¹⁴¹ **Resmi Gazete** 6 Mayıs 1941, Sayı: 4801. **Düstur**, 3.Tertip, Cilt:22, Ankara Devlet Matbaası, 1961, s.290.

Havagazı ve Adana Elektrik Müesseselerinin İdare ve İşletmeleri Hakkında Kanun¹⁴² ile Ankara Elektrik ve Havagazı İşletme Müessesesi ve Adana Elektrik İşletme Müessesesi söz konusu belediyelere bağlı olacak umum müdürlük veya müdürlüklerce idare edilmek üzere kurulmuştur.¹⁴³

5464 sayılı ve 24 Temmuz 1943 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 4483 sayılı İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi İmtiyazıyla Tesisatının Satın Alınmasına Dair Mukavelenin Tasdiki ve Bu Müessesenin İşletilmesi Hakkında Kanun ile İzmir Elektrik Fabrikası ve Şebekesi satın alınmıştır.¹⁴⁴ 1943 yılında İzmir Tramvay ve Elektrik Türk A.Ş.’nin¹⁴⁵ ve 1944 yılında İzmir Suları İmtiyazının İzmir Belediyesine devri ile İzmir Elektrik, Su, Havagazı Otobüs ve Trolleybüs Umum Müdürlüğü-(ESHOT) oluşturulmuştur.¹⁴⁶ 31 Aralık 1944’e kadar Nafia Vekâleti’ne bağlı İzmir Tramvay ve Elektrik İşletme İdaresi tarafından yönetilen elektrik idaresi, İzmir Belediyesi’ne devredilen havagazı ve su işletmeleri, otobüs işletmeleri ile birleştirilerek 10 Ocak 1945 tarihinde ESHOT bünyesine katılmıştır.¹⁴⁷ 1943 yılında Antalya, Trabzon, Malatya elektrik imtiyazları feshedilmiş ve belediyelere devredilmiştir.¹⁴⁸ 23 Kasım 1944’te İstanbul Havagazı ve Elektrik ve Teşebbüsü Sınaiye Türk Anonim Şirketi’nin imtiyazı satın alınarak İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri İdaresi’ne devredilmiştir.¹⁴⁹

Elektrik üretim imtiyazlarının satın alınması ve belediyelere devredilmesi işlemleri devam ederken İkinci Dünya Savaşı sırasında hükümetçe bir takım ekonomik tedbirlere ihtiyaç duyulmuştur.

---

¹⁴² **Resmi Gazete** 16 Aralık 1942, Sayı: 5290.

¹⁴³ **Düstur**, 3.Tertip, Cilt:24, 2.B., Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1964, s.84.

¹⁴⁴ **BCA**, 20..2.3.2..2., 30..18.1.2/102.49..18.

¹⁴⁵ 27 Temmuz 1943 tarihinde İzmir Tramvay ve Elektrik Türk A.Ş. İmtiyazıyla Tesisatının Satın Alınmasına ve Bu Müessesenin Devlet Tarafından İşletilmesi Hakkında Kanun. **BCA**, 30..18.1.2.102.49..18.

¹⁴⁶ Tekeli, **a.g.e.**, s.75.

¹⁴⁷ Bahadır Bayrıl, Seyhan Özçelik ve Serdar Yılmaz, **a.g.e.**, s.115.

¹⁴⁸ **Resmi Gazete** 24 Haziran 1944, Sayı:5739. **Düstur**, 3.Tertip, Cilt:25, 2.B., Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1970, s.348. **BCA**, 30..18.1.2.104.3..34.

¹⁴⁹ **Resmi Gazete** 28 Haziran 1945, Sayı:6043. **Düstur**, 3.Tertip, Cilt:26, Ankara, 1945, s.1208.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz etkileri azaltmak amacıyla uygulamaya konan iktisat politikalarından biri II. Refik Saydam Hükümeti tarafından fiyatların denetimi ve birçok yönlendirici ve denetleyici politikayı içeren iktisat uygulamasıdır. 18 Mart 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu gereği hükümet ekonominin ve fiyatların denetimini sağlamak için sınaî tesislerde üretilecek olan malların ne olduğuna ve ne kadar üretileceğine karar verecektir. Bu durum gereği yatırımlar hükümetin izni alınarak ve denetiminden geçmek koşuluyla yapılacaktır. Refik Saydam Hükümeti'nden sonra iktidara gelen ve 9 Temmuz 1942 tarihinde kurulan I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, ticareti serbestleştiren ve piyasaya aktif rol veren bir ekonomi politikası uygulama taraftarıdır. Bu durum ise enflasyona ve fiyatların yükselmesine neden olmuştur.¹⁵⁰

Savaş sebebiyle birçok mal ve eşyada fiyat artışı enerji maliyetlerinde de artışa neden olmuştur. Ulusların kaderini belirleyen enerji kaynağı petrolün tarih sahnesinde yerini almaya başlaması bir Enerji Savaşı olan Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Buna bağlı olarak savaş sonrasında petrol sahibi ülkeler Sovyetler Birliği, İran ve Meksika petrolü millileştirmişlerdir. Elektrik sektöründe enerji kaynağı olarak kullanılan petrol, yakıt olarak benzin, gazyağı, dizel-motorin, motor yağı ve fuel-oil olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'de Maden Tetkik Arama'nın kurulmasından sonra ülkenin ihtiyacı olan petrol konusunda araştırmalara başlanmış, Raman ve Garzan bölgelerinde petrol bulunarak, rezervleri tespit edilmiştir.¹⁵¹ İkinci Dünya Savaşı döneminde kamunun, özel sektörün ve son tüketicilerin ihtiyacı olan petrol ve petrol ürünlerini ithal etmek, pazarlamasını yapmak, bu ürünlerin arzında yaşanması muhtemel kesintileri önlemek amacıyla Petrol Ofisi 1941 yılında kurulmuştur.¹⁵²

1940 yılında elektrik üretimi 397 milyon kWh olup, bunun % 96.5'i termik ve % 3.5'i hidrolik kaynaklıdır. Termik kaynak kullanan İstanbul, İzmir, Ankara santrallerinde savaş yıllarında petrol ithalindeki güçlükler sebebiyle zor anlar

---

¹⁵⁰ İsmail Cem Ay, "II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planının Karşılaştırmalı Analizi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı:1, 2012, s.153-154.

¹⁵¹ www.mta.gov.tr (Erişim Tarihi 20.02.2018)

¹⁵² Yılmaz, **a.g.t.**, s.111-112.

yaşanmıştır. Bu nedenle düşük kaliteli taşkömürü, linyit ve su kuvvetine dayalı santrallerin kurulması gereği anlaşılmıştır. Kaynağın başka yere nakli zor ve pahalı olduğundan, üretilen elektriğin uzak yerlere transferi çalışması başlamıştır.¹⁵³ Oysa Amerika'da elektriğin uzak yerlere nakli 1886 yılında, Avrupa'da (Almanya) 1892'de gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁴ Türkiye'nin enterkonnekte bağlantısında önemli bir yeri olan ve kuruluş kararı 1938 yılında alınan Çatalağzı Termik Santrali (ÇATES), kömür tozlarından yararlanacak şekilde bir termik santral olarak tasarlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Zonguldak'ta kurulması planlanan ve düşük kaliteli taşkömürü yakacak olan santral, savaş nedeniyle gerçekleştirilemeyince savaş sonrasında İngiltere'ye sipariş edilmiştir.¹⁵⁵

İkinci Dünya Savaşı yıllarında elektrik sektöründe görev yapan Belediyeler Bankası ile ilgili yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. 1933 yılında kurularak birçok elektrik yatırımını üstlenen Belediyeler Bankası'nın görevleri, 1945 yılına gelindiğinde faaliyette bulunduğu görev alanı içerisine il özel idareleri, belediyeler ve köy idarelerini alacak şekilde genişletilerek İller Bankası'na verilmiştir. İller Bankası'nın görevleri; il özel idareleri, belediyeler, köy idareleri ve kurumların yapacakları mahalli kamuya ait hizmetlerle ilgili tesisler, yapılar vücuda getirmelerini kolaylaştırmaktır. Şehir, kasaba ve köylerin kurulması ve bayındır hale getirilmesi için plan ve programların gerçeğe dönüştürülmesi amacıyla söz konusu yerlere tüzüğünde yer alan şartlara uygun olarak kredi sağlamaktır.¹⁵⁶ Böylece belediyelere verilen elektrik hizmetlerinin finansman sorununun çözüme kavuşturulması amaçlanmıştır.

1945 yılında Türkiye net elektrik tüketimi 459 GWh'tir. 190'ı belediyeler, kalan 84'ü kendi elektriğini üreten kuruluşlar tarafından işletilen 274 adet küçük tesisin toplam kurulu gücü 245,9 MW'a ulaşmıştır.¹⁵⁷ Savaşın başladığı 1939 yılında termik elektrik kurulu gücü 210,1 MW, hidrolik elektrik kurulu gücü 5,5 MW olup,

---

¹⁵³ **50. Yıl'da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları Toplu Bir Bakış**, s.100.

¹⁵⁴ Demir, **Bir Devrin Şanlı Tarihi ve Sonu**, s.6.

¹⁵⁵ **50. Yıl'da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları Toplu Bir Bakış**, s.100.

¹⁵⁶ **Resmi Gazete** 23 Haziran 1945, Sayı: 6039.

¹⁵⁷ Leyla Dolun, **Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretimi ve Kullanılan Kaynaklar**, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 2002, s.3-4.

toplam elektrik kurulu gücü 215,6 MW'tır. Savaşın sona erdiği 1945 yılında ise termik elektrik kurulu gücü 237,7 MW, hidrolik elektrik kurulu gücü 8,2 MW olup, toplam elektrik kurulu gücü 245,9 MW'tır. Bu yıllar arasında termik elektrik kurulu gücünde kayda değer bir artış görülmemekte olup, özellikle 1941-1945 yılları arasındaki hidrolik elektrik kurulu gücünde (8,2 MW) herhangi bir değişiklik olmamıştır.¹⁵⁸

Savaşın sona ermesinin ardından ülkenin ihtiyaç duyduğu iktisadi gelişmenin sağlanması için birtakım planlar hazırlanmıştır. 1944 ve 1945 yıllarında hazırlanan ve savaş sonrasındaki iktisadi gelişmeyi programlayan devletçi yatırım planı, büyük bir dış finansman gerektirmekteydi.¹⁵⁹ Türkiye, harp sonrası dönemde uygulanması öngörülen iktisat politikası ile ilgili olarak henüz savaşın bütün hızıyla devam ettiği bir dönemde, plan çalışmalarına eğilmekten geri kalmamıştır. II. Saraçoğlu Hükümeti tarafından 1944'te Harp Sonrası Kalkınma Plan ve Programı'nın hazırlanması kararlaştırılmıştır.¹⁶⁰ İkinci Dünya Savaşı içinde çeşitli Bakanlıklar ve İktisadi Devlet Kuruluşları'nda sürdürülen ve devlet yatırımlarıyla ilgili olan proje ve program çalışmalarının tamamını, hem Sümerbank tarafından uygulanması planlanan imalat sanayi hem Etibank'ça uygulanması planlanan enerji ve madencilik projelerinin hepsini kapsayan Savaş Sonrası Planı taslağı, Ekim 1945'te Ekonomi Bakanlığınca diğer bakanlıklara dağıtılmıştır. Taslak program, Türkiye'ye ithal edilmekte olan her şeyi yurtiçinde üretme isteğini içeriyordu.¹⁶¹ Yabancı mühendislik firmalarıyla görüşülerek projelerin hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Ancak projelerde yer alan bazı yatırımlardaki üretim kapasiteleri firmalar tarafından küçük görülerek uygulanmaya değer bulunmamış bazı kalemler ise yüksek maliyetli bulunmuştur.¹⁶² Harbin sona ermesiyle yeni demiryolları, limanlar, şoseler, sulama işleri ve elektrifikasyon projeleri ile sanayileşme hareketi bir bütün olarak ele alınmıştır. Planda, kurulacak sanayin hammadde kaynakları, tesislerinin yerleri,

---

¹⁵⁸ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.6.

¹⁵⁹ Yavuz Güler, **Marshall Planı ve Türkiye'de Marshall Planı'nın Uygulanışı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2009, s.138.

¹⁶⁰ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s.1.

¹⁶¹ Tezel, **a.g.e.**, s.316.

¹⁶² Ay, **a.g.m.**, s.160.

uzmanlık alanları, sosyal ihtiyaçlar göz önüne alınarak hepsi bir bütün olarak değerlendirilmiştir.

Daha önce düzenlenen plan çalışmalarından farklı olarak 1946 yılı İvedili Sanayi Planı, Türkiye’de bölgesel olarak uzmanlaşmayı, enerji kaynakları etrafında sanayi kompleksleri teşkil ederek toplamak amacı istisna edilirse, diğer hedefleri ile 1936 İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile benzerlikler içermektedir. Özel sektörün önem kazanmaya başladığı ve hatta ülkenin yabancı sermayeye tutumunu yumuşatmakta olduğu bir dönemde Plan, devlet sektörüne ağırlık vermeyi içermektedir. Plan, eğer dış kaynaklara dayanılarak gerçekleştirilecekse bu özel sermaye ile değil, devletin alacağı kredilerle yapılması üzerinde durmaktadır.¹⁶³

1940-1945 döneminde savaş dolayısıyla yaşanan ekonomik zorluklar başta tarım ve sanayi olmak üzere tüm sektörlerde etkili olmuştur. İhracatın azalması, yatırımlardaki eksiklik ekonomide gerilemeye neden olmuştur. Elektrik sektöründe belediyeler ve birçok kamu kuruluşu görev almıştır. 1938-1944 yılları arasında tüm yabancı sermayeli ve imtiyazlı elektrik santralleri devlet tarafından satın alınarak belediyelere devredilmiştir. Savaş sonrası plan taslağında da görüldüğü üzere ithal edilmekte olan her şeyin yurtiçinde üretilmesi amaçlanmış, savaş sırasında elektrik üretiminde oluşan darboğazlar, öz kaynaklara dayalı santraller kurulmasının gerekliliğini göstermiştir.

2. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem (1946-1950)

Enerji, ülkelerin sosyal ve ekonomik gelişmelerinde çok önemli rol oynamaktadır. Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında uygulanmak üzere hazırlanan sanayi ve kalkınma planlarında yer alan enerji yatırımlarının bir kısmı, gerek ekonomik kaynak eksikliğinden gerekse yatırımcı bulunamamasından dolayı hayata geçirilememiştir. Planlarda yer alan bir kısım yatırımların gerçekleşmesi ise uzun zaman almıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye

---

¹⁶³ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, s.3-4.

enerji kaynaklarını araştırma çabası içine girmiştir. Enerji kaynakları olarak kömür ve sudan yararlanılarak elektrik üretilmesi amaçlanmıştır.

7 Ağustos 1946 tarihinde kurulan ve 10 Eylül 1947 tarihine kadar görev yapan Recep Peker Hükümeti programında, kalkınmayı sağlamak amacıyla başlatılan sanayileşme hareketinin inceleneceği, ülkede bulunan yer altı kaynaklarını ve su mahsullerini değerlendirme konusundaki çalışmaların artırılacağı, ülkenin çeşitli bölgelerindeki kömür kaynaklarının işletilerek yakıt ihtiyacının karşılanmaya çalışılacağı belirtilmiş, büyük enerji santrallerinin inşasına önem verileceği ifade edilmiştir.¹⁶⁴

Elektrik sektöründe faaliyet gösteren kurumların çalışmaları doğrultusunda elektrikli belediye sayısı 1930 yılında 66, 1940 yılında 140, 1945 yılında 148'e ulaşmıştır. İller Bankası mali ve teknik gücü az olan belediyeler adına elektrik proje ve tesislerini ele almış, elektrik tesisi bulunmakla birlikte üretim ya da dağıtım tesisleri yetersiz bulunanların büyütme ve düzeltme işlerini yürütmüştür.¹⁶⁵ İller Bankasınca 1945'ten 1950'ye kadar tamamlanan belediye termik elektrik tesisleri 29 adet olup senelik üretimi toplam 4.366.000 kWh, maliyet bedeli 6.759.615 TL'dir.¹⁶⁶

Gerek savaştan önce gerekse savaş süresince ülkenin elektrik kaynakları oldukça yetersiz olduğundan Cumhuriyet'in ilk termik santrali olan Çatalağzı Santrali kurulana kadar Türk sanayi sektörü yeterli miktarda elektriğe sahip olamamıştır.¹⁶⁷ Türkiye'nin ilk bölge santrali olan Çatalağzı Santrali, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce İngiliz Metropolitan Vickers Firması'na ihale edilmiş bir tesistir. Etibank savaştan sonra İngiltere ile tekrar temasa geçerek sözleşmenin yürütülmesini istemiştir. O dönemde Elektrik İşleri Etüt İdaresi tarafından etüt edilerek ülke yararına uygun görülen projeler hükümetçe kabul edildikten sonra Etibank'a bildirilmekte ve Etibank da bu projeleri ele almaktaydı. Gerekli tesis ve hazırlıkları tamamlanan santralin temeli 1946 yılında atılmış olup, 1949 yılı başında işletmeye

---

¹⁶⁴ **Hükümet Programları (1920-1965)**, Derleyen İsmail Arar, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s.173.

¹⁶⁵ **Kuruluşundan Bugüne Kadar İller Bankası**, İller Bankası, s.131.

¹⁶⁶ **BCA**, 30..1.0.0.29.170..13.

¹⁶⁷ Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye-Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s.55.

açılmıştır.¹⁶⁸ 1946 yılında 552 milyon kWh'e ulaşan elektrik üretiminin % 79'u maden kömürü, % 9.4'ü linyit, % 5'e yakın bir miktarı da su kuvvetlerinden elde edilmekteydi. İstanbul, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Kütahya, Ankara illerini kapsayan Kuzeybatı Anadolu, Zonguldak (Zonguldak ve Karabük), Ege (İzmir, Manisa, Aydın, Denizli), Çukurova (Seyhan, İçel), Kayseri ve Sivas enerji kullanımında başta gelen bölgelerdi.¹⁶⁹

Türkiye, savaştan sonra kalkınmada öncelikli konulara yer veren planlar hazırlamıştır. Bunlardan biri 1946 tarihli İvedili Sanayi Planı'dır. Ancak Dünya Bankası, IMF, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) gibi kuruluşlara üye olabilmek için bu plan yerine 1947'de İktisat Vekâleti Başmüşaviri Kemal Süleyman Vaner tarafından Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı) hazırlanmıştır.¹⁷⁰ Enerji sektörü Vaner Planı'nda öncelik verilen sektörler arasında olup, özellikle taşkömürü ve linyit üretiminin artırılması planlanmıştır. Türkiye, bu dönemde ABD ile ilişkilerini geliştirmeye başlamış, Birleşmiş Milletler, IMF ve Dünya Bankası'na üye olmuştur. Bunlar Batı dünyasıyla uyum çalışmaları olarak adlandırılabilir.

Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nda, Çatalağzı-Zonguldak ve Tunçbilek-Kütahya termik elektrik santralleri ile Çağlayık, Sarıyar, Kadıncık, Adala hidroelektrik santrallerinin kurulması önerilmektedir. Bu tesislerin kurulması ile Türkiye'deki elektrik enerjisinin, 1948 yılında % 5'inin hidrolik kaynaklardan, 1952'de % 48'inin hidrolik kaynaklardan sağlanması öngörülmüştür.¹⁷¹ İlerideki gelişmelere cevap verebilmek üzere 1952 yılından sonra ele alınacak büyük elektrik santralleri şunlardır: Kuzeybatı Anadolu Bölgesi için Kargı ve Karıncalı, Ege Bölgesi için Eskiçine, Adana Bölgesi için Keşbükü, Kayseri Bölgesi için Söğütlü. Ayrıca, Sivas ve Kayseri şehirlerine ve buralardaki sanayi tesislerine su kuvvetlerinden elektrik enerjisi vermek amacıyla Sızır mevkiinde ve Erzurum'un elektrik ihtiyacını

---

¹⁶⁸ Dinçel, **a.g.m.**, s.102-103.

¹⁶⁹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, s.118.

¹⁷⁰ İlker Parasız, **Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998, s.72.

¹⁷¹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, s.20.

karşlamak üzere Tortum mevkiinde birer hidroelektrik santral kurulması öngörülmüştür.¹⁷²

Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, başta tarım olmak üzere ulaştırma, büyük su işleri, enerjide büyük elektrik santrallerinin yapımı, demir çelik, çimento, madenler ve endüstri sektörüne önem verilmesini benimsemiştir. Söz konusu sektörlerle gerekli yatırım için 648 milyon dolarlık dış kredi talep edilmiştir. Bu rakam Marshall Planı'ndan istenecek yardımın ölçüsünü belirlemiştir.¹⁷³ 1947 tarihli Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, özel kesime öncelik vererek, kamu kesimini altyapı faaliyetlerinin yapımıyla sınırlandırarak, dış finansmana ihtiyaç duyan gelişme anlayışına sahiptir.¹⁷⁴

10 Eylül 1947 tarihinde kurulan ve 10 Haziran 1948 tarihine kadar görev yapan Hasan Saka Hükümeti programında, uzun vadeli bir planla devletçilik sahası ile özel teşebbüs ve sermayeye ayrılan yerin kesin olarak kararlaştırılmasına önem verileceği, devletin özel teşebbüslerle kendi sahası arasında rekabete girişmemesi konusunda dikkat edileceği belirtilmiştir. Sudan ve linyitlerden elde edilen elektrik enerjisi ile milli endüstrinin en verimli şekilde ilerleyeceğine inanılarak, hem maliyet fiyatlarında indirim sağlanacağı hem de büyük ölçüde yakıt ve özellikle ulaştırma tasarrufu yapılacağı belirtilmiştir. Gelecekte bir servet kaynağı olmaya aday kömür havzasının üretim seviyesini yükseltmek kararında bulunduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁵

Elektrik yatırımları maliyetli olup, yüksek sermaye gerektirmektedir. Türkiye, savaş sonrasında ekonomik kalkınmaya yardımcı olmak amacıyla dışarıdan yardım almaya başlamış, ABD'den aldığı dış yardımlar ile yatırımlarına devam edebilmiştir. Türkiye'nin yatırım yapmak istediği bazı kalemlerdeki maliyetler çok yüksek bulunduğu için iptal edilmiş, bazıları ise uygun görülerek yatırımına karar verilmiştir. Truman Doktrini uyarınca ABD Senatosu'nda 22 Mayıs 1947'de yürürlüğe giren Türkiye ile Yunanistan'a Yardım Tasarısı, Türkiye ve Yunanistan'ın ABD başkanının bilgi ve onayı olmadan yardımları amaç dışı kullanamayacağını ve

---

¹⁷² A.g.e., 122.

¹⁷³ Parasız, a.g.e., s.73-74.

¹⁷⁴ Ay, a.g.m., s.162.

¹⁷⁵ Hükümet Programları (1920-1965), s.194.

yardımın kullanılması konusunda ABD temsilcilerinin ülkede serbestçe inceleme yapmalarının engellenmeyeceğini şart koşturur.¹⁷⁶ Bu yardım genel olarak Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım niteliğini taşımaktadır.

1947 yılında önerilerek, 1948 ve 1951 yılları arasında yürürlüğe konulan Marshall Yardımı ise ABD kaynaklı ekonomik yardım paketidir. Türkiye ile Amerika Arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşması, 4 Temmuz 1948'de Ankara'da imzalanmıştır.¹⁷⁷ Marshall yardımları, ekonomik kalkınma programları gereğince üretimin artırılmasında en önemli rolü tarıma, maden endüstrisine ve bunları etkileyecek olan bayındırlık, ulaştırma ve sulama gibi faaliyetlere vermiştir. Bu doğrultuda, kömür ocakları, limanlar ve hidroelektrik tesislerine yatırımlar yapılmış, kara ve demir yolları inşa edilmiş, çelik endüstrisi yeniden organize edilmiş, demir ve krom ocakları modernleştirilmiştir.¹⁷⁸ Türkiye'de ilk dış yardım projesi Sarıyar Hidroelektrik Santrali'ne aittir. Projenin dış finansmanının temini için İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na projenin ekonomik değerini anlatmak için büyük gayret gösterilmiştir. Marshall Planı'ndan finansman temini konusunda sağlanan anlaşma, 1950 yılının başında ABD'de imzalanmıştır.¹⁷⁹

Marshall Yardımı'nın en büyük kısmı yer altı servetlerinin işletilmesi, enerji programlarının tahakkuku, ziraatın makineleşmesi, mevcut işletmelerin modern araçlarla donatılması, anayolların hızlı şekilde iyileştirilmesi, ulaştırma araçlarının yenilenmesi gibi kalkınma konularıyla milli savunma gücünün artırılmasına ayrılmıştır.¹⁸⁰ ABD'li uzman kuruluşların katkısıyla su işleri kaynaklarının geliştirilmesine hız verilmiştir. Seyhan Barajı ve Aşağı Seyhan Sulaması, Sakarya üzerinde yaptırılan çalışmalar ve Etibank'ın da katkısıyla Sarıyar Barajı'nın inşaatı bunun ilk örnekleridir. Devlet Su İşleri, Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Etibank Seyhan-Adana, Sarıyar-Ankara, Kemer-Aydın, Demirköprü-Manisa ve Hirfanlı-Kırşehir Barajları inşaatları ile Keban-Elazığ, Gökçekaya-Eskişehir gibi barajların

¹⁷⁶ İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 19.B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s.359.

¹⁷⁷ **Düştur**, 3.Tertip, Cilt:35, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1954, s.1506.

¹⁷⁸ Ulaş Altun, **Marshall Yardımı ve Türkiye**, A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.70, 77.

¹⁷⁹ Erten, **a.g.e.**, s.7.

¹⁸⁰ Güler, **a.g.m.**, s.181.

proje çalışmalarında birlikte çalışmışlardır. Almus-Tokat ve Kesikköprü-Ankara Barajları sonradan devreye girmişlerdir.¹⁸¹ 1948 yılında Soma-Manisa, 1945-1950 yılları arasında Tunçbilek-Kütahya ve Değirmisaz-Kütahya santralleri Marshall Yardımı kapsamında gerçekleştirilen tesislerdir.

Türkiye, yatırımlarını dışarıdan alınan kredilerle ve hazırladığı projelerin kabulü halinde gerçekleştirebilmiştir. Savaş sonrası dönemde, Türkiye’de yapılacak yatırımlar için Marshall Planı Yardımı’nın yanı sıra kalkınma projeleri için gerekli kredinin temininde uluslararası banka kredilerinden yararlanılmıştır.

Hasan Saka Hükümetinde Dışişleri Bakanı olan Necmeddin Sadak, basın mensuplarıyla İstanbul Gazeteciler Cemiyeti’nde yaptığı 13 Şubat 1948 tarihli toplantıda, Marshall Planı dışında Milletlerarası Banka’dan da kalkınma projeleri için kredi alınacağını, tarımsal üretimi ve maden çıkartılmasını artıracak makinelerin bu Plan dahilinde verilmesini istediklerini belirtmiştir. Söz konusu kredinin su işlemlerinde, elektrik santrallerinde, yol yapımı gibi bayındırlık işlerinde kullanılacağını ancak kredinin miktarını henüz tespit etmediklerini belirtmiştir. Bunun yanı sıra ülke bütçesinden de kullanım olacağı, ancak kredi alımı için projelerin verimli olduğunun Bankaya kanıtlamak gerektiğine değinmiştir.¹⁸²

Türkiye, Marshall Yardımı’yla dış yardım almaya başlamış, 1947 yılında IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. 1947 yılı itibariyle söz konusu kuruluşlarla var olan ilişkiler siyasal ve ekonomik hayatın bir parçası olmuştur.¹⁸³ Yardımın başlaması ile dayanıklı tüketim mallarına talep artmıştır. Hızlı kentleşme sürecine girilmiş, karayollarının yapımı ile birlikte otomobil ve petrol ihtiyacı artmış, bu da ithalatı artırmıştır. Marshall Yardımı sayesinde tarım ve madencilik sektörü gelişmiştir ancak zamanla mevcut dövizler erimiş, dış ödemeler açığı oluşmuş, ithalat artışına karşılık ihracat istenen boyutta artış gösterememiştir.¹⁸⁴

---

¹⁸¹ Demir, **Su ve DSİ Tarihi**, s.11. Sarıyar projesi finansmanı için Marshall yardımından, Seyhan projesi için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasından kredi talep edilmiştir. Erten, **a.g.e.**, s.128.

¹⁸² **Ayın Tarihi**, 13 Şubat 1948.

¹⁸³ Seriyeye Sezen, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, TODAİE, Ankara, 1999, s.204.

¹⁸⁴ Güler, **a.g.t.**, s.191.

16.01.1949-22.05.1950 tarihleri arasında görev yapan Şemsettin Günaltay Hükümeti programında, devlet sermayesiyle bulunulacak girişimlerde mali imkânlar elverdiği takdirde öncelikle kömür havzası olmak üzere ülke madenlerinin modern tekniklerle donanmış, rasyonel çalışır ve istikrarlı döviz kaynağı haline getirilmesi kararında olduğu belirtilmiştir. Ülkenin yakıt ihtiyacının mümkün olduğunca linyit kömürleriyle karşılanması, maden kömürünün üretim faaliyetlerinin hammaddesi ve döviz kaynağı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, Avrupa kalkınması için ABD Hükümeti'nin girişmiş olduğu Marshall yardımı hareketi, ülke kalkınması ve üretimin artırılması konusunda başlıca destek olarak görülmüştür. ABD'nin gösterdiği yakınlığın gerek ekonomik kalkınmada gerekse Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nda faydalı olacağı dile getirilmiştir.¹⁸⁵

Türkiye'nin elektrik kurulu gücü 1950 yılında termik ve hidrolik kaynaklı olmak üzere 407,8 MW düzeyine ulaşmıştır.¹⁸⁶ Termik elektrik üretimi 1939 yılına göre 1940 yılındaki az miktardaki düşme dikkate alınmazsa her yıl artış göstermiştir. En büyük artış ise 1948 yılından 1949 yılına geçişte görülmektedir. Bunun sebebi olarak Çatalağzı Termik Elektrik Santrali'nin 1948 yılında faaliyete geçmesi gösterilebilir. Üretilen elektrik ile sanayin ve halkın elektrik ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Henüz Çatalağzı ve Silahtar Termik Santralleri'nin paralel çalışmaya başlamadığı ve enterkonnekte sistemin kurulmadığı bu dönemde ülkede hala karanlıkta kalan iller ve köyler bulunmaktadır.

14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar iktidarda kalan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde alınmaya başlanan yabancı krediler ve yardımlar ile yabancı uzmanların görüşleri doğrultusunda kalkınma çalışmalarına başlanmıştır. Elektrik enerjisi üretim tesisleri Zonguldak'tan çıkarılan kömür ve ithal edilen akaryakıt kullanımına dayandırıldığından, hidrolik kaynakların etüt çalışmalarına daha geç başlanmıştır. Özellikle Demokrat Parti (DP) döneminde hidroelektrik santral yatırımları belirgin şekilde artış göstermiştir.

---

¹⁸⁵ **Hükümet Programları (1920-1965)**, s.207. Türkiye'nin kurucu üyelerinden olduğu Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı 1948 yılında kurulmuştur.

¹⁸⁶ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.6.

C. Demokrat Parti Dönemi Enerji Politikaları ve Elektrik Sektörü (1950-1960)

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı yıllarında halkın ekonomik sıkıntılar yaşaması, savaş sebebiyle savunma harcamalarındaki artışa karşılık üretimin düşmesi sebebiyle Cumhuriyet Halk Partisi’nden uzaklaşmalar başlamıştır.¹⁸⁷ Çok partili hayata geçmeyi arzulayan Türkiye’de 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimler sonucunda iktidara gelen Demokrat Parti’nin hükümet programında, devletin ekonomideki payının küçültülmesi hedeflenmiş olmasına karşılık 1950-1960 yılları arasında devletin ekonomideki payının küçültülmesi sağlanamamıştır.¹⁸⁸

1. Elektrik Enerjisi Sektöründe Kamu Yatırımları ve Ülke Enerji Potansiyeli Üzerine Genel Bir Değerlendirme

22 Mayıs 1950 tarihinde kurulan I. Adnan Menderes Hükümeti programında kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) durumu ele alınmış ve devletin alanının küçültülmesi gerektiği ifade edilerek devlet iktisadi teşekküllerinin her türlü gümrük duvarları ve çeşitli imtiyazlar himayesinde verimsiz çalıştıkları ve ürünlerini pahalıya mal edip pahalıya satmalarının ülkeye yük getirdiği ve devlet imalatçılığı gibi devlet nakliyeciliğinin de ülkeye pahalıya mal olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁹ Her ne kadar hükümet programında yer alan iktisadi ve mali görüş, devlet sektörü alanını mümkün olduğu kadar daraltmak, özel teşebbüsünkini ise mümkün olduğu kadar genişletmek olsa da Demokrat Parti döneminde birçok yeni kamu iktisadi teşebbüsü kurulmuştur.

Demokrat Parti, seçim bildirgesinde ileri teknoloji kullanan, içte ve dışta rekabet olanaklarına sahip kurumlar haline getirilmesi gereken KİT’leri satacağını bildirdiği halde, KİT’lerin sayısı Demokrat Parti iktidarı döneminde üç katına çıkmıştır.¹⁹⁰ Enerji, şeker, çimento, kömür vs. gibi üretimde kamunun öncülük ettiği

---

¹⁸⁷ Tokgöz, **a.g.e.**, s.141.

¹⁸⁸ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13.B., Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.354-355.

¹⁸⁹ **Hükümet Programları (1920-1965)**, s.211.

¹⁹⁰ Tefik Çavdar, **Türkiye’de Liberalizm(1860-1990)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.234.

üretim kollarında önemli gelişmeler neticesinde milli hâsıla içerisindeki kamu yatırımlarının payı oldukça artmıştır.¹⁹¹ 1950 yılında Makine Kimya Endüstrisi Kurumu Genel Müdürlüğü, 1952 yılında Et ve Balık Kurumu, 1954 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı ve Devlet Malzeme Ofisi, 1955 yılında Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası A.Ş. (Turban) ve Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi (SEKA) kurulmuştur.¹⁹²

9 Mart 1951 tarihinde göreve gelen II. Adnan Menderes Hükümeti'nin programında üretimi artırmak amacıyla yabancı sermayenin teşvik edilmesi için bir kanun tasarısının hazırlandığı belirtilmiştir.¹⁹³ Nitekim aynı yıl Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılarak yabancı sermayeye ülke ekonomisine fayda sağlayacak şekilde sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında yatırım yapma imkânı getirilmiştir.¹⁹⁴ Hükümet programında, sanayi, su ve maden gibi üretim alanlarında en yüksek verimi almak ve ekonomik alanda elde edilecek üretimde ucuz maliyetli, bol miktarda ve kaliteli ürünlere ulaşmak amaçlanmıştır.¹⁹⁵

1950'den itibaren enerji projelerinde ağırlıklı olarak hidroelektrik ve termik santraller ile enterkonnekte sistemin kurulmasına yer verilmiştir. Yıllar itibariyle kişi başına düşen enerji kullanım miktarı nüfus artışı ve sanayileşmeyle orantılı olarak sürekli artmıştır. Elektrik kullanım talebi arttıkça da üretimin artması ihtiyacı doğmuştur.

Türkiye'nin, elektrik üretimini hidrolik ve termik santral sayısını artırarak sağlamayı amaçladığı bu dönemde, dünyada enerji tüketim oranı hızla artmakta olduğundan enerji kaynağı kömürün yanı sıra petrole de ağırlık verilmeye başlanmıştı. Kömürle işleyen tren ve birçok deniz aracının yakıtı kömürden petrole çevrilmiş, evlerin ısıtılmasında ve büyük miktarda elektrik üretmek için yapılan termik santrallerde akaryakıt kullanılmaya başlanmıştı. Petrolün zamanla tükenebilir bir enerji kaynağı olduğu düşünülerek özellikle 1950'den sonra doğalgaz, dünya

---

¹⁹¹ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, s.108.

¹⁹² Zekeriya Keleş, **Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2010, s.90.

¹⁹³ **Hükümet Programları (1920-1965)**, s.236.

¹⁹⁴ **Resmi Gazete** 9 Ağustos 1951, Sayı: 7880.

¹⁹⁵ **Hükümet Programları (1920-1965)**, s.236.

enerji dengesinde büyük ölçüde yer almaya başlamıştı. İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya'da nükleer enerji ile ilgili çalışmalara İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ağırlık verilmeye başlanmıştı. Bunun yanı sıra, gelişmiş ülkelerde sudan elde edilen enerjinin toplam enerji üretimi içerisinde ihtiyaçlara cevap verebilme durumu oldukça az görülmüş, güneş enerjisi ise henüz verimli hale getirilememiştir.¹⁹⁶

Türkiye'de 1950 yılı elektrik üretiminin hızlı arttığı yılların başlangıcı olmuştur. Sisteme büyük kapasiteli santrallerin girmesi ve hidrolik kaynaklardan elektrik temini de elektrik enerjisi üretimini artırmıştır. Tüketim merkezlerine uzaklığı, ilk yatırımlarının çok yüksek maliyetlere ulaşması, akarsudan yararlanılması halinde debilerinin düzenli olmaması gibi nedenlerle Türkiye'de hidrolik kaynaklardan yararlanma geç olmuştur.¹⁹⁷ Demokrat Parti döneminde hem termik elektrik santrali sayısının artması ile termik elektrik kurulu gücünde hem de hidrolik elektrik santral sayısının artması ile hidrolik elektrik kurulu gücünde özellikle 1956 yılından itibaren kayda değer bir artış söz konusudur. Bu dönemde yeni termik santrallerin devreye girmesi ile birincil enerji kaynakları olan taşkömürü, linyit, fuel-oil, motorin kullanımı artış göstermiştir.¹⁹⁸ Blister bakır üretimi iki kat artarken ham petrol üretiminde de artış görülmüştür.¹⁹⁹ Bu enerji kaynaklarının üretim ve kullanım miktarındaki artışın nedeni, Demokrat Parti döneminde çıkarılan kanunlar ile sektöre giren yerli ve yabancı özel kesimin arama ve üretim faaliyetleri ile açıklanabilir. 1951 yılında Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılmış, yabancı sermayenin enerji, maden, sanayi gibi alanlarda yatırım yapmasının önü açılmıştır.²⁰⁰ 1954 yılında kabul edilen Petrol Kanunu ile petrol kaynaklarının özel teşebbüs eliyle ve yatırımlarıyla verimli bir şekilde geliştirilip kıymetlendirilmesini sağlamak amaçlanmış,²⁰¹ aynı yıl Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) kurulmuştur.

---

¹⁹⁶ BA. Colin ve Mustafa N. Parlar, "Dünya ve Türkiye Enerji Kaynakları ve Enerji Dengesi", **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, Sayı:120, Ankara, Aralık 1966, s.14-17.

¹⁹⁷ Özkan Ünver, **Türkiye'de Elektrik Üretim ve Tüketimi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları:68, Ankara, 1973, s.84, 87, 91.

¹⁹⁸ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.6-7.

¹⁹⁹ Kepenek, **a.g.e.**, 113.

²⁰⁰ **Resmi Gazete** 9 Ağustos 1951, Sayı: 7880.

²⁰¹ **Resmi Gazete** 16 Mart 1954, Sayı: 8659.

Demokrat Parti hükümeti tarafından Sakarya Nehri üzerinde Sarıyar mevkiinde senede 410 milyon kWh elektrik enerjisi üretecek hidroelektrik santrali inşaatının dış kredi kısmı Marshall Planı'ndan, iç kredi kısmı ise İstanbul, Ankara Belediyeleri ile umumi bütçeden sağlanmıştır. Kurulması kararlaştırılan Seyhan Barajı, Sakarya üzerinde Sarıyar hidroelektrik santrali ve Gediz üzerinde Demirköprü hidroelektrik santrallerinin amacı sulama, taşkın önleme ve elektrik üretimi sağlamaktır. Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Seyhan Barajını sulama, taşkın önleme, elektrik üretimi gibi amaçlara hizmet edecek şekilde etütler hazırlamıştır. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na (IBRD), 1948 yılında verilen 50 küsür projeden sadece limanların, siloların ve Seyhan Barajı'nın inşası finanse edilmeye değer bulunmuştur.²⁰² 1950-1954 yılları arasında International Engineering Co. Firması, Seyhan Baraj ve hidroelektrik santrali ihale projesi ile şartnamesini tamamlamıştır.²⁰³

Türkiye'de yer altı ve yer üstü sularının neden olacağı zararların önüne geçmek ve çeşitli alanlarda bunları değerlendirmek amacıyla 1953 yılında Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü (DSİ) kurularak Bayındırlık Vekâleti'ne bağlanmıştır.²⁰⁴ DSİ'nin kuruluşu ile büyük barajlı hidrolik santrallerden elektrik üretilmesi yoluna gidilmiş, havza çalışmaları neticesinde Türkiye 25 havzaya ayrılmış ve etüt-planlama çalışmalarına başlanmıştır.²⁰⁵ DSİ Umum Müdürlüğü'nce inşaatı tamamlanan enerji işletmeleri ve tamamlanma tarihleri şöyledir: Girlevik HES-Erzincan (1953), Durucasu HES-Amasya (1955), Seyhan Barajı HES ve hava hatları-Adana (1956), Hazar Gölü-Elazığ (1957), Kemer Barajı-Aydın (1958), Demirköprü Barajı-Manisa (1960), Hirfanlı Barajı-Kırşehir (1960). İller Bankası'nca 1955'te Bitlis HES; 1956'da Emet-Karaköy, Tortum-Erzurum, İkizdere-Rize, Sızır-Sivas, Siirt; 1956 sonu itibariyle Bendimahı HES-Van, Maraş HES, Göksu HES-Konya, 1957'de

²⁰² **BCA**, D3, 30.1.0.0.50.301.7. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, 1944 yılında Bretton Woods Anlaşması'nda Uluslararası Para Fonu ile birlikte kurulmuştur.

²⁰³ Erten, **a.g.e.**, s.87.

²⁰⁴ **Resmi Gazete** 25 Aralık 1953, Sayı:8592. 1914'te Nafia Nezareti yeniden yapılandırılarak "Umuru Nafia Müdüriyet-i Umumiyesi" (Bayındırlık İşleri Gn. Md) kurulmuş, böylece ülkedeki su işleri örgütlü ve süreklilik arz eden bir duruma gelmiştir. "Sular Fen Heyeti Müdürlüğü" 1925'te bu Umumiye'ye bağlı olarak kurulmuş ve 1929 yılında "Sular Umum Müdürlüğü" adını almıştır. 1939'da "Su İşleri Reisliği" kurulmuştur. <http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/hakkimizda> (Erişim Tarihi 17.03.2016).

²⁰⁵ **21.Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi**, s.246.

Eğridir-Kovada inşa olunan enerji tesisleridir.²⁰⁶ 1950-1955 yılları arasında etütleri Elektrik İşleri Etüt İdaresince yapılarak, inşaatları Etibank tarafından 1950 yılından itibaren kurulmasına teşebbüs edilen ve kurulan enerji santralleri şunlardır: Sarıyar HES-Ankara, Çatalağzı-İstanbul, Karabük-Zonguldak enerji nakil tesisleri, Divriği maden santrali, Soma maden santrali, Tunçbilek maden santrali, İzmit-Darıca hattı, Soma bölge santrali, Tunçbilek bölge santrali, Kandilli-Zonguldak-İstanbul enerji nakil tesisi, Kuzeybatı Anadolu ve Batı Anadolu enerji nakil hatları, Hazar hidroelektrik tesisleri.²⁰⁷

Demokrat Parti döneminde 18 Ağustos 1956'da devreye giren önemli bir santral Tunçbilek Termik Elektrik Santrali'dir (TUTES-Kütahya Mintıkası Elektrik Santrali)²⁰⁸ Santrale, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile tesisi teklif edilen fabrikalara ucuz elektrik enerjisi verebilmek amacıyla ihtiyaç duyulmuştur. Santralin Kütahya'da bulunan zengin linyit madenlerinden faydalanmak üzere kurulması amaçlanmıştır. Böylece, elektrik santralinden İstanbul'a kadar büyük bir alana elektrik vermek mümkün olmuştur. Sanayi Planı'ndaki hesaplamalara esas olarak, Kütahya'da kurulacak yeni sanayi ve işletilecek linyit ocaklarının sarf edecekleri enerji, Batı Anadolu'daki İstanbul, Eskişehir, İzmit, Bursa gibi büyük şehirlerin ve buradaki sanayin elektrik tüketimi göz önünde tutulmuştur.²⁰⁹

1955 yılı itibariyle elektrik işleri ile Etibank Umum Müdürlüğü, İller Bankası, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Nafia Vekâleti'nin Su İşleri Enerji Şubesi ile Nafia Vekâleti'nin şirket ve müesseseler kısmı ilgilenmiştir. Elektrik tesisleri Cumhuriyet'in ilanını izleyen yıllarda il ve ilçe merkezlerinde belediye ve özel teşebbüs tarafından ya da birlikte kurulmaya başlanmıştır. 1933 yılında Belediyeler Bankası'nın kurulmasıyla belediyeler banka kredisinden faydalanarak tesisleri yapmaya devam etmişlerdir. Başlangıçta her belediye bireysel ve genellikle kWh maliyeti bakımından daha ekonomik olan hidroelektrik tesisler ve su olanağı bulunmayan yerlerde yine bireysel termik tesislerin kurulmasını tercih etmiştir. 1950 yılından sonra Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nce hazırlanan projelere göre o dönemin

²⁰⁶ BCA, A7, 30..1.19.110..14. Ayrıntılar için Bkz. BCA, 30..1.0.0.29.170..13.

²⁰⁷ BCA, G13, 30..1.110.694..8.

²⁰⁸ BCA, G13, 30..1.110.695..1.

²⁰⁹ Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, s.90.

büyük güçlü santralleri ve bu santrallerden beslenecek belediyelere ait iletim ve dağıtım tesislerinin yapımına İller Bankası'na başlanmıştır.²¹⁰

İller Bankası, belediyeler için bölgesel dizel veya su santralleri ile dağıtım ağlarının kurulması için görevlendirilmiştir. Enerji üretimi, taşkömürü ve ithal motorine dayalı küçük kapasiteli santrallerden yapılmaktaydı. İller Bankası, belediyelerin geri kalmış olan elektrik işlerine öncelik tanıyarak dizel ve küçük hidroelektrik santraller ile birçok şehir ve kasabanın orta ve alçak gerilim şebekelerini yapmıştır. 1952 yılından sonra ise bölgesel hidroelektrik santral yapımına girişmiştir.²¹¹ Bunlar; Botan HES-Siirt (1956), Defne-Harbiye-Hatay, Ceyhan-Maraş (1956), Yerköprü-Konya (1956), Kovada-Isparta (1956), Kayaköy-Uşak (1956), Sızır-Kayseri, İkizdere-Rize (1957), Tortum-Erzurum (1957) HES'dir.²¹² İller Bankası'nca 1950'den 1955 yılı sonuna kadar tamamlanan hidroelektrik santralleri 42 adet olup maliyeti 27.193.681 TL'dir. Tamamlanan belediye termik elektrik tesisleri 107 adet olup senelik üretim 16.062.500 kWh, toplam maliyeti 24.131.894 TL'dir.²¹³ Devlet Su İşleri aracılığıyla Etibank tarafından Sarıyar-Ankara, Seyhan-Adana, Hirfanlı-Kırşehir, Hazar-Elazığ, Kesikköprü-Ankara, Demirköprü-Manisa,²¹⁴ Kemer-Aydın, Kepez-Antalya, Kovada II-Isparta hidroelektrik santrallerinin yapımına başlanmıştır. Etibank tarafından Soma-Manisa, Tunçbilek-Kütahya, Çatalağzı-İstanbul, Sarıyar-Ankara, Hazar-Elazığ, Ambarlı-İstanbul, Mersin, Seyitömer-Kütahya, Hopa-Artvin, Elbistan-Maraş termik elektrik santralleri yapılmıştır.²¹⁵ Alaplı-Zonguldak elektrik tesisatı, Etibank Köycülük Şubesi tarafından 1959'da yapılmıştır.²¹⁶

---

²¹⁰ **Kuruluşundan Bugüne Kadar İller Bankası**, s.131.

²¹¹ **A.g.e.**, s.127.

²¹² **BCA**, G10, 30..1.109.689..7. **İD/ŞD** 30.05.1955. **BCA**, 30..1.0.0.74.470..2.

²¹³ **BCA**, 30..1.0.0.29.170..13.

²¹⁴ DP döneminde tamamlanan Soma-A Termik Santrali'nin ihalesi 1954 yılında Fransız Société Generale de Constructions Electriques et Mecaniques Alstom firmasına ve Etibank'a verilmiştir. **50. Yıl'da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları Toplu Bir Bakış**, s.100. Temeli 1955 yılında atılan santral, 1957 yılında işletmeye açılmıştır. Soma-A Termik Elektrik Santrali'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tarafından açılış töreni fotoğrafları için bkz. EK 9.

²¹⁵ **Kuruluşundan Bugüne Kadar İller Bankası**, s.127.

²¹⁶ **BCA**, E21, 30..1.94.592..1.

1954 yılından sonra yaşanan döviz sıkıntısı sebebiyle bitirilmesi planlanan tesisler zamanında tamamlanamamıştır. Bu sebeple 1955-1960 yılları arasında gene İller Bankasınca tesis yapımına devam edilmiştir. Banka, 1955 yılından önce ele aldığı işleri yabancı devletlerden kredi anlaşması yoluyla sağlayarak tamamlama çabası içine girmiştir. 1945 yılında 148 olan elektrikli belediye sayısı 1950’de 232, 1955’te 400’e yükselmiştir.²¹⁷

Termik santrallerde ve hidroelektrik santrallerde üretilen enerjinin yanı sıra Türkiye, dünyanın tercih ettiği gibi petrolden de elektrik üretmekteydi. Petrol ve petrole dayalı ürünler, hızla artan enerji talebinin karşılanmasında dünya birincil enerji kaynakları arasında yer almakta ve başta ulaşım olmak üzere temel enerji kaynağı ve ara girdi olarak üretim teknolojisinde kullanılmaktadır. Ayrıca petrol, iktisadi kalkınmada önemi yüksek bir enerji kaynağıdır.

17 Mayıs 1954 tarihinde kurulan ve 9 Aralık 1955 tarihine kadar görev yapan III. Adnan Menderes Hükümeti programında özel teşebbüs ve sermayeye önem verildiğinin bir kez daha altı çizildikten sonra ülkenin sanayileşmesinde, zengin doğal kaynakların ve petrolün bir an önce işletmeye açılmasının ve bunların millete arzında yabancı sermayenin yanı sıra teknik bilginin de aktarılmasına önem verildiği belirtilmiştir.²¹⁸ 1951’de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ve 29 Ocak 1954’te Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile enerji, sanayi, maden, turizm, ulaştırma, bayındırlık sektörleri yabancı sermayeye açılmıştır.²¹⁹ Yeraltı kaynaklarının aranmasında görev alan Maden Tetkik Arama, ilk olarak 1940 yılında petrol çıkarılan Raman’da 1946’da tekrar petrole rastlamıştır. 1952’de Garzan’da ticari öneme sahip petrol rezervi tespit etmiştir. Türkiye’de petrol bulunması fikrinin doğması ve aramanın mali ve teknik bakımdan güçlüğü sebebi ve bunun yabancı şirketler tarafından yapılması amacıyla 1926 tarihli 792 sayılı Petrol

---

²¹⁷ **Kuruluşundan Bugüne Kadar İller Bankası**, s.131.

²¹⁸ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 22 Nisan 1950-20 Kasım 1961)**, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.1019-1020.

²¹⁹ Uygur Kocabaşoğlu, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.372.

Kanunu yerine 6326 sayılı Petrol Kanunu 7 Mart 1954 tarihinde çıkarılmıştır.²²⁰ Kanun, petrol aramaları ve petrol faaliyeti yapma hakkını yabancı şirketlere de tanımış, 36 yabancı şirket ile beş yerli şirket Türkiye’de petrol arama faaliyetlerinde bulunmuştur.²²¹ 1954 öncesinde enerji politikalarında izlenen yol genelde ithalata dayalı olduğundan kanunun amacı, devlet petrollerinin özel teşebbüs eli ve yatırımlarıyla süratli ve verimli bir şekilde geliştirilip değerlendirilmesini sağlamaktır. Bu kanun ile Sanayi Bakanlığı’na bağlı Petrol Dairesi kurulmuştur. 1954 yılında petrol arama faaliyetleri Maden Tetkik Arama’dan alınarak, Türkiye’nin petrol ve doğalgaz kaynaklarının aranması, rafinajı, üretilmesi, taşınması ve pazarlanması görevi Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na verilmiştir.²²²

III. Menderes Hükümeti programında özel teşebbüsün katkılarıyla fabrikalar, termik ve hidrolik santraller, baraj ve benzeri tesislerin temellerinin atılmış olduğu ifade edilmiştir. Programda zirai ve sınaî kalkınmayı hızlandırmak, yollar, barajlar, limanlar, hava meydanları, köy yolları ve köylerin elektriğe kavuşturulması için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.²²³

9.12.1955-25.11.1957 tarihleri arasında görev yapan IV. Menderes Hükümeti programında gerek hidrolik gerek termik kaynaklardan yararlanma amacıyla kurulan santral sayılarının artması ve elektrik üretim faaliyetlerinin kontrolü ve enerji işlerinin tek elde toplanması amacıyla ayrı bir bakanlık kurulması gerektiği ve bunun üzerinde yapılan incelemelerin yakın zamanda sonuçlanacağı ifade edilmiştir.²²⁴

1957 yılında asfaltit bitümlü şist, linyit gibi enerji hammaddelerini devletin genel yakıt ve enerji politikasına uygun olarak değerlendirmek ve ülkenin ihtiyaçlarını söz konusu kaynaklarla karşılayarak bunları ekonomiye kazandırmak, kömürde üretimi ve kaliteyi artırarak, maliyetleri düşürmek, bu konuyla ilgili plan ve programlar yaparak uygulanmalarını sağlamak amacıyla Türkiye Kömür İşletmeleri

---

²²⁰ “Bu Kanundaki esaslara uygun olmak şartıyla, sermayelerinde kamu payı bulunanlar da dâhil, sermaye şirketlerine veya yabancı devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğinde bulunan özel hukuk tüzel kişilerine müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi verilebilir.” Petrol Kanunu, **Resmi Gazete** 16 Mart 1954, Sayı:8659.

²²¹ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt:45, Toplantı:7, Birleşim:31, 08.02.1968, s.1076.

²²² **Resmi Gazete** 16 Mart 1954, Sayı:8659.

²²³ **Hükümet Programları (1920-1965)**, s.270.

²²⁴ **A.g.e.**, s.284.

(TKİ) kurulmuştur. Özel kesimin kazanç sağlayamayacağı pahalı ve zor işler olan ağır sanayi, büyük elektrik santrallerinin yapımı, barajlar, sulama tesisleri devletin faaliyet gösterdiği alanlardır.²²⁵ Etibank'ın demir madenciliği ve demir-çelik üretimi, Sümerbank'tan ayrılarak 1955 yılında kurulan Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne, kömür madenciliği 1957'de kurulan Türkiye Kömür İşletmeleri'ne devredilmiştir.²²⁶ TKİ'nin yıllık programları incelendiğinde taşkömürünün büyük kısmının kok elde edilmesinde, elektrik santrallerinde elektrik üretiminde ve ulaşımda kullanıldığı görülmektedir.²²⁷ Elektrik sektörü alanında yapılan planlamada amaç, sürekli artış gösteren talebin fazla yatırım ve israfa yol açacak şekilde zamanından önce gerçekleşmesine izin vermemektir. Talebin karşılanmasında dar boğazlara sebep olacak şekilde geç kalmadan, zamanında ve yeterince karşılanmasını sağlamak amaçlanmıştır.²²⁸

25.11.1957-27.05.1960 tarihleri arasında görev yapan V. Menderes Hükümeti programında yedi yıllık iktidarlığı döneminde Demokrat Parti'nin ülkede bayındırlık hizmetlerine ağırlık verdiği, enerji santralleri, havaalanı gibi sanayin, ziraatin yani bütün ülkenin ihtiyaç duyduğu temel yatırımlarla donatıldığı ifade edilmiştir.²²⁹

1950-1960 yılları arasında Türkiye'de kamu ve özel sektör ağırlıklı elektrik yatırımlarını görmekteyiz. Etibank, Türkiye Kömür İşletmeleri, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı ise enerji alanında yer alan en önemli KİT'ler arasındadır.²³⁰ Bu dönemde ekonomik hayatta özel teşebbüs ve sermayenin esas olması, ancak bunların yetersiz olduğu faaliyet alanlarıyla, temel sanayi, enerji ve sulama alanlarında kamu iktisadi teşebbüslerinin kurulması ilkesi benimsenmiştir.²³¹ Bu dönemin en önemli başarılarından biri elektrik üretiminin ve tüketiminin artmasıdır. 1950'de üretimin % 96.5'i termik santrallerden gerçekleştirilirken 1956 yılında Sarıyar-Ankara ve

---

²²⁵ Ağâh Oktay Güner, **Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1978, s.55.

²²⁶ "Etibank", **Mühendis ve Makine Dergisi**, C.XLVIII, Sayı: 571 (Ağustos 2007), s.44.

²²⁷ Ünver, **a.g.e.**, s.10.

²²⁸ **Türkiye Elektrik Kurumunun Türkiye Elektriklendirmesi Planlamasındaki Rolü**, TEK, 1972, s.1.

²²⁹ **Hükümet Programları (1920-1965)**, s.297.

²³⁰ Çelebi, **a.g.t.**, s.9.

²³¹ Karluk, **a.g.e.**, s.383.

Seyhan-Adana barajları ile 1959 yılında Hirfanlı-Kırşehir barajlarının kurulmasıyla hidrolik santrallerin payı % 3.8'den % 35.6'ya çıkmıştır.²³² 1950 yılı itibariyle Türkiye'nin elektrik kurulu gücü 407,8 MW'tır.²³³ Kişi başına düşen elektrik enerjisi üretimi 38 kWh olup, en yüksek oran Norveç'te 4940 kWh'tir. Kanada 3450 kWh, ABD 2600 kWh, İsveç 2540 kWh, İngiltere 1080 kWh, Fransa 770 kWh, İtalya 520 kWh, Türkiye'nin komşuları Bulgaristan 110 kWh, Yunanistan 85 kWh ile Türkiye'den oldukça fazladır. Norveç'in, hidrolik kaynaklardan yararlanma oranı 1950 yılı itibariyle % 99.8, İsviçre'nin % 99, İtalya % 88, Türkiye'nin ise % 3.3'tür.²³⁴ Türkiye'nin elektrik kurulu gücü 1960 yılında 1.272,4 MW'a ulaşmıştır. Özellikle 1956 yılından itibaren hidrolik elektrik üretimi çok büyük artış göstermiştir. Örneğin, 1955 yılında hidrolik elektrik kurulu gücü 38,1 MW iken 1956 yılında 154,2 MW'a ulaşmıştır. Artış oranı % 44.9'dur. Buna rağmen yine de termik kaynak kullanımı oldukça fazladır. 1960 yılında termik elektrik kurulu gücü 860,5 MW iken hidrolik elektrik kurulu gücü 411,9 MW'tır.²³⁵

Büyük maliyet gerektiren enerji yatırımlarının finansmanı genelde dış krediler, Devlet Yatırım Bankası kredileri ve devlet bütçesinden sağlanan fonlardan karşılanmıştır. Enerji yatırımları yüksek maliyet gerektirdiğinden özel sektörün giremediği alanlarda devlet öncülük etmiş, büyük termik ve hidroelektrik santraller kurulmuştur. Ülke ekonomik kalkınmasında ve sanayileşmede oldukça önemli olan Soma ve Tunçbilek Termik Elektrik Santralleri, Seyhan ve Sarıyar gibi hidroelektrik santralleri Demokrat Parti döneminin en büyük elektrik santral yatırımlarıdır. Ayrıca ülke genelinin elektrifikasyonu için oldukça önemli olan enterkonnekte sistemin temelleri de yine Demokrat Parti döneminde atılmıştır.

Demokrat Parti, ilk dönemlerinde ekonomide liberalleşmeyi savunmuş, tarım alanında önemli gelişmeler yapılmış, özel sektöre teşviklerin yanı sıra özel yabancı sermayeye de petrol ve madencilik ile imalat ve diğer sektörlerde teşvikler

---

²³² Tefik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960) 20.yy. Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.417.

²³³ **Avrupa Ülkelerinin 1975 ve 1976 Yıllarındaki Elektrik Durumlarına İlişkin Özet Bilgiler**, TEK, 1977, s.1.

²³⁴ Demir, **Bir Devrin Şanlı Tarihi ve Sonu**, s.25.

²³⁵ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.6.

sağlamıştır.²³⁶ Bu dönemde yapılan altyapı yatırımlarının sanayileşmeye katkısı büyüktür. Demokrat Parti, döneminde döviz tasarrufu sağlamak ve ithalatı azaltmak suretiyle dış ödemeler açığını azaltmayı amaçlamıştır. Özellikle 1954'ten sonra artan ciddi dış ödemeler sorunları karşısında ithal ikame sanayileşme stratejisini benimsemiştir.²³⁷

Kurulan yeni sanayi kolları için yatırım malı gerektiğinden, bu sanayi kolları kuruluşlarının ilk aşamaları montaj sanayi niteliğinde olduğundan ve yüksek oranda ithal girdi ile çalıştığı için yatırım malları yanı sıra girdi ithalatı da artmış ve ithalat sürekli yükselirken ihracat artışı geri kalarak dış ödemelerde açıklar büyümüştür. Her ne kadar ihracatı teşvik tedbirleri ile durum düzeltilmeye çalışılsa da ihracat artışları yetersiz olmuştur. 1958 yılında devalüasyon yapılmış ve enflasyonu önlemek amacıyla istikrar tedbirleri uygulamaya konmuştur²³⁸. Dış ticaret açığının sürekli hale gelmesi, döviz darboğazının yaşanması ülkede huzursuzluk yaratmıştır.

1950'lerin sonlarında ekonomi, dış ödeme güçlüğü ve enflasyon biçiminde görülen bunalıma sürüklenmiştir. Ekonominin kararlı bir duruma getirilmesi için ya sermaye kullanımı fiyat göstergelerine, serbest piyasa koşullarına bırakılacak ya da planlı ve programlı sermaye kullanımına yönelinecekti. İç ve dış koşullar, etkenler ve gelişmeler planlamayı gerektirmekteydi.²³⁹ 1954 yılından itibaren ekonominin işleyişinde kamu kesiminin öncü, yönlendirici ve denetleyici olmasını zorunlu gören Demokrat Parti,²⁴⁰ alınan türlü tedbirlere rağmen 1958 yılında ekonomik krizi önleyememiştir. Kriz sonrasında 27 Mayıs 1960 günü Milli Birlik Komitesi adına çoğu genç subay ordu adına ülke yönetimine el koymuştur.²⁴¹

---

²³⁶ Süreyya Hiç, **Türkiye Ekonomisi**, Filiz Kitabevi, 2.B., İstanbul, 1994, s.100.

²³⁷ **A.g.e.**, s.81.

²³⁸ **A.g.e.**, s.81-82.

²³⁹ Kepenek, **a.g.e.**, s.137-138.

²⁴⁰ Tokgöz, **a.g.e.**, s.162.

²⁴¹ Sina Akşin, "Milli Birlik Komitesi ve Bazı Değerlendirmeler", **Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)**, Cem Yayınevi, 10.B., İstanbul, 2008, s.223.

2. Elektrik Enerjisi Sektöründe İmtiyazlı Yerli Şirketler

1950 yılındaki hükümet değişikliğinden sonra enerji politikasında değişiklik olmuş, enerji üretim, iletim ve dağıtımının ayrıcalıklı şirketlerce yürütülmesine karar verilmiştir.²⁴² İmtiyazlı elektrik işletmeciliği gereği devlet ve özel sektör ortaklıkları şeklinde yerli özel sermayeli dört adet anonim şirket kurulmuştur. 1952’de Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığı, 1953’te Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı ve Çukurova Elektrik Anonim Şirketi (ÇEAŞ), 1956’da Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik Santralleri Türk Anonim Şirketi kurulmuştur.²⁴³ Ancak özel sektörün ihtiyaç duyduğu sermayenin yetersizliğinden dolayı bu şirketlerde Etibank en büyük ortak olarak yer almıştır.

a) Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığı

1952 yılında Kuzeybatı Anadolu elektrik imtiyazı hakkında, Sakarya Nehri üzerinde Sarıyar Barajı ve hidroelektrik santrali ile eklentileriyle onu takiben Çağlayık, Meşecik, Kargı, Gemibükü, Karacaören, Hamitabat, Paşalar mevkiilerinde baraj inşasıyla hidroelektrik santral ve eklentilerine ait tesisler meydana getirilmesi, bunlardan üretilen enerjinin Kuzeybatı Anadolu’nun belli başlı şehir ve kasabalarıyla diğer önemli büyük tüketim merkezlerine nakli ve buralarda mevcut olan veya kurulacak olan elektrik işletmelerine toptan enerji verilmesine ait işlerin imtiyazının Etibank’a ve Sarıyar baraj ve tesislerinin bitiminden sonra geçecek 15 yıl içinde Etibank’ı takip edecek olan Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığı’na verilmesi²⁴⁴ Bakanlar Kurulu’nun 29 Nisan 1952 tarihli toplantısında ele alınmıştır. Elektrik imtiyazının Etibank’a ve ardından Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığı’na verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴⁵

²⁴² “Türkiye’de Elektrik Enerjisi Sektörünün Yapısı ve Tarihsel Gelişimi”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, EMO, C. XXVI, Sayı: 278 (Ekim 1981), s.83.

²⁴³ Dolun, a.g.e., s.6.

²⁴⁴ **BCA**, 30..18.1.2.129.66..4. **Resmi Gazete** 19 Kasım 1952, Sayı: 8261.

²⁴⁵ **Düster**, Cilt:34-1, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1953, s.3.

1956 yılında Sarıyar santrali sisteme eklenerek Kuzeybatı Anadolu enterkonnekte sistemi oluşturulmuştur. Sarıyar Barajı'ndan elektrik enerjisinin üretimi ve bunun Kuzeybatı Anadolu'da satışına ait imtiyaza sahip olan Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığı başarılı olamamış ve Etibank Elektrik İşletmeleri Müessesesine 1960 yılında devredilmiştir.²⁴⁶

b) Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı

14 Ağustos 1953 tarihinde taşkın önleme, sulama ve hidroelektrik temin edilmesi amacıyla Gediz Demirköprü Barajı ve HES tesisleri için gerekli ön proje çalışmalarına ve dış finansmanı için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan kredi talep edilmiş olan (Seyhan bölgesinde ÇEAŞ benzeri) Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı'nın kurulmasına karar verilmiştir.²⁴⁷ Gediz Demirköprü Barajı ve HES'nde elektrik üretilmesi, nakli ve satışının Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı'na verilmesi İcra Vekilleri Heyetince 25 Ağustos 1955 tarihinde kararlaştırılmıştır.²⁴⁸ Demirköprü HES, Mayıs 1960'ta işletmeye açılmıştır. Batı Anadolu'da Salihli'nin 25 km kuzeydoğusunda Gediz Nehri üzerinde inşa edilmekte olan Demirköprü Toprak Barajı ve hidroelektrik tesisleri proje ve şartnamelere uygun olarak Devlet Su İşleri tarafından Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı'na devredilmiş ve Devlet Su İşleri ortaklık devralmayı kabul etmiştir.²⁴⁹ Demirköprü hidroelektrik tesislerinin devredilmesine 1956'da hükümet ile Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı arasında karar verilmiştir.²⁵⁰

---

²⁴⁶ Sinan Sarısoy, **Devletin Ekonomideki Düzenleyici Rolü: Türk Elektrik Piyasası Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s.176.

²⁴⁷ **BCA**, 30..18.1.2.133.68..3.

²⁴⁸ **BCA**, 30..18.1.2.140.80..4.

²⁴⁹ **Düstur**, 3.Tertip, Cilt:37, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1956, s.2508.

²⁵⁰ **Resmi Gazete** 10 Eylül 1956, Sayı:9403.

c) Çukurova Elektrik Anonim Şirketi

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ile Bayındırlık Vekâletince yapımı uygun görülen Seyhan Barajı ve HES'nin finansmanı için 18 Haziran 1952'de anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma ve eklerinin onanması hakkında kanun 20 Haziran 1952 tarihinde kabul edilmiştir.²⁵¹ ÇEAŞ, Bakanlar Kurulu'nun 25 Haziran 1953 tarih ve 1017 sayılı kararıyla kurulmuştur.²⁵² ÇEAŞ'a devredilecek olan ve Bayındırlık Vekâleti tarafından inşa edilen Seyhan Barajı ve HES'nden elektrik enerjisi üretimi ve bunun Çukurova Bölgesi'nde yer alan Seyhan-İçel ile mevcut olan veya yeni kurulacak işletmelerle, üretimleri 500 kW'ten daha fazla olan sanayi müesseselerine toptan satış imtiyazının ayrıca üretimin yeterli bulunduğu takdirde diğer muhtaç yerlere naklinin ÇEAŞ Ortaklığına verilmesine²⁵³ İcra Vekilleri Heyetince 25 Haziran 1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.²⁵⁴ İmza tarihinden itibaren imtiyaz süresi 49 sene olup, imtiyaz sahibi, şehir ve kasabalara nakledeceği enerjiyi belediyeler ve belediye işletmelerine özel anlaşmalara dayanarak toptan satış yapmak için verecektir. İmtiyaz süresince imtiyaz sahibi gerekli özeni göstermediği takdirde hükümet imtiyaz süresi sonunu beklemeksizin gerekli tedbirleri almaya yetkili kılınmış olup, imtiyaz sahibinin herhangi bir tazminat istemeye hakkı olmayacaktır. Genel emniyeti bozacak durumlarda hükümet işletmeye el koymaya ve masrafları imtiyaz sahibine ait olmak üzere gerekli tedbirleri almaya yetkilidir. Anlaşmanın konusu Seyhan Nehri üzerinde Seyhan HES'nden üretilecek enerjinin nakli ve toptan satışına ait işleri yapmak ve gerekli tesisleri inşa etmek ve işletmektir.²⁵⁵ Seyhan Barajı hidroelektrik tesislerinin devrine ilişkin 23 Aralık 1953 tarihinde sözleşme

²⁵¹ Anlaşmanın bedeli 25.200.000 USD'dir. **Resmi Gazete** 28 Haziran 1952, Sayı:8144. **Düstur**, Cilt:33-4, Ankara Başbakanlık Devlet Matbaası, 1952, s.1577.

²⁵² Gültekin Türkoğlu, "Çukurova Elektrik Türk A.Ş.", **Elektrik Mühendisliği Dergisi**: 327 (Eylül 2003), s.62.

²⁵³ **BCA**, 30..18.1.2.132.51..16. **Resmi Gazete** 19 Ağustos 1953, Sayı:8488. **Düstur**, Cilt:34-4, Ankara Başbakanlık Devlet Matbaası, 1952, s.1867.

²⁵⁴ Bayındırlık Vekâleti'nin 13 Nisan 1953 tarihli ve 3483 sayılı yazısı üzerine, Menafi Umumiye'ye Mütteallik İmtiyazat Hakkındaki Kanun'a dayanılarak imtiyaz verilmiştir. **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile İlgili Mer'i Mevzuat**, s.446. Bu kanun ile ilk defa imtiyazlı şirketler kavramı doğmuştur.

²⁵⁵ **Düstur**, Cilt:34-4, s.1869, 1871-1872-1873.

imzalanmıştır.²⁵⁶ Tesislerin ÇEAŞ'a devrinin ardından yapılacak sermaye artırımını dolayısıyla çıkarılacak hisse senetleri, sermayesine mahsuben Etibank'a devredilmiştir. Hükümet, Seyhan HES'ni devretmeyi ve ortaklık devralmayı kabul etmiştir.²⁵⁷

d) Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik Santralleri Türk Anonim Şirketi

Şirket, 1956 yılında 9410 sayılı kanunla kurulmuştur. İmtiyaz sözleşmesi uyarınca bu tarihten itibaren Şirket, 60 yıllık imtiyaz hakkına ve imtiyaz sözleşmesinde yer alan bölgelerde kurulacak santraller ile bu santrallerde üretilecek elektriğin belediyeler ve bağlı kuruluşlarına toptan satış iznine sahip olmuştur. Hükümet, sözleşmede belirtildiği gibi imtiyazın başladığı tarihten 25 yıl sonra tesisleri satın alabilecek olup, imtiyaz süresi sonunda tesisler tamamen hükümete devredilmiştir.²⁵⁸

Yaşanan tecrübeler göstermiştir ki, Türkiye henüz elektrik enerjisi sektöründe imtiyazlı şirketlere hazır değildir. Bahse konu şirketler ile hükümet arasında yapılan sözleşmelerin aksine taahhütler zamanında gerçekleşmemiş, sözleşme şartlarına uyulmamıştır. Şirketlerin kâr amacı ile bir kamu hizmeti konusu olan elektriği pahalı satma teşebbüsleri elektrik sektöründe sıkıntılara sebep olmuştur. Elektrik sektöründe planlama çok önemlidir. Planlanan yatırımların zamanında gerçekleştirilmemesi dolayısıyla enerji sıkıntısının baş göstermesi kaçınılmazdır. Enerji sıkıntılarını kısa süreli çözümler bulmak veya ithalata dayalı enerji kaynaklarından yararlanarak santraller kurmak ve günü kurtarma çabaları kalıcı çözümler sunmamaktadır. Enerjide planlamalar yapmak, stratejiler geliştirmek çok önemlidir. Dolayısıyla, 1950'li yıllarda kurulan imtiyazlı yerli elektrik şirketlerinden Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk A.O. 1960'ta, Ege Elektrik Türk A.O. 1971'de, ÇEAŞ ile

---

²⁵⁶ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çukurova Elektrik Türk Anonim Ortaklığı arasında Seyhan Barajı Hidroelektrik Tesislerinin Devrine Müteallik Olarak Akdedilen Mukavelenin Tasdiki Hakkında Kanun. **Resmi Gazete** 4 Şubat 1954, Sayı: 8625.

²⁵⁷ **Düştur**, 3.Tertip, Cilt:35, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1954, s.286.

²⁵⁸ Emine Erol, **Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi (1902-2000)**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s.88-89.

Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik Santralleri TAŞ 2003'te yükümlülüklerini gerektiği şekilde yerine getirmediğinden dolayı tasfiye edilmişlerdir.

3. Enterkonnekte Sistem

Türkiye'de enterkonnekte sistem, Çatalağzı Termik Elektrik Santrali'nin devreye grimesi ile başlamıştır. 1948'de Çatalağzı Elektrik Santrali işletmeye alınmış olup, 1952'ye kadar da Ereğli Kömürleri İşletmesi Müessesesi'nin bir işletmesi olarak çalışmıştır.²⁵⁹ 1952'ye kadar İstanbul'un elektriğini tek başına karşılayan Silahtarağa Santrali, bu tarihten sonra Türkiye'nin elektrik enerjisi gereksinimini karşılamak üzere kurulmuş olan tüm santrallerin bir araya gelerek kendi aralarında kurdukları enterkonnekte sisteme dahil edilmiştir. Böylece, Çatalağzı Elektrik Santrali'nin ürettiği elektrik enerjisi İstanbul'un kullanımına sunulmuştur.²⁶⁰ Çatalağzı Santrali'nin İstanbul şehrine enerji iletmeye başlamasıyla Müessese, 1 Ocak 1953'te Çatalağzı Elektrik İstihsal ve Tevzi Müessesesi adını almıştır.²⁶¹

1956'da Tunçbilek santrali devreye alınınca sistemin bir elden yönetilmesi için 1 Kasım 1956 tarihinde Etibank Kuzeybatı Anadolu Elektrik İstihsal ve Tevzii Müessesesi kurulmuştur. Bu kuruluş Çatalağzı, Tunçbilek, Sarıyar elektrik santrallerinin bağlı olduğu Ankara, Zonguldak, Adapazarı, İzmit, İstanbul, Eskişehir, Bursa, Kütahya, Afyon şehirlerini beslemekteydi. Ayrıca Soma, Kemer, Demirköprü santrallerince beslenen Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Nazilli de bu Müessese'ye bağlı bulunmaktaydı.²⁶² 1957'de Hazar ve Soma Santralleri'nin devreye girmesiyle sistem tüm bölgelere yayılmıştı.²⁶³ Kuzeybatı Anadolu enterkonnekte sistemindeki gelişmeye paralel olarak Batı Anadolu'da 1957 yılında Soma-A Termik Santrali kurularak Soma-Manisa-Bornova enerji nakil hattı vasıtası ile İzmir (ESHOT) Santrali paralel çalışmaya başlamış, işletilmesi Kuzeybatı Anadolu Müessesesi'ne

²⁵⁹ "Türkiye'de Elektrik Enerjisi Sektörünün Yapısı ve Tarihsel Gelişimi", s.82.

²⁶⁰ Asu Aksoy, Funda Açıkbaş ve Ayşenur Akman, **a.g.e.**, s.67.

²⁶¹ "Türkiye'de Elektrik Enerjisi Sektörünün Yapısı ve Tarihsel Gelişimi", s.82.

²⁶² Yalçın Karabulut, **Türkiye Enerji Kaynakları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000, s.165.

²⁶³ Hayrettin Gülbin, **Türkiye Elektrik Kurumu'nun Yönetim ve Organizasyon Sorunları**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s.6.

devredilmiştir. Böylece Batı Anadolu'daki ilk enterkonnekte sistem oluşturulmuştur. Güneydoğu Anadolu bölgesinde Hazar-1 Santrali ve iletim hatları 1 Ocak 1958'de Müessese'ye bağlanmıştır. Güneydoğu Anadolu, Orta Anadolu, Kuzeybatı Anadolu ve Batı Anadolu'yu içerisinde alarak söz konusu alanda elektrik iletimi, üretimi, dağıtım ve ticareti yapan bu işletmeler topluluğu, 1 Ocak 1960 tarihinden itibaren Etibank Elektrik İşletmeleri Müessesesi adını kullanmaya başlamıştır.²⁶⁴ Müessese kurulana kadar elektrik iletim, üretim ve dağıtım işleri belediyeler, imtiyazlı şirketler, kendi elektriğini kendi üreten endüstri kuruluşları, devlet ve KİT'ler tarafından yapılmıştır.²⁶⁵

Sermayesinin tamamı devlete ait olan Etibank'ın elektrik işletmelerini, 1 Ocak 1968'den itibaren kendine bağlı tüzel kişiliğe sahip müessese olarak teşkilatlandırma mecburiyeti dışına çıkarılmasına Bakanlar Kurulunca 27 Ocak 1968 tarihinde karar verilmiştir.²⁶⁶ Etibank Genel Müdürlüğü bünyesinde yürütülen elektrikle ilgili tesisler ile üretim ve iletim çalışmaları, 1312 sayılı Kanunla kurulan Türkiye Elektrik Kurumu'na 25 Ekim 1970 tarihinde devredilmiştir.

Enterkonnekte sistem paralel çalışmayı sağlayan teknik ve ekonomik yararları sebebiyle sürekli gelişme göstermektedir. Sistemde herhangi bir arıza, bakım ya da onarımın gerektiği durumlarda derhal müdahale ile sistemin sürekliliği sağlanmaktadır. Kaliteli, güvenilir, sürekli elektrik enerjisi arzı, ekonomik ve sosyal gelişmenin devamlılığı için gerekli olup, enerji politikalarının en temel belirleyicisi durumundadır.

4. Köy Elektrifikasyonu Çalışmaları

Köy elektrifikasyonu sadece köylerin aydınlatılması işi değildir, tarımda yapılacak reforma, köylerde kurulmuş veya kurulacak küçük sanayi ve el sanatlarının

---

²⁶⁴ Dinçel, **a.g.m.**, s.112. Kuzeybatı Anadolu 1960 yılı mntika santralleri ve muhtelif bölgelerin yük tevziini gösteren kroki (BCA, 30..1.0.0..110..694..6.) EK 10.

²⁶⁵ Hayrettin Gülbin, **Türkiye Elektrik Kurumu'nda Elektrik Enerjisi Maliyetlerinin Analizi ve Fiyat Politikası**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 1990, s.17.

²⁶⁶ BCA, 30..18.1.2.215.5..15.

da gelişmesini sağlayan en önemli etken olarak düşünülmüştür.²⁶⁷ Köy işlerinde ihtiyaç duyulan araçların kullanımında ve depo gibi alanlarda değerlendirilmek üzere elektrik gereklidir. Modern köy tarımı ve hayvancılığına sahip ülkelerde daha hızlı, kaliteli ve sağlıklı ürünlerin alınması köylere götürülen elektrik enerjisi ile mümkün olmuştur.

Türkiye’de 1953 yılında elektrik şebekesine bağlanan köy sayısı 10’dur. Elektrik İşleri Etüt İdaresi, 1954 yılında köy elektrifikasyonu etütlerine başlamıştır.²⁶⁸ 1955-1956 yıllarında Birleşmiş Milletler Teknik Yardımı çerçevesinde Türkiye’ye gelen 3 kişilik heyet, Elektrik İşleri Etüt İdaresi ile işbirliği yaparak, bu alanda takip edilecek idari, mali ve teknik yöntemleri tespit etmiştir. 1955-1963 yılları arasında Elektrik İşleri Etüt İdaresi, köylerin elektrikleştirilmesi konusunda gerekli teknik malzeme ve teçhizatın yurt içinde üretiminin gereği üzerinde durmuştur. Ayrıca, Gediz ve Menderes havzaları ile Çukurova ve Göller bölgesindeki bazı köylerin elektrikleştirme planlarını tamamlamıştır.²⁶⁹ 1960 yılındaki nüfus sayımına göre nüfusun % 69’u köylerde yaşamakta olup, elektrikli köy sayısı 234’tür. 4951 sayılı kanuna dayanılarak 23 Aralık 1963 tarihinde Köy İşleri Bakanlığı kurulmuştur.²⁷⁰ Elektrikleştirilecek köylerin programlanması işinde amir olarak Köy İşleri Bakanlığı görevlendirildiği halde ihale, kontrol, tesis işleri ve bunlara ait paranın dolaşımı Etibank’ın görevi olmuştur. Köy İşleri Bakanlığı, türlü nedenlerle köylerin elektrikleştirilmesi konusunda plan ve programlara uymamış, verilen ödeneklerin miktarlarını göz önünde tutmadan programlara köyler almış ve katılım paylarının toplanmasında çok geri kalmıştır. Köy elektrifikasyonu, 1312 sayılı kanun ile Türkiye Elektrik Kurumu’na verilmeden önce birden fazla kuruluş tarafından yürütüldüğünden plan ve programlara uygunluk ve gerekli koordinasyon sağlanamamıştır.²⁷¹

---

²⁶⁷ Nedim Özkök, “Köy Elektrikleştirilmesi”, **50. Yıl**, TEK, Ankara, 1973, s.81.

²⁶⁸ **50. Yıl’da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları Toplu Bir Bakış**, s.116.

²⁶⁹ **Türkiye Elektrik Kurumu Hakkında Genel Bilgiler**, TEK Planlama Koordinasyon Dairesi-48, 1972, s.55.

²⁷⁰ Rafet Çevikbaş, “Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün İşlevi ve Yeniden Yapılanması Üzerine Bir Araştırma”, **Mülkiye Dergisi**, C.XXVI, Sayı:233, Ankara, 2002, s.26-28.

²⁷¹ **Türkiye Elektrik Kurumu Hakkında Genel Bilgiler**, s.56.

5. Nükleer Enerji Çalışmalarının Başlaması

Nükleer enerji, bilinen enerji kaynaklarının tükeniyor olması sebebiyle alternatif enerji olarak görülmüştür. Kuruluş maliyeti çok yüksek olan nükleer enerji santrallerinde, nükleer reaktörün radyoaktif maddeleri yakıt olarak kullanılarak elektrik enerjisi üretilmektedir. 1951’de ABD’de ilk deneysel nükleer elektrik üretimi gerçekleştirilmiş,²⁷² elektrik üretimi EBR-1 reaktöründen (Experimental Breeder Reactor) elde edilmiştir. Elektrik üretmek için kurulan nükleer santrallerin ilki Rusya’da 1954 yılında işletmeye açılan 5 MWe gücündeki Obninsk Santrali’dir.²⁷³ 1957’de ilk Amerikan Nükleer Santrali Shippingport’ta açılmıştır. 1958’de Fransa’da nükleer enerji üretilmiştir.²⁷⁴

Türkiye’de nükleer enerjiyle ilgili ilk çalışmalar, milli nükleer enerji politikalarını belirlemek, nükleer enerjinin güvenli şekilde kullanımını sağlamak, nükleer faaliyetler için uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak, nükleer teknolojileri araştırmak, bunların teşvik edilmesini sağlamak, nükleer hakkında halka bilgi vermek amacıyla 1956 yılında Başbakanlığa bağlı Atom Enerjisi Komisyonu’nun kurulmasıyla başlamıştır.²⁷⁵ 1961 yılında kuruluşu tamamlanan Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi’nde temel araştırma ve eğitimlerde faydalanılmak üzere 1 MW gücünde Swimming Pool tipi deney reaktörü işletmeye alınmıştır.²⁷⁶

---

²⁷² F.Behçet Yücel, **Enerji Ekonomisi**, Akay Ofset Matbaacılık, Ankara, 1994, s.110.

²⁷³ Ahmet Kütükçüoğlu, “Geçmişte Nükleer Alanda Yapılan Çalışmalar ve Son Gelişmeler”, **EMO Nükleer Enerji Sempozyumu Bildirileri**, Mersin Üniversitesi, (19-20 Ekim 2007), s.2.

²⁷⁴ Yücel, **a.g.e.**, s.110.

²⁷⁵ **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile İlgili Mer’i Mevzuat**, s.441. **Düstur**, 3.Tertip, Cilt:37-2, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1956, s.2286. **Resmi Gazete** 4 Eylül 1956, Sayı:9398. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, 1982 yılında kurulduktan sonra Atom Enerjisi Komisyonu, Kurumun organı olarak çalışmalarına devam etmiştir. **Resmi Gazete** 9 Temmuz 1982, Sayı: 2690.

²⁷⁶ Kütükçüoğlu, **a.g.m.**, s.3.

6. Türkiye Birinci İstişari Enerji Kongresi

ABD’de elektrik işleri 1930 yılında Amerikan Kongresi tarafından kabul edilen kanun ile Federal Power Commission’a verilmiştir. 1945 yılında İngiltere’de Bakanlık tarafından idare edilen ve bütün santralleri birbirine bağlayan Girt System mevcut olup 1947’de Devlet Ekonomi Kurulu’na elektrik işleri (British Electricity Authority-BEA) verilmiştir. Fransa’da 1946 yılında elektrik üretim, iletim, dağıtım ve satış işleri Fransa Elektrik İşleri İdaresi’nde (Électricité de France-EDF) tek elde toplanmıştır. Aynı şekilde Çekoslovakya ve Polonya’da da elektrik işleri tek elde toplanmıştır. İsveç’te Krallık Su Kuvvetleri İdaresi aynı amaçla kurulmuştur. Sovyet Rusya ve Bulgaristan’da Elektriklendirme Bakanlığı kurulmuştur. Arjantin’de 1946 yılında Milli Enerji Konseyi kurulmuştur.²⁷⁷ Yunanistan’da Türkiye Elektrik Kurumuna benzer bir teşkilât (Public Power Corporation-PPC) 1950 yılında kurulmuştur.²⁷⁸ 1961’de İtalya’da kurulan ENEL, ABD’de enerji üreten TVI, Fransa’da EDF iktisadi devlet kuruluşlarıdır ve % 100’ü devlete ait olarak kurulmuşlardır.

Dünya enerji kongrelerinden ilki Londra’da 1926’da yapılmıştır. Türkiye’de ise ülkenin ihtiyacı olan enerji işlerinin milli ekonomiye uygun bir şekilde ele alınması, bol ve ucuz enerjinin temini amacıyla enerji işlerinin yeniden düzenlenmesi, özellikle hidroelektrik bölge santrallerinin kurulması, enterkonnekte şebekeleri ile elektrik santrali merkezleri vücuda getirilmesi, köy elektrifikasyonunun araştırılması, yabancı gelişmiş ülkelerin enerji konusunda neler yaptıklarını ve nasıl teşkilatlandıklarını gözden geçirilmesi amacıyla bir Enerji Bankası veya Enerji İşleri Genel Müdürlüğü kurulması konularını görüşmek üzere Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi (Ankara Üniversitesi) Konferans Salonu’nda 6 ila 11 Nisan 1953’te Türkiye Birinci İstişari Enerji Kongresi yapılmıştır.²⁷⁹

1953’te ilim adamları, iktisatçı, maliyeci, uzman, yöneticiler ve meslek mensupları milli elektrikleştirme politikası hakkında öneriler getirmişler ve tasarı

²⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 8.Dönem, Cilt:24, Toplantı:4, Birleşim:37, 01.11.1950, s.7.

²⁷⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3.Dönem, Cilt:4, Toplantı:1, Birleşim:76, 04.05.1970.

²⁷⁹ Türkiye Birinci İstişari Enerji Kongresine Ait Raporlar, Konuşmalar ve Alınan Kararlar 6-11 Nisan 1953, s.IX.

Bayındırlık Bakanlığınca hazırlanmıştır.²⁸⁰ Kongre’de çeşitli kurumların delegeleri görüşlerini belirtmişlerdir. Delegeler arasında Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Direktör Vekili olarak İbrahim Deriner ve 1953 yılında Seyhan Barajı inşaatı başladığında Proje Mühendisi olan Süleyman Demirel de yer almaktadır. Kongre’de ele alınan başlıklar arasında enerjinin milli ekonomi ve memleket kalkınmasında oynayacağı rol, yurdun enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacın sağlanmasında bu döneme kadar yapılan çalışmalar, ülkedeki enerji üretim işleri ve Kuzeybatı Anadolu’nun elektrikleştirme planı, Silahtarağa Santrali’nin ve tesislerinin durumu, Ankara ve İzmir’in elektrik santral ve tesisleriyle her iki şehrin elektrik ihtiyacı ele alınmıştır. Ayrıca, İller Bankasınca kurulmasına girişilen enerji tesisleri, Amasya-Durucasu, Erzincan-Girlevik, Elazığ-Hazar Gölü hidroelektrik santralleriyle Seyhan Barajı ve hidroelektrik tesisleri, demiryolu elektrifikasyonu, enerji üretiminde petrol ve tabii gazlardan faydalanma imkânları görüşülmüştür. Taşkömürü ve linyitlerin enerji kaynağı olarak kullanılması, maden sanayinin elektrik ihtiyacı, köy elektrikleştirmesi, elektrik işleri ile ilgilenen teşekküllerin karışık durumunu açıklayan ve bunların birarada toplanmasının gerekliliği görüşülen konular arasındadır.²⁸¹ Kongre’de ülkenin ihtiyacı olan enerji için elektrik üretim ve tüketiminin gelişimi, hidrolik ve termik kaynaklar ile başka enerji kaynaklarından yararlanma imkânları ve enerji tesislerinin kurulması rapor edilmiştir.²⁸² Küçük santrallerin İller Bankasınca yapılması, dış finansman konusunda yabancı sermayenin katılımı veya kredi usulü önerilmiştir. Marshall Planı’na istinaden İmar ve Kalkınma Bankası’ndan ise kredi temin edilmesi öngörülmüştür. Enerji, medeniyet göstergesi kabul edilmiş, sudan enerji üretimi bir gereklilik olarak ifade edilerek sanayileşebilmenin tek koşulu ucuz ve bol enerjinin temini olarak gösterilmiştir. Gediz ve Soma santrallerinin işletmeye girmesi ucuz elektrikten faydalanmanın şartı olarak önerilmiş ve Ankara-Karabük-Çatalağzı enerji nakil hattı inşasının bitmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, Kongre’de petrol ve petrol ürünleri (diesel, fuel-oil, gasoil), taşkömürü ve linyit kaynaklarının genel durumu, maden sanayinin

---

²⁸⁰ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 1.Dönem, Cilt:4, Toplantı:1, Birleşim:70, 06.04.1962, s.284.

²⁸¹ Erten, **a.g.e.**, s.139.

²⁸² Gülbin, **Türkiye Elektrik Kurumu’nda Elektrik Enerjisi Maliyetlerinin Analizi ve Fiyat Politikası**, s.17.

elektrik enerjisi durumu, köy elektrikleştirilmesi ve elektriğin ülkeye coğrafi yayılımı üzerinde önemle durulmuştur.²⁸³ Kongre’de Soma-A Termik Santrali’nin kurulması kararı alınmış, 1954 yılında santralin kurulması Fransız Alshtom firmasına verilmiştir. Santral, 1957 yılında devreye alınmıştır.²⁸⁴

Enerji Dairesi Sanayi Vekâletine, Devlet Su İşleri ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi Bayındırlık Vekâletine bağlı iken 1957 yılında 6973 sayılı Sanayi Vekâletinin Kuruluşu ve Görevleri Kanunu’nda²⁸⁵ enerji politikasının bu vekâlete bırakıldığı belirtilerek Türkiye Elektrik Kurumu kanun tasarısı, Sanayi Bakanlığınca ele alınmıştır. Tasarı, bütün Bakanlıkların görüşleri alındıktan sonra 1959 yılında Meclis’e sevk edilmiştir. Meclis’te karma komisyon oluşturulmuş, Umumi Heyet’te görüşülmüş, 15. maddesine kadar da kabul edilmiştir.²⁸⁶ O tarihte belediyeler elektrikten elde ettikleri gelir ile geçinmekteydiler ancak zamanla Etibank elektrik parasını alamaz duruma gelmiştir. Belediyelerin elektrik işlerinin Türkiye Elektrik Kurumu’na devredilmesine başta İstanbul Belediyesi olmak üzere diğer belediyeler de karşı çıkınca hükümet tasarıyı geri çekmek zorunda kalmıştır.²⁸⁷ Avrupa’daki örneklerine bakarak Türkiye de elektrik işlerini tek bir kurum bünyesinde toplamayı amaçlamış, bu sebeple Türkiye Elektrik Kurumu’nu kurmayı istemiştir. Ancak, belediyeleri finanse etmek uzun süre aldığı için kuruluşu gecikmiştir.

Elektrik işletmesini sadece gelir kaynağı olarak gören belediyeler elektrik işletmelerini gereği gibi çalıştıramamış böylece şehir ve kasabaların sosyal ve sınaî kalkınmasında gelişme sağlanamamıştır. Aynı şekilde belediyeleri ve sermayeleri kısmen veya tamamen devlete ait sınaî müesseseleri yeni tesis kurmadan veya eskilerini yenilemeden önce bunları Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nden izin almaya

---

²⁸³ **Türkiye Birinci İstisari Enerji Kongresine Ait Raporlar, Konuşmalar ve Alınan Kararlar 6-11 Nisan 1953**, s.197-208.

²⁸⁴ **Soma Elektrik Üretim Ticaret A.Ş. Genel Müdürlüğü (SEAS)**, İlky Matbaacılık, İzmir, 2000, s.6.

²⁸⁵ **Resmi Gazete** 27 Mayıs 1957, Sayı:9617. “*Memlekette sanayi, maden ve enerji işlerini umumi menfaat ve ihtiyaçlara uygun bir şekilde tanzim ve idare etmek ve bu işlerle ilgili müesseseler arasında gereken iş birliğini sağlayacak tedbirleri almak, umumi olarak sanayi, maden enerjisi işlerine müteveccih olarak resmî veya hususi yatırımların ihtiyaç ve imkânlarına göre ayarlanması için gerekli prioriteyi teşvik ve koordinasyon esaslarını tespit ve tatbik etmek.*”

²⁸⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 11.Dönem, Cilt:9, Toplantı:2, Birleşim:76, 03.06.1959.

²⁸⁷ TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 13.12.2014 tarihli söyleşi. Bkz. EK 14.

mecbur tutulmuş ancak birçoğu bunu yerine getirmemiş ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi de bu izni almayanları çalışmaktan men edecek yetkisi olmadığı için bir yaptırım uygulayamamıştır.²⁸⁸

Elektrik Kurumu'nun kuruluşuna kadar çok çeşitli teşekküller arasında yürütülen elektrik işleri tek elden yönetilmediği için bu kurumlar kendilerinden beklenen faydayı sağlayamamışlar, faaliyetlerin verimliliği düşmüştür. Bayındırlık Vekâleti-Şirket ve Müesseseler Dairesi Reisliği, sadece kamu hizmeti gören elektrik işletmelerini denetleyebildiğinden, kendi ihtiyaçları için elektrik üreten sanayi müesseselerini kontrol ve denetleme yetkisine sahip değildi.²⁸⁹

D. Planlı Kalkınma Dönemi ve Enerji Sektörü

Elektrik enerjisi iletimi, üretimi ve dağıtımı konuları belli bir plan ve kontrol gerektirmektedir. Planlama kendi kendine olamayacağından bunun devletin kontrolünde sistemli ve süratli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Devlet, toplumun hangi sahasına, ekonominin hangi unsurlarına ne ölçüde ve ne derece müdahale etmesi gerektiğini de iyi değerlendirip öyle harekete geçmelidir. Kalkınma, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, sanat, iktisadi alanda olmak üzere birçok konuda insanların daha iyi bir yaşama kavuşmasını sağlamayı amaçlamalıdır. Kalkınma, nüfus artışının hızla arttığı toplumlarda daha iyi bir yaşama duyulan özlemden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla planlama, kalkınmanın sağlanmasında son derece önemlidir. Planlama, belli sonuçlara ulaşabilmek için iktisadi hayatta yer alan hangi unsurlara ne kadar müdahale edilebileceğini gösteren bir yöntemdir. Planlama, kalkınma için ortaya konulan metot, vasıta ve teknik olarak tanımlanmıştır. Yani geri kalmış ülkelerde süratli bir kalkınmanın sağlanması, devletin iktisadi ve sosyal hayata bir plan içerisinde müdahalesine bağlanmıştır.²⁹⁰ Bu kapsamda, hem üretim

²⁸⁸ **Türkiye Birinci İstisari Enerji Kongresine Ait Raporlar, Konuşmalar ve Alınan Kararlar 6-11 Nisan 1953**, s.167.

²⁸⁹ “Belediye sınırları içinde sarf ve istihlâk edilen elektriğin her kilovatından ve havagazının her metre kübünden belediye meclisleri kararı ile en çok iki kuruş ve muharrik kuvvet olarak sarf olunacak elektriğin her kilovatından en çok bir kuruş belediye resmi alınır.” **Resmi Gazete** 9 Temmuz 1948, Sayı:6953.

²⁹⁰ **Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1962, s.9.

girdisi hem de tüketim maddesi olan enerjinin planlanmasında yerli kaynaklardan yararlanmak, enerji kullanımında tasarruf sağlamak ve verimi artırmak amaçlanmıştır. Enerji üreten sektörler ile enerji tüketen sektörler arasındaki ilişkiyi doğru tanımlamak gerekir. Sektörün ihtiyacı olan geniş kapsamlı enerji maliyeti analizi yaparak, fiyat politikası uygulaması ile tasarruf önlemleri ve enerji teknolojisi seçeneklerine yönelik çalışmalar oluşturulmalıdır. Üretim alanında enerji tasarrufunu en iyi gerçekleştirecek yatırımların, projelerin ve teknolojilerin uygulanmasını sağlayacak, tüketim alanında da tüketicinin enerji harcamalarını bilinçli olarak kontrol edecek önlemlerin önerilip alınması, ayrıca uygulanmakta olanların etkinliğinin ölçülmesi, ilk kez önerilenlerin ise etkinliklerinin bilimsel olarak tahmin edilmesi zorunludur. Enerji alanında önerilen çözümlerin sosyal ve ekonomik kalkınma hedefleri ışığında değerlendirilmesinin tarafsız ve bilimsel olarak yapılmasını sağlamak, belirlenen genel enerji politikasının stratejik değerlendirilmesini yapabilmek ve tek tek enerji üretim projelerinin çevreye etkilerini değerlendirmek, maliyetin faydaya, faydanın riske oranlarını dikkatli şekilde hesaplayabilmek için Türkiye şartlarına uygun yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Enerji, mutlak planlanması gereken bir sistem olup, her plan aşamasında ayrıntılı olarak incelenmek zorundadır.²⁹¹ Aksi takdirde, elektrik üretiminde darboğaz olması, iletim ve dağıtım sistemlerinde meydana gelebilecek arızalar veya yatırımlardaki gecikmeler, yeterli düzeyde üretilebilen elektrik enerjisini tüketicilere arz edememe sonucunu doğuracaktır. Bu durum, elektrik enerjisinin üretim, iletim ve dağıtım faaliyetlerinin birbiri ile düzenli ve koordineli yürütülmesini gerektirmektedir. Bu da tek elden yürütülecek planlama ile mümkün görülmekte olup, yatırımlar sıkı denetim ve koordinasyon ile gerçekleştirilebilir.²⁹²

Türkiye’de Cumhuriyet öncesi uygulaması olup da devralınan politikalardan birisi elektrik konusunda imtiyazlı ortaklıklar politikasıdır. Şirketlerin kamu hizmeti anlayışından uzaklaşmış olmaları ve beklenen yatırımların gerçekleşmemesi sebebiyle yabancı ve yerli sermayeli elektrik şirketleri devlet tarafından satın

---

²⁹¹ Haşim Gündoğdu, Eralp Özil ve T. Sıdkı Uyar, “Enerji Planlamasının Gereği”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, 1982/5-6, 285, s.142.

²⁹² “1312 Sayılı TEK Kanunu’nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, İki Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması, Bazı Madde, Bent ve Fıkra Eklenmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı ile İlgili TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası’nın Görüşü”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, 1982/5-6, 285, s.143.

alınmıştır. Kamu yatırımlarına duyulan ihtiyaç gereği enerji alanında ülke ihtiyaçları doğrultusunda yerli kaynaklardan yararlanmak amacıyla KİT konumunda temel enerji kuruluşları kurulmuştur. Hükümet programlarında özel sektör ve yabancı sermayeyi destekleyen ekonomi politikalarına yer verilmiş, teşvikler sağlanmıştır. Ancak yine de özel sektörden beklenen yatırımlar gerçekleşmemiştir. 1953 tarihli Enerji Kongresi'nde milli elektrikleştirme politikası önerilmiş, elektriğin kamu hizmeti olduğu vurgusu yapılmıştır.

Enerji politikalarının belirgin özelliği büyük bir sermaye yatırımı gerektirmesidir. Enerji maliyeti, dışarıdan alınan enerjilerin fiyatıyla ulusal enerjilerin fiyatından oluşmakta ve üretici sistemin rekabet gücünü belirlemektedir. Ayrıca çevresel, sosyal, finansal konularda birden fazla maliyeti içermektedir. Enerji politikası doğrudan veya dolaylı olarak ithalat ve ihracat hacmini de etkilediğinden enerji planlaması, Türkiye gibi enerji kaynakları kıt, ithal kaynaklara bağımlı, sınırlı döviz kaynaklarına sahip ülkeler için zorunlu ve yararlıdır. Bu zorunluluk boru hatları, madenler, elektrik santralleri, rafineriler gibi enerji projelerinin çok uzun sürelerle ve yüksek finansmana gereksinim duyması nedeniyle de ortaya çıkmaktadır.²⁹³

Enerji politikası, genellikle hükümetlerin enerji iletimi, üretimi, ticareti ve dağıtımını dahil olmak üzere enerjinin gelişimi konularını hangi şekilde ele alacağına karar verme biçim ya da yöntemidir. Bağımsız bir enerji politikası için gerekli hususlar şunlardır: üretim, iletim ve kullanım ile ilgili enerji planlamasını dikkate alan ulusal politika bildirisi, ticari enerji faaliyetleriyle ilgili mevzuat, enerji kullanımını etkileyen mevzuatlar, devlete ait enerji sektörünün varlıkları ve kuruluşlar için talimatlar, enerji alanında vergi, muafiyet, sübvansiyon vb. maliye politikaları, enerji güvenliği, enerji zengini ülkeler ile özel ilişkiler.²⁹⁴ Enerji politikaları ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte siyasi, iktisadi, güvenlik, sosyal, ekonomik krizler, teknolojik gelişmeler, ülkenin coğrafi durumu gibi çeşitli nedenler enerji politikalarının belirlenmesinde rol oynayan faktörlerdir. Enerji

---

²⁹³ Emre İncecik, **Türkiye'nin Enerji Politikalarının Tarihsel Değişim Süreci ve Enerjide Verimlilik**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.44.

²⁹⁴ Levent Aydın, **Enerji Ekonomisi ve Politikaları Kuram ve Kavramlar Piyasalar-Modeller-Politikalar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s.523-524.

kaynaklarında dışa bağımlılığın uzun vadede siyasi bağımlılığa da dönüşeceğini öngörmek mümkündür. Enerji planları yapılırken ve enerji politikaları oluşturulurken, en uygun enerji üretim ve tüketim dengesinin belirlenmesi gerekmektedir.

1. Enerji Sektöründe Planlamanın Önemi

Enerjide yapılanma, program ve planlar önemlidir. Sektörde elektrik üretimi, tüketimi ve ticaretinin uluslararası alandaki etkileri, dünyadaki teknoloji ve gelişmelerin yakından takip edilmesi gerekmektedir.²⁹⁵ Türkiye'nin kendi bilim, teknoloji ve sanayi gücü mevcut olmadığı sürece, sanayileşmiş ülkelerin daha önce geçtiği yollardan onlardan daha kısa sürede geçmesini düşünmek hata olur. Hızla gelişen teknolojiye ayak uydurmuş proje ve mühendislik gücü yoksa gerekli makine ve donanımı üretecek sanayi mevcut değilse, finansman gücü yeterli değilse, doğal kaynakları üretime dönüştürme hususunda kesin bir zaman vermek mümkün olmayacaktır.²⁹⁶ Kapsamlı bir enerji planlaması için birincil ve ikincil enerji ihtiyaçlarının kaynak bazında ortaya konması, yerli kaynakların en verimli şekilde ve çevreye olumsuz etkileri en az olacak biçimde kullanılması amacıyla gerekli sektörlere tahsisi, enerji üretimini gerçekleştirmek ve talepleri karşılamak amacıyla gerekli finansmanın ortaya konması, enerji üretimi yapan alt sektörlerle (petrol rafinerileri, elektrik santralleri vb.) ilgili detaylı üretim ve gelişim planlarının yapılması, enerji arz ve talebini etkileyecek ulusal politika kararlarının belirlenmesi gereklidir.²⁹⁷ Türkiye'de kanunları gereği elektrik enerjisi planlamasını yapmakla görevli olan iki kuruluş Türkiye Elektrik Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilatı idi. Bu kuruluşlar sık sık tahminleri revize ederek en son gelişmelere göre orta vadeli planlarını devamlı olarak yenilemişlerdi.

---

²⁹⁵ 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar, TÜGİAD, Simge Ofis Matbaacılık, İstanbul, 1996, s.61.

²⁹⁶ F.Behçet Yücel, "Enerji Politikası Olmadan Geleceği Hazırlamak Mümkün Değildir", **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, EMO, C. XXVI, Sayı: 278 (Ekim 1981), s.100.

²⁹⁷ Emine Aybar, "Türkiye'nin Enerji Politikaları Nasıl Planlanmaktadır?" **Türkiye'nin Enerji Politikaları**, Editör: Bedri İpekoğlu, Yurt Madenciliğini Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.84.

Ekonominin belirli programlara göre düzenlenmesi, gerek dış borçlanma gerekse yabancı sermaye yatırımları açısından daha güvenilir bir ortam oluşturacağından plan uygulamasına 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra yapılan yasal ve Anayasal düzenlemelerle geçilmiştir.²⁹⁸ Ekonominin bir plana göre yapılması uygun görülünce, planlama bir kurum olarak 1961 Anayasası'na girmiştir. Anayasanın 166'ncı maddesine göre sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmanın sanayi ve tarım sektörlerinin uyumlu ve dengeli şekilde süratle gelişmesi, ülkenin sahip olduğu kaynakların değerlendirilmesinin yapılarak verimli şekilde kullanılması için planlama yapılması öngörülmüştür.²⁹⁹ Planlamanın kurallarının ve süresinin, emredici olarak kamu sektörüne, yönlendirici ve özendirici olarak özel sektöre hitap eden bir içeriği vardır.³⁰⁰ 1960'lı yıllarda kendi elektriğini üreten kuruluşlar dışında kalan elektrik tesisleri, genellikle devlet kesimince kurulup işletilmekte olup, pek küçük kısmı özel kesime aittir.³⁰¹

Planlı dönemde yer alan beş yıllık kalkınma planlarında yerli kaynak kullanımına ağırlık verilmiş, ülke linyitleri ve hidrolik kaynaklarına dayalı yatırım politikası benimsenmiştir.

1960 yılında toplam elektrik kurulu gücü içinde hidrolik santrallerin kurulu güç payı % 32.4'e, termik santrallerin kurulu güç payı % 67.6'ya, toplam elektrik kurulu gücü 1.272,4 MW'a ulaşmıştır.³⁰² 1970 yılında toplam elektrik kurulu gücü içerisindeki hidrolik santrallerin kurulu güç payı % 35.2, termik santrallerin kurulu güç payı % 64.8'dir.³⁰³ 1970 yılında Türkiye elektrik kurulu gücü 2.234,9 MW'a ulaşmıştır.³⁰⁴ 1960'ta ticari olmayan kaynaklar dahil yerli taşkömürü ve linyitin oranı tüketilen birincil enerji kaynaklarının % 80'den fazlasını oluştururken petrolün oranı

---

²⁹⁸ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 19.B., Remzi Kitabevi, 2007, s.145.

²⁹⁹ Karluk, **a.g.e.**, s.63.

³⁰⁰ Sezen, **a.g.e.**, s.197.

³⁰¹ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, 1.Dönem, Cilt:6, Toplantı:2, Birleşim:4, 07.11.1962, s.268.

³⁰² Semra Kayabaşı, **Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretimi ve Tüketimi**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s.66.

³⁰³ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.61.

³⁰⁴ **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, DPT, Ankara, 1963, s.16.

% 18'dir.³⁰⁵ 1970'te taşkömürü ve linyitin birincil enerji kaynakları içerisindeki payı % 32.7 iken petrolün (fuel-oil ve motorin) oranı % 30.2'dir.³⁰⁶

2. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Elektrik Sektörü (1963-1972)

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra asker ve sivil yöneticilerden yansıyan ortak görüşe göre ülkenin kalkınması belli planlar çerçevesinde yürütülmeliydi. Planlama amacının yürürlüğe konulabilmesi için de bir teşkilat kurulmalıydı. Bu teşkilat Devlet Planlama Teşkilatı'ydı. Teşkilatın, kuruluş ve görevlerini belirleyen 30 Eylül 1960 tarih ve 91 sayılı yasa, Ekim 1960'tan itibaren uygulamaya konmuştur.³⁰⁷

Devlet Planlama Teşkilatı, 1961'de uzun dönem ve yıllık planları hazırlamakla görevlendirilmişti. Teşkilat, 1970'lerin ortasına kadar yapılması gerekenleri içeren uzun dönem perspektif planı ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı hazırlamaya başlamıştır.³⁰⁸ 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesi ile Türkiye'de iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanmıştır.³⁰⁹ Anayasaya uygun olarak yapılan 15 Ekim 1961 Genel Seçimlerine Cumhuriyet Halk Partisi'nin yanı sıra yeni kurulan Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) katılmıştır. Seçimler sonucunda AP 158, CHP 173, YTP 65, CKMP 54 milletvekili ile Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edilmişlerdir. Hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından İsmet İnönü'ye verilmiştir. 20.11.1961-25.06.1962 tarihleri arasında görev yapacak üzere İsmet İnönü'nün başbakanlığında CHP-AP Koalisyon Hükümeti (I. İnönü Koalisyon Hükümeti) kurulmuştur. Plan'ın hazırlığını tamamlayabilmek için

---

³⁰⁵ Çelebi, a.g.t., s.10.

³⁰⁶ Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016, s.61.

³⁰⁷ Tokgöz, a.g.e., s.166-167.

³⁰⁸ Reşat Aktan, Türkiye İktisadi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, C.I, 2.B., Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s.61.

³⁰⁹ Resmi Gazete 20 Temmuz 1961, Sayı: 10859. 1961 Anayasası Madde:129.

1962 yılı geçiş yılı sayılmıştır.³¹⁰ Bu hükümet, Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetidir. 1961 yılının sonundan 1965 yılının sonuna kadar dört koalisyon hükümeti görev yapmıştır. Bunların ikincisi CHP-YTP-CKMP-Bağımsızlar (25.6.1962-25.12.1963), üçüncüsü CHP-Bağımsızlar Azınlık Hükümeti (25.12.1963-20.2.1965), dördüncüsü AP-YTP-CKMP-MP (20.2.1965-7.10.1965)'dir. Bu hükümetlerin programlarında enerji politikası, elektriğin hidrolik santrallerden üretilmesi, bir an önce yatırımların gerçekleştirilmesi, enerji kaynaklarından en yüksek seviyede yararlanılması için teknik ve idari tedbirlerin alınması, sanayin ülkenin belli merkezlerinden ziyade ülkenin her tarafına dağıtılması olarak belirlenmiştir.³¹¹ Koalisyon hükümetleri, koalisyon ortakları arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı çok kısa süreli görev yapabilmıştır.

1963-1977 yıllarını kapsayan perspektif plana duyulan ihtiyacın nedeni, Türkiye gibi az gelişmiş bir toplumun ileri bir hayat standardına ulaşmasının ancak uzun süreli ve sistemli bir görüş çerçevesinde yürütülecek devamlı kalkınma çabalarıyla sağlanabileceğidir. Bunun için hedefler belirlenecek ve bu hedeflerin gerçekleşmesini sağlayacak kaynaklara ve araçlara uzun bir zaman içerisinde perspektif olarak bakmak, hazırlanan kalkınma planlarında da söz konusu perspektifi dikkate almak gerekli görülmüştür.³¹² İktisadi ve toplumsal hayatın bütününe göz önünde bulunduracak olan ve 15 yıllık bir perspektif içinde beşer yıllık dönemleri kapsamak üzere hazırlanan kalkınma planları, yıllık programlar ile her yıl gözden geçirilecektir. Çeşitli sektörlerin beş yıllık yatırımları, üretim hedefleri, diğer sektörler ile ilişkileri, ithalat ve ihracat, ithalat ikamesi etkisinin tespiti, sektör çalışmalarına esas olmuştur. Bu çalışmalarda 15 yıllık perspektif içinde talep tahminleri yapılmış ve üretim hedefleri yaratılan katma değer ve yapılması gerekli yatırımlar belirlenmiştir.³¹³ 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, iç kaynak yetersizliğine rağmen dış kaynak bulmakta güçlük çekmemiştir. Dış kaynak bulunarak yapımına başlanan en önemli projelerden biri

---

³¹⁰ Tokgöz, a.g.e., s.171.

³¹¹ **Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Hazırlayan İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.I, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2015.

³¹² **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, s.33.

³¹³ A.g.e., s.132-133.

Keban Barajı ve HES'dir. Dünya Bankası'ndan kredi sağlanarak baraj inşaatı tamamlanmıştır. Türkiye Elektrik Kurumu eski Genel Müdürü Gültekin Türkoğlu, Keban için Dünya Bankası'ndan Elektrik Kurumu'nun kurulması şartıyla kredi alınabildiğini, Türkiye'de imalat sanayi olmadığı için Dünya Bankası kredisi ile büyük barajların yapıldığını veya Sovyetler Birliği'nden alınan kredilerle baraj yapıldığını belirtmiştir.³¹⁴ Ancak barajların zamanında tamamlanamamasının nedenini elektrik santrallerinin yapımı için gerekli teçhizatın Türkiye'de üretilmemiş olmasına dayandırmaktadır. Bunları satın almak için gerekli dövizin hemen temini mümkün olmadığı için de santrallerin kurulmasının geciktiği ve elektrikte hedeflenenlerin tutmadığını ifade etmiştir. Bunun önüne geçmek için Türkiye'de gerekli teçhizatı üretecek sanayinin kurulması gerektiğini belirtmiştir.³¹⁵ Kot tespitini Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nin yaptığı Fırat üzerinde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu için kilit baraj olan Keban, 1950'lerde projelendirilmiş, 1966'da temeli atılmış, 1974'te işletmeye açılmıştır.³¹⁶

1961 yılında kurulan Fırat Planlama Amirliği, 1964 yılında Fırat Havzası için enerji ve sulama potansiyelini gösteren Fırat Havzası İstikşaf (araştırma) Raporu'nu, 1967'de Aşağı Fırat Projesi İstikşaf Raporu'nu, 1971'de Dicle Havzası İstikşaf Raporu'nu yayınlamıştır.³¹⁷ Aşağı Fırat ve Dicle Havzası Projeleri birleştirilerek 1970'lerde bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir program olarak ele alınmış, Fırat-Dicle Havzası'nda sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali ile 1.8 milyon hektar alana sulama yatırımlarının yapımı planlanmıştır.³¹⁸ Güneydoğu Anadolu Projesi içerisinde yer alan en önemli enerji yatırımları arasında Keban Barajı ile HES, Karakaya Barajı ile

---

³¹⁴ TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 13.12.2014 tarihli söyleşi. EK 14.

³¹⁵ TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

³¹⁶ Demir, **Su ve DSİ Tarihi**, s.105, 106.

³¹⁷ Topdemir, **a.g.e.**, s117.

³¹⁸ Keban boğazında topografik ve jeolojik etütler 1938 yılında yapılmıştır. Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Fırat ve Dicle üzerindeki sondaj çalışmalarına 1950 ve 1960 yılları arasında yoğunluk vermiştir. 1954 yılında ortaya çıkan yeni ihtiyaçların temini üzerine DSİ kurulmuştur. Böylece havza çalışmalarının yapılması düşünülerek, Türkiye'de 26 havza oluşturulmuştur. <http://www.gap.gov.tr/> (Erişim Tarihi 03.03.2015).

HES, Atatürk Barajı ile HES, Şanlıurfa tünelleri ve Şanlıurfa Barajı, Batman Barajı ve HES, Birecik Barajı ve HES, Karkamış, Kralkızı Barajı ile HES yer almaktadır.³¹⁹

Türkiye’de 1960 yılı itibariyle nüfusun % 30.5’i elektrikten yararlanmakta, 67 il merkezinde, 420 ilçe ve bucakta, 182 köyde elektrik tesisatı bulunmaktadır. İki büyük enterkonnekte sistem ve birkaç bölgesel sistem dışında geri kalan yerler dizel santraller ile beslenmektedir. Elektrik üretimi Kuzeybatı Anadolu sistemi, Batı Anadolu sistemi, Çukurova sistemi ve Antalya sistemi ile sağlanmaktadır.³²⁰ Planda elektrik işlerinin bir elden yönetilmesi için Türkiye Elektrik Kurumu’nun (TEK) hemen kurulması ve bütün tesislerin bu kuruma bağlanması amaçlanmıştır. Elektrikten alınan vergilerin basitleştirilmesi, yukarıda sözü edilen sistemlere bağlı yerlerde bulunan ve henüz çalıştırılmayan santrallerin TEK’e verilmesi planlanmıştır. Uygun santraller işletilecek, sisteme bağlı çalışmayacak olanlar yeni elektrikleştirilecek yerlere aktarılacaktır.³²¹ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi içerisinde, 4-400 sayılı Cumhurbaşkanlığı onayı ile 25 Aralık 1963’te Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) kurulmuştur. Bakanlığın kurulma amacı, enerji ve tabii kaynaklarla bağlantılı politika ve hedeflerin, ülke savunması, ülkenin refahı ve güvenliği, güçlü ve gelişen bir milli ekonomi ile tespit edilmesine yardım etmek, tabii ve enerji kaynakların bu politika ve hedeflerle uyumlu şekilde araştırılıp, tüketilmesi, üretilmesi ve geliştirilmesini sağlamaktır.³²² Etibank ve İktisat Vekaletine bağlıyken 1964 yılında Bakanlığa bağlanan Elektrik İşleri Etüt İdaresi’nin yanı sıra elektrikle ilgilenen kuruluşlar şunlardır: Bayındırlık Vekaletine bağlı Devlet Su İşleri, İller Bankası, belediye elektrik işletmeleri, mahallî elektrik birlikleri, kendi elektriğini kendi üretenler, imtiyazlı şirketler (Kepez ve Antalya Havalisi Türk Elektrik A.Ş., Çukurova Elektrik A.Ş., Kayseri ve Civarı Elektrik Türk A.Ş.), Köy İşleri Bakanlığı Köy Elektrifikasyonu. Ayrıca, şehir dağıtım şebekeleri belediyelerde, hidrolik santrallerin yapımı Devlet Su İşleri’nde, şehir şebekelerinin yapımı İller Bankasının sorumluluğundaydı.

³¹⁹Topdemir, **a.g.e.**, s117-118.

³²⁰ **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, s.379.

³²¹ **A.g.e.**, s.383.

³²² ETKB, 13.09.1946 tarih, 4951 sayılı Bakanlıkların Kuruluşu Hakkında Kanun’un verdiği yetkiye dayanılarak kurulmuştur. Bkz. **Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı (Taslak) (2010-2014)**, Ankara, 2009.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 15 yıl ve üzeri olmak üzere toplumun sosyal ve iktisadi hedeflerini belirleyen perspektif yani uzun vadeli bir plandır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hidrolik enerjiden ve elektrik enerjisinden daha çok yararlanmak hedeflenmiş, elektrik tesislerinin daha ekonomik işletilmesini sağlamak amaçlanmıştır. 1953-1963 yıllarındaki elektrik üretim artışının % 11.6'lık bir artış gösterdiği belirtilerek, birincil enerji kaynakları olan hidrolik (biriktirme ve akarsu) ve termik (kömür, akaryakıt ve diğer) kaynaklı elektrik üretim artışının gelecekte % 13 olacağı öngörülmüştür.³²³ Planın hazırlandığı dönemde büyüme hızının % 7 olması hedeflenmiştir. Bu hedef % 6.6 olarak gerçekleşmiştir.³²⁴ Ancak, öngörülen beş milyar TL civarındaki elektrik yatırımlarının, Plan döneminde üretim tesislerindeki gecikmeler, sanayi ve diğer büyük tüketicilere istedikleri yerde ve nicelikte elektrik enerjisi temin edilmesi imkânlarını kısıtlamış olduğundan, artış oranı % 12 olarak gerçekleşmiştir. Hem Birinci Plan döneminde hem de ondan önceki uygulamalarda yer alan yatırımlardaki gecikmeler, elektrik iletimi, üretimi ve elektrik dağıtım tesisleri arasında ortaya çıkan yatırımlardaki dengesizlikler önemli oranda tıkanıklıklar yaratmıştır.³²⁵

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Adalet Partisi başkanı Süleyman Demirel'in başında bulunduğu hükümet tarafından hazırlanmıştır.³²⁶ Plan, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan daha fazla sanayileşmeye önem vermiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın önsözüne Süleyman Demirel şöyle yazmıştır: *“İkinci Beş Yıllık Plan, Türkiye’yi ham madde satıp, mamul madde alan iptidai bir ekonomik bünyeden; mamul madde yapıp, mamul madde satan sanayileşmiş bir bünyeye götürme istikametinde mühim bir adımdır. Bu dönemde sanayileşmenin ayrılmaz cüzünü teşkil eden enerji ve münakale (ulaşım) ekonomisine mühim meblağlar yatırılacaktır.”*³²⁷

³²³ **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, s.380.

³²⁴ Karluk, **a.g.e.**, s.65. Büyüme hızı, ulusal yıllık gelirin bir önceki yıla oranla kişi başına düşen artışındaki hız olarak tanımlanmaktadır.

³²⁵ **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, DPT, Ankara, 1968, s.558.

³²⁶ Tokgöz, **a.g.e.**, s.183.

³²⁷ **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, önsöz.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda büyüme hızı % 7 olarak hedeflenmiştir. Bu dönemde büyüme hızı % 6.3 olarak gerçekleşmiştir.³²⁸ Plan döneminde elektrik sektörüne 8.7 milyar TL yatırım payı ayrılacağı bildirilmiş, sanayileşmeyi engelleyecek elektrik sıkıntısını ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Elektrik talebinin % 14 oranında artacağı öngörülmüştür.³²⁹ 1963 yılında 1.381,1 MW olan elektrik kurulu gücü, 1967 yılı sonunda 1.959,1 MW'a ulaşmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde termik santral üretimi hidrolik santral üretimine göre daha fazladır. 1963 yılında termik elektrik kurulu gücü 902,6 MW, hidrolik elektrik kurulu gücü 478,5 MW'tır. 1967 yılında termik elektrik kurulu gücü 1.257,4 MW, hidrolik elektrik kurulu gücü 701,7 MW'a çıkmıştır. 1967 yılında Devlet Su İşleri tarafından Kesikköprü HES-Ankara kurulmuştur. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi içerisinde Türkiye Elektrik Kurumu kurulmuş, sadece belediyelere ait iletim ve dağıtım şebekeleri Kuruma devredilmemiş, olduğu gibi kalmıştır. 1972 yılında Konya-Seydişehir ve 1973 yılında Seyitömer-Kütahya ile Artvin-Hopa Termik Elektrik Santralleri devreye girmiştir. 1968 yılında elektrik kurulu güç 1.966,6 MW, 1972 yılında 2.711,3 MW'tır. 1968 yılında termik elektrik kurulu gücü 1.243,4 MW, hidrolik elektrik kurulu gücü 723,2 MW'tır. 1972 yılında termik elektrik kurulu gücü 1.818,7 MW'a, hidrolik elektrik kurulu gücü 892,6 MW'a ulaşabilmiştir.³³⁰

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, nükleer enerji kaynaklarından faydalanma imkânlarının araştırılması ve nükleer enerji santrallerinin kurulması üzerinde durulmuştur.³³¹ Enterkonnekte şebekenin geliştirilmesi, enerji ihtiyacının karşılanmasında önceliğin su kaynaklarına verilmesi planlanmıştır. Hidroelektrik santrallerin iktisadi verimlilik esasına göre kurulması, barajların hem sulama hem de enerji üretimi amacına uygun tesislerle tamamlanması, tamamlanan her tesisin de işletmeye alınarak üretimin çoğaltılması 20.11.1961-25.06.1962 tarihleri arasında görev yapan İsmet İnönü'nün Başbakanlığında kurulan Birinci Koalisyon Hükümetinin programında da belirtilmişti.³³²

---

³²⁸ Karluk, a.g.e., s.65.

³²⁹ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, s.560.

³³⁰ Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016, s.6.

³³¹ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, s.559.

³³² Hükümet Programları (1920-1965), s.331.

Kömür, doğalgaz ve petrol kullanılan termik santrallerde ısı enerjisi elektrik enerjisine dönüştürülmektedir. Enerji olarak dışa bağımlılık arz eden petrol, çeşitli derecelerde benzin ve fuel-oil olarak değerlendirilmektedir. 27.10.1965-03.11.1969 tarihleri arasında görev yapan I. Demirel Hükümeti programında, petrol ve petrol ürünleri ihtiyacının milli kaynaklardan karşılanarak, petrol ithalatı sebebiyle dışarıya ödenen paralardan tasarruf sağlamak, kısa sürede ham ve işlenmiş petrol ile petrol ürünleri ihraç eden bir ülke haline gelmek petrol politikasının temelini oluşturmaktadır.³³³ Programda, ayrıca ülkenin sanayileşmesi için elektrik enerji politikasında izlenecek yola da yer verilmiştir. Elektrik üretiminde su kaynaklarından faydalanmak, ülkenin çeşili bölgelerinde yer alan birbiriyle irtibatsız santrallerin yerine büyük kapasiteli bölge santrallerinin inşasına çalışmak, bu santrallerin yüksek gerilimli hatlarla irtibatını sağlamak ve enterkonnekte sistemi genişletmek amaçlanmıştır. Termik kaynaklar olarak katı yakıtta ticari kıymeti olmayanlar ile petrol atıkları ve linyitin değerlendirileceği, ülkede elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve tüketimi ile ilgili sanayi kollarının kurulmasına çalışılacağı belirtilmiştir. Plan ve programa alınmış bulunan bir tesisin finansmanının icra merci düşünülmeden sağlanacağı belirtilmiş, yatırımların tahakkuku için yatırımcı dairelerde gerekli tedbirlerin alınacağı ifade edilmiştir. Ülke ekonomik ve sosyal kalkınmasının belkemiği olan Keban Baraj ve HES'nin zamanında servise sokulmasına önem verileceği belirtilmiştir. Aynı şekilde Sakarya Nehri üzerinde bulunan Gökçekaya Barajının servise sokulması, köy elektrikleştirilmesi konuları da programda yer alan diğer konulardır.³³⁴

Programda, nükleer enerjiden ne zaman ve nasıl faydalanılacağına dair çalışmalara devam edileceği belirtilmiştir. Nükleer enerjiden elektrik üretmek ve ülke elektrik talebini karşılamak amacıyla 1967-1969 yılları arasında ilk nükleer santralin 1977 yılında devreye girmesini öngören yaklaşık 300 MW gücünde bir nükleer santral için fizibilite etütleri ve kuruluş yeri ile ilgili araştırmalar Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca İsviçreli bir ticaret birliğine yaptırılmıştır. Ancak 1970-1971 yıllarındaki ekonomik ve politik gelişmeler

---

³³³ A.g.e., s.455.

³³⁴ A.g.e., s.460-461.

nedeniyle proje uygulamaya geçirilememiştir.³³⁵ Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin kurulması ve elektrik üretmek için tasarlanan nükleer santralle ilgili ilk fizibilite etütleri dışında 1970 yılına kadar nükleer çalışmalar konusunda Türkiye'de kayda değer adımlar atılmamıştır. 1970 yılından sonra nükleer santral yapılabilirlik etütleri ve yer araştırmaları değişen şartlara göre revize edilmiştir.

03.11.1969 tarihinde kurulan ve 06.03.1970 tarihine kadar görev yapan II. Demirel Hükümeti programında ucuz enerjiden faydalanma, uluslararası enterkonnekte şebekelere bağlanma, elektrik ihraç ve ithal imkânları, tüm yurttaki elektrik tarifesi uygulaması, Türkiye Elektrik Kurumu'nun kurulması, köy elektrifikasyonu konuları üzerinde durulmuştur.³³⁶

Türkiye Elektrik Kurumu kurulmadan önce 1956 yılında Sarıyar Hasan Polatkan HES-Ankara ilk üniteleri, Seyhan HES 1-Adana, 1960 yılında Demirköprü HES-Manisa, Hirfanlı HES-Kırşehir, 1966 yılında yeni üniteleri devreye giren Sarıyar Hasan Polatkan HES-Ankara, Almus HES-Tokat, 1967 yılında motorin ile çalışan Çukurca TES-Hakkâri, Ambarlı Doğalgaz TES-İstanbul, Kesikköprü HES-Ankara santralleri faaliyete geçmiştir.³³⁷ Türkiye Elektrik Kurumu'nun kurulmasının ardından bu santraller kuruma devredilmişlerdir.

---

³³⁵ Gülcihan Ağaoğlu, "Gelişen Türkiye Nükleer Enerji Yolunda Olmalı", **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Sayı:20 (Ekim 1998), s.43.

³³⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)**, Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı, C.II, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, s.170-171.

³³⁷ **Sistem İşletme Faaliyetleri Raporu 2017**, TEİAŞ, s.161-167.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE ELEKTRİK KURUMU'NUN KURULUŞU VE GELİŞİMİ

(1970-1993)

A. Türkiye Elektrik Kurumu'nun Kurumsallaşma Süreci

Türkiye'de elektriğin bir kamu hizmeti olarak ele alınması kararı ilk defa 1953 yılında Ankara'da toplanan Türkiye Birinci İstişari Enerji Kongresi'nde kararlaştırılmıştır. Türkiye Elektrik Kurumu adını alacak olan teşekkülün kuruluşuna ait kanun tasarısı ilk kez 1958'de Meclis'e sunulmuştur. Daha sonra Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı programında, elektrik işlerinin bir elden yönetilmesi ve bütün elektrik tesislerinin bu kuruma bağlanması amacıyla elektrik kurumunun kurulması gerektiğine yer verilmiştir. 1965 ve 1969 yıllarında yapılan seçimlerden sonra iktidara gelen hükümetler tarafından kurumun kuruluş kanunu tasarısı Meclis'e sunulmuştur.

Konunun önemi gereği yöneticiler, ilim adamları, meslek mensupları devamlı olarak bu işi takip etmişlerdir. 1962 yılında Türkiye Elektrik Kurumu Kanun Tasarısı, Millî Birlik Komitesi döneminde tekrar ele alınmış ve komisyonlara girmiştir fakat görüşmelerine geçilememiştir. Tasarı, Sanayi Bakanlığınca hazırlanmış, çoğaltılmış, görüşleri alınmak üzere bakanlıklara gönderilmiştir. Sonradan hükümetlerin enerji politikasına dönüşecek Türkiye Elektrik Kurumu kanunu tasarısının hazırlanması aşamasında Sanayi Bakanlığı'nın Enerji Dairesi, Etibank, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, Bayındırlık Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, İmar-İskân Bakanlığı, İller Bankası, Başvekâlet Yüksek Murakabe Heyeti ve Devlet Plânlama Dairesi yetkili temsilcilerinden oluşan özel bir komisyon kurulmuştur.¹ Ancak, Genel Kurul'da görüşülmesi 1965 yılında seçimlerin yenilenmesi nedeniyle mümkün olmamıştır. 1965 seçimlerinden sonra 25 milletvekili tarafından bir kez daha TBMM'ye sunulmuştur. Tasarı, Hükümet tarafından

---

¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1.Dönem, Cilt:4, Toplantı:1, Birleşim:70, 06.04.1962, s.284-285-286.

benimsenmiş olmasına rağmen Genel Kurul'da yine görüşülememiştir. 1969 seçimlerinden hemen sonra Dünya Bankası'nın enerji ile ilgili kredilere Türkiye Elektrik Kurumu'nun kurulması koşulunu getirmesini de dikkate alan hükümet, söz konusu tasarımı yeniden gözden geçirdikten sonra Millet Meclisi'ne göndermiştir.²

Türkiye Elektrik Kurumu kurulmadan önce şehir ve köylerin her türlü elektrik ihtiyacı konularında çeşitli dairelere başvurmak gerekmekteydi. Bir dairenin kararının başka bir dairece aksinin yapılması, yapılan işlerde koordinasyonsuzluğa sebep olduğundan sıkıntılar yaşanmaktaydı. Türkiye Elektrik Kurumu kanunu tasarısında çeşitli devlet dairelerince yapılan elektrik iletimi, üretimi, dağıtımı ve işletmeciliği ile ilgili konular bir elde toplanmıştır. Tasarıda, kurumun faaliyetlerinde özerk, tüzel kişiliğe sahip, 20 milyar lira sermayeli ve özel kanun hükümlerine tabi bir müessese olarak kurulması kararlaştırılmıştır. Elektrik Kurumu'nun faaliyete başlamasıyla enterkonnekte sistemin gelişmesi ve tüm ülkenin bu sistem dâhilinde birbirine bağlanması ve elektrik fiyatlarında düşme amaçlanmıştır. Ayrıca, kurum bünyesinde fonla işletilecek olan Köy Elektrifikasyonu Dairesince kolay ve ucuz elektriğin köylere ulaştırılması ve sanayin köylerde gelişmesi amaçlanmıştır. Elektrik enerjisinin çeşitli kurumların faaliyetleri arasında bulunması mesainin dağılmasına ve israfa neden olduğundan konu, yerli ve yabancı uzmanlar tarafından incelenmiş ve elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımı konusunda tekel idaresi kurulması önerilmiş, Kurum'un kurulması ile söz konusu kurumlar arasındaki çok başlılığa son verileceği öngörülmüştür.³

1970 yılına yaklaşırken Türkiye Elektrik Kurumu'nun varlığına duyulan ihtiyaç giderek artmıştır. Elektrik sektöründe görev alan kurumlar arası görev dağılımları oldukça fazladır. Örneğin; Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nin kuruluş yasasında belirtilen görevlerinden bir kısmı diğer kamu kuruluşlarının kurulmasıyla bu yeni kuruluşlara aktarılmıştır. 25 Aralık 1953 tarih, 6200 sayılı yasaya göre kurulan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün görev, yetki ve sorumlulukları olarak DSİ, sudan ve zorunlu durumlarda diğer kaynaklardan enerji üretecek, etüt ve proje

---

² F.Behçet Yücel, **Yüksek Gerilimli Yıllar (70'li Yıllar)**, Akay Ofset Matbaacılık, Ankara, 1997, s.53-54.

³ TEK Kanun tasarısı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almaktadır. Tasarı, 1963'ten 1970 yılına kadar Meclis görüşmelerine konu olmuştur. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 3. Dönem, Cilt:4, Toplantı:1, Birleşim:76, 04.05.1970, s.589-592.

yapımında Elektrik İşleri Etüt İdaresi ile işbirliği yapacaktır. 1964 yılında kurulan Köy İşleri Bakanlığı'na Elektrik İşleri'nin köy elektrifikasyonu ile ilgili görevleri devredilmiştir.⁴ Türkiye Elektrik Kurumu kuruluş yasası çıkıncaya kadar 2819 sayılı Elektrik İşleri Etüt İdaresi Kanunu'nda belirtilen görevlerini Türkiye Kömür İşletmeleri, Maden Tetkik ve Arama, Etibank, İller Bankası, Devlet Su İşleri ve Köy İşleri Bakanlığı ile işbirliği içinde sürdürmüştür.⁵ 1967 yılı sonunda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün işletmekte olduğu hidroelektrik santrallerin işletmeciliği Etibank'a devredilmiştir.⁶ Bu santrallerin üretim faaliyetleri 1970 yılına kadar Etibank Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmüştür.⁷ Ancak, Etibank Genel Müdürlüğü bünyesinde ayrı ayrı yürütülen elektrik tesis, üretim ve dağıtım hizmetlerinin bir üniteye toplanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.⁸

Etibank'ın Enerji Grubu, Türkiye Elektrik Kurumunun oluşumuna hazırlıktır. Önceleri planlamayı Elektrik İşleri Etüt İdaresi yaparken Enerji Grubu planlamayı üzerine almıştır.⁹ Sermayesinin tamamı devlete ait olan Etibank'ın elektrik işletmelerini, 1 Ocak 1968'den itibaren kendine bağlı tüzel kişiliğe sahip müessese olarak teşkilatlandırma mecburiyeti dışına çıkarılmasına Bakanlar Kurulu'nca 27 Ocak 1968 tarihinde karar verilmiştir.¹⁰ Yani, Etibank Elektrik İşletmeleri Müessesesi yerine Bakanlar Kurulu Kararı'yla bütün bu hizmetlerin Etibank'a bağlı Teşekkül İşletmeleri halinde faaliyetlerine devam etmesi kararlaştırılmıştır.¹¹

---

⁴ **EİEİ 14 Yıl 1968-1981**, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Direktörlüğü, Ankara, 1982, s.6.

⁵ **A.g.e.**, s.7.

⁶ Leyla Dolun, **Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretimi ve Kullanılan Kaynaklar**, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 2002, s.4.

⁷ Sinan Sarısoy, **Devletin Ekonomideki Düzenleyici Rolü: Türk Elektrik Piyasası Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s.176.

⁸ Hayrettin Gülbin, **Türkiye Elektrik Kurumu'nun Yönetim ve Organizasyon Sorunları**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992, s.4.

⁹ TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

¹⁰ **BCA**, 30..18.1.2.215.5..15.

¹¹ Gülbin, **a.g.t.**, s.4.

1. Türkiye Elektrik Kurumu'nun Kuruluşu

Tek elden etüt ve planlanması, inşası ve işletmesinin temini amacıyla Türkiye Elektrik Kurumu'nun kurulması kararı, II. Demirel Hükümeti programında ele alınmıştır. Kuruluşu, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde gerçekleşmiştir.

Türkiye Elektrik Kurumu kurulduğunda Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Sabit Osman Avcı idi. İktidarda 06.03.1970-26.03.1971 tarihleri arasında faaliyette bulunan III. Demirel Hükümeti vardı. Hükümet programında bütün şehir ve kasabalara elektriğin götürüleceği, Keban Barajı, Dicle ve Fırat ile diğer sular üzerinde kurulacak santrallerden bütün Doğu'nun faydalandırılacağı, bunun sanayileşmenin bir gereği ve bölgenin kalkınmasında en önemli unsur olacağı belirtilmiştir.¹² Keban Barajı, dışarıdan kredi alınarak yapılmıştır. Demirel, dışarıdan kredi alınarak yapılan yatırımların ülke kalkınmasında kullanıldığını belirterek, Avrupa'da altı ülkenin Ortak Pazar kurduğunu, Sovyet Rusya'nın İtalya'dan kredi aldığını, Bulgaristan ve Yugoslavya'nın Dünya Bankası'ndan kredi alarak endüstrileştiğini ifade etmiş, bu ülkelerin bağımsızlıklarının devam ettiğini, kredi alınarak bağımsızlığın yitirmeyeceğinden bahsetmiştir. Türkiye'nin de aldığı kredilerle motor fabrikası, bakır kompleksi, demir fabrikası, alüminyum fabrikası, elektrik santrali, kâğıt fabrikası, kimya tesisleri yaptığını belirtmiştir. Türkiye'nin altından kalkabileceği borca girdiğini, ülkeyi kalkındırmak amacıyla borç alındığını belirtmiştir. Türkiye'nin hammadde ihraç eden bir ülke olmaktan çıkarak, mamul veya yan mamul madde ihraç eden bir ülke olması için endüstrileşmesi gerektiğini belirtmiştir.¹³

Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürlüğü, 25 Ekim 1970 tarih ve 1312 sayılı yasa ile faaliyetlerinde özerk, tüzel kişiliğe sahip, sorumluluğu sermayesi ile sınırlı, 20 milyar Türk Lirası sermaye ile devlete ait iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulmuştur. İlgili Bakanlığı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı olan Türkiye

---

¹² **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (27 Ekim 1965-26 Mart 1971)**, Hazırlayan İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, C.IV, TBMM Basımevi, 2013, s.2948.

¹³ **A.g.e.**, 3207.

Elektrik Kurumu'nun ilk Genel Müdürlük binası Ankara Necatibey Caddesi'nde kiralık bir binadır. O tarihten sonra Kurum'un hızlı gelişmesine paralel olarak artan yer ihtiyacı karşısında Necatibey Caddesi'nde birçok bina kiralanmıştır.¹⁴ İlk Genel Müdürü, 1965-1967 yılları arasında 30. Hükümette (I. Demirel Hükümeti) Türkiye Büyük Millet Meclisi dışından Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak görev yapmış olan ve 1 Ekim 1970'ten 14 Haziran 1971 tarihine kadar Türkiye Elektrik Kurumu Kurucu Genel Müdürü olan İbrahim Deriner'dir.¹⁵ Deriner, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) İnşaat bölümünden yüksek mühendis olarak mezun olmuş, Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde 1938 yılında göreve başlamış, 1953-1965 yılları arasında Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde Genel Direktörlük yapmıştır. Etüt İdaresi'nin çeşitli kademelerinde 27 yıl süreyle görev yapan Deriner, Hirfanlı, Gediz, Kemer ve Keban Barajlarının inşası için firmalarla görüşmeler gerçekleştirmiştir. 8 Nisan 1965 tarihinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Müsteşarlığı'na atanmış, 25 Ekim 1965'ten 1 Nisan 1967 tarihine kadar Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak görev yapmıştır.¹⁶ Süleyman Demirel de Deriner gibi İTÜ-İnşaat bölümü mezunudur. Demirel, 1949 yılında Etüt İdaresi'nde göreve başlamış, havza amenajman projeleri hakkında bilgi ve tecrübelerini artırmak amacıyla 1951 yılında ABD'ye gönderilmiştir. Seyhan projesinin yöneticisi olmuştur. 1951 yılında Hazar-1 HES, Seyhan Baraj ve HES projelerinin hazırlanmasında, 1954 yılında Hirfanlı, Gediz, Kemer Barajlarının proje ve ihale çalışmalarında görev almıştır. 1955 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nde çalışmaya başlamıştır.¹⁷ Ülke genelinde o zamana kadar yapılan baraj sayısının Demirel döneminde artmış olması sebebiyle kendisine Barajlar Kralı denmiştir. Bu sebeple, Türkiye Elektrik Kurumu'nun Demirel döneminde kurulmasında, onun enerji alanında, elektrik ve su kaynakları konusunda çalışmış olmasının etkisi olabilir.

1312 sayılı yasaya göre, Türkiye Elektrik Kurumu'nun görevi; tekeli altında olmak üzere yurdun ihtiyacı olan elektrik enerjisinin, istisnalar dışında iletim, üretim, dağıtım ve ticaretini yapmaktır. Kanunun bazı maddeleri şöyledir:

---

¹⁴ Yücel, **a.g.e.**, s.156.

¹⁵ **Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürleri**, EÜAŞ, 2012.

¹⁶ Suad Erten, **EİE 33 Yıl 1935-1967**, EİEİ Basımevi, Ankara, 1970, s.17.

¹⁷ **A.g.e.**, s.26.

“...tekeli altında olmak üzere elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticaretini yapmak... Türkiye'nin genel elektrikleşme, plan ve programlarını hazırlamak, elektriğin üretim, iletim, dağıtım ve ticareti için (su kaynaklarından elektrik üretimi konusunda etüt, planlama ve inşaat projesi hazırlama ve bu projelerin inşası hariç) gereken her türlü etüt ve projeler ile inşaat ve tesisleri yapmak, yaptırmak, istatistiksel bilgilerini toplamak. Elektrik tesisleri işletmek ve bunların kurulması ve işletilmesiyle ilgili her türlü maddeleri tedarik etmek. Köy elektrikleştirilmesini özel bir teşkilat kurmak suretiyle yapmak ve köy elektrikleştirme fonunu yönetmek. Köy elektrik tesislerinin proje ve inşaatı genel şartnamelere uygun olarak TEK tarafından yapılacaktır. Elektrik fiyat ve tarifeleri bütün işletme ve idare giderleri ile her türlü vergileri karşılandıktan sonra net sabit kıymetler üzerinden % 8'den az olmamak üzere bir gelir gözetmek suretiyle hazırlanır. TEK yönetim kurulu başkanı Genel Müdür'dür. Genel Müdüre işlerinde yardım etmek üzere beş Genel Müdür Yardımcısı bulunmaktadır. Bunlar, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın yazısı üzerine Bakanlar Kurulu Kararı'yla atanırlar. Devlet Su İşleri, beş yıllık ve yıllık programlarını yaparken sudan elektrik üretimi ile ilgili olarak programına almak istediği projelerde, TEK'in elektrik tesisleriyle ilgili taleplerini dikkate almak zorundadır. DSİ ve TEK sudan enerji üretimi tesislerinin etüt, planlama, kurulma, inşa ve işletme işlerinde devamlı işbirliği yapacaktır. Enterkonnekte sisteme bağlanan belediye, köy ve diğer amme hüviyetindeki hükmi şahıslar yeniden üretim ve iletim tesisi kuramazlar. Tesisleri enterkonnekte sisteme bağlı bulunmayan belediyelere, köy ve diğer amme hüviyetindeki hükmi şahıslara TEK'in görüşü alınmak şartıyla Bakanlık tarafından elektrik üretimi ve iletimi tesisleri kurmak ve işletmek ruhsatı verilir. Devlet Su İşleri tarafından inşa edilen hidroelektrik tesisler maliyet bedeli üzerinden TEK'e devredilir. ... otoproduktör tesisleri hariç olmak üzere Etibank'a ait bütün elektrik üretim, iletim, dağıtım tesisleri Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne ait bütün elektrik üretim, iletim ve dağıtım tesisleri ile bunlarla ilgili taşınır ve taşınmaz mallar... her türlü hak ve borçları ile birlikte TEK'e devredilir. Belediyeler ve belediyelerce kurulan kurum, birlik ve ortaklıklar ile özel bir kanunla kurularak işletilmesi belediyelere bırakılan veya belediyelere bağlanan elektrik idarelerine ait üretim ve iletim tesisleri TEK'e devredilir.”

İller Bankası'na ait üretim ve iletim tesisleri bütün hak ve borçlarıyla birlikte elektrik kurumuna devredilecektir. Bununla birlikte Etibank'ın Enerji Grubu personeli ile Etibank'ın elektrikle ilgili işlerde çalışan bütün personeli kuruma geçmiş, DSİ ve İller Bankası'ndan kuruma geçecek personellerin ise kurum ile bu kuruluşlar arasında ortak bir kararla tespit edileceği belirtilmiştir. Kurum'da bir Genel Müdür ve beş Genel Müdür Yardımcısı bulunmaktadır.¹⁸ Türkiye Elektrik Kurumu'nun 1971 yılı itibarıyla personel durumu şöyledir: memur personel sayısı merkez ve taşra teşkilatında idari ve teknik olmak üzere toplamda 2.271 kişidir. Merkez ve taşra teşkilatı olmak üzere daimi ve geçici işçi sayısı toplamda 7.024'tür. Kurum'a 1980 yılı itibarıyla sözleşmeli personel alımı başlamış olup, Köy

¹⁸ Resmi Gazete 15 Temmuz 1970, Sayı: 13559.

Devri'nden 1985 yılından 1993 yılı sonuna kadar katılım olmuştur.¹⁹ Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda yabancı firmaların elinde olan elektrik şirketleri tarafından ya elektrik üretildiği yerde tüketiliyor, ya da tüketildiği yerde üretilmeye çalışılıyordu. Sonra belediyeler elektrik dağıtım işlerini üstlenmişlerdir. Önce Toprak Su, ardından Yol Su Elektrik daha sonra köy hizmetleri olarak köylere elektrik götürülmeye başlanmış, köylerde elektrik şebekeleri kurulmuştur. Türkiye Elektrik Kurumu'nun kurulmasının ardından köy elektrifikasyonu işi kuruma verilmiş, kurum bünyesinde Köy Elektrifikasyonu Daire Başkanlığı kurulmuştur. 1982 yılında belediye ve köylerin elindeki tüm elektrik işi, Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilmiştir. Köy Devri ile gelenler bunu ifade etmektedir.²⁰

Türkiye Elektrik Kurumu, yeni bir kuruluş olmakla beraber daha önce Etibank bünyesinde faaliyet göstermekte olan Enerji Grubu'nun devamı olarak göreve başlamıştır. Etibank'tan devralınan işler, personel, araç ve gereçler dolayısıyla Türkiye Elektrik Kurumu'nun ülkenin elektrik enerjisiyle ilgili faaliyetlerine kesintisiz olarak devamı mümkün olmuştur. Ancak, kurum arzu edildiği gibi kurulamamıştır. Elektrik üretimi, iletimi, toptan satışı Türkiye Elektrik Kurumu'nda fakat perakende satışı (şehir dağıtım şebekeleri) belediyelerde kalmıştır. Daha önce belediyeler tarafından yürütülen elektrik fiyatlarını belirleme görevi ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndadır.²¹ Hidrolik santrallerin yapımı DSİ'de, şehir şebekelerinin yapımı İller Bankası'nda kalmıştır. Çukurova Elektrik A.Ş. ile Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik TAŞ varlığını korumuştur. Türkiye Elektrik Kurumu, 1982 yılı itibariyle dağıtım işinin belediyelerden devralınması sonucu ulusal tekel durumuna dönüşmüştür. Fakat tekel olarak varlığı uzun sürmemiştir. 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtım ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun ile elektrik

---

¹⁹**Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, TEİAŞ Genel Müdürlüğü Planlama ve Yatırım Yönetimi Dairesi Başkanlığı Arz Güvenliği ve Üretim Planlama Müdürlüğü, 2017, s.95-96. *“Elektrik köyde aydınlatma, tarımda kullanılmak için bir ihtiyaçtır. TEK'ten önce Köy İşleri Bakanlığı bünyesinde sonra TEK tarafından köy elektrikleştirilmesi yapılmıştır. Köycülük, köy elektrifikasyonunu yöneten kuruluştur. Bu Genel Müdürlüğe bağlı bir başkanlıktır. Köycülük sayesinde kısa sürede tüm köylere elektrik verilmiştir. Kast edilen köy devri bu olmalı.”* TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

²⁰ TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi. EK 17.

²¹ TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 13.12.2014 tarihli söyleşi. EK 14.

dağıtımını, görevlendirilen özel şirketlere verilmiştir. Böylece elektrik enerjisi iletimi, üretimi, dağıtımını Türkiye Elektrik Kurumu'nun tekelinden çıkarılmıştır.

2. Türkiye Elektrik Kurumu ve Elektrik Sektöründe Genel Durum

Türkiye Elektrik Kurumu kanun tasarısı görüşmeleri devam ederken Meclis'te kurumun üstleneceği görevler hakkında bir takım sorunlarla karşılaşmıştır. Örneğin DSİ'nin su işleri ile ilgili konularda Türkiye Elektrik Kurumu ile uyumu nasıl olacaktır? Türkiye Elektrik Kurumu'nun varlığı ile EİEİ nasıl bir konum alacak, elektrikle ilgili hangi alanlarda sorumluluk alacaktır? Türkiye Elektrik Kurumu kanununda, köy elektrifikasyonunun ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmasındaki önemi dolayısıyla özel bir teşkilat tarafından yürütüleceği belirtilmiştir.

Köy elektrifikasyonu, Elektrik Kurumu kurulmadan önce Köy İşleri Bakanlığı ve Etibank tarafından ortak yürütülmekteydi.²² Köy elektrikleştirilmesi işi 1312 sayılı Kanunla Türkiye Elektrik Kurumu'na verilmiştir. Kanunun dördüncü maddesine göre köy elektrikleştirilmesi köyün elektrikleştirme fonundan karşılanacaktır. Fon, devletçe her yıl köy elektrikleştirilmesi için ayrılarak elektrik kurumu'na verilecek ödenekler ile köylere ait elektrik tesislerinin ilk keşif bedeli tutarının en az % 25 oranında peşin ödenecek ve tarife yoluyla köylerden 30 senede faizsiz geri alınacak paralardan, köy elektrikleştirilmesi amacıyla alınan kredi ve hibelerden karşılanacaktır.²³ 1970 yılında Türkiye'de toplam köy sayısı 35.995 idi. Bunların sadece 2.371 tanesinde elektrik vardı.²⁴

II. Demirel Hükümeti'nde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak görev yapan Sabit Osman Avcı, Türkiye Elektrik Kurumu'nun ilgileneceği konular ve

²² Köy İşleri Bak. YSE Gn. Md bağlı Köy Elektrifikasyonu Dairesi, program ve proje hizmetlerinden, Etibank Köy Elektrifikasyonu Dairesi ise tesislerin yapılmasından sorumluydu. Yücel, **a.g.e.**, s.7.

²³ **Türkiye Elektrik Kurumu Kanunu**, 15 Temmuz 1970, Sayı:1312. "Köy katılım payı" köylüden ¼'ü peşin olarak kalanı tarife üzerinden alınması gereken bir uygulama olup belediyesi olan yerlerde halktan alınmayan bir yasa uygulamasıydı. Bu uygulama 1976 yılında yeni bir yasa ile kaldırılmıştır. Yücel, **a.g.e.**, s.41.

²⁴ 1990 yılında toplam köy sayısı 35.217 ve elektrikli köy sayısı 35.152 dir. **TEK 20. Kuruluş Yılı Dergisi**, TEK, s.27.

kurumlar hakkında bilgiler vermiştir. Enerji Bakanı'nın konuşmalarına göre bir baraj inşaatı programlaştırılıp, projesi yapıldıktan sonra elektrik üretecek ise bununla ilgili koordinasyon Devlet Su İşleri ve Türkiye Elektrik Kurumu arasında Bakanlık tarafından sağlanacaktır.²⁵

İletim tesisleri yapımı Etibank Genel Müdürlüğü ve İller Bankası tarafından birlikte yürütülürken, 25 Ekim 1970 tarihinde yürürlüğe giren 1312 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Kanunu ile bu kuruluşlardan alınarak Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. İller Bankası bu tarihten sonra beldelerin dağıtım şebekeleri ile Enerji Bakanlığı'nın önceden izninin alınması şartıyla bireysel termik ve hidroelektrik üretim tesisleri yapmıştır.²⁶ Çünkü 1312 sayılı Kanun'a göre (Madde:28) *“Dağıtım tesislerini kendileri kuran ve işleten belediyeler, köyler ve diğer amme hüviyetindeki hükmi şahıslar bu tesislerini kurarken ve işletirken Bakanlık TEK ve ilgililerle birlikte tespit ve Bakanlıkça tasdik edilecek programlara uygun olarak, elektrik dağıtım tesislerini ihtiyaçlara göre ıslah, takviye ve tevsi etmeye mecburdurlar”*.

Kurum, kârlılık ve verimlilik esasına göre çalışacak özerk bir iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulmuştur. 1312 sayılı Türkiye Elektrik Kanunu'nun 12'nci maddesinde elektrik fiyat ve tarifelerinin elektrik maliyetinin yüzde sekizinden az olmayacak şekilde gelir elde etmek üzere hazırlanacağı belirtilmiştir.

Kişi başına düşen elektrik enerjisi ülkelerin refah ve ekonomik gelişmişlik göstergesi sayılmaktadır. Türkiye Elektrik Kurumu'nun kurulduğu 1970 yılında Türkiye'nin nüfusu 35.321.000 idi. Elektrik üretimi termik (1.509,5 MW) ve hidrolik (725,4 MW) olup toplam elektrik kurulu gücü 2.234,9 MW idi.²⁷ 1970 yılında termik elektrik payı % 65 civarında iken hidrolik payı % 35 civarındadır.²⁸ Türkiye Elektrik Kurumu'nun kuruluşu ile kurum bünyesine katılan santral sayısında artış sağlanmıştır. 1970 yılında Türkiye Elektrik Kurumu'nun elektrik kurulu güç içindeki payı % 66.5 olmuştur. Belediye ve kendi elektriğini üreten kuruluşların kurulu güç

²⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 3. Dönem, Cilt:4, Toplantı:1, Birleşim:79, 11.05.1970, s.681.

²⁶ **Kuruluşundan Bugüne Kadar İller Bankası**, İller Bankası, s.132.

²⁷ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.7.

²⁸ **50. Yıl'da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları: Toplu Bir Bakış**, ETKB, Ankara, 1973, s.116.

içindeki payı ise düşmüştür.²⁹ Brüt elektrik üretimi 8.623 GWh, net elektrik tüketimi 7.307,8 GWh idi. Kişi başına elektrik kurulu gücü 63 W, brüt tüketim 244 kWh, tüketim 207 kWh'tir.³⁰ 1970 yılında başta fuel-oil olmak üzere taşkömürü, linyit, motorin ve diğer enerji kaynakları elektrik üretiminde kullanılmaktaydı.³¹

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ülkede yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal huzursuzluklar sebebiyle 12 Mart 1971'de Silahlı Kuvvetler duruma müdahale etmiştir. Bu durumda, III. Demirel Hükümeti istifa etmiş, Başbakanlığa Nihat Erim atanmıştır.

26.03.1971-11.12.1971 tarihleri arasında görev alan I. Nihat Erim Hükümeti programında 12 Mart 1971 mihvarına giden nedenlere değinilmiştir. 1961 Anayasasının getirdiği düzen içinde dinamik bir yapıya sahip olan toplumun hızlı bir toplumsal ve siyasal değişme sürecine girmiş olduğu, ancak sağlam bir gelişmeye dönüşmesi için temel yapısal ve kurumsal çözümlerin çeşitli nedenlerle gerçekleşmediği ifade edilmiştir. Bu sebeple, toplum yapısı ve devlet düzeni arasında önemli gerilimlerin ortaya çıktığı, oluşan güvensizlik ortamı ile siyasal bunalıma yol açıldığı belirtilmiştir³². Hükümet programında enerji kaynağı olarak petrol aramalarına önem verileceği belirtilmiş,³³ yol, su, elektrik gibi altyapı tesislerinin tamamlanmasına değinilmiştir.³⁴ Bu hükümet yaklaşık 8,5 ay sonra dağılmış, istifa etmiştir. Ancak Erim, yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

11.12.1971-22.05.1972 tarihleri arasında görev yapan II. Erim Hükümeti programında, enerji üretiminde yurt ekonomisine en uygun yakıt ve kaynakların kullanılmasına büyük önem verileceği, Türkiye Elektrik Kurumu ülkedeki bütün enerjiyi üreten kuruluş haline gelinceye kadar Kurum dışındaki şirketlerin elektrik üretimi plan ve programına göre işletilmelerinin sağlanacağı ifade edilmiştir. Ülkede

---

²⁹ Semra Kayabaşı, **Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretimi ve Tüketimi**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s.73.

³⁰ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.53.

³¹ **A.g.e.**, s.7.

³² **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (26 Mart 1971-17 Kasım 1974)**, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.V, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.3269.

³³ **A.g.e.**, s.3291.

³⁴ **A.g.e.**, s.3341.

ihtiyaç duyulan petrolün milli petrol kuruluşu tarafından yurt içinden sağlanması hedeflenmiştir.³⁵ Bu hükümet programında 1971 programının uygulanmasında yeterince gayret gösterilmediği kabul edilmiş ve 1972 programı ile Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özellikle Doğu bölgesinin her merkezine elektrik enerjisi götürecek yüksek gerilim hatları ile yol şebekesinin tamamlanmasına ve sulama tesislerine önem verileceği, Keban Barajı'nın tamamlanmasına gayret edileceği, elektrik enerjisi sağlayacak yeni barajların kurulması projeleri üzerinde çalışıldığı belirtilmiştir.³⁶ Bu dönemde, hükümetin petrol konusu üzerinde durmasının sebebi petrol krizidir. Türkiye petrol ithalatçısı bir ülke olarak önemli oranda dövizini petrol alımına ayırmaktadır. Bu sebeple, ülkede var olan petrol kaynaklarının milli bir kuruluş tarafından araştırılarak, enerji alanında değerlendirilmesi konusu çok önemlidir. Meclis'in güvensizliği ile karşılaşan Erim Hükümeti'nin istifasının ardından Ferit Melen Hükümeti kurulmuştur.

22.05.1972-15.04.1973 tarihleri arasında görev yapan Melen Hükümeti programında da ülkenin toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi, yol, su, elektrik altyapısının öncelikle ele alınmasının köy kalkınması için gerekli olduğu belirtilmiş, aynen Erim Hükümeti programında olduğu gibi doğu bölgeleri için yapılması öngörülenler tekrar edilmiştir. O yıllarda köy elektrik tesislerinin proje ve inşaatı, teknik denetimi Türkiye Elektrik Kurumu'na verilmiştir.³⁷ Türkiye'nin ciddi bir enerji buhranı ile karşılaşmaması için Keban Barajı maliyetinin yüksek olmasına rağmen derhal bitirilmesi gerektiği, bitmediği takdirde çok daha fazla enerji kaybı ile karşılaşılacağı dile getirilmiştir.³⁸ I. ve II. Erim Hükümetlerinde olduğu gibi Melen Hükümeti programında da enerji politikası öz kaynaklara dayalıdır. Petrol kullanılan akaryakıt santrallerine alternatif olarak hidroelektrik santrallerinden elektrik üretilmesi amaçlanmış, kurulması planlanan santrallerin devreye girememesi durumunda çok daha fazla enerji sıkıntısı ile karşılaşılacağı ifade edilmiştir.

---

³⁵ A.g.e., s.3475.

³⁶ A.g.e., s.3525, 3543.

³⁷ **Resmi Gazete** 15 Temmuz 1970, Sayı: 13559.

³⁸ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (26 Mart 1971-17 Kasım 1974)**, s.3714-3715.

1972 yılı sonu itibariyle Türkiye’de büyük çoğunluğu köylerde yaşayanlar olmak üzere nüfusun % 61’i elektrikten yararlanmamaktadır. 1972 yılından itibaren 120 elektriksiz belediyenin elektriğe kavuşması İşi İller Bankası ve Türkiye Elektrik Kurumu tarafından ele alınmıştır.³⁹

Melen Hükümeti programında, köylere götürülen elektrik tesislerinin yapımının, katılım paylarının bir kısmının ödenmediği için yarıda bırakıldığından bahsedilerek köy elektrikleştirmesinin bir medeniyet davası olduğu ifade edilmiştir.⁴⁰ Bir yıl dolmadan istifa eden Melen Hükümeti yerine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kontenjan senatörü Naim Talu’ya hükümet kurma görevi verilmiştir. 15.04.1973-26.01.1974 tarihleri arasında görev yapan Talu Hükümeti döneminde 1973 Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı) başlamış, petrol ihraç eden Arap ülkeleri ham petrolün fiyatını yükseltmişlerdir. Bu petrol şoku petrol ithalatçısı Türkiye’nin dış ticaret açığının artmasına neden olmuştur.⁴¹

1970’li yılların ilk yarısında petrol fiyatlarında meydana gelen artış başlangıçta tüketici fiyatlarına yansıtılmamıştır. Petrole dayalı ucuz enerji politikası petrol şokundan sonra iflas etmiştir.⁴² Petrol üretemeyen gelişmiş ülkeler, mesela Japonya, petrol yükünü karşılayacak sanayi malları ve teknoloji ihraç etme imkânına sahiptir. Ancak, petrol üretemeyen az gelişmiş ülkeler, hem aldıkları petrole daha fazla döviz ödemekte hem de petroldeki fiyat artışlarının eklendiği sanayi mallarına daha fazla döviz vermek zorunda kalmışlardır.⁴³

1970’li yıllarda Nihat Erim, Ferit Melen, Naim Talu Hükümetleri ardından seçimle işbaşına gelen Bülent Ecevit, Süleyman Demirel Hükümetleri iktidar olmuştur. Ancak gerek koalisyon hükümetleri gerekse kısa süreli hükümetler döneminde istikrarlı politikalar yürütülemediği görülmüştür.

---

³⁹ **Kuruluşundan Bugüne Kadar İller Bankası**, s.132.

⁴⁰ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (26 Mart 1971-17 Kasım 1974)**, s.3644, 3689.

⁴¹ Tokgöz, **a.g.e.**, s.192-193.

⁴² Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13.B., Beta Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.515.

⁴³ Taha Akyol, **1980’lerde Türkiye**, Uzman Matbaacılık, Ankara, 1980, s.31.

1973 genel seçimleri sonucunda hiçbir parti çoğunluğu sağlayamadığı için Bülent Ecevit'in başbakanlığında Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi (CHP-MSP) Koalisyon Hükümeti (I. Bülent Ecevit Hükümeti) kurulmuştur⁴⁴. 26.01.1974-17.11.1974 tarihleri arasında görev yapan I. Bülent Ecevit Hükümeti programında izlenecek enerji politikasında Türk ekonomisinin ihtiyaç duyacağı miktar ve nitelikteki enerjiyi istenilen zaman ve yerde milli menfaatlere uygun maliyetle temin etmek amaçlanmıştır. Petrol, doğalgaz, kömür gibi temel enerji kaynaklarının aranması çalışmalarına önem verileceği ve Petrol Kanunu'nun milli menfaatlere aykırı hükümlerinin değiştirileceği ifade edilmiştir.⁴⁵ Yükselen petrol fiyatlarına karşın dış iktisadi ilişkilerde ve dış ödemeler dengesine ilişkin kararların gözden geçirilerek, ihracatın değişik pazarlara yönlendirileceği belirtilmiştir.⁴⁶

1973 yılı itibariyle Türkiye'de birincil enerji kaynakları; linyit, taşkömürü, petrol ürünleri, hidrolik, odun ve tezektir. İkincil enerji kaynakları ise elektrik, kok ve havagazıdır. Oysa bu sırada diğer ülkelerde doğalgaz, nükleer ve jeotermal enerji geniş ölçüde kullanılmaktadır.⁴⁷ Birincil enerji kaynakları arasında yer alan petrol ürünlerinin toplam enerji tüketimi içindeki payı 1962'de % 18.9 iken, 1967'de % 30.9'a ve 1972'de % 32.6'ya yükselmiştir. Sanayileşen toplumlarda, petrol ürünleri tüketimi çok önemli bir yer tutmakla beraber Türkiye'de, yerli kaynaklar olan taşkömürü, linyit ve su gücü yanında büyük kısmı ithal edilen petrolün tüketimi gün geçtikçe artmıştır. 1964 yılından 1974 yılı Ocak ayına kadar petrolden elde edilen elektrik enerjisinin payı % 7.6'dan % 39.8'e yükselmiştir. Taşkömürü ve linyitin elektrik enerjisi üretimindeki payı önemli ölçüde azalmış olup, sudan elde edilen elektrik enerjisi payı % 31 civarında sabit kalmıştır.⁴⁸ Türkiye'nin ithal enerji kaynağı petrolü almaya devam etmesinin nedeni olarak sanayileşme isteği gösterilebilir.

Türkiye Elektrik Kurumu kurulmadan önce inşa edilen ve 1971 yılı itibariyle kuruma devredilen santraller şunlardır: linyitle çalışan ve 1926-1928 yılları arasında

---

⁴⁴ A.g.e., s.192.

⁴⁵ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (26 Mart 1971-17 Kasım 1974)**, s.3977.

⁴⁶ A.g.e., s.3996.

⁴⁷ **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, DPT, Yayın No: DPT:1272, s.565.

⁴⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 4. Dönem, Cilt:1, Toplantı:1, Birleşim:31, 17 Ocak 1974, s.229.

inşa edilen İzmir TES, 1954-1957 yılları arasında inşa edilen Soma TES-Manisa, 1953-1956 yılları arasında inşa edilen Tunçbilek TES-Kütahya, 1968 yılında inşasına başlanan Seyitömer-Kütahya. Taşkömürü ile çalışan ve 1946-1956 yılları arasında 6 grubunun inşası tamamlanan Çatalağzı TES-Zonguldak, Silahtar TES-İstanbul. Fuel-oil ile çalışan ve 1968-1973 yılları arasında inşa edilen Hopa TES-Artvin ve 1963-1971 yılları arasında dört grubu inşa edilen Ambarlı Santralleri-İstanbul'dur. 1971 yılından sonra 1973-1975 yılları arasında inşa edilen Aliğa Gaz-İzmir, 1971-1972 yılları arasında inşa edilen Bornova-İzmir, 1973-1974 yılları arasında inşa edilen Hazar ve 1971-1974 yılları arasında sekiz grubu inşa edilen Seydişehir Gaz Türbini-Konya santralleri TEK'e ait termik santrallerdir. 1959-1966 yılları arasında inşa edilen Hopa HES-Artvin, 1960'ta tamamlanan Demirköprü HES-Manisa, 1958'de tamamlanan Kemer HES-Aydın, 1956'da tamamlanan Sarıyar HES-Ankara, 1973'te tamamlanan Gökçekaya HES-Eskişehir, 1960'ta tamamlanan Hirfanlı HES-Kırşehir, 1967'de tamamlanan Kesikköprü HES-Ankara ve 1974'te tamamlanan Keban HES-Elazığ TEK'e ait hidrolik santrallerdir. Bunlarla beraber 1957'de tamamlanan Hazar 1-Elazığ, 1967'de tamamlanan Hazar 2-Elazığ, 1960'ta tamamlanan Kovada 1-Isparta ve Tortum-Erzurum, 1971'de tamamlanan Kovada 2-Isparta, 1975'te tamamlanan Çıldır-Kars göl santralleri yine 1971 yılı itibariyle TEK'e devredilmişlerdir. Kanal santralleri ve tamamlanma yılları şöyledir: Visera-Trabzon (1929), Dinar-Tunceli (1951), Girlevik-Erzincan (1953), Durucasu-Amasya (1955), Kayaköy-Kütahya ve Denizli (1956), Botan-Siirt (1957), Ceyhan-Adana (1958), Göksu-Bolu (1959), İkizdere-Rize, Sızır-Sivas (1961), Kernek-Malatya (1964), Anamur-Mersin, Kiti-Iğdır ve Silifke-Mersin (1966), Engil-Van, Bozyazı-Mersin, Çağ-Çağ-Mardin ve Erciş-Van (1968), Doğankent-Giresun (1971) TEK'e devredilen diğer santrallerdir. 12 termik, 34 hidrolik santral olmak üzere toplam 46 santral TEK'e devredilmiştir.⁴⁹

1973 yılında elektrik enerjisi bunalımının nedenleri arasında yeterince ve ihtiyaca yetecek ölçüde üretimin yapılmaması, üretim yapan santrallerin zamanında hizmete girememesi, sistemin hiçbir yedeğinin bulunmaması, bir santralde arıza olduğu zaman sistemin hemen ihtiyacı karşılamaktan uzaklaşır hale gelmesi yer

---

⁴⁹ Bkz. **Türkiye Elektrik Kurumu Santralleri (1976 Yılı Başı)**, TEK, Ankara, 1976.

almaktadır. Sonuçta, 1970’li yıllarda tüm santraller gecikmeli olarak tamamlandığından elektrik kesintileri baş göstermeye başlamıştır. Türkiye, 1974 yılında çok büyük elektrik sıkıntısı içine girmiştir.

1974 yılında, Talu Hükümetinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak görev yapmakta olan Kemal Demir, ülke elektrik durumunu değerlendirirken projelerin zamanında gerçekleşmemiş olmasını bir kısım projelerin ilk hesaplarıyla sonraki uygulamalarındaki farklılıklara bağlamış, elektrik enerjisi açısından 1973 yılını dar boğazlar yılı olarak tanımlamıştır.⁵⁰

Türkiye’de hükümetler değiştikçe hükümet programlarına alınan yatırımlarda aksamalar olmuştur. Hükümetlerin görev süreleri oldukça kısa süreli olmuş, istikrarlı, uzun süreli hükümetler kurulamamıştır. Sık sık değişen hükümetler gibi TEK Genel Müdürleri de değişmiş, çok kısa süreli görev yapabilmişlerdir. Her kurum için geçerli olan bu durum siyasilerin müdahalesi ile olmuştur. Oysaki başarının ancak uzun süreli istikrarlı yönetimler ile sağlanabileceği açıktır.⁵¹ Programların zamanında tamamlanamaması, yatırımların aksaması, belirsizlik gibi durumlar yöneticilerin de çalışamaz duruma gelmelerine sebep olarak gösterilebilir. Hızlı kalkınmada, yatırımların tutarı kadar özellikle kamu yatırımlarının zamanında bitirilmesi de önemlidir. Türkiye’deki hızlı nüfus artışı ve ekonomik gelişme sonucu ortaya çıkan sürekli artan elektrik talebi yatırımların iyi planlanmaması ve zamanında bitirilmemesi nedeniyle karşılanamamıştır. Zamanında tamamlanamayan yatırımlara en güzel örnek Keban Barajı’dır. Yatırımlar zamanında gerçekleşmeyince yatırımın programa alındığı yıldaki yatırım tutarı gelecek yıllar programlarında artarak değişmiştir. 1974 yılı itibariyle yatırım tarihlerinde ve maliyetlerinde değişiklik olan diğer enerji projeleri arasında Gökçekaya HES-Eskişehir, Oymapınar HES-Antalya, Seyitömer TES-Kütahya, Arslantaş HES-Osmaniye bulunmaktadır.

Sanayileşmedeki hızlı gelişme elektrik üretimindeki artışı etkilemektedir. I. Ecevit Hükümeti’nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’na ait bütçe görüşmelerinde söz alan Adalet Parti’li Mustafa Parlar, ülkede pahalıya mal olan

---

⁵⁰ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 4. Dönem, Cilt:1,Toplantı:1, Birleşim:31, 17 Ocak 1974, s.224.

⁵¹ TEK Eski Genel Müdürü Birkan ERDAL ile yapılan 19.03.2018 tarihli söyleşi. EK 18.

elektrik enerjisinin nedenleri olarak 12 Mart Muhtırasından sonra kurulan Cumhuriyet Halk Partisi'nin de ortak olduğu ilk hükümetin kısır enerji politikasına, henüz geniş bir açıdan ve daha büyük ölçekte ele alınması gereken milli enerji politikasının hala yürürlüğe girmemesine bağlamıştır. Buna karşılık, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cahit Kayra, pahalı enerjinin elektrik üretilen fuel-oil santrallerinden kaynaklandığını, oysaki fuel-oil santraller yerine daha kârlı olan kömür santralleri ya da hidrolik santral yapımına ağırlık verilerek tasarruf sağlanabileceğini savunmuştur. Pahalı elektriğin ve elektrikte tasarruf sağlanamamasının nedeni olarak imkân olduğu halde kurulamayan kömür santrallerini ya da zamanında bitirilemeyen hidroelektrik santrallerini göstermiştir.⁵²

Dönemin muhalefet partisi AP lideri Süleyman Demirel, 1974 yılı itibarıyla Türkiye'nin en önemli dar boğazlarını elektrik, demir çelik, petrol ve gübre olarak değerlendirmiştir.⁵³ 1974 yılında Türkiye'de petrol ve fuel-oil açığı vardır. Bu durum ülke hazinesine maliyet yüklemektedir. Bu sebeple, hükümet programında ithal kaynak kullanımının azaltılarak enerji üretiminin yerli kaynaklara dayandırılacağı, milli bir enerji politikasının izleneceği belirtilmektedir.

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti ülkede ekonomik, siyasal ve askeri sorunlarla uğraştığı ve kendi içinde uyumu yakalayamadığı için dağılmak zorunda kalmış ve ülkede hükümet krizi yaşanmıştır.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk kontenjan senatörü Sadi Irmak'ı hükümet kurmakla görevlendirmiştir. Yeni hükümet güvenoyu alamadığı halde göreve başlamıştır.⁵⁴ Sadi Irmak Hükümeti, 17.11.1974'ten 31.03.1975 tarihine kadar yaklaşık 3,5 ay görev yapmıştır. Hükümet programında sanayileşmenin hız kazanmasıyla Türkiye'de hammadde ve enerji sorununun büyük bir öncelik kazandığı belirtilmiştir. Türkiye'de enerji tüketiminin ağırlığı petrole dayandığı için bütün dünyayı etkileyen petrol krizi ve sonucunda ortaya çıkan yüksek fiyatların ekonomiyi olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Bundan dolayı, ülkede petrol arama işinin hızlandırılması, milli petrol üretiminin artırılması, elektrik üretim yapısının

⁵² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 4. Dönem, Cilt:5, Toplantı:1, Birleşim:87, 27 Mayıs 1974, s.288, 306.

⁵³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 4. Dönem, Cilt:5, Toplantı:1, Birleşim:90, 30 Mayıs 1974, s.562.

⁵⁴ Tokgöz, **a.g.e.**, s.193.

hidroelektrik ve kömür kaynaklarına dayandırılması amaçlanmıştır. Petrolün dışında jeotermal, kömür, doğalgaz ve nükleer enerji gibi kaynakların arama ve geliştirme faaliyetlerine yoğunlaşılacağı belirtilmiştir. Köy elektrikleştirilmesinin plana uygun olarak devam edeceği ve gelişmemiş yörelerdeki köylü vatandaşlardan katkıda bulunmalarının istenmeyeceği ifade edilmiştir.⁵⁵ Çünkü, 1312 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Kanunu'nda köy elektrikleştirilmesinin kaynaklarından biri (Madde-4) köy elektrik tesisleri için gerekli ilk keşif bedelinin en az % 25 oranında peşin ödenen paralardır. Hükümet programında, köy ve köylü sorunlarının çözümünün ulusal kalkınmada önemli olduğu belirtilerek, köylere götürülecek hizmetlerin sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde bütün bölgeler arasında denge kurulacak şekilde sağlanmasına özen gösterileceği ifade edilmiştir.

Devlet Planlama Teşkilâtı bilgilerine göre 1975 yılı itibariyle enerji kullanımında muhtelif kaynakların payı şöyledir: taşkömürü % 16.6, linyit % 13.2, petrol ürünleri % 31.2, odun % 13.4, tezek % 20.5, hidrolik enerji % 5.5.⁵⁶

31.03.1975-21.06.1977 tarihleri arasında faaliyet gösteren IV. Demirel Koalisyon Hükümetine (Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP)) ait programda yakacak ve elektrik enerjisinin teminindeki zorluğun uzun ve kısa vadeli, özkaynaklara dayalı projelerle giderileceği belirtilmiştir. Bu amaçla hidroelektrik ve termik elektrik tesislerinin yapılması, nükleer santral inşaatına önem verilmesi ve süratle hayata geçirilmesi gerekli görülmüştür. Ülkenin ithal etmeye zorunlu olduğu enerjinin ülkenin yararına en uygun şartlarda temin edileceği belirtilerek, petrol boru hattı projeleri ve Irak Tabii Gaz Projesi'ne önem verileceği dile getirilmiştir. Petrol konusundaki kamu kuruluşlarının tek bir kuruluş içinde toplanacağı, petrol arama ve üretiminin teşvik edileceği ifade edilmiştir. Milli ekonomiyi olumsuz etkileyen enerji kısıtlamalarının sona ermesi için her türlü tedbirin alınacağı belirtilmiştir.⁵⁷

---

⁵⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)**, Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı, C.II, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, s.325.

⁵⁶ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt:20, Toplantı:14, Bileşim:31, 10 Şubat 1975, s.53.

⁵⁷ **Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Hazırlayan İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2015, s.986-987.

1975 yılına kadar görev yapan hükümetlerin programları aşağı yukarı birbirine benzemektedir. Enerji politikalarında, yerli kaynak kullanımının artırılması, ithal petrolün azaltılması, dışa bağımlı enerji kaynaklarından mümkün olduğunca vazgeçilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye, hızla artan enerji talebini karşılayamadığı, yerli enerji kaynaklarının yetersizliği ya da daha verimli değerlendirilememesi sonucunda enerjide dışa bağımlı duruma gelmiştir. Enerji kaynağında dışa bağımlı olmak, ithal enerji kaynaklarına ödenen dövizin de artması demektir. Fosil yakıtların sınırlı olması ve elektrik sektörünün bu kaynaklara bağımlı kalmasının riskleri, özellikle 1973 ve 1979 petrol krizleri ülkeleri alternatif enerji kaynakları arayışına itmiştir.

Elektrik üretiminde kullanılan taşkömürü miktarı 1978 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Linyit miktarında artış söz konusudur. Fuel-oil ve motorin ile üretim miktarında ise düzenli bir artış söz konusu değildir. 1973'te Hopa-Artvin, 1973 ve 1977 yıllarında Seyitömer-Kütahya, 1975 yılında Aliğa Doğalgaz Kombine Çevrim-İzmir santrallerinin, 1977 yılında Tunçbilek-Kütahya, 1984'te Elbistan A-Kahramanmaraş, 1988'de Ambarlı Doğalgaz-İstanbul, 1989'da Çatalağzı-İstanbul (bazılarının yeni ek ünitelerinin de) santrallerinin devreye girmesiyle termik elektrik üretimi sürekli artış göstermiştir. 1974'te Keban-Elazığ, 1976'da Gökçekaya-Eskişehir, 1979'da Hasan Uğurlu-Samsun, 1982'de Suat Uğurlu-Samsun, 1984'te Aslantaş-Adana, 1987'de Karakaya-Diyarbakır ve Altınkaya-Samsun (bazılarının yeni ek ünitelerinin de) barajlarının devreye girmesiyle hidrolik üretiminde kayda değer bir artış görülmüştür.⁵⁸

1970-1984 yılları arasında elektrik enerjisi üretimi; Türkiye Elektrik Kurumu, ayrıcalıklı şirketler (ÇEAŞ, Kepez, Kayseri), kendi elektriğini üreten şirketler ve belediyeler tarafından yapılmaktaydı. İlk defa 1975 yılında elektrik ithalatı Bulgaristan'dan yapılmış ve 1985 yılına kadar sürekli artmıştır.⁵⁹

Doğalgaz, 1985 yılında elektrik santrallerinde kullanılmaya başlanmış ve kullanım miktarı sürekli artmıştır. Motorinin 1987 yılı itibariyle kullanım miktarında azalma söz konusudur. Yenilenebilir enerji kaynaklarından ve atıklardan elektrik

⁵⁸ Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016, s.7-8.

⁵⁹A.g.e., s.67, 79.

üretimine 1991 yılında başlanmıştır. 1993 yılına kadar termik ve hidroelektrik üretimi sürekli artış göstermiştir.⁶⁰

B. Türkiye Elektrik Sistemi: Enterkonnekte Sistem

1960'lı ve 1970'li yıllar Türkiye ulusal elektrik sisteminin toparlanması, bütünleşmesi, kısaca enterkonnekte sistemin oluşması dönemidir. Bir yandan bölgesel sistemler (Batı, Kuzeybatı Anadolu, Doğu Karadeniz vs.) birleşiyor, diğer yandan yüksek gerilim hatları şehirleri, sanayi tesislerini ulusal sisteme bağlıyor ve kırsal alanda her yıl binlerce köy elektriğe kavuşuyordu. 1960 yılında ülkenin sadece üçte biri elektrikten yararlanırken 1970'te bu oran yarıya ulaşmış ve 1980'de % 80'i aşmıştır.⁶¹

1. Ulusal Enterkonnekte Sistem

Türkiye'de önce Kuzeybatı, Batı, Orta Anadolu, Çukurova bölgelerinde bölgesel tesisler kurulmuştur. 1963 yılında Kuzeybatı ile Orta Anadolu'yu kapsayan alt sistem ile Batı Anadolu'daki alt sistem birbirine bağlanmış, enterkonnekte sistem oluşmuştur. 1970 yılında Almus-Tokat ve Orta Karadeniz bölgeleri de sisteme katılmış ve Çukurova alt sistemi ile irtibatı temin edecek Bor-Kadıncık hattı tamamlanarak Çukurova bölgesi de enterkonnekte sistemin kapsamına alınmıştır. 1971 yılında enerji nakil hatları Doğu Karadeniz bölgesine ulaşmış, Antalya ve Kepez santrali alt sistemi ve Urfa ana enterkonnekte sistem ile irtibatlandırılmıştır.⁶² Ayrıca, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde enerji veren Hazar-1 ve Hazar-2 (Elazığ) santralleri ile 1970 yılında Çatalağzı-Zonguldak santrali paralel yapılmış, 1974 yılında Keban-Elazığ santralinin devreye girmesi ile bu sistem de enterkonnekte

---

⁶⁰ A.g.e., s.8.

⁶¹ Yücel, a.g.e., s.17-18.

⁶² Türkiye Elektrik Kurumu Hakkında Genel Bilgiler, TEK PKD-48, 1972, s.15.

şebekeye bağlanmıştır.⁶³ Enterkonnekte sistem, 1971 yılı sonu itibariyle 47 il merkezini birbirine bağlar duruma gelmiştir. Bu il merkezlerinin 43 tanesi TEK, üç tanesi ÇEAŞ, bir tanesi Kepez imtiyaz bölgesindedir. Ayrıca dokuz il merkezi de tali sistemlerden beslenmektedir.⁶⁴

1971 yılı itibariyle Türkiye enterkonnekte sisteminin ana bölümünü; Kuzeybatı, Batı, Orta ve Güney Anadolu, Doğu Karadeniz ve Çukurova Bölgeleri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bir kısmı oluşturmaktadır. Aynı yıl itibariyle inşaatları devam etmekte olan dokuz bölge santralinden termik olanları TEK, hidrolik santralleri de DSİ tesis etmiştir.⁶⁵

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki linyitten faydalanmak amacıyla Afşin-Elbistan Linyit Santrali'nin kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Türkiye'de linyit, düşük kalitesine rağmen dar bir alan içerisinde büyük bir rezerve sahip olması, büyük çapta üretime imkân veren karakteri nedeniyle elektrik üretimi için bilinen tek büyük öz kaynak olmuştur. Afşin-Elbistan linyitleri 1964-1969 yıllarında Alman teknik yardım anlaşması çerçevesinde Otto Gold Firması, MTA ve TKİ'nin Türkiye çapında yaptığı linyit araştırmaları sırasında incelenmiştir.⁶⁶ Elbistan linyit rezervlerinden faydalanmak amacıyla 1975 yılında Afşin-Elbistan Termik Santrali'nin temeli atılmıştır. Afşin-Elbistan Santrali'nin dış finansmanı başta Dünya Bankası olmak üzere çeşitli ülkeler ve finansör kuruluş ve ortaklıklarca sağlanmıştır.⁶⁷ Santral, Türkiye'nin en büyük termik santrali olarak 1984 yılında tamamlanmış ve üretime geçmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde enerji amaçlı kurulan ve 1970'li yıllarda devreye giren Hazar-1 ve 2 Hidrolik Santralleri ile Keban Barajı, Türkiye'yi dışa bağımlılıktan kurtararak kendi kaynaklarından elektrik enerjisinin karşılanması politikasının sembolü olmuştur. Enterkonnekte sistemin gelişmesiyle birlikte büyük

---

⁶³ **Brifing**, TEAŞ Ulusal Yük Dağıtım Müdürlüğü, Ankara, 2001, s.19. Türkiye Enterkonnekte Sistemi için Bkz. EK 12.

⁶⁴ **Türkiye Elektrik Kurumu Hakkında Genel Bilgiler**, s.17.

⁶⁵ **Türkiye Elektrik Kurumu Hakkında Özet Bilgiler**, TEK PKD-68, 1972, s.4.

⁶⁶ Tuncer Yakut, "Afşin-Elbistan Santrali Projesi", **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s.121.

⁶⁷ Yücel, **a.g.e**, s.65, 67.

güçlerin uzak mesafelere taşınması gereği doğmuştur. Büyük güçlerin uzak mesafelere 154 kV enerji nakil hattı ile taşınması güçleştiğinden 380 kV enerji nakil hattı tesisi yoluna gidilmiştir. İlk olarak 1973 yılında Ümraniye-Gökçeada, 1974 yılında da Gölbaşı-Keban 380 kV enerji nakil hattı sisteme dâhil edilmiştir.⁶⁸

1959 yılında Orta Anadolu, 1970 yılında Karadeniz ve Çukurova, 1974 yılında Doğu Anadolu, Kuzeybatı-Batı Anadolu sistemlerine bağlanmıştır. 1969 yılında Hirfanlı Yük Tevzi Müdürlüğü (YTM), 1971 yılında Seyhan YTM, 1972 yılında Samsun YTM, 1974 yılında Keban YTM kurulmuştur.⁶⁹ Bu merkezlerin koordinasyonu, enterkonnekte sistemde frekans, voltaj ayarı ve ekonomik yüklenmenin gerekliliği düşüncesinden hareketle, bir merkezden sevk ve idarenin yapılması amacıyla 1985 yılında TEK bünyesinde Ankara-Gölbaşı'nda Milli Yük Tevzi İşletme Müdürlüğü (MYTM) kurulmuştur. MYTM, tüm elektrik altyapı sisteminin kontrolünü sağlamaktadır. SCADA (Supervisory Control and Data Acquisition) sistemi⁷⁰ uygulamasına 1987 yılında geçilmiştir. SCADA, elektrik iletiminin kontrolünün gözetilerek yapılmasını, verilerin toplanmasını sağlayan bir enerjiyi yönetme sistemidir. Bu sayede tüm sisteme yaygın kontrol ve koordinasyon fonksiyonlarının da otomatik olarak koordine edilmesine imkân veren Yük Tevzi Merkezi kavramı doğmuştur.⁷¹ Elektrik üretim ve dağıtım sistemlerinde SCADA'ya geçilmesi, elektrik sisteminin kolay yönetilebilir ve izlenebilir hale gelmesini sağlamıştır.

Türkiye Elektrik Kurumu, elektrik enerjisinin tek bir merkezden idare olunması amacıyla kurulmuş bir kurumdur. Elektriğin üretim merkezlerinden iletim sistemi ve tüketicilere dağıtımını konusu Kurum'a aittir. Aralarında uzak mesafeler bulunan elektrik üretim santralleriyle elektrik tüketim merkezleri arasında elektrik

---

⁶⁸ **Brifing**, TEAŞ Ulusal Yük Dağıtım Müdürlüğü, s.19.

⁶⁹ Yük Tevzi Müdürlüğü, TEK sistemlerinin iletim, tüketim, üretim bakımından emniyetli, ekonomik ve kaliteli işletilmesini devamlı denetleyen, Bölge Yük Tevzi Müdürlükleri arasındaki koordinasyonu sağlayan işletme merkezidir. **TEAŞ Sisteminde Uygulanacak Yük Tevzi Usulleri Yönergesi:33**, TEAŞ, Ankara, s.1.

⁷⁰ Türkçeye "Uzaktan Kontrol ve Gözleme Sistemi" veya "Danışmalı Kontrol ve Veri Toplama Sistemi" şeklinde çevrilebilir. TEİAŞ Gözetimsel Kontrol ve Veri Toplama Sistemi, Enerji Yönetim Sistemidir. TEİAŞ'ın 26.01.2012 tarihli Yönetim Kurulu'nun 2-21 sayılı kararı. **Türkiye Elektrik Enterkonnekte Sisteminde Uygulanacak Yük Tevzi İşletme Usulleri ve Arıza Halleri Yönergesi**, TEİAŞ, Ankara, 2012, s.6.

⁷¹ **2008 Yılı Ders Notları**, TEİAŞ.

iletimini sağlayan enterkonnekte sistem, elektrik iletim, üretim ve dağıtımının aynı frekansta (uyumlu-paralel) olmasını sağlamaktadır. Elektriğin kaliteli,⁷² güvenilir, kesintisiz olarak sunulması çok önemlidir. Bu amaçla kurulan ve yukarıda bahse konu edilen SCADA sistemi sayesinde elektrik sistemindeki tüm verilere ulaşmak mümkün olmuştur. Bu sayede elektrik sistemindeki veriler elektronik ortama aktarılır, depolanır ve bilgi amaçlı kullanılabilir.

2. Uluslararası Enterkonnekte Sistemler

Türkiye’de uluslararası elektrik enerjisi bağlantı anlaşması ilk defa 1969 yılında Bulgaristan ile yapılmıştır. Bulgaristan-Maritsa (Doğu Meriç) ile Türkiye sınırı arasında inşa edilen 400 kV 132 km’lik enerji nakil hattı ve Babaeski Trafo Merkezi (TM) ile sınır arasında inşa edilen 400 kV, 78 km’lik enerji nakil hattı vasıtası ile iki ülke arasında enerji alışverişi sağlanmıştır. Avrupa’da geliştirilen uluslararası enterkonnekte sisteme paralel olarak Türkiye’nin de bu sistemden yararlanması düşünölmüş ve Türkiye-Bulgaristan 220 kV bağlantısı Temmuz 1975’te sağlanmıştır. Ancak bir takım teknik zorunluluklar yüzünden paralel çalışma mümkün olmamıştır. Bu yüzden Trakya bölgesinin Bulgaristan’dan beslenmesi yoluna gidilmiştir.⁷³ Bu bağlantı, enerji alışverişi amacıyla kurulmuş, yıllarca Türkiye elektrik sisteminin yetersizliğini giderebilmek için kullanılmıştır.⁷⁴ Türkiye Elektrik Kurumu, enterkoneksiyon şartları oluşmuş ülkelere veya ülkelerden Enerji Bakanlığı’nın politikalarına uygun olarak elektrik ithalat ve ihracatı yapmıştır.

Melen Hükümetinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olan Nuri Kodamanoğlu, Şubat 1973’te Meclis’te yaptığı konuşmada, Bulgaristan ile enerji alışverişinde, Türkiye’nin ihtiyacı olduğu zamanlarda Bulgaristan’ın aynı derecede ihtiyacı olmayabileceğini veya tam tersi durumun mümkün olabileceğini, iki ülkenin

⁷² Elektrik enerjisinin kalitesini artıranlar yüksek orandaki yatırım ve işletme-bakım maliyetleridir. Enerji kalitesini oluşturan faktörler arasında müşteri ilişkileri, enerji arz güvenliği, gerilim ve frekansın kalitesi yer almaktadır. **DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları**, C.II, Ankara, 2007, s.5-117.

⁷³ Gültekin Türkoğlu, “Komşu Ülkeler ile Elektrik Enerjisi Bağlantıları”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s.245.

⁷⁴ Yücel, **a.g.e.**, s 82.

elektrik üreten merkezleri arasında hat kurulduğu takdirde birinin sıkıntı içerisinde olması durumunda diğerinin ona fazla enerjisini vereceğini dile getirmiş, dolayısıyla satın alınan enerji kadar ödemenin yapılacağını belirtmiştir.⁷⁵

Elektrik enerjisinde darboğaz, elektrik üretiminin elektrik tüketimini karşılayamadığı durum olarak tanımlanabilir. İlk kez 1973 yılında karşılaşılan bu darboğaz,⁷⁶ 1975 yılında elektrik ithalatının Bulgaristan'dan temini ile giderilmeye çalışılmıştır. Enerji ithalinde göz önünde bulundurulması gereken husus şudur: ithalat için gerekli olan ve yapılması planlanan iletim sisteminin maliyeti dâhil ithal enerjiye ait maliyetin ülkede üretilen elektrik enerjisine göre daha ekonomik olması. Türkiye, artan elektrik ihtiyacını (elektrik talebini) yerli üretimle karşılayamadığı zamanlarda elektrik ithalatına başvurmuştur.

Ülkelerarası ilişkiler, ülkelerin enerji alt yapıları, ithalat-ihracat imkânları, arz talep durumları komşu ülkelerle iletim hattı bağlantılarındaki kapasiteler göz önünde bulundurularak canlı tutulmaya çalışılmıştır.⁷⁷ 1976 yılı başında Meclis'te Bulgaristan'dan satın alınan elektrikle ilgili tartışmalar olmuştur. Adalet Partisi Hükümeti'nce ithal edilen elektriğe tepki olarak CHP grubu, hükümeti "*Bulgaristan'a boyun büktüler*" ifadesiyle eleştirmiştir. Adalet Partisi buna karşılık yaptığı açıklamada Bulgaristan'dan alınan elektrik ne kadarsa onlara da o kadar verileceği, saatlerin farklı olmasından dolayı elektrik sistemlerinde tasarruf sağlanacağı, belirli bir miktarı kim alırsa, alan tarafın parasını ödeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca, Avrupa'da birçok ülkenin elektrikte birbirine bağlı olduğu dile getirilmiştir. Bulgaristan'ı ve ondan alınan elektriği "*komünist*" olarak adlandıran Cumhuriyet Halk Partisi Niğde Milletvekili Abdullah Emre İleri'nin sözlerine karşılık Başbakan Süleyman Demirel şöyle söylemiştir:

"İşte bu tabir ilmen yanlış, iktisaden yanlış. Türkiye, elektrik şebekesini İran'la da bağlamaya mecbur, Irak'la da bağlamaya mecbur. Dünya o hale gelmiş. Bütün Kuzey Amerika, Kanada ve Amerika birbirine bağlı, bütün Avrupa birbirine bağlı, İngiltere, Kıta Avrupa'sına bağlı. Birbirlerine alıp veriyorlar. Elektriğin bugün demir çelikten farkı kalmamış ki, bağ olmuştur. İşinize geliyorsa alırsınız, işinize gelmiyorsa almazsınız... Elektriğin neresi komünist olsun?.. Söylemek

⁷⁵ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt:9, Toplantı:12, Bileşim:28, 6 Şubat 1973, s.274.

⁷⁶ Gültekin Türkoğlu, "Elektrik Darboğazı, Nedenleri, Çözüm Yolları", **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, C. XXVI, Sayı: 278 (Ekim 1981), s.97.

⁷⁷ **2014 Yılı Sektör Raporu**, TETAŞ, Ankara, 2015, s.21.

istediğim şey şudur: Türkiye elektrik yapmalıdır, Türkiye demir çelik yapmalıdır, Türkiye gübre yapmalıdır.”⁷⁸

1977 yılında Meclis’te elektriğin komünistliği tartışılmaya devam etmiştir. Başbakan Süleyman Demirel’in “*Bütün elektrik sistemimizi Irak’a, İran’a, Sovyetler Birliğine bağlayacağız. Bulgaristan’a bağladık; Bulgaristan Yugoslavya’ya, Yugoslavya Macaristan’a, Macaristan Avusturya’ya, Avusturya Almanya, Fransa, İsviçre’ye bağlı.*”⁷⁹ sözlerine karşın Demokratik Parti Milletvekili Özer Ölçmen şöyle demiştir:

“Antikomünist Hükümet, elektrik şalterlerimizi bir yandan komünist Bulgaristan’a, öbür yandan komünist Sovyet Rusya’ya bağlıyor. Sonra, Başbakana sorulduğunda, Başbakan diyor ki, «Efendim, elektrik komünist olacak değil ya...» Tabii, elektrik komünist olmaz; ama elektriğin komünist olacağı zaman gelebilir Sayın Demirel... Kıbrıs Harekâtı gibi bir durumda, Rusya’sı da, Bulgaristan’ı da şalterleri kapadığı zaman, o zaman elektriğin komünist olup olmadığını hep birlikte görürüz.”⁸⁰

1970’li yılların sonunda Türkiye’nin yer aldığı uluslararası enterkoneksiyonlar; Bulgaristan, Gürcistan, İran, Irak, Ermenistan, Nahcivan ve Suriye ile mevcuttur.⁸¹

Türkiye’de enerji politikası genel olarak ülke enerji kaynaklarından yararlanmak, elektrik üretiminin elektrik tüketim talebini karşılayamadığı durumlarda petrol ve doğalgaz gibi tek kaynağa bağlanmaksızın dışarıdan enerji almaktır. Ülke enerji ihtiyacının ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek, sosyal kalkınmayı yönlendirecek ve destekleyecek şekilde karşılanması amaçlanmıştır. Yeterli, zamanında ve güvenilir enerjinin, ekonomik olarak ve çevreye olan etkisi de gözönünde bulundurularak sağlanması, enterkonnekte sistemin tüm ülkeye yayılması, elektrik sektöründe sadece Türkiye Elektrik Kurumu’nun var olmasının sağlanması üzerinedir. Bu sebeple; Cumhuriyetin ilk yıllarından beri yerli kaynakların mümkün olabildiğince hızlı bir şekilde devreye girebilmesi için özel sektör ve kamu enerji yatırım sermayesinin artırılmasına dönük yoğun bir çaba harcandığı görülmektedir. 1970’li yıllarda büyük elektrik santralleri projelerine

⁷⁸ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt:25, Toplantı:15, Birleşim:30, 2 Şubat 1976, s.97.

⁷⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 4. Dönem, Cilt:24, Toplantı:4, Birleşim:47, 17 Şubat 1977, s.133.

⁸⁰ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 4. Dönem, Cilt:25, Toplantı:4, Birleşim:55, 25 Şubat 1977, s.332.

⁸¹ **Brifing**, s.19.

girişilmiş ancak tüm santraller büyük gecikmelerle tamamlanabilmiştir. Örneğin, Keban Barajı ve HES, Gökçekaya HES, Oymapınar HES, Seyitömer TES, Arslantaş HES gecikmeli olarak tamamlanan santrallerdendir. Geciken ya da uygulanamayan projeler sebebiyle sektörler arası denge sağlanamamıştır.

C. Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Elektrik Sektörü

Bu başlık altında Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında elektrik konusundaki hedefler, elektrik sektöründeki gelişmeler, ekonomik darboğazların elektrik üretimine etkisi, ülke enerji kaynaklarının kullanım oranları, enerji maliyetleri gibi konular incelenecektir.

1. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1973-1978)

Üçüncü Plan'ın temel ilke ve hedefleri Nihat Erim Hükümeti döneminde hazırlanmıştır.⁸² Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın büyüme hedefi % 7.9 olarak belirlenmiş ancak bu hedef tutturulamamış ve % 5.2 olarak gerçekleşmiştir.⁸³

Plan döneminde, 1974 yılında DSİ tarafından inşa edilen Keban HES, 1975 yılında doğalgaz ile çalışan Aliğa Kombine Çevrim Santrali-İzmir üniteleri, 1976 yılında Gökçekaya HES-Eskişehir üniteleri, 1978 yılında linyitle çalışan Tunçbilek TES-Kütahya üniteleri faaliyete geçmiştir. Bunlardan en önemlisi 1.330 MW'lık Keban Barajı ve HES'dir.⁸⁴

Termik ve hidrolik santraller planlarda öngörülen sürelerde tamamlanamamışlardır. Çünkü genel olarak planlardaki üretim ve tüketim dengeleri

⁸² Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)**, 10.B., İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.192.

⁸³ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13.B., Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s.65.

⁸⁴ **Sistem İşletme Faaliyetleri Raporu 2017**, TEİAŞ, s.161-167.

kurulurken boşlukları kapatmak için tesis süreleri asgaride tutulmuş ve tesis sırasında finansman zorlukları ortaya çıkmıştır.⁸⁵ Enerji sektöründe talebi kısa sürede karşılayabilmek ve bu sektördeki yatırım gecikmelerinin diğer sektör ve üretim kolları üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletebilmek amacıyla uzun dönemde ekonomik olmayan, enerji maliyeti yüksek, nispeten kısa ömürlü ve yakıt bakımından ithalata bağlı tesislerle sektördeki açık giderilmeye çalışılmıştır.⁸⁶

Üçüncü Plan döneminde elektrik enerjisi üretimi için kullanılması zorunlu olan veya yurt ekonomisine uygun ve verimli biçimde işletilmeyen linyit yatakları ile stratejik madenlerin (radyoaktif mineraller, tungsten ve bor tuzları) Anayasa'nın 130'uncu maddesine uygun bir anlayışla kamu kuruluşlarınca işletilmesine karar verilmiştir.⁸⁷ Birincil enerji kaynaklarından taşkömürü, linyit ve ham petrol üretiminde ise plan hedeflerine ulaşamamıştır.⁸⁸ Öngörülen hedeflere ulaşamamasında bütün dünyayı etkileyen petrol krizi ile Türkiye'nin ilişkilerde bulunduğu Batı ekonomilerinin yaşadığı petrol bunalımı etkili olmuştur. Enerjideki tikanıklıklar nedeniyle sınaî üretimde ve 1973 ile 1977 yıllarında tarımsal üretimde hedeflenenden geri kalmıştır.⁸⁹ Plan döneminde dikkate değer önemli bir gelişme de başta altyapı sektörü olmak üzere ekonomide darboğazların görülmüş olmasıdır. Yatırımlarda düzensizlik olmakla birlikte, gecikmeler de görülmüş, ihracatta ve üretimde düşüş ile birlikte enerjide de bunalımlar görülmüştür.⁹⁰ Bu dönemde, yıllık ortalama Türkiye elektrik enerjisi üretimi % 12.7 oranında büyümüştür. Tüketilen kişi başı elektrik enerjisi 1977'de 510 kWh olmuştur. 1978 yılının başında sisteme bağlı il sayısı 64 olmuş, 1.709 belediyeden 1.608'i elektriğe kavuşmuştur. Toplam köylerin hemen hemen % 30'unu oluşturan 11.259 köye elektrik götürülmüştür.⁹¹

---

⁸⁵ Yücel, **a.g.e.**, s.98.

⁸⁶ **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, DPT, Ankara, 1973, s.15.

⁸⁷ **A.g.e.**, s.282. 4 Ekim 1978 tarih ve 2172 sayılı Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun. "Belirli bölgelerde belirli cins madenlerin Devletçe aranmasına ve işletilmesine, bu madenlerle ilgili olarak daha önce gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine verilmiş arama ruhsatnameleri ve işletme haklarının geri alınmasına karar vermeye Bakanlar Kurulu yetkilidir." **Resmi Gazete** 14 Ekim 1978.

⁸⁸ **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**, s.272.

⁸⁹ **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, DPT, Ankara, 1979, s.7.

⁹⁰ **A.g.e.**, s.201.

⁹¹ **A.g.e.**, s.20.

1976 yılı kurak bir yıl olduğu için dünya genelinde termik santraller hidrolik santrallere göre tercih edilir olmuştur. Elektrik tüketim talebi artışına bağlı olarak ülkeler arası elektrik ithalatı yaygınlaşmıştır. Taşkömürü, linyit, petrol ve hidrolik kaynaklardan elektrik enerjisi üretimine gidilmiştir. Buna bağlı olarak ülkelerde termik santral yapımlarının hidrolik santrallerden ziyade artacağı öngörülmüştür.⁹²

21.06.1977-21.07.1977 tarihleri arasında görev yapan II. Ecevit Hükümeti'ne göre Türkiye'de en büyük sorunlardan biri enerjidir. Bu amaçla suya ve kömüre dayanan enerji santrallerinin yapımındaki gecikmelere son verilerek en kısa sürede devreye girmelerinin sağlanacağı, böylece Türkiye'nin dışa bağımlılığının azalacağı, bu gerçekleşene kadar da kısa sürede alınacak önlemlerle enerji açığının kapatılmaya çalışılacağı belirtilmiştir. Yeterli enerjinin ülke kaynaklarından sağlanmasını hızlandırmak amacıyla ulusal enerji planının uygulanacağı belirtilerek, başlamış ya da sürüncemede kalan hidrolik santrallerin bir an önce bitirilmesi için her çabanın gösterileceği ifade edilmiştir. Termik ve nükleer enerji santrallerinin hazırlığı ve yapımının hızlandırılması arzu edilmiştir. Enerjinin, özellikle elektrik enerjisinin dağılımında ve sınıflandırma için değerlendirilmesinde bölgeler ve yöreler arası adaletin gözetileceği belirtilmiştir. Özel sektör eliyle yapılan değerlendirmelerin çok yetersiz düzeyde kaldığı ve bunun da kaynak israfına yol açtığı ifade edilmiştir.⁹³

Hükümet programına göre yapımı geciken santrallerin bir an önce tamamlanması Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığını azaltacaktır. Yer altı kaynaklarının bulunup değerlendirilmesi de ülke enerji kaynağı ihtiyacının giderilmesine yardımcı olacaktır. Kuraklığın da etkisiyle enerji gereksinimi termik santraller lehine dönmüştür. Sanayileşmenin önündeki engelin enerji açığı olduğu, sanayin talep ettiği enerjinin ne pahasına olursa olsun karşılanmaya çalışılması ise "*en pahalı elektrik olmayan elektriktir*" görüşünün göstergesi olarak kabul edilebilir.⁹⁴

---

⁹² Avrupa Ülkelerinin 1975 ve 1976 Yıllarındaki Elektrik Durumlarına İlişkin Özet Bilgiler, TEK, 1977, s.24.

⁹³ Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978), s.381.

⁹⁴ EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 19. Cumhurbaşkanı Demirel bu sözü 1999 yılında düzenlenen Türkiye İkinci Enerji Sempozyumunda dile getirmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, uzun vadeli (perspektif) plandır. Plan döneminde DSİ tarafından 1973 yılında Gökçekaya-Eskişehir, 1974'te Keban-Elazığ baraj ve HES kurulmuş, TEK tarafından 1972'de Seyitömer-Kütahya ve Hopa-Artvin ile 1975 yılında Aliğa-İzmir TES inşa edilmiştir. Plan döneminde petrol krizi nedeniyle enerjide darboğaz yaşanmış, 1975 yılında ilk kez Bulgaristan'dan elektrik ithal edilmiştir. 1973 yılında elektrik kurulu gücü 3.192,5 MW iken 1977 yılında 4.727,2 MW'a ulaşmıştır. 1973 yılında termik üretim 2.207,1 MW, hidrolik üretim 985,4 MW'tır. Aynı değerler 1977 yılı için termik elektrik üretim toplamı 2.854,6 MW ve hidrolik elektrik üretim toplamı 1.872,6 MW'tır.⁹⁵ Plan döneminde petrol krizi yaşanmış, ekonomi ve enerji üzerinde sıkıntılar meydana gelmiştir. Yıllık % 13.7 oranında olması tahmin edilen elektrik üretim artışı Keban HES'in devreye girmesine rağmen ancak % 12.8 olarak gerçekleşebilmiştir.⁹⁶

2. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1979-1983)

Plan'ın hazırlıkları Süleyman Demirel'in başında bulunduğu İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti (V. Demirel Hükümeti) tarafından başlatılmıştır. 21.07.1977 tarihinden 05.01.1978 tarihine kadar görev yapan hükümeti Demirel, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi (AP-MSP-MHP) ile birlikte kurmuştur. Hükümet programında başta elektrik olmak üzere demir-çelik, çimento, gübre üretiminin artırılması amaçlanmıştır. Programda, elektrik enerjisi ve yakacak teminindeki darboğazların uzun vadeli ve özkaynaklara dayalı projelerle giderileceği belirtilmiştir. II. Ecevit Hükümeti programında bahsedildiği gibi termik ve hidrolik santral inşaatlarına hız verileceğine değinilmiştir. Enerji kısıtlamalarının milli ekonomiyi çok olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Artan petrol ihtiyacının milli kaynaklardan karşılanması için kara ve denizlerde geniş ölçüde petrol arama seferberliğine girilerek döviz harcamasının önlenmesi amaçlanmıştır. Elektrik enerjisi üretimini 20 milyar kWh'ten, 35 milyar kWh'e çıkarmak amaçlanmış,

---

⁹⁵ Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016, s.6.

⁹⁶ Emine Erol, Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi (1902-2000), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s.97.

hükümetin hedefinin 100 milyar kWh'e ulaşmak olduğu belirtilmiştir.⁹⁷ Bu hükümet yaklaşık beş ay görev yapabilmiş, görevi bırakınca yerine III. Bülent Ecevit Hükümeti kurulmuştur. Hükümet kurma çalışmaları sebebiyle 1978'de bir yıllık geçiş programı yürürlüğe konmuştur.⁹⁸

Türkiye'de yaşanan hızlı enflasyon, hayat pahalılığı, döviz yokluğu, ağır dış borçlar, enerji ve mal kıtlıkları, karaborsa, yatırım ve üretimde etkinliğin aksamış olması, her alanda savurganlık ve kadro şişkinlikleri, işsizliğin yer aldığı bir dönemde 05.01.1978-12.11.1979 tarihleri arasında III. Ecevit Hükümeti görev yapmıştır.⁹⁹ Hükümet programında enerji yatırımlarına öncelik verilmesi üzerinde durulan en önemli konudur. Su ve kömür ile çalışan santrallerin devreye alınarak enerji açığını kapatmak ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bu gerçekleşene kadar da geçici çözümlerle sanayinin ihtiyacı olan enerji açığının kapatılması için çaba gösterileceği belirtilmiştir. Programda termik, nükleer ve hidroelektrik santral yapımlarının hızlandırılması ve enerjide tasarruf konuları üzerinde durulmuştur.¹⁰⁰

Ekim 1979'da yapılan Millet Meclisi ara seçimlerinin ardından tekrar hükümet değişikliği yaşanmış ve 12.11.1979-12.09.1980 tarihleri arasında görev yapmak üzere MSP ve MHP'nin dışarıdan desteklediği azınlık hükümeti olan VI. Süleyman Demirel Hükümeti kurulmuştur. Programda, köylerin elektrikleştirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuş, Güneydoğu Anadolu Projesinde yer alan elektrik üretim santrallerinin tamamlanması öngörülmüştür.¹⁰¹

Dördüncü Planın büyüme hedefi % 8 olarak belirlenmiştir. Plan dönemleri içerisinde en düşük büyüme hızı olan % 1.7 bu dönemde sağlanmıştır. Buna, öğretim

---

⁹⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)**, s.423.

⁹⁸ Tokgöz, **a.g.e.**, s.201.

⁹⁹ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (17 Kasım 1974-12 Kasım 1979)**, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.VI, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.5400.

¹⁰⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)**, s.450-451.

¹⁰¹ **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (12 Kasım 1979-9 Kasım 1989)**, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.VII, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.5598.

üyesi Rıdvan Karluk, 1979-1980 ekonomik bunalımının ve 1980’de yürürlüğe giren 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararlarının neden olduğunu belirtmiştir.¹⁰²

Türkiye, 1979 yılının sonunda kredi itibarı düşük, döviz yokluğu nedeniyle kıtlık, yokluk ve karaborsanın yaşandığı, yüksek enflasyonlu, anarşinin arttığı huzursuz, güvensiz bir ülke durumuna gelmiştir.¹⁰³ Ekonomisi krize giren Türkiye, 1970’lerin sonunda Demirel’in dediği gibi “70 cente muhtaç” hale gelirken 24 Ocak Programı gündeme gelmiştir. Enflasyonla mücadele edebilmek ve döviz darboğazını aşabilmek için çare olarak görülen istikrar paketinde zam ve devalüasyon, gerçek ücretlerin düşürülmesi ve dışsatımın özendirilmesi hedeflenmiştir. Bu programın uygulanması da yüklü bir dış krediyi gerektirmekteydi.¹⁰⁴

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda elektrik enerjisini üretmek için kömür ve su kaynaklarına ağırlık verilirken, döviz darboğazına sebep olan petrol kullanılarak üretilen elektrik enerjisi üretim oranının azaltılması amaçlanmıştır.¹⁰⁵ Planda enerji talebinin karşılanmasında öz kaynaklardan yararlanılması esas alınmıştır. Bilinen enerji kaynaklarının ülke kalkınmasında faydalanılarak, sahip oldukları rezervlerle orantılı olarak işletmeye alınması amaçlanmıştır. Yurtiçinde yatırım malı üretilmesi, enerjide kendi kendine yeterlilik için önemli görülmüş, böylece sınaî üretimin geliştirilmesi öncelikle istenmiştir. Elektrik dağıtım ve üretiminde teknolojiye gelişmelerin takip edilerek ülkeye özgün hale getirilmesi, başta nükleer santral olmak üzere yeni enerji teknolojilerine yoğunlaşmak gerektiği ifade edilmiştir. Planda petrol fiyatlarındaki artış karşısında ortaya çıkan enerji darboğazının giderilmesinde yakıt tüketimi en az olan sistemlerin kullanılması ilke olarak kabul edilmiştir. Bunun için de deniz ve demiryolu altyapı çalışmalarına önem verileceği belirtilmiştir.¹⁰⁶ Elektrik enerjisinin üretiminde kömür ve su kaynaklarından yararlanılarak petrole olan ihtiyacın en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Yerli enerji kaynaklarına ve nükleer enerjiye dayalı enerji yatırımlarının yapılmasına

---

¹⁰² Karluk, a.g.e., s.65.

¹⁰³ **24 Ocak Kararları, Turgut Özal’ın Görüşleri**, Anavatan Partisi, 1983, s.3.

¹⁰⁴ Hasan Cemal, **Özal Hikayesi**, 8.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.301.

¹⁰⁵ **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, s.275.

¹⁰⁶ **A.g.e.**, s.241-242.

ağırlık verilecektir. Enerji iletim hatları yapımında ilerleme kaydetmek gerektiği ve köylerin elektrikleştirilmesi çalışmalarına devam edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁰⁷

Plan, planı hazırlayan kadronun görevden ayrılmış olması, ülkede yaşanan siyasal, sosyal sıkıntılar, ekonomi politikalarındaki değişiklikler ve partiler arası uyumsuzluklar sebebiyle ülkede iç huzur kalmadığı için hayata geçirilememiştir. Bu yıllarda dünya piyasasında enerjiyle ilgili sorunlar ve dengesizlikler baş göstermiştir.

Planlı dönemlerde milli enerji kaynaklarının yeterince geliştirilip değerlendirilemediği ve tüketimin hızlı artışına karşın üretimin yetersiz kaldığı görülmektedir. 1977 yılı sonunda, sürekli artan enerji talebi sadece yarısı milli enerji kaynaklarından üretilen enerji ürünleri ile karşılanabilmiştir. Bu dönemde, petrol sıkıntısının belirmesiyle enerji arzı için gerekli önlemler alınamamıştır.¹⁰⁸ Yoğun sermaye gerektiren elektrik enerjisi sektöründe sürekli artan enerji talebinin karşılanması amacıyla gerekli yatırımların yapılması zorunluluk haline gelmiştir. Teknoloji yoğun yatırım malı ve elektromekanik sanayinin kurulmasındaki eksiklik sebebiyle dışarıdan finansal destek alma ihtiyacı doğmuştur. Bu finansal gereklilik ise sektörün en büyük sorunu haline gelmiştir. Bunun yanı sıra, yapılması planlanan elektrik üretim tesislerinin tamamlanamaması da en büyük sorunlardan biri olmuştur.¹⁰⁹ Uygulanamamış olsa da, Dördüncü Plan döneminde beklenen enerji tüketim artışı devreye giren elektrik santralleri nedeniyle linyitten karşılanırken, taş kömürü kullanılarak demir çelik tesislerinin ihtiyacı olan enerjinin temini planlanmıştır. Yurtiçi talebinin karşılanmasındaki yetersizlik nedeniyle sektörde ihracat söz konusu olmamıştır.¹¹⁰ Bir önceki plan dönemindeki yatırımların gerçekleşmemesi bir sonraki plan döneminde elektrik enerjisi talebinin yedeğinin olmamasına sebep olmuştur.¹¹¹ Enterkonnekte sistemin bütünlüğü açısından Van'ın 1979 yılında, Hakkâri'nin 1980 yılında sisteme bağlanmasıyla ülkenin tümünde

---

¹⁰⁷ A.g.e., s.275.

¹⁰⁸ A.g.e., s.395.

¹⁰⁹ A.g.e., s.397, 398.

¹¹⁰ A.g.e., s.399, 401.

¹¹¹ Yedek Sistem, normal süreçteki beslenmenin kesilmesi durumunda bütün tesisatta ya da tesisatın bir veya bazı bölümlerinde çalışmaya devam edilmesinin sağlanması için önerilen sistemdir. **Terimler Sözlüğü (Enerji, Mali, Hukuki, İdari, Elektrik)**, TEAŞ, Ankara, 1999, s.126.

elektrik iletimi kurulmuştur.¹¹² Plan döneminde DSİ tarafından 1980 yılında Suat Uğurlu HES ve Hasan Uğurlu HES-Samsun, Türkiye Elektrik Kurumu tarafından 1981 yılında linyit ile çalışan Soma B TES-Manisa ve 1982 yılında Yatağan TES-Muğla faaliyete geçmiştir.¹¹³ Yine 1981 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi içerisinde yer alan Atatürk Barajı'nın ilk yatak değiştirme (derivasyon) tüneli inşaatının temeli atılmıştır.¹¹⁴

Elektrik tüketimi, sanayileşme, artan nüfus, gelişen hizmet sektörü ile birlikte sürekli artış göstermiştir.¹¹⁵ Planlı dönem süresince enerji sektöründeki gelişme, kalkınmada ihtiyaç duyulan ölçü ve kalitedeki enerjinin zamanında sağlanmasında yetersiz kalmıştır. Planlarda arzu edilen hedefler tutturulamamış, başta elektrik enerjisi olmak üzere enerji sektörü ülke ekonomisine giderek darboğaz yaratan bir sektör durumuna gelmiştir.¹¹⁶

D. Alternatif Enerji Çalışmaları: Nükleer Enerji

ABD, Kanada, Fransa, Avusturya, Batı Almanya, Japonya, Doğu ülkeleri uranyum sayesinde nükleer enerji potansiyelinden büyük ölçüde yararlanmaktadır.¹¹⁷

1967 ve 1970 yılları arasında elektrik üretimi amacıyla Türkiye'de nükleer santral ile ilgili ilk fizibilite (yapılabilirlik) etütleri yapılmıştır. 1977 yılı itibariyle 300-400 MWe gücünde nükleer santralin kurulması öngörülmüştür. Ancak, 1970-1971 yıllarında Türk Lirası'nın değer kaybetmesi ve politik gelişmeler nedeniyle uygulamaya geçilememiştir.¹¹⁸ Türkiye Elektrik Kurumu kurulmadan önce Etibank döneminde nükleer alanda 40 kadar teknik eleman yurtdışında yetiştirildiğinden

---

¹¹² **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, s.403.

¹¹³ **Sistem İşletme Faaliyetleri Raporu 2017**, TEİAŞ, s.161-167.

¹¹⁴ Tokgöz, **a.g.e.**, s.205.

¹¹⁵ Dolun, **a.g.e.**, s.22.

¹¹⁶ **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, s.394.

¹¹⁷ Adnan Kalafatçıoğlu, "Uranyum Kaynakları ve Türkiye'nin Muhtemel Uranyum Bölgeleri", **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s.51.

¹¹⁸ Ahmet Kütükçüoğlu, "Geçmişte Nükleer Alanda Yapılan Çalışmalar ve Son Gelişmeler", **EMO Nükleer Enerji Sempozyumu Bildirileri**, Mersin Üniversitesi, (19-20 Ekim 2007), s.4.

Nükleer Enerji Dairesi'nin kuruluşunda sıkıntı yaşanmamıştır. Daire'nin başına uluslararası nükleer alanda tanınmış, yurtdışında doktora yapmış, akademik kariyere sahip deneyimli mühendis Ahmet Kütükçüoğlu getirilmiştir.¹¹⁹ 1970 yılında Türkiye Elektrik Kurumu'nun, 1971 yılında da Türkiye Elektrik Kurumu bünyesinde Nükleer Enerji Dairesi'nin kurulmasından sonra nükleer santral kuruluşuna yönelik çalışmalar yoğun şekilde devam etmiştir.¹²⁰ 1972 yılının başında Türkiye Elektrik Kurumu'na bağlı Nükleer Enerji Dairesi çalışmalarına başlamıştır.¹²¹ Bu Daire'nin adı daha sonra Nükleer Santraller Dairesi olarak değiştirilmiştir.¹²²

1973'teki petrol krizinin ardından petrolün kullanıldığı enerji santralleri yerine alternatif enerji olarak nükleer santrallerin kurulması fikri değer kazanmaya başlamıştır. Petrol krizi birçok gelişmiş ülkede ekonomide durgunluğa ve elektrik üretiminde duraklamaya neden olmuştur.¹²³

Türkiye'de 1974 ve 1975 yılları içinde nükleer santral kuruluş yeri çalışmalarında Kuzeybatı Anadolu'da bazı bölgeler nüfus yoğunluğu ve askeri bölge olması sebebiyle uygun görülmemiş, Marmara Bölgesinin güneyi ise deprem riski taşıdığından buradan da vazgeçilmiştir. Böylece, Akdeniz ile Orta Karadeniz'e ait kıyı şeridinin araştırılmasına başlanmıştır. Akdeniz'de Taşucu'na yaklaşık 40 km uzaklıktaki Akkuyu seçilmiş, ikinci nükleer santralin yeri olarak da Sinop'a 30 km uzaklıktaki Karaburun seçilmiştir. 1975-1977 yıllarında dünyanın pek çok ülkesinde nükleer santral karşıtlığı başlamıştır.¹²⁴ 1976 yılında santralin yer seçimi araştırmaları tamamlanarak Akkuyu için yer lisansı alınmış, 1977 yılında uluslararası ihaleye çıkılmıştır.¹²⁵ Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK), 1978'de Akkuyu için Birleşmiş Milletler Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'ndan yer lisansı almıştır.

---

¹¹⁹ Yücel, **a.g.e.**, s.120.

¹²⁰ Gülcihan Ağaoğlu, "Gelişen Türkiye Nükleer Enerji Yolunda Olmalı", **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Sayı:20 (Ekim 1998), s.43.

¹²¹ Ahmet Kütükçüoğlu, "Petrol Krizi ve Nükleer Enerji", **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s.185.

¹²² Yücel, **a.g.e.**, s.120.

¹²³ Kütükçüoğlu, "Geçmişte Nükleer Alanda Yapılan Çalışmalar ve Son Gelişmeler", s.2.

¹²⁴ **A.g.m.**, s.4, 2.

¹²⁵ Ağaoğlu, **a.g.m.**, s.43.

1978-1980 yılları arasında İsveç ASEA-ATOM&STALLAVAL Konsorsiyumu ile yapılan sözleşme görüşmeleri son aşamasına gelmişken Türkiye'nin % 5'lik ön ödemeyi karşılayamaması ve 12 Eylül sonrası İsveç Hükümeti'nin politik nedenlerle görüşmeleri kesmesi üzerine sonuçsuz kalmıştır.¹²⁶

1983'te Mersin-Akkuyu'da yapılması planlanan 600 MW kurulu güce sahip bir nükleer santral projesi ele alınmıştır. Ancak yap-işlet-devret modeli (YİD) nükleer santral yolunu tıkamıştır. 1987'de Ukrayna'daki Çernobil kazasının ardından 1988 yılında Türkiye Elektrik Kurumu'nun Nükleer Enerji Dairesi kapatılmıştır.¹²⁷ Termik Santraller Dairesi'ne bağlı 8-10 kişilik bir proje grubu haline getirilmiştir. Bunun üzerine Nükleer Santraller Dairesi'nin yurtdışında eğitim imkânları yaratılarak yetiştirilen bilgi ve beceri yönünden zengin 130 elemanın büyük bir bölümü Elektrik Kurumundan ayrılmış, bir bölümü de kurumun diğer dairelerinde görevlendirilmişlerdir.¹²⁸

1986 yılında Sovyet Çernobil Nükleer Santrali'nde ciddi arıza yaşanmıştır.¹²⁹ Çernobil kazasından sonra nükleer santraller karşıtı hareketler çoğalmış ve nükleer santrallerin tehlikeli olduğu iddia edilmeye başlanmıştır. 1981-1984 yılları arasında Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanı olarak görev yapan Nükleer Mühendisi Prof. Dr. Nejat Aybers,¹³⁰ nükleer santrallerin fayda-zarar analizini incelemiş ve nükleer santrallerin ucuz elektrik üretme, elektrik fiyatlarında istikrar sağlama, fosil yakıt fiyatlarındaki dalgalanmayı önleme, yakıt ithalatını azaltma, bol ve ucuz elektrik sayesinde endüstrinin gelişmesini sağlama, ihracatın artmasını sağlama gibi faydaları

---

¹²⁶ Aynı yer.

¹²⁷ **Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Önündeki Fırsatlar**, Hazırlayan Nusret Alemdaroğlu, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2007-29, İstanbul, 2007, s.79.

¹²⁸ Ağaoğlu, **a.g.m.**, s.44.

¹²⁹ F.Behçet Yücel, **Enerji Ekonomisi**, Akay Ofset Matbaacılık, Ankara, 1994, s.110.

¹³⁰ Nejat Aybers 1961 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Nükleer Enerji Enstitüsü'nü kurmuştur. İTÜ Enerji Enstitüsü Müdürü Ahmet Bayülken, "*Türkiye 4 tane nükleer santral macerası yaşadı. İlk teklifler üzerinden hazırlanan rapor 1969 tarihlidir. Bu proje siyasi destek bulamadı. 1974'ten itibaren Akkuyu serüveni başladı. Sonuç alınmadı. 1980'lerde Özal döneminde Sinop'ta kurulacak santral üzerinde durulurken Kanada hükümetinin "yap-işlet-devret" modelini fazla riskli bulması üzerine proje kaldı. En ciddi 1975-2000 arasında Güney Kore'nin danışmanlığında yürütülen Akkuyu Santralıydı. Ecevit sonunda iptal etti.*" Derya Sazak, "Nükleer Çağ Kaçıyor", **Milliyet Gazetesi**, 23 Ekim 2006, s.16.

olduğunu tespit etmiştir. Zararlarını ise radyasyon riski, nükleer santral kaza riski, sağlık riski olarak sıralamıştır.¹³¹

Nükleer enerji yatırımları, uzun dönem enerji planlaması gerektiren yatırımlardır. Nükleer enerjiye kalkınmakta olan ülkelerde giderek artan enerji talebinin karşılanması, elektrik sistemini dengeli bir şekilde ayakta tutacak büyük santral ihtiyacı sebebiyle gerek duyulmaktadır. Teknoloji geliştikçe de nükleer santrallerin en kötü felaket senaryolarına hazırlıklı olacağı öngörülmektedir. Buna karşın nükleer yatırım maliyetlerinin çok yüksek olması, nükleer santrallerden çevreye yayılan gaz, sıvı radyoaktif atıkların varlığı, nükleer enerjinin güvenli enerji kaynağı olma sorunu nükleere karşı görüşleri oluşturmaktadır.

E. Petrol Krizleri'nin Türkiye Elektrik Sektörüne Etkisi

Enerji genel olarak elektrikle aynı anlamda kullanılmaktadır. Türkiye'de hükümetler değiştikçe devlete ait enerji politikaları da değişmiştir. Türkiye, nüfus artışı hızlı, kalkınma ihtiyacı olan, endüstrileşmeye çalışan, tarımda modern yöntemleri uygulamaya çalışan, hızlı şehirleşmeye sahip bir ülke olduğu için enerji bunalımlarından en fazla etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Enerjide dışa bağımlı olan Türkiye herhangi bir enerji krizinde artan dış borçlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Hidroelektrik santrallerden üretilen elektrik üretimi ait olduğu yılın su kaynaklarının durumuyla ilgili iken, rüzgâr enerji santralleri için de hava koşulları önem taşımaktadır. Termik santrallerde ise elektrik üretiminde kullanılan kaynağın maliyeti oldukça önemlidir.¹³²

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra enerji kaynağı kömürden petrol ve gaza kaymıştır.¹³³ 1950 ve 1960'larda düşük petrol fiyatları, kalkınmakta olan ülkelerde

---

¹³¹ Nejat Aybers, "Nükleer Enerji'nin Fayda ve Zararları", **Türkiye 6. Enerji Kongresi Teknik Oturum Tebliği 1, Enerji Kaynakları, 17-22 Ekim 1994 İzmir**, Ankara, s.58-66.

¹³² Dolun, a.g.e., s.21.

¹³³ Emine Aybar, "Kalkınmakta Olan Ülkelerde Enerji Krizi ve Enerji Tasarrufu Prensipleri", **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s.41-42.

petrol tüketimini hızlandırmayı teşvik etmiştir. Petrol arzının bol olması küçük piyasalarda kâr edilmesini sağlamıştır. Petrol şirketleri, yerel rafineriler kurmak için birbirleriyle rekabete girişmişlerdir.¹³⁴ Petrol arama ve çıkarmadaki maliyet düşüklüğü nedeniyle Ortadoğu petroleri, ekonomik ve siyasi alanda önemli bir hammadde kaynağı olmuştur.¹³⁵

Dünya petrol tüketimi, 1963-1973 yılları arasında % 7.7 oranında artmış, 1960'ların başında % 35 iken 1970'lerde % 50'nin üzerine çıkmıştır. Kalkınmış ülkeler sanayilerini petrole dayanmışlar, sanayi maddelerinin fiyatı artarken petrolün fiyatı az miktarda artmıştır. Enerji fiyatlarının artmasından ve arzının teminindeki şartların değişmesi en çok petrol ithalatçısı kalkınmakta olan ülkeleri etkilemiştir.¹³⁶

1970'li yıllar petrolün ucuzluğu ve teminindeki rahatlık ile kalkınmalarında enerji sorununu hemen hemen hiç dikkate almayan Batı Dünyası'nın petrol şokları karşısında şaşkınlık geçirdiği yıllar olmuştur. Türkiye de petrol krizlerinden olumsuz etkilenen ülkeler arasında yer almıştır. Elektrik sektöründe akaryakıtla çalışan ve o dönemde toplam üretimde % 35'lik bir paya sahip olan santrallerin yakıt ikmali en büyük sorunlardan biri olmuştur. Türkiye Elektrik Kurumu, çoğu zaman ulusal petrol kuruluşlarının dışında yakıt temin etmek zorunda kaldığından, ülkede döviz kıtlığı, petrol fiyatlarının yüksekliği ve teminindeki zorluklar sebebiyle akaryakıtla üretim olumsuz yönde etkilenmiştir. Buna bağlı olarak elektrik kısıntıları yaşanmıştır. Bunun nedenleri arasında üretim tesislerinin çeşitli nedenlerle planlanan sürede hizmete girmemesi ve üretim programlarının sürelerinde gerçekleştirilememesi yer almaktadır. Bu sıkıntılarda Seyitömer, Keban ve Gökçekaya Santralleri'nin gecikmiş olmasının payı büyüktür. 1973 yılının ikinci yarısından başlayarak karşılaşılan elektrik sıkıntıları 1960'lı yıllardan sonra üretim tesislerine ilave edilen kapasitelerin, yüksek bir artışla gelişen talebin daima gerisinde kalmasından kaynaklanmıştır. 1970'li yıllarda elektrik üretimine karşı bir olumsuzluk da yaşanan kuraklıktır. Sarıyar-Ankara, Hirfanlı-Kırşehir, Kemer-Aydın, Demirköprü-Manisa ve Almus-

---

¹³⁴ A.g.m., s.45.

¹³⁵ Serdar İskender, **Enerji Politikalarına Stratejik Bakış**, Türkiye Teknik Elemanlar Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s.41-42.

¹³⁶ Aybar, a.g.m., s.41, 42.

Tokat barajlarına normal bir su yılında eklenmesi gereken su miktarının 1971’de % 83’ü, 1972’de % 76’sı, 1973’te % 53’ü gelebilmiştir.¹³⁷

1970’li yılların ilk yarısında yaşanan, barajların su gelirleri yönünden fakir olduğu dönem, elektrik sisteminde termik ve hidrolik kapasite arasında termik lehine bir oranın mevcut olmasını gerektirmiştir. Elektrik kesintilerine neden olan olayların başında Keban-Elazığ ve Ambarlı-İstanbul santrallerinde meydana gelen arızalar yer almaktadır.¹³⁸

Dünyadaki siyasal ve ekonomik problemler sebebiyle azalan petrol arzlarına karşılık petrol talebi hızla artmıştır. Bu da petrol fiyatlarını artırmıştır. 1973-1974 Kippur Savaşı ve Birinci Petrol Şoku ile petrol ihracatçısı ülkeler petrol fiyatlarını artırınca petrole talep azalmıştır. Büyük şirketler arz ve talep arasındaki uyumluluğu arzın kontrolü ile sağlarken 1974’ten itibaren ayarlama görevi OPEC’e (Organization of Petroleum Exporting Countries-Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) geçmiştir.¹³⁹ Birinci petrol şoku kitle halinde kömüre dönülmesini savunan çok sayıda raporun kaleme alınmasına neden olmuştur. Bunların en ünlüsü WOCOL (World Coal Study)’da 1980’e göre 2000 yılına kadar Dünya enerji üretimindeki artışın üçte ikisinin katı yakıtlarla karşılanacağı öngörülmüştür.¹⁴⁰

1974’ten sonra petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak dünya ekonomisi durgunluk haline sürüklenmiştir. Türkiye ise bu duruma sürekli bir seçim durumunda, kısa dönemli borçlanma yollarını elden geldiğince zorlayarak, milli gelir ve ithalattaki büyüme hızını sürdürmeye çalışarak tepki göstermiştir.¹⁴¹

Yaşanan petrol krizleri sebebiyle Türkiye’nin enerji politikalarını çok dikkatle tespit etmesi ve planlaması gerekmektedir. Taş kömürü, linyit, su, petrol, odun gibi enerji kaynakları arasında uygun dağılım sağlanması, ormanların ve tabiatın korunması için odun ve tezeğin yerine linyitin kullanılması, ithal petrol

---

¹³⁷ Yücel, **Yüksek Gerilimli Yıllar (70’li Yıllar)**, s.10-11-12.

¹³⁸ **A.g.e.**, s.14, 15.

¹³⁹ Yücel, **Enerji Ekonomisi**, s.103, 105. OPEC, 1960’ta kurulmuştur. OPEC üyesi ülkeler dünya petrol rezervlerinin % 72.4’üne sahiptir. Muhittin Babalıoğlu, **Türkiye’de Elektrik Sektörüne Genel Bakış**, Elektrik Üreticileri Derneği Yayınları:2, Ankara, 2013, s.29.

¹⁴⁰ **A.g.e.**, s.83.

¹⁴¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 17.B., İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s.140.

yerine yerli kömür ve su kaynaklarının değerlendirilmesi konusu Meclis görüşmelerinde alınacak acil tedbirler arasında sayılmıştır. Petrol fiyatlarındaki artışa karşılık petrol arama faaliyetlerinin ülke içinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı aracılığıyla veya ülke çıkarlarına uygun fiyatlı dış teknik ve finansörler yoluyla sağlanması gündeme gelmiştir.

1970’li yıllarda dünya piyasasında enerjiyle ilgili sorunlar ve dengesizlikler baş göstermiştir. Yaşanan petrol krizleri sebebiyle ABD ve AB ülkeleri alternatif enerji kaynaklarına yönelmişler, yerli kaynaklardan enerji temini yoluna gitmişlerdir. Petrol fiyatlarındaki artış sebebiyle petrole rakip ürünlere, özellikle doğalgaza talep artmıştır.¹⁴²

Termik santrallerin yakıt kullanımı 1970’li yıllarda taşkömürü, linyit, fuel-oil ve motorin yoğunlukta, 1980’li yıllarda linyit ve doğalgaza yönelmiştir.¹⁴³ Oysa Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Denizli Milletvekili Hüdayi Oral’ın ithal enerji kaynağı konusundaki görüşleri, dışarıdan enerji alarak geri kalmış bir ülkenin kalkınmasının mümkün olmayacağı, Türkiye sanayisinin dışarıdan alınan enerji ile kalkınamayacağı, gerekli teşebbüslerini yapamayacağı ve yabancı ülkelerin sanayi mamulleri ile rekabet edemez durumda olacağına dayanmaktadır.¹⁴⁴ Türkiye’de 1980 yılı itibarıyla birincil enerji kaynaklarından elde edilen toplam 23.275 kWh enerjinin % 3.9’u taşkömürü, % 21.7’si linyit, % 25.6’sı petrol ürünleri, % 48.8’i hidrolik kaynaklardan elde edilmiştir.¹⁴⁵

1979-1980 yıllarında yaşanan ikinci petrol şoku, enerjinin ağırlıklı olarak başka kaynaklardan edinimi konusunun pratiğe geçirilmesini bir önceki krizden daha yoğun bir şekilde gündeme getirmiştir. Türkiye’de petrol yerine doğalgaz kullanımı konusunda oldukça mesafe kaydedildiği, petrole bağımlılığın zaman içinde azaldığı, ancak kaynak çeşitlendirilmesine gidilemediği için doğalgaz bağımlılığının arttığı gözlenmektedir. Türkiye’de enerji üretiminde kullanılan kaynakların çeşitliliği çok az olduğundan özellikle 1980’li yıllardan sonra enerji ihtiyacı ithal kömür, petrol ve

---

¹⁴² Örgen Uğurlu, **Çevresel Güvenlik ve Türkiye’de Enerji Politikaları**, Örgün Yayınevi, 2009, s.167.

¹⁴³ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.57-58.

¹⁴⁴ **Basında Enerji Sorunu, B.Türkiye’de Enerji Sorunu (1-1-1973/31-3-1973)**, TEK, 1973, s.199.

¹⁴⁵ **Türkiye Elektrik Kurumu Faaliyet Raporu 1980**, TEK, s.19.

doğalgazla karşılanmaya çalışılmıştır. İthal yakıt alınması elektrik üretiminde artış sağlamış, ancak döviz borcu artmıştır.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı (OAPEC) kurulmuş, böylece petrol üzerinde ortak bir politika oluşturulması ve strateji belirlenmesi fikrinin temelleri atılmıştır. 1973 yılında yapılan IV. Arap-İsrail Savaşı'nın (Yom-Kippur) ardından İsrail'in topraklarını genişletmiş olmasına karşılık, Arap devletlerinin almış oldukları ortak karar neticesinde petrol fiyatları artmıştır. Petrol fiyatlarının artması ile petrol üreticileri önemli gelirler elde ederken, petrol ithalatçısı ülkelerin ekonomileri büyük zarar görmüştür. 1970'li yıllarda dünyada tüketilen enerji kaynaklarının neredeyse % 50'ye yakın kısmı petrol kaynaklarından, geri kalanı kömür ve doğalgazdan oluştuğu düşünüldüğünde durumun vahameti ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁶ Ardından 1979 yılında İran'daki rejim değişikliği ve İran-Irak Savaşı sonrasında ikinci petrol krizi yaşanmıştır. 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgali sebebiyle Körfez Savaşı sonrası petrol fiyatları tekrar yükselmiştir.¹⁴⁷

F. Türkiye Elektrik Kurumu'nda Yapısal Değişim: 1980'li Yıllarda Enerji Sektöründe Özelleştirme Sürecinin Başlaması

Özelleştirme, gerekçesi ne olursa olsun siyasi bir tercih olarak tanımlanmıştır. 1980'lerde daha çok kamu mülkiyetindeki ekonomik kuruluşların özel sektöre devri anlamında kullanılmıştır. Batı ekonomilerinin 1970'lerde başlayan krizden sıyrılmakta zorlanması üzerine, 1960 ve 1970'lerde oldukça büyümüş olan kamu sektörünün verimlilikteki düşüklük ve hizmet yetersizliği ile bu sonuca katkısı olduğu düşünölmeye başlanmıştı. Sanayi ve ticaret sektörlerinde büyük bir kamu payı bulunan gelişmekte olan ölkelerde ise büyüyen kamu açıkları ve dış borçlar özelleştirme için daha değişik bir gerekçe oluşturmuştur. Dış borçlar nedeniyle

---

¹⁴⁶ Sefer Yılmaz ve Duhan K. Kalkan, "Enerji Güvenliği Kavramı:1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi-ANKASAM*, Ankara, Aralık 2017 s.184.

¹⁴⁷ Gülten Kazgan, *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi-Politik Açısından Bir İrdeleme*, 2.B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.23-25.

gelişmekte olan ülkeler üzerindeki nüfuzu artan IMF gibi uluslararası finans kuruluşlarının sunduğu ekonomik reçetelerde özelleştirme önkoşul olarak yer almıştır.¹⁴⁸ 1971-1980 yılları Türkiye’de ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan bunalımlı yıllar olarak adlandırılabilir. 12 Mart 1971 ile başlayan ve 12 Eylül 1980 ile son bulan dönem siyasi yaşamda istikrarsızlık, ekonomik yaşamda darboğaz ve yokluğun, toplumsal yaşamda düzensizlik ve kargaşanın egemen olduğu ve sonuçta 24 Ocak kararlarına yol açan bir dönemdir.¹⁴⁹

1970’li yıllardaki enerji krizlerinden sonra Keynesgil politikalar¹⁵⁰ terk edilerek liberal ekonomi ilkeleri egemen kılınmaya başlamıştır. 1970’li yılların sonuna doğru üretim düşüklükleri ve mal yoklukları yaşanmış, ödemeler dengesi sürekli açık vermiştir. Döviz karaborsası genişlemiş, bunalım ve yokluklar artmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla ekonominin dış rekabete açılması, dış satımın artırılması, ekonomide devlet sektörünün daraltılması, devlet müdahalelerinin minimuma indirilmesi, özel kesimin sermaye birikiminin özendirilmesi, desteklenmesi, piyasa mekanizmalarının özgürce işlemesinin sağlanması amaçlanmıştır.¹⁵¹ Programa uyma amacıyla ihracatta paranın değerinin düşürülmesi, vergi iadesi, ucuz kredi gibi teşvikler verilmiş, kârlı KİT’lerin özelleştirilmelerine yönelinmiştir. Bunlardan zarar edenlerin verimli ve etkin çalışmalarını sağlamak amacıyla yeniden organizasyonu, yeni teknolojilerle donatılması, sonuçta özelleştirilmeleri hedeflenmiştir.¹⁵²

---

¹⁴⁸ Metin Durgut, “Özelleştirme ve Regülasyon”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, C.XXXVIII, Sayı: 392, 1993, s.93.

¹⁴⁹ Seriyeye Sezen, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**, TODAİE, Ankara, 1999, s.97.

¹⁵⁰ Piyasa mekanizmasının kendiliğinden tam istihdamı sağlayamadığı bu modelde hükümetler tam istihdamı sağlamak için aktif bir iktisat politikası izlemelidir. Erdal M. Ünsal, **Makro İktisat**, 6.B., İmaj Yayınevi, Ankara, 2005, s.282, 283. “Avrupa, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Ekonomist Keynes Doktrinine göre elektrik işlerinin kamu eliyle yönetilmesi benimsendi. Fransa’da EDF, İtalya’da ENEL, Yunanistan’da PPC elektrik kuruluşlarına örnektir. Onların enterkonnektesi vardı. Enterkonnekte Yüksek Gerilim ve bölge santrallerinin kurulması ile kuruluyor. Türkiye de bunlara örnek olarak TEK’in kurulması fikri 1953’te doğmuştur.” TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKÖĞLU ile yapılan 13.12.2014 tarihli söyleşi. EK 14.

¹⁵¹ Tefvik Çavdar, **Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s.227.

¹⁵² Fetullah Akın, **90’lı Yıllarda Dünya ve Türkiye-KİT’ler ve Türkiye**, Öz İplik İş Sendikası Eğitim Yayınları, Ankara, 1992, s.300.

1980 yılında elektrik kurulu gücü 5.118,7 MW idi ve 23.275,4 GWh brüt elektrik üretilerek, kişi başına yıllık net elektrik tüketimi 456 kWh, brüt kişi başı elektrik üretimi 520 kWh'e ulaşmıştır.¹⁵³

20.09.1980-13.12.1983 tarihleri arasında görev yapmış olan Ulusu Hükümeti programında enerjiyle ilgili olarak alınan kararlara göre ülkenin ihtiyacı olan petrolün büyük bir kısmı dost ve komşu ülkelerden karşılanarak, bilinen petrol rezervlerinin araştırılması ve petrol kaynaklarının geliştirilmesi hükümetin gayret göstereceği bir konudur. Ülkede bulunan linyit kömürü, petrolün alternatifi olarak görülmektedir ve sanayi, ulaştırma, yakacak temini açısından petrol ve kömür temininin zamanında sağlanması önemlidir. Nükleer santraller konusunda da gelinen çabaların tamamlanmasına çalışılacağı ifade edilmiştir.¹⁵⁴

Yerli enerji kaynağı linyitten faydalanmak ve ithal edilen petrol miktarının azaltılması hükümet programının amacıdır. Alternatif enerji olarak nükleer enerji santralının kurulmasının enerji temininde gelecekte büyük rahatlık sağlayacağı belirtilmiştir. Sonuç olarak, 1980 yılına gelindiğinde 1965 yılında başlanan Türkiye nükleer santral çalışmalarının hala birinci sırada olduğu görülmektedir.

1970-1980 yılları arasında Türkiye Elektrik Kurumu elektrik üretimini, ayrıcalıklı kuruluşlar, kendi elektriğini üreten kuruluşlar, belediyeler, Bulgaristan'dan ve SSCB'den alınan elektrik enerjisi ile karşılamıştır. Yakıt türleri bazında inceleyecek olursak söz konusu 10 yıllık dönemde elektrik üretim oranları şu şekilde değişmiştir. 1970 yılında taşkömürü oranı % 16, linyit % 16.7, fuel-oil % 27.1, motorin % 3.1, diğer yakıtlar % 1.9 olup toplam termik elektrik üretimi oranı % 64.8, hidrolik elektrik üretimi % 35.2'dir. 1980'de taşkömüründen elektrik üretimi oranı % 4.1'e gerilemiş, linyit % 21.5'e yükselmiş, fuel-oil % 22.4'e gerilemiş, motorin % 2.7, diğer yakıtlar ise % 0.6 oranına gerilemiştir. 1980 yılında termik elektrik üretimi % 51.3'e gerilerken hidrolik üretim % 48.7'ye yükselmiştir.¹⁵⁵ 1980'li yılların başından itibaren kullanıma sunulan toplam elektriğin % 5 - % 6'sı

¹⁵³ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.54.

¹⁵⁴ **Hükümetler ve Programları (1980-1987)**, Hazırlayanlar Nuran Dağlı-Belma Aktürk, C.III, TBMM Basımevi, Ankara, 1988, s.13-14.

¹⁵⁵ **Türkiye Elektrik Enerjisi İstatistikleri**, Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 1981, s.15.

ithal elektrikten oluşmaktaydı. Bulgaristan'ın Türkiye'ye elektrik satışı bu ülkenin elektrik zenginliğinden kaynaklanmayan, tamamen ticari bir olaydı. Bulgaristan, SSCB'den çok ucuza aldığı elektriğin bir kısmının bedelini Türkiye'ye sattığı elektrik bedeli ile karşılamaktaydı.¹⁵⁶

1980 yılının Ocak ayında ekonomi alanında yapılan önemli bir çalışma 24 Ocak Kararları'dır. Başbakan'ın Süleyman Demirel, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı'nın Turgut Özal olduğu sırada uygulanmasına karar verilen 24 Ocak 1980 veya 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan istikrar programı, radikal ekonomik kararlar içermekte olup, ekonomik ve sosyal problemlerin üstesinden gelme amacını taşımaktadır.

Turgut Özal, 1950'de İstanbul Teknik Üniversitesi-Elektrik Mühendisliği bölümünden mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde mühendis olarak çalışmış, burada projeden ziyade ön etüt işi ile ilgilenmiştir. 1952'de mühendislik ekonomisi alanında uzmanlık için ABD'ye gönderilmiş, döndüğünde Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdür Yardımcılığı'na atanmıştır. 1967'den 1979 yılı sonlarına kadar DPT Müsteşarlığı görevinde bulunmuştur.¹⁵⁷

Özal, ekonomik sorunların gelişmiş ülkeleri takip ederek, köklü altyapı, sanayileşme ve ihracatın artırılması ile aşılabileceğine inanan biridir.¹⁵⁸ Özal'ın hazırladığı 24 Ocak Kararları, Türk Lirası'nın yüksek oranda devalüe edilmesi, kısılan para arzı, serbest faiz uygulamasına geçilmesi, kamu harcamalarının kısılması, ihracata dayalı sanayileşmeyi özendirirken ihracata sürekli destek verilmesi, KİT'lere açıklarını kapatmaları için ürünlerine zam yapma yetkisi verilmesi, bütçe açığının küçültülmesi, yabancı sermaye girişini hızlandıracak önlemlerin alınmasını içermektedir.¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ Bulgaristan'ın elektriğinin ¼'ü Romanya üzerinden 750 kV'luk hatlar yoluyla SSCB'den sağlanıyor, ayrıca Karadeniz kıyısındaki santrallerin kömürü doğrudan Rusya'dan getiriliyor, Romanya sınırındaki nükleer santralin işletilmesi de Rusların sorumluluğunda bulunuyordu. Bu durumla Bulgaristan Rusya'ya elektrikte % 40 bağımlı durumdaydı. Türkiye'ye elektrik satarken, kendi ülkesinde çoğu kere elektrik kesintileri yapıyordu. Yücel, **Yüksek Gerilimli Yıllar (70'li Yıllar)**, s.82-83.

¹⁵⁷ <https://www.tccb.gov.tr> (Erişim Tarihi 27.02.2018)

¹⁵⁸ Engin Güner, **Özallı Yıllarım**, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2.B., İstanbul, 2003, s.18.

¹⁵⁹ Tokgöz, **a.g.e.**, s.207-208.

Türkiye, 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirlerine kadar ithal ikamesine dayalı sanayi politikalarını izlemiştir. 24 Ocak ile ihracata ve dışa açılmaya dayalı, liberal politikalar benimsenmiştir. 1980’li yıllara kadar ithal ikameci niteliği ağır basan strateji, 1980’den sonra dışa dönük ve dünya ekonomisiyle bütünleşme amacını taşıyan bir yaklaşıma dönüşmüştür.¹⁶⁰

1980 yılından itibaren özel sektör ve özelleştirme konusu önem kazanmış, bu sebeple yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Enerjinin aksatılmadan, zamanında, ucuz ve kaliteli olarak temini konusunun ancak rekabetle sağlanabileceği düşünülmüştür.

1970’li yıllardaki petrol krizleri sonrasında 1980’den sonra değişen dünyaya uyum çabaları, siyasi baskının KİT’ler üzerindeki etkisinin sürekli artması nedeniyle enerji alanındaki KİT’lerin ülke maliyesine önemli yükler getirdiği düşünülmüştür. Bütün elektrik altyapısı kamu tarafından yapılan Türkiye’de, özel sermaye yatırımları kamu tarafından desteklenmiştir.¹⁶¹ 1986 yılı itibariyle hız kazanan özelleştirme çalışmalarına, özellikle 1984 yılında yarım kalmış kamuya ait tesislerin tamamlanması veya özel sektöre kamuya ait tesisin yerine yeni bir tesis kurulması için verilen devir uygulamaları ile başlanmıştır. 1980’li yıllarda enerji santrallerinin özelleştirilmesi ulusal güvenlik endişesini beraberinde getirmiştir. O dönemdeki ulusal güvenlik endişeleri bugün o dönemdeki kadar çok ciddiye alınmamakta gibidir.

TEK eski Genel Müdürü Gültekin Türkoğlu’na göre özel kesim her şeyin en iyisini yapar düşüncesiyle elektrik hizmetleri özel sektöre açılmıştır. IMF ve Dünya Bankası’nın teklifi ile böyle bir girişim yapılmıştır.¹⁶² Mehmet Soğancı, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Yönetim Kurulu Başkanı olarak özelleştirmeyi *“kapitalist küreselleşme sürecinin önemli bir aracı olan ve özellikle 1980’li yıllardan sonra Dünya ölçeğinde dayatılan politikalardan biri olan ve dar anlamda devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştiren Kamu İktisadi Teşebbüslerinin mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi, geniş anlamda devletin iktisadi faaliyetlerini*

¹⁶⁰ Taner Berksoy, “1980’lerde Dış Ekonomik İlişkiler”, **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985**, 3.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s.138.

¹⁶¹ **DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları**, s.5-145.

¹⁶² TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKÖĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

azaltması ya da bu fonksiyonunun tümüyle serbest piyasa koşullarına devredilmesi” olarak tanımlamıştır. Özelleştirmelerin alt yapısı 1984’te 2983 sayılı yasa, 1985 yılında Dünya Bankası desteği ile hazırlanan Özelleştirme Ana Planı, 1986’da 3291 sayılı yasa, 1994’te çıkarılan 4046 sayılı yasa ile 1990-1994 arası çıkarılan bir dizi Kanun Hükmünde Kararname’den oluşmaktadır.¹⁶³

Özelleştirilmede konu edinilen KİT’lerin kuruluş amaçlarını yerine getirip getirmediğini iyi incelemek gerekir. Yani söz konusu KİT’lerin özelleştirilmesinde önemli olan ne pahasına olursa olsun KİT’leri elden çıkarmak mı, yoksa KİT’leri piyasa koşullarında rekabet edebilecek hale getirip, siyasi bir takım etkilenmelerden arındırmak ve ekonomide etkinliği ve verimliliği artırmak mı olmalıydı? Özelleştirmenin amaçlarından biri devlete gelir sağlamaktır. Bu amaca ulaşıldığı görülmektedir. Ancak kazanılan gelirlerin ekonomide yeni yatırımlarda değerlendirilmek yerine iç ve dış borçlara kaynak yaratmada kullanılması çok da amacına hitap eden bir gelişme sayılamaz. Özelleştirmenin bir başka amacı da serbest rekabetçi piyasanın oluşturulmasıdır. Rekabet, özelleştirmenin desteği ve en önemli koşuludur. Kamu ve özel sektöre ait elektrik yatırımlarında etkinliği sağlamanın, teknolojidenden yararlanmanın ve verimliliği artırmanın yolunun rekabetçi piyasanın varlığına dayalı olduğu aşikârdır.

Enerji politikaları ekonomi politikalarından etkilenmekte ve ona göre şekillenmektedir. Özelleştirme politikalarının uygulanmasında üretimden tüketime kadar geçen sürede merkezi planlama ve kamusal yarar öncelikli olmalı, yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarından azami ölçüde yararlanma ve ulusal çıkarları koruma, kültür ve tabiat varlıklarını koruyan, doğayı tahrip etmeyen enerji politikası tercih edilmelidir.¹⁶⁴ Ülke kalkınması için sanayileşme politikası oluşturulmadan yapılan özelleştirme ise ekonomik krizin alternatifi olarak sunulduğunda, ülke bağımsızlığına ve güvenliğine ekonomik yönden zarar verebilecek nitelikler taşıyabilmektedir.¹⁶⁵

---

¹⁶³ “20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği” Sempozyumu Bildirgesi, **Teknik Güç Dergisi**, TMMOB, Sayı:149 (1 Haziran 2005), s.4.

¹⁶⁴ **Elektrik Özelleştirmeleri Raporu**, EMO 42.Dönem Enerji Çalışma Grubu, Ankara, 2012, s.48.

¹⁶⁵ **Özelleştirmenin Maskesi Düştü İstanbul Anadolu Yakası 1990-2002**, Yayına Hazırlayan: Ersin Toker, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara, 2011, s.96, 110.

Özelleştirilmesi öngörülen KİT'lerin zarar etmelerinin en büyük nedeni aslında sektörde teknolojinin çok gerisinde kalmış olmaları ya da ürettikleri ürünlere rakip ürünlerin varlığı ile zarar etmeleridir. Bütçe açıklarını kapatmak amacıyla KİT'lerin satışı gerekli gösterilse bile asıl neden ürünlere yeri geldiğinde zam yapılmaması ve başka alanlara yatırım yapılmış olmasıdır.¹⁶⁶ KİT'lere gerekli öz kaynağın ayrılmamış olması da zarar etme sebeplerindendir. Ya da fazla istihdamdan dolayı zarar ettiği dile gelse bile asıl sebep genel idari giderler ile diğer giderlerin varlığıdır.¹⁶⁷ KİT'ler mevcut statülerinde, kuruluş kanunları gereğince kendilerine verilen görevler uyarınca çok amaçlı ve kamu yararına yönelik çalışma hedefleri nedeniyle serbest pazar ekonomisi kurallarına göre çalışmadığından, rekabetçi bir ortamda, rekabet edemez bir yapıyla çalışmaya devam etme durumunda kalmıştır. Ayrıca KİT'ler özel sektöre göre yüksek maliyet ve düşük verimlilikle çalışmaktadırlar ve pazar disiplinleri yoktur. Üretim, yatırım ve istihdam politikaları siyasi karar organlarınca belirlenmektedir. Serbest pazar ekonomisine uygun bir finans yönetimlerinin olmayışı dolayısıyla kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmaması ve finansman ihtiyaçlarının bütçe kaynaklarından karşılanması sonucu enflasyonun artmasına sebep olmaktadır.¹⁶⁸ İşte tüm bunlar KİT'lerin enerji alanından çekilmesi gerektiğine dair sebepler olarak gösterilmiştir.

1. Elektrik Enerjisi Sektöründe Yasal Düzenlemeler

1970 yılında 1312 sayılı Elektrik Kanunu ile DSİ, Etibank, İller Bankası'na ait santraller Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilmiştir. Buna karşın, belediyelerin sahip olduğu elektrik dağıtım şebekeleri belediyelerde bırakılmıştı.

---

¹⁶⁶ Akın, **a.g.e.**, s.311.

¹⁶⁷ **A.g.e.**, s.314.

¹⁶⁸ Mustafa Mendilcioğlu, "Türkiye Elektrik Sektöründe Dağıtımda Özelleştirme Çalışmaları", **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, C.XXXVIII, Sayı:392, 1993, s.117-118.

1970'ten sonra imtiyazlı şirketler olan ÇEAŞ ve Kepez hariç elektrik enerjisinin kamunun yani Türkiye Elektrik Kurumu ve belediyelerin sorumluluk alanı içinde olduğu bir dönemdir.¹⁶⁹

12 Mart 1971'i izleyen reform hükümetleri döneminden sonra yapılan genel seçimlerde tek başına bir partinin iktidar olamaması sebebiyle koalisyonlar dönemi yaşanmıştır. Göreve gelen hükümetler, uygun ve etkili ekonomi politikalarından uzaklaşmışlardır.¹⁷⁰ Enflasyonun, ödemeler dengesinin, büyüme hızının krize dönüştüğü 1979 yılı sonunda yapılan ara seçim sonucunda Bülent Ecevit Hükümeti yerine özel teşebbüse ağırlık veren Süleyman Demirel'in Adalet Partisi geçmiş ve hükümet, 24 Ocak 1980'de çok köklü bir ekonomi politikası değişikliğine gitmiştir. 24 Ocak 1980'de alınan tedbirler ödemeler dengesini düzeltmeye, enflasyonu önlemeye ve büyüme hızını yeniden yükseltmeye yöneliktir.¹⁷¹ Kararlar, Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşar Vekili Turgut Özal tarafından hazırlanmıştır.¹⁷² Ancak, ülkedeki Cumhurbaşkanlığı seçimi meselesi yanı sıra sosyal, siyasal, ekonomik kargaşa, anarşi ve terör olaylarının da artış göstermesi sonucu askeri müdahale yapılmış, 12 Kasım 1979 tarihinde kurulan Demirel Hükümeti, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar görevde kalabilmiştir.

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in başkanlığında, Kara, Hava, Deniz Kuvvet komutanları ile Jandarma Genel Komutanı, Milli Güvenlik Konseyi'nde görev alarak, hükümet ve parlamento feshedilmiş, siyasal partilerin faaliyetleri durdurulmuş, parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırılmıştır.¹⁷³ Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş 10 yıl süreyle politikadan yasaklanmıştır.¹⁷⁴ 12 Eylül'den sonra da 24 Ocak 1980 ekonomi politikalarının uygulanmasına devam edilmiştir.

Turgut Özal, Türkiye'nin iktisadi durumunun düzelmesi için dış desteğe büyük çapta ihtiyacı olduğunu ve o dönemdeki yönetimin bu politikanın devam ettiğini göstermesi gerektiğini belirtmiştir. 12 Eylül 1980 tarihli "Türkiye'nin son

¹⁶⁹ DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları, s.5-89.

¹⁷⁰ Süreyya Hiç, **Türkiye Ekonomisi**, 2.B., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s.142.

¹⁷¹ **A.g.e.**, s.131.

¹⁷² Tokgöz, **a.g.e.**, s.201.

¹⁷³ **Hürriyet Gazetesi**, 12 Eylül 1980.

¹⁷⁴ Cemal, **a.g.e.**, 40.

ekonomik durumu ve 12 Eylül Harekâtı sonrası alınacak tedbirler” başlıklı notta, Özal, 24 Ocak Kararlarındaki hedefin Türkiye’nin kendi gücüyle ayakta duracak sağlıklı bir ekonomik bünyeye kavuşturulması olduğunu yani döviz gelirleri ile giderleri ve borçlarını karşılayacak düzeye gelmesinin önemli olduğunu, bu hedefe ulaşmak için de en az 4-5 yıl süreyle kararların uygulanmasının gerekli olduğunu belirtmektedir. IMF ile yapılan anlaşmaya uyulması halinde bütün kredi ve borç erteleme anlaşmalarının yürürlükte kalacağı, yürütülen kararların dış mali çevrelerce büyük destek gördüğünü, programın uygulanması için güven verilmesinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁵ Özal’a göre 24 Ocak Kararları iflasın kapısına dayanmış Türkiye’yi kurtarmak için alınmak mecburiyetinde kalınan kararlardır. Ekonominin çalkantı içinde olduğu bir dönemde bu kararlar, her gün artan fiyatlar, zamlar, geçimin gitgide zorlaştığı, enflasyonun arttığı bir dönemde alınan ve ülkeyi istikrara kavuşturmayı amaçlayan kararlardır. Alınan kararlar IMF’nin tavsiyelerinin üzerinde çok daha geniş kapsamlı kararlardır.¹⁷⁶

21 Eylül 1980 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi tarafından hükümeti kurmakla Saim Bülend Ulusu görevlendirilmiştir. Özal, devlet müdahalesi yerine piyasa ekonomisini savunan, o dönemde özelleştirmeden bahseden biri olarak ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcılığı’na getirilmiştir.¹⁷⁷ Hükümet, 13 Aralık 1983 tarihine kadar görev yapmıştır. Bu hükümet programında kamu sektörü yatırımlarında başta enerji olmak üzere büyük ve hızlı şekilde tamamlanabilecek yatırımlara öncelik verileceği belirtilmiştir. Türkiye’nin özellikle petrolde dışa bağımlı olduğu belirtilerek, petrolün çoğunlukla komşu ülkelerden karşılanmakta olduğu, bu nedenle ülkede bilinen petrol kaynaklarının hem geliştirilmesi hem de yeni rezervlerin araştırılması için çaba sarf edileceği, gerek petrol gerek kömür rezervlerinin araştırılıp, işletilmesi ve yurtiçine arzı için kamu kuruluşlarından, özel sektörden ve hatta yurtdışı imkânlardan ülke yararına en uygun olacak şekilde faydalanılması amaçlanmıştır. Hidrolik kaynaklardan yararlanma isteği dile getirilmiş ve nükleer santral kurulması çalışmalarının sonuçlandırılması için

---

¹⁷⁵ A.g.e., s.29.

¹⁷⁶ 24 Ocak Kararları, Turgut Özal’ın Görüşleri, s.4.

¹⁷⁷ Cemal, a.g.e., s.30-31.

çalışılacağı belirtilmiştir.¹⁷⁸ Atatürk Barajı'nın ilk yatak değiştirme (derivasyon) tüneli inşaatının temeli bu hükümet döneminde atılmıştır. Enflasyon büyük oranda düşmüş, büyüme hızı pozitif yükselmiştir. Başlayan Irak-İran Savaşı sebebiyle Türkiye'nin bu ülkelere yönelik ihracatı hızla artmıştır.¹⁷⁹ 1980 yılında termik elektrik kurulu gücü 2.987,9 MW, hidrolik elektrik kurulu gücü 2.130,8 MW ve toplam elektrik kurulu gücü 5.118,7 MW olup, 1979 yılı ile aynıdır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kurulu güçte artış olmayan tek yıldır.¹⁸⁰ Bülend Ulusu Hükümeti döneminde, Danışma Meclisince hazırlanan ve Milli Güvenlik Konseyince son şekli verilen 1982 Anayasası, 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halk oylaması sonucu kabul edilmiştir.¹⁸¹

1982 yılı, tüm elektrik hizmetlerinin Elektrik Kurumu'nda toplandığı bir yıldır. Elektrik tesisleri Türkiye Elektrik Kurumu tarafından yapılan köylerin belediyelere dönüşmesi ile önceden Türkiye Elektrik Kurumu'nun mülkiyetinde bulunan dağıtım tesislerinin teknik ve hukuki durumu, belediyeler ile Türkiye Elektrik Kurumu arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. Elektriğin santralden en küçük aboneye taşınması, planlamadan tesisin işletilmesine kadar bir bütün olarak ele alınarak tek elden yürütülmesindeki faydalar gerekçe gösterilerek, elektrik hizmetlerinin belediyelerden Türkiye Elektrik Kurumu'na devrini sağlayan 9 Eylül 1982'de 2705 sayılı ile "1312 Sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, İki Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması, Bazı Madde, Bent ve Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bu Kanunla, İstanbul Tramvay ve Tünel İşletmeleri Umum Müdürlüğü'nün, Ankara Elektrik ve Havagazı İşletme Müessesesi'nin ve Adana Elektrik İşletme Müessesesi'nin köyler ve belediyeler ile her ikisinin birliklerinin ve elektrik hizmetinde bulunmak üzere kurulan diğer birliklerin elektrik hizmetlerine ilişkin tesis ve işletmeler, 1 Kasım 1982 tarihinde Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilecek ve işletilecektir. Elektrik üretimi yapma izni Devlet Planlama Teşkilatı'nda olup kararı Enerji ve Tabii

---

¹⁷⁸ **Hükümetler-Programları ve genel Kurul Görüşmeleri (12 Kasım 1979-9 Kasım 1989)**, s.5954, 5955, 5956.

¹⁷⁹ Tokgöz, a.g.e., s.206.

¹⁸⁰ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.6.

¹⁸¹ **Resmi Gazete** 9 Kasım 1982, Sayı: 17863.

Kaynaklar Bakanlığı'nca verilebilecektir.¹⁸² 1982 itibariyle Türkiye Elektrik Kurumu'nda personel sayısı teknik ve idari olmak üzere merkez ve taşrada toplam 13.984 kişidir.¹⁸³ Dolayısıyla bu kanunla Elektrik Kurumu'na, Belediye ve Birlik elektrik tesisleri devredilerek enerji alanında bütünleşme sağlanmıştır.

1983 yılında yapılan genel seçimlerin ardından Anavatan Partisi (ANAP) iktidara gelmiştir.¹⁸⁴ 13.12.1983 tarihinde kurulan Özal Hükümeti, 1987 yılının 21 Aralık tarihine kadar görev yapmıştır. Bu hükümet döneminde özellikle ekonomik reformlar sayesinde döviz darboğazı ihracattaki artışla aşılmış, ihraç ürünleri arasına incir, üzüm, fındığın yanı sıra sanayi ürünleri de girmiştir.¹⁸⁵ TEK eski Genel Müdürü Birkan Erdal, Özal dönemi ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Özal dönemi öncesinde günde sekiz saate varan elektrik kesintileri vardı. Bu kesintiler sanayin üretim yapamaması demek olduğundan çok ciddi sıkıntılardı. Yani bir takım imkânı olan yatırım çeşidi olarak gece çalışabilenler çalışırdı yoksa kapanırdı. Özal her türlü çabayı gösterdi, en önemli yatırımlardan biri Soma santralidir. O dönemde gerekli teknoloji ve para da yoktu. Özal, Soma santrali bedelini narenciye satışı ile karşıladı. Enerjiye yatırım yaptı ve sanayi üretimi devam etti, sanayi darboğazı aşıldı böylece.”¹⁸⁶

EÜAŞ eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan röportajda Bütün, ekonomik görüşü serbest piyasayı destekleyen Özal ile içine kapanık olan Türkiye'nin atağa geçerek global dünya ile iletişime geçtiğini ve bu durumun Türkiye'ye ivme kazandırdığını ifade etmiştir.¹⁸⁷

1984 yılı başında Özal hükümetinin temel iktisadi politikaları içerisinde ithalatta serbestleşmeye geçilmesi, KİT'lerin özelleştirilmesine başlanması, ihracatın çok yönlü teşvik edilmesi, özel yabancı sermayenin tüm faaliyet alanlarına girişinin serbest bırakılması, kamu yatırımlarının altyapı alanlarında yoğunlaştırılması gibi konular yer almıştır.¹⁸⁸ Özelleştirme ifadesine yer verilmemekle beraber özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme olarak çıkarılan 2983 sayılı, 29 Şubat 1984

¹⁸² Resmi Gazete 11 Eylül 1982, Sayı: 17809.

¹⁸³ Türkiye Elektrik Kurumu Faaliyet Raporu 1982, TEK, s.27.

¹⁸⁴ Hiç, a.g.e., s.143.

¹⁸⁵ Güner, a.g.e., s.27.

¹⁸⁶ TEK Eski Genel Müdürü Birkan ERDAL ile Yapılan 19.03.2018 Tarihli Söyleşi. EK 18.

¹⁸⁷ EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 19.

¹⁸⁸ Tokgöz, a.g.e., s.213.

tarihli Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun'da amaçlanan, güvenilir ve istikrarlı gelir verilmesiyle tasarruflar teşvik edilecek ve ek finansman kaynakları ile hızlı bir şekilde kamu yatırımları gerçekleştirilecektir.¹⁸⁹ Özal, özelleştirmeye önem veren, KİT'lerin bir an önce elden çıkarılmasına inanan biridir.¹⁹⁰ Başka bir açıdan bakıldığında Özal ile özelleştirmelerin başlama nedeni dış borçların ödenmek istenmesi olabilir.

8 Haziran 1984 tarihli 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin yönetimi ve faaliyetlerine ilişkin konular etkinlik ve verimlilik esasına göre yeniden düzenlenerek özelleştirme uygulamalarına açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır. Kararnameye göre KİT'ler, kamu iktisadi kuruluşu (KİK) ile iktisadi devlet teşekkülünün (İDT) ortak adı olarak tanımlanmıştır. İktisadi Devlet Teşekkülü, ticari esaslarını iktisadi alan içerisinde faaliyetlendiren ve sermayesinin tamamı devlete ait olan kuruluşlardır. Kamu İktisadi Kuruluşu, tekel niteliği gösteren mal ve hizmetlerin kamu yararı göz önünde bulundurularak üretilmesini sağlamak ve pazarlamak için oluşturulan, bundan dolayı ürettiği hizmet ve malları imtiyaz sayılan ve sermayesinin tamamı devlete ait olan kuruluşlardır. İDT'ler, kârlılık ve verimlilik ilkelerine uygun olarak, KİK'ler ise hem ekonomik hem sosyal açıdan verimlilik ilkesine uygun olarak çalışacaktır.¹⁹¹

Özelleştirmelerin gerekçesi olarak elektrik kesinti ve kısıntıları da gösterilmiştir. Elektrik kesintileri 1980'li yıllarda da devam etmiştir. 1976-1983 yılları arasında elektrik kısıntıları önemli kapasite ve üretim düşüşlerine sebep olmuştur.

Özal Hükümeti'nin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cemal Büyükbaş, Mecliste ülkedeki elektrik kesintilerinin nedeni olarak enerji yetersizliğini veya beklenilmeyen arıza ve programlı bakım çalışmalarının neden olduğunu ifade etmiştir. 1983 yılındaki kötü hava şartları ve hidrolik santrallerdeki su yetersizlikleri nedeniyle elektrik üretim ve tüketim dengesinin bozulduğunu belirtmiştir. Oluşan

---

¹⁸⁹ **Resmi Gazete** 17 Mart 1984, Sayı: 18344.

¹⁹⁰ Güner, **a.g.e.**, s.105.

¹⁹¹ **Resmi Gazete** 18 Haziran 1984, Sayı: 18435.

darboğazın aşılması amacıyla Haziran 1983'te çıkarılan Başbakanlık Genelgesi ile sanayi kuruluşlarında enerji kısıntısı programının uygulandığını, 1984 yılında alınan tedbirlerle ve devreye giren yeni santraller sayesinde, hava koşullarının da müsait olması sebebiyle enerjide kısıntıların olmadığını dile getirmiştir.¹⁹²

Genel ekonomik düzen içinde özelleştirmede izlenecek politikaya uygun olarak özel sektörün elektriğin iletimi, üretimi, dağıtımını ile ticaretinde yer alacağı bir enerji politikası benimsenmiştir. 1973-1983 yılları arasında yaşanan enerji darboğazının bir daha yaşanmaması ve KİT'lerin yeniden düzenlenmesi amacıyla 3096 sayılı ve 4 Aralık 1984 tarihinde "Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımını ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun" çıkarılmıştır.

Kanun tasarısı henüz Meclis'te görüşülürken kabulünün ne gibi olumsuzluklara sebep olacağı üzerinde durulmuştur. Görüşmelerde geçen iddialar şunlardır: Kanun ile Türkiye'de elektrik üretim, hizmet, fiyat birliği ve standardı bozulacaktır. Görev verilen özel şirketler yatırım yapamadıkları, yapmadıkları takdirde ihtiyaçları olan elektriği Türkiye Elektrik Kurumu'dan ucuza alarak kâr ilavesiyle başkalarına satacaktır. Elektrik fiyatları özel şirketlerin takdirine bırakılacaktır. Tasarı, özel sermaye şirketlerini yeni üretim, iletim tesislerini yapma yerine, Türkiye Elektrik Kurumu'nun elindeki tesisleri paylaşmaya teşvik etmektedir. Ayrıca yabancı şirketlere davetiye çıkarılmış olacaktır.¹⁹³ Kanunun amacı "*Türkiye Elektrik Kurumu dışındaki özel hukuk hükümlerine tabi sermaye şirketleri statüsüne sahip yerli ve yabancı şirketlerin elektrik üretimi, iletimi, dağıtımını ve ticareti ile görevlendirilmesini düzenlemektir.*"¹⁹⁴ Kanuna göre Bakanlar Kurulunca belirlenen çerçeve içerisinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, ilgili görevli şirket ile elektrik iletimi, üretimi, dağıtımını ve satışı hizmetleriyle ilgili olarak süresi 99 yıla kadar olabilen sözleşme düzenleyebilir. Bu süre sonunda uzatma talep edilmediği takdirde tüm tesisler, taşınmaz mallar, her türlü borç ve alacak devlete devredilir. Özel sektör tarafından kurulacak tesislerden üretilen elektrik, Enerji ve

---

¹⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:7, Yasama Yılı:2, Birleşim:8, 4 Ekim 1984, s.192.

¹⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, 17. Dönem, Cilt:8, Yasama Yılı:2, Birleşim:33, 4 Aralık 1984, s.735.

¹⁹⁴ Resmi Gazete 19 Aralık 1984, Sayı: 18610.

Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nca belirlenecek tarife esas alınarak Türkiye Elektrik Kurumu'na veya o bölgede faaliyette bulunan görevli şirkete satılacaktır. Kanun, Bakanlar Kurulu Kararı ile kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılacak veya yapılmış olan elektrik iletim, üretim, dağıtım tesislerinin işletme haklarının görevli şirketlere devredilmesine imkân tanımaktadır. Kanunda her ne kadar yap-işlet-devret tanımı yer almasa da elektrik enerjisi sektöründe yap-işlet-devret modelinin uygulanmasına yönelik ilk kanun olarak gösterilebilir.

Her ne kadar 3096 sayılı kanun ile özelleştirme amaçlanmış olsa da, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi'nin yorumuna göre yasa ile daha çok kamunun yetersiz kaldığı yatırımların özel sektör eliyle yapılması ve işletilmesi, daha çok 1990'lardan itibaren gerçekleşmeye başlayan serbestleşme ile kamunun tekelinde bulunan bu alana özel şirketlerin de girmesi sağlanarak bu durum özendirilmeye çalışılmıştır. Bunlar gerçekte imtiyaz uygulamaları şeklindedir. Elektrik enerjisinin üretimi ve dağıtımını özel şirketlerce devlet adına yapılmakta, devlet üretilen elektrik enerjisinin tamamını satınalma taahhüdü vermekte, aynı şekilde satılması dağıtım şirketlerince taahhüt edilen elektriğe devlet tedarik güvencesi verilmektedir. Yani 3096 sayılı yasa gereği yapılanlar tam olarak özelleştirme ve serbestleştirme değildir.¹⁹⁵

Türkiye Elektrik Kurumu eski Genel Müdürü Birkan Erdal'a göre bu Kanunun çıkarılması "*çok akıllıca bir karardır.*" Sanayicinin elektrik üretimine dair sıkıntıları ve engelleri bu kanun ile aşılmıştır. Otoprodüktör tarzı, Sümerbank gibi kurumlar için varken, kanun ile bu engeller esnetilerek özel şirketlere de kendi elektriğini kendi üreten santral yapma hakkı verilmiştir. Türkiye Elektrik Kurumu kaynaklarıyla devlet yatırımını yapmış, özel sektör de kendi elektriğini kendi üretmeye başlamıştır.¹⁹⁶

Turgut Özal, özelleştirme stratejisini ilk kez enerji alanında elektrik üzerinde uygulamıştır. 3096 sayılı kanun, sadece enerji alanında değil belli başlı sektörlerde

---

¹⁹⁵ DEK-TMK Çalışma Grupları, s.5-146.

¹⁹⁶ "TEK elinde kalması tekelcilik değildi aslında, hem gereği hem faydası vardır bunun, ama bu boş bir takıntı gibiydi devletin elinden gitmesin görüşü. Ama özel sektör eğer sen bana bu elektriği veremiyorsan ben üreteyim dedi ve kendi elektriğini kendi üretmeye başladı." TEK Eski Genel Müdürü Birkan ERDAL ile yapılan 19.03.2018 tarihli söyleşi. EK 18.

de geçerli yap-işlet-devret modelini içermektedir. 1984-2001 dönemi elektrik enerjisinin özel sektöre açılım dönemi olmuştur. Başka bir açıdan konuyu değerlendiren Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı eski Müsteşar Yardımcısı Tuncay Derman'a göre bu dönem kanunlara aykırılıkların ve kuralsızlıkların yaşandığı özel şirketlere ürettikleri elektrik enerjisine sınırsız alım garantisi verildiği iddia edilen ve kamuya satılan elektriğin aşırı yüksek fiyatlı olduğu bir dönemdir.¹⁹⁷ Yap-işlet-devret, yabancı sermaye çekmeye yönelik bir formüldür.¹⁹⁸ Mülkiyetin devlette kalarak, dönem sonunda tesislerin devrini öngören bir finansman modelidir. Modelin temel ilkeleri arasında dikkate alınmadan üretici şirket tarafından arz edilen ülke enerji ihtiyacının TEAŞ tarafından satın alınması ya da bedelinin ödenmesi yer almaktadır. Böylece yatırımcılar belli bir kâr karşılığında belirlenen bir tarife üzerinden enerji üreteceklerdir.¹⁹⁹ 3096 sayılı kanun, bu kanunun uygulanması görev ve yetkisini, özel sektör enerji projelerinin yönetimini doğrudan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na vermiştir. Konuyla ilgili olarak bakanlık bünyesindeki Enerji İşleri Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir.²⁰⁰

Elektrik santrallerinin Türkiye Elektrik Kurumu'na devredildiği 1970 yılından Türkiye Elektrik Kurumu tekelinin kaldırıldığı ve özel sektör şirketlerine enerji iletimi, üretimi, dağıtımını konusunda olanaklar sağlanan 1984 yılına kadar termik ve hidrolik elektrik üretim değerleri artış göstermiştir. Söz konusu yıllar arasında birçok termik ve hidrolik santral elektrik üretimine başlamıştır. 1970 yılı sonu itibariyle 1.509, 5 MW olan termik elektrik enerjisi üretimi 1983 yılı sonunda 3.695,8 MW'a ulaşmıştır. Hidrolik enerji 1970 yılı sonu itibariyle 725,4 MW iken 1983 yılı sonu itibariyle 3.239,3 MW'tır.²⁰¹ 1984 yılı belediyelerin elektrik üretiminde yer aldığı son yıldır. Türkiye Elektrik Üretim İletim Anonim Şirketi, ayrıcalıklı şirketler, kendi elektriğini kendi üretenler ve belediyeler tarafından yapılan elektrik enerjisi üretiminden 1985 yılı itibariyle belediyeler çekilmiştir. 1970 yılında belediyelerce üretilen elektrik 784,9 GWh iken 1984 yılında 3,3 GWh

¹⁹⁷ Tuncay Derman, *Enerjinin Rengi Enerji Sahnesinin Kapalı Gişe Oyunları*, Ankara, 2010, s.28.

¹⁹⁸ Cemal, *a.g.e.*, s.299.

¹⁹⁹ İhsan Kulalı, *Elektrik Sektöründe Özelleştirme ve Türkiye Uygulaması*, DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997, s.122.

²⁰⁰ *A.g.e.*, s.29.

²⁰¹ *Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016*, s.6.

seviyesine inmiştir.²⁰² 1980’li yıllarda bir diğer gelişme de yoğun elektrik üretim tesislerine karşılık iletim tesislerinin gereken düzeyde gerçekleştirilememiş olmasıdır. Bu durum da 1990’lı yılların başından itibaren doğudaki üretim tesislerinden Batıdaki yoğun tüketim merkezlerine enerji taşınmasında iletim sıkıntıları yaşanmasına sebep olmuştur.²⁰³ Elektrik iletim, üretim ve dağıtım aşamasında da enerji kaybı olmaktadır. Bunun sebepleri olarak üretim merkezleri ile tüketim merkezleri arasındaki mesafenin uzaklığı, santrallerin iç tüketimlerinin büyük olması sayılabilir.

Türkiye’de termik ve hidroelektrik santrallere ek olarak 1984 yılı itibariyle jeotermal ve rüzgâr santralleri de elektrik üretmeye başlamışlardır. Sadece kamuya ait olan elektrik enerjisi üretimi 1984 yılından sonra yürürlüğe giren kanunlarla özel sektöre de açılmıştır.²⁰⁴ 1984 yılında Türkiye elektrik kurulu gücünün termik ve hidrolik elektrik üretiminde yer alan kuruluşlar itibariyle durum şöyledir: Türkiye Elektrik Kurumu termik % 84.96 ve hidrolik % 94.04, kendi elektriğini üreten şirketler termik % 3.83 ve hidrolik % 0.3 ile imtiyazlı şirketler içerisinde yer alan Çukurova (termik ve hidrolik), Kepez (termik), Bünyan (hidrolik) olarak termik % 11.21 ve hidrolik % 5.6 olarak gerçekleşmiştir.²⁰⁵

1985 yılına kadar elektrik enerjisi üretiminde taşkömürü, linyit, fuel-oil, motorin kullanılmaktayken 1985 yılında doğalgaz da termik elektrik enerji kaynakları arasına girmiştir.²⁰⁶

Özelleştirme uygulamalarında karşılaşılan sorunların aşılmasına yönelik düzenlemeler, 1986 tarihli 3291 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Özelleştirme, ilk defa ve ilk kez kapsamlı bir şekilde bu Kanunda ele alınmıştır. Türkiye Elektrik Kurumu’na ait teşebbüslerin mevcut veya yeniden yapılandırılması sonucunda özelleştirilmesi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın verdiği öneri ve Bakanlar Kurulu kararıyla mümkün olacaktır. Kurum’a ait müessese, işletme, bağlı ortaklık,

---

²⁰² **A.g.e.**, s.67.

²⁰³ Yücel, **Yüksek Gerilimli Yıllar (70’li Yıllar)**, s.59-60.

²⁰⁴ Dolun, **a.g.e.**, s.18.

²⁰⁵ **1983-1984 Elektrik İstatistikleri Yıllığı**, TEK, Ankara, 1985, s.4.

²⁰⁶ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.63-64.

işletme birimleri ile iştiraklerinin mevcut olan ve yeniden yapılandırılmasının ardından özelleştirilmesi önerisini Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yapacak ve Yüksek Planlama Kurulu tarafından karar verilecektir.²⁰⁷

2. İmtiyazlı Şirketler, Görevli Şirketler ve İlk Özelleştirme Deneyimleri

a) Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı

İmtiyazlı elektrik işletmeciliği örneklerinden biri olan ve 1953 yılında kurulan Ege Elektrik Türk Anonim Ortaklığı'nın % 49'u kamu teşebbüsüne, % 51'i özel sektöre ait olan taahhütlerini yerine getirmemesinde, ödenecek meblâğın 44.000.000'dan 104.000.000 liraya çıkmasının ve Türkiye Elektrik Kurumu kanunu tasarısında enerji işletmelerinin tek bir elden idaresinin öngörülmüş olması etkili görülmektedir. Ege Elektrik TAO'nun Demirköprü HES'den enerji üretimi DSİ ve İzmir ile Manisa illerindeki toptancı müşterilere nakli ve satışı Etibank tarafından yapılmakta olduğundan bu iki kuruluşun yapmakta olduğu işlerin bir kısmını yapması ile Ege Elektrik TAO gibi üçüncü bir kuruluşun gereği kalmamıştır.²⁰⁸ Ege Elektrik tarafından DSİ Genel Müdürlüğü'ne ödenmiş bulunan 10.750.000 lira DSİ tarafından adı geçen şirkete geri verilmiştir.²⁰⁹ Şirket, 1971 yılında tasfiye edilmiştir.²¹⁰

Elektrik dağıtımı, 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun'a göre görevlendirilen özel şirketlere verilmiştir. Bu şirketler

²⁰⁷ Kanun, yedi farklı kanunda değişiklik içermektedir. "1211 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, 3182 Sayılı Bankalar Kanunu, 2983 Sayılı Tasarrufların Teşviki ve kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu, 7/11/1985 tarihli ve 3238 Sayılı Kanun, 2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması ve 1177 Sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanununun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun". **Resmi Gazete** 3 Haziran 1986, Sayı:19139.

²⁰⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 2. Dönem, Toplantı:3, s.681. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, Sayı:71/560-3827.

²⁰⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, 2. Dönem, Cilt:35, Toplantı:4, Birleşim:67, 21.03.1969, s.163, 167.

²¹⁰ Sarısoy, **a.g.t.**, s.176.

Kayseri ve Cıvırı Elektrik A.Ş., Çukurova Elektrik A.Ş., Aktaş Elektrik A.Ş. ve Kepez Elektrik A.Ş.dir.

b) Kayseri ve Cıvırı Elektrik Türk Anonim Şirketi

Kayseri ve Cıvırı Elektrik Türk A.Ş.nin elektrik iletim, üretim, dağıtımının imtiyaz süresi 50 yıl olduğu için 1312 sayılı kanuna istinaden şirket, 1 Kasım 1982 tarihinde, o güne kadar yapılan tüm tesisler bedelsiz olarak Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilmiştir. 3096 sayılı kanuna göre şirket, Bakanlığa görevli şirket²¹¹ olmak üzere başvuru yapmış ve talepleri uygun görülmüştür. Şirkete, Bakanlar Kurulu'nun 27 Kasım 1988 tarih ve 88/13492 sayılı kararıyla gerekli izin verilmiştir. 12 Ocak 1989 tarihinde Bakanlık ile Şirket arasında Görev Verme Sözleşmesi imzalanmış, 8 Ocak 1990 tarihinde Türkiye Elektrik Kurumu ile şirket arasında İşletme Hakkı Devir Sözleşmesi, 9 Şubat 1990 tarihinde Enerji Satış Anlaşması imzalanarak²¹² 1 Mart 1990 tarihinde işletme hakkı Şirkete verilmiştir. Şirket günümüzde faaliyetlerini devam ettirmektedir.

c) Çukurova Elektrik Anonim Şirketi

Elektrik işletmeciliğinde oldukça kâr elde eden ÇEAŞ, Mersin Fuel-Oil ve Kadıncık HES'i İskenderun Demir Çelik tesislerine elektrik satmak amacıyla kurmaya karar vermiş, gerekli finansman için Dünya Bankası'ndan kredi sağlamıştır. Ancak, Temmuz 1970'te 1312 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu yasası kabul edilince elektriğin üretim ve iletimi 1970 yılında resmen Türkiye Elektrik Kurumu'na

---

²¹¹ "Görevli şirket, TEK'in dışında elektrik işlerini yürütmek için dağıtım hizmeti görevi yapan şirketlerdir. Sonradan bölge bölge özel şirketlere verildi. Ankara, İstanbul, İzmir ve doğu illeri grup halinde verildi. TEK'in dışında özel sektör imtiyaz olarak yapıyordu. Osmanlı döneminden itibaren. İmtiyaz olunca devletin kontrolü gerekiyordu. Bundan vazgeçmek için imtiyaz kaldırıldı, görevli şirket denmeye başlandı." TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

²¹² Kulalı, **a.g.e.**, s.134-135.

verilmiştir.²¹³ Türkiye Elektrik Kurumu'nun ortağı bulunduğu ÇEAŞ'ın 175 milyon L'dan 325 milyon L'ya çıkarılan sermayesinin % 20 primli olarak artırılan 150 milyon L'lık kısmına, adı geçen kurumun iştirak payı olan % 33 oranına kadar bir payla katılmasına ve % 20 primin ödenmesine izin verilmesi 12 Kasım 1974 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca karar verilmiştir.²¹⁴ 1312 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Kanunu'nun 26'ncı maddesine eklenen d) bendine göre ÇEAŞ ve Kepez Elektrik A.Ş.leri elektrik üretim tesisi kurma hakkına kavuşmuşlardır.²¹⁵ Ancak, 3096 sayılı yasanın kabul edilmesiyle 2705 sayılı yasanın olanakları kullanılamamıştır. 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtım ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun ile ÇEAŞ, 30 Eylül 1985'te Bakanlığa başvurarak görevli şirket olma talebinde bulunmuş, 26 Eylül 1988 tarihli Bakanlar Kurulu'nun 88/13314 sayılı kararı ile ÇEAŞ'a 70 yıl süreyle elektrik iletim, üretim, dağıtım ve ticareti görevi verilmiştir. Bakanlık, Şirket ile 19 Ekim 1988 tarihinde imzaladığı Görevlendirme Sözleşmesi'ne rağmen sözleşme yürürlük kazanamamıştır. Çünkü TEDAŞ'ın sahip olduğu dağıtım tesisleri İşletme Hakkı Devir Sözleşmesi ile imzalanamamıştır. Sermayesinde kamu payının % 33 olduğu ÇEAŞ'ın kuruluş sermayesinin % 11.25'i 1993'te Uzan Grubu'na Kamu Ortaklığı İdaresince satılmıştır. Ancak, şirketin imtiyaz sözleşmesine aykırı olarak elektrikten elde ettiği gelirleri grubun diğer faaliyetlerine aktardığı ortaya çıkmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu'nca yapılan soruşturmanın raporunda şirketin 3096 sayılı yasa hükümlerine uymadığı, sözleşmede geçen ve yapımı öngörülen yatırımların zamanında yapılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, sözleşme gereği Şirketin, elektrik hizmeti dışında başka bir faaliyette bulunmaması gerekirken telekomünikasyon hizmeti ile uğraşan şirkette hisse sahibi olduğu, Şirket aleyhine açılan davaların varlığı nedeniyle Şirket ile imzalanan sözleşmenin iptal edilmesi gerektiği belirtilmiştir.²¹⁶

---

²¹³ Gültekin Türkoğlu, "Çukurova Elektrik Türk A.Ş.", **Elektrik Mühendisliği Dergisi: 327** (Eylül 2003), s.63.

²¹⁴ **BCA**, 30..18.1.2/ 321.68..19.

²¹⁵ "Tüzel kişiliği haiz Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile ticari şirketlere müstakil olarak veya Türkiye Elektrik Kurumu'nun iştiraki ile elektrik üretimi yapma müsaadesi, Devlet Planlama Teşkilatı'nın olumlu görüşü alınarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca verilebilir." **Resmi Gazete** 11 Eylül 1982, Sayı:17809, Kanun No:2705.

²¹⁶ **Özelleştirmenin Maskesi Düştü İstanbul Anadolu Yakası 1990-2002**, s.128.

d) Aktaş Elektrik Ticaret Anonim Şirketi

21.12.1987-9.11.1989 tarihleri arasında görev yapan II. Turgut Özal Hükümeti'nde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olan Fahrettin Kurt, İstanbul Boğaziçi Elektrik Dağıtım Müessesesi'ndeki dağıtım hizmetlerini özelleştirme amacıyla Aktaş'a devrinin 18610 sayılı ve 19 Aralık 1984 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 3096 sayılı kanuna göre verildiğini belirtmiştir. Görevin verilmesi, işletme hakkının devri, görev süresinin tespiti hususunda anılan kanun gereği Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. 24 Ağustos 1989 tarihli Bakanlar Kurulu'nun 89/14393 sayılı kararı ile Anadolu Yakası-İstanbul'da 30 yıl süre ile elektrik iletimi, üretimi, ticareti ve dağıtımını yapma görevi Aktaş Elektrik Ticaret A.Ş. ye verilmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Aktaş 24 Kasım 1989 tarihinde Görev Verme Sözleşmesi imzalamıştır. Türkiye Elektrik Kurumu ile Aktaş arasında 30 Mart 1990 tarihinde İşletme Hakkı Devir Sözleşmesi ve 1 Temmuz 1990 tarihinde Enerji Satış Anlaşması düzenlenmiştir. Boğaziçi Elektrik Dağıtım Müessesesi'ne ait dağıtım tesislerinin Aktaş'a fiili devri 1 Eylül 1990'dır. Tüm Türkiye'de sayısı 21 olan Elektrik Dağıtım Müesseseleri 1990 yılında her ilde bir Elektrik Dağıtım Müessesesi olacak şekilde yeniden kurulmuş ve bunun hizmet gereği yapıldığı ifade edilmiştir.²¹⁷

29 Mayıs 1990 tarihinde Elektrik Mühendisleri Odası, Aktaş ve Türkiye Elektrik Kurumu arasında imzalanan sözleşmelerin iptaline ilişkin Ankara 5. İdare Mahkemesi'ne başvurmuştur. Gerekçe olarak devri yapılacak işyerleri ve birimlerin yetkili kurum olan Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu tarafından belirlenmediği, ihale açılmadan, gazete ilanı ile duyuru yapılmadan, başka şirketlerin katılımı sağlanmadan ve çalışanların hakları korunmadan yapılan işlemleri göstermiştir.²¹⁸

Şirket, henüz bir aylıkken Anadolu Yakası'nda elektrik kesintileri 10-15 saati bulmaya başlamıştır. Elektriğe her ay yapılan zamlar, elektrik abonelerinden tahsis edilen 3 aylık faturaların en son okunan ayın elektrik fiyatına göre alınması Aktaş'ın

---

²¹⁷ Ankara Milletvekili İbrahim Tez'in TEK İstanbul Müessesesinin özel bir şirkete devrine ilişkin sorusu ve ETKB Fahrettin Kurt'un yazılı cevabı. **TBMM Tutanak Dergisi**, 18. Dönem, Cilt:49, Yasama Yılı:4, Birleşim:14, 2 Ekim 1990, s.106-108.

²¹⁸ **Özelleştirmenin Maskesi Düştü İstanbul Anadolu Yakası 1990-2002**, s.21.

yarattığı sorunlar arasındadır.²¹⁹ Şirketin yükümlülüklerini yerine getirmediği, ödemelerini yapmadığı veya geciktirdiği, tüketicilere fiyat tarifelerinin ve sabit ücretlerin yüksek uygulanması, haksız sayaç kiralari, ani voltaj düşüklükleri, verilen hizmetin kalitesizliği, bir günlük faturaların düzenlenmesi gibi birçok sorun gündeme gelmiştir. Türkiye Elektrik Kurumu ile Aktaş'ın imzaladığı işletme hakkı devir sözleşmesi, 29 Nisan 1993 tarihinde Danıştay kararıyla iptal edilmiştir. Danıştay elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticareti faaliyetleri toplamını kamu hizmeti olarak görmüş, sözleşmedeki tüm unsurları da kamu hizmeti imtiyaz sözleşmesi niteliğinde saptamıştır. Ancak Bakanlar Kurulu Şirketin faaliyetini sürdürmesine izin vermiştir.²²⁰

Aktaş ile Bakanlık arasında, Aktaş'ın olumsuzluklarının bilinmesine ve hakkındaki tüm şikâyetlere rağmen yargı kararı ile yönetimine el konulduğu halde üç kez sözleşme imzalanmıştır.²²¹ Aktaş'ta işçilerin işten atılması, deneyimli işçiler yerine asgari ücrete tabi personel çalıştırılması, işçilerin özelleştirmeye karşı olmaları, işçileri örgütsüz bırakması, elde ettiği paradan ek gelirler sağlaması, şirketin aşırı kâr uygulamaları sebebiyle yaptığı usulsüzlükler, şirketin Türkiye Elektrik Kurumu'na olan borçlarının birikmiş olması hep göz önündeki, bilinen sorunlar arasında gösterilmiştir. Şirket, yatırımlarının bir kısmını tüketicilere yaptırmış ve kendi harcamaları gibi göstermiştir. Bir kısmını da kendi yan şirketlerine havale ederek kazanç sağlamıştır.²²²

e) Kepez ve Antalya Havalisi Elektrik Santralleri Türk Anonim Şirketi

Kepez ve Antalya Havalisi Türk Elektrik A.Ş.nin Etibank'a ait % 85.52 nispetindeki hissesinin % 50 nispetinin altına düşürülmesi maksadıyla ve nominal değerden fazla bir değer üzerinden kısmen özel sektöre devri Etibank Yönetim

---

²¹⁹ A.g.e., s.29, 31.

²²⁰ A.g.e., s.153.

²²¹TEK'in ikiye ayrılmasından sonra önce 5 Nisan 1995'te TEDAŞ ile İşletme Hakkı Devir Sözleşmesi, 4 Ekim 1995'te TEAŞ ile Enerji Satış Anlaşması ve 2 Aralık 1997'de Bakanlık, Aktaş ile imtiyaz sözleşmesi imzalamıştır. A.g.e., s.145.

²²² A.g.e., s.130.

Kurulu'nun 15 Kasım 1967 tarih ve 2515/9 sayılı kararına dayanan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 14 Mart 1968 tarih ve 02-4071/264 sayılı yazısı üzerine, 440 sayılı kanunun dördüncü maddesine göre Bakanlar Kurulu'nca 18 Mart 1968 tarihinde kararlaştırılmıştır.²²³ Dağıtım şirketlerinin öncülerinden olan Kepez, kuruluşundan 1993 yılına kadar Antalya bölgesinin ihtiyacı olan elektriğin teminini başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. Ancak Uzan Grubu'na geçince ÇEAŞ gibi Kepez'de de sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Kepez, 1993 yılından itibaren hiçbir yatırım yapmamıştır. Hizmet alanında ihtiyaçlar karşılanamaz olmuş, sık sık arızalar yaşanır olmuştur.²²⁴ Bakanlar Kurulu, ÇEAŞ'ın sözleşmesinin fesih gerekçelerinin aynısını Kepez Elektrik A.Ş.nde de gerekçe göstererek 2003 yılında sözleşmeyi feshetmiştir. Aktaş, ÇEAŞ, Kepez ve Kayseri özel elektrik şirketleridir. Bu şirketlere (Kayseri hariç) deneyimli işçileri işten çıkararak yerine asgari ücretli deneyimsiz ve hatta taşeron işçi almak, işçileri örgütsüz çalıştırmak, daha az ödeme yapıp daha çok kazanmak, elde ettiği paradan ek gelirler sağlamak, daha çok kâr elde etmek, Türkiye Elektrik Kurumu'na aşırı borçlu duruma gelmek, sözleşmedeki maddelere uymamak gibi birçok sebeple el konulmuştur.

G. Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Elektrik Sektörü

Bu başlık altında Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer alan elektrik sektöründeki gelişmeler incelenecektir.

1. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1985-1989)

Plan, Turgut Özal Hükümeti döneminde 1984 yılı Geçiş Programı'nın hazırlanıp yürürlüğe konmasından sonra 1985-1989 yıllarını kapsayacak şekilde

---

²²³ BCA, 30..18.1.2/217.20..11.

²²⁴ "ÇEAŞ, KEPEZ ve Son Yirmi Yıllık Enerji Politikalarının İflası", Yönetim Kurulu Basın Açıklaması, **Elektrik Mühendisleri Odası** (12 Haziran 2003).

hazırlanmıştır.²²⁵ 1984 Geçiş Dönemi sonunda uygulamaya konulan Planda büyüme hızı hedefi % 6.3 gerçekleşme ise % 4.5 olmuştur.²²⁶ Plan döneminde Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürlük binası tamamlanmıştır. 1973 yılı yatırım programına Genel Müdürlük binası için ödenek konmuştur. 156.000 m²'lik arsa Türk Silahlı Kuvvetleri'nden satın alınmıştır. 1977 senesinde temeli atılan bina, 1986 yılının Ekim ayında tamamlanmıştır.²²⁷ Böylece Türkiye Elektrik Kurumu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın da içinde bulunduğu bugünkü binasına taşınmıştır.

Özal Hükümeti, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde sanayileşmeyi özel sektörün kararlarına bırakarak, kamu kesimini enerji, haberleşme, otoyol ve konut gibi altyapı yatırımlarına yöneltmiştir. Ancak yüksek kredi faizleri sebebiyle sanayileşmede istenilen hedefe ulaşamamıştır.²²⁸

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde en önemli problem üretimin yetersizliği ve dışa bağımlılığın yüksek olmasının ekonomik büyüme hedefini olumsuz etkilemesidir.²²⁹ Bu nedenle, enerji sektörünün bütün olarak ekonomik büyüme hedeflerini destekleyici yapıya kavuşması hedeflenmiştir. Bunun için enerji alanındaki yatırımların artırılması, özel sermayeye daha çok yer verilmesi, üretimin artırılmasında ucuz, güvenilir, yerli kaynaklara ağırlık verilmesi planlanmıştır.

Beşinci Plan döneminde amaçlanan kömür, ham petrol ve doğalgaz yatırımlarına ağırlık verilmesi ve yatırımlarda gecikmelerin önlenmesidir.²³⁰ Elektrik üretiminde, tarım ve sanayide jeotermal enerjinin kullanımının teşvik edileceği belirtilmiştir. Milli kaynaklardan nükleer enerji tesislerinin ihtiyacı olanların karşılanması hammadde aramalarının artırılacağı, var olan rezervlerin nitelikleriyle beraber potansiyellerinin de tespit edileceği ifade edilmiştir. Enerji, yüksek fiyatlı ve yeterince miktarda olmadığı için zorunlu olmadıkça demir dışı metaller sanayinde yoğun enerji gerektiren yatırımlara girilmeyecektir. Enerji açığında ilk

---

²²⁵ Tokgöz, **a.g.e.**, s.211.

²²⁶ Karluk, **a.g.e.**, s.65.

²²⁷ Yücel, **Yüksek Gerilimli Yıllar (70'li Yıllar)**, s.156, 158.

²²⁸ Tokgöz, **a.g.e.**, s.215-216.

²²⁹ Alper Yılmaz, **Türkiye'de Sektörel Enerji Tüketimini Etkileyen Faktörler ve Alternatif Enerji Politikaları**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Aydın, 2012, s.126.

²³⁰ **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989**, DPT, s.60.

değerlendirilecek kaynak olarak linyitin büyük oranda santrallerde kullanılması planlanmaktadır. Hidrolik enerji ise orta ve uzun dönemde yararlanılması en yüksek düzeyde tutulacak bir kaynak olarak gösterilmiştir.²³¹

1980'li yıllarda özelleştirmelere kolaylık sağlayacak kanunlar yürürlüğe girmeye başlamıştır. 3291 sayılı ve 28 Mayıs 1986 tarihli KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun'da özelleştirme kapsamına alınan kamu kurumları ve bunun uygulamalarına ilişkin esaslar belirlenmiştir. Böylece 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede bahse konu olan tamamen devlete ait KİT'lerin özelleştirilmesi konusunda Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Yüksek Planlama Kurulu, KİT'lerin işletme birimleri, bağlı ortaklık, müessese, işletmeleri ile iştiraklerindeki payların özelleştirilmesinde yetkili kılınmıştır. Özelleştirme programının yürütülmesinde 1986 tarihli 2983 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi görevlendirilmiştir. Özelleştirmeler, sınai ve ticari alanda yer alan devletin ekonomideki rolünün azaltılmasını amaçlamaktadır. Bu nedenle, özelleştirmeler rekabete dayalı bir piyasa ekonomisinin oluşturulmasını sağlayacak, devletin üstlendiği KİT finansman yükü azaltılacak, sermaye piyasası geliştirilecek, atıl durumdaki tasarruflar ekonomiye kazandırılacak ve elde edilecek kaynaklar altyapı yatırımlarına aktarılacaktır.²³²

13.12.1983-21.12.1987 tarihleri arasında görev yapan I. Özal Hükümetine ait programda enerji ve maden konularında gelişme için fertlere ve fertlerin meydana getireceği kuruluşlara, devletin belirleyeceği şartlara göre yatırım ve işletme hakkı verileceği ifade edilmiştir. Yabancı sermaye yatırımlarının teşviki için gerekli ortamın sağlanacağı, enerji, kara ve demiryolu, sulama, yurt içi ve yurt dışı haberleşme, liman, kara, deniz, hava ulaştırması gibi temel alt yapı yatırımlarının devletin asli görevleri arasında olduğu belirtilmiştir. Öncelik kömür, petrol ve hidrolik olmak üzere nükleer, doğalgaz, jeotermal, güneş gibi bütün enerji kaynaklarından en iyi ve hızlı şekilde faydalanmayı sağlayacak tesislerin kurulacağı

---

²³¹ A.g.e., s.61, 68, 103.

²³² Resmi Gazete 3 Haziran 1986, Sayı: 19139. www.oib.gov.tr (Erişim Tarihi 06.08.2015).

ifade edilmiştir. Sosyal ve iktisadi faydaları yönünden Güneydoğu Anadolu Projesi'nin kısa zamanda tamamlanmasının milli bir görev olduğu belirtilmiştir.²³³

1980 yılında Türkiye'nin nüfusu 44 milyon 737 bin idi. Türkiye elektrik kurulu gücü 5.118,7 MW'a ulaşmıştı. Kişi başına düşen brüt üretim 520 kWh, net tüketim miktarı 456 kWh'ti.²³⁴ 1980 yılı itibariyle ulusal üretim içerisinde yer alan termik üretim 2.987,9 MW, hidrolik üretim 2.130,8 MW'tır.²³⁵ Bulgaristan'dan 750,3 GWh ve SSCB'den 590,9 GWh elektrik enerjisi ithal edilmiştir. Bulgaristan'dan ithal edilen elektrik enerjisi yıllar itibariyle sürekli artmış ve 1985 yılında 1.476,9 GWh'e ulaşmıştır. SSCB'den ithal edilen elektrik enerjisi 1985 yılına kadar özellikle 1981 ve 1983 yıllarında artış, 1982, 1984 ve 1985 yıllarında azalış göstererek 1985 yılında 665,5 GWh olmuştur.²³⁶ Türkiye elektrik sisteminin yetersizliğini giderebilmek için Bulgaristan'dan ithal edilen elektrik enerjisi miktarı, 1985 yılı sonunda Trakya Hamitabat'ta doğalgazla üretim yapan santralin faaliyete geçmesi, bölgedeki iletim sisteminin takviyesi ve Anadolu ile sistem irtibatının tamamlanması sonucunda teknik bir zorunluluk olmaktan çıkmıştır.²³⁷ 1986 yılında Bulgaristan'dan ithal edilen elektrik enerjisi 58,4 GWh'e düşmüş, 1987, 1988, 1989 yıllarında hiç ithalat yapılmamıştır. SSCB'den ise en son 1990 yılında 53,5 GWh elektrik enerjisi ithal edilmiş, aynı yıl ilk kez Gürcistan'dan elektrik enerjisi ithalatı başlamıştır. Ayrıca, Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk ve Gürcistan'a toplam 906,8 GWh elektrik enerjisi ihracatı yapılmıştır.²³⁸ 1984 yılı itibariyle termik ve hidrolik elektrik üretiminin yanı sıra Türkiye jeotermal enerjiden faydalanarak elektrik enerjisi üretmeye başlamıştır. 1984'te bu miktar 22,1 GWh iken, 1985 yılı hariç 1988'e kadar sürekli artmıştır. 1990'da 80,1 GWh olmuştur.²³⁹

21.12.1987-09.11.1989 tarihleri arasında görev yapan II. Özal Hükümeti programında I. Özal hükümetinde gerçekleştirilenlere yer verilmiş, elektrik enerjisi

---

²³³ **Hükümetler ve Programları (1980-1987)**, s.47-48.

²³⁴ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.54.

²³⁵ **A.g.e.**, s.7.

²³⁶ **A.g.e.**, s.79.

²³⁷ Yücel, **Yüksek Gerilimli Yıllar (70'li Yıllar)**, s.82, 83.

²³⁸ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.80.

²³⁹ **A.g.e.**, s.64.

üretimi ve ihracatı üzerine değerlendirme yapılmıştır. Dünyada ilk defa olarak Türkiye’de alt yapı projelerinde yap-işlet-devret modeli’nin geliştirildiği ve uygulamaya konduğu ifade edilmiştir. Şehirlerin havasını daha temiz tutmak ve enerji santrallerinde kullanılmak üzere kaliteli ve yüksek kalorili doğalgazdan büyük ölçüde yararlanmak arzu edilmiş bu amaçla başta İstanbul, Bursa, İzmit, Ankara, Eskişehir, Kayseri, Konya ile Balıkesir, İzmir, Manisa olmak üzere çok sayıda şehre gaz götürüleceğinden bahsedilmiştir.²⁴⁰

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde DSİ tarafından 1984’te Oymapınar-Antalya, Aslantaş-Adana, 1987’de Karakaya-Diyarbakır, 1988’de Altinkaya-Samsun, Köklüce-Tokat, 1989’da Kapulukaya-Kırıkkale HES kurulmuştur. Türkiye Elektrik Kurumu tarafından linyitle çalışan Afşin-Elbistan, Yeniköy, Çayırhan, Kangal, doğalgazla çalışan Hamitabat, Ambarlı ve taşkömürüyle çalışan Y.Çatalağzı santralleri inşa edilmiştir.²⁴¹

2. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1989-1994)

Turgut Özal, 31 Ekim 1989 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından sekizinci Cumhurbaşkanı seçilmiştir.²⁴² Plan’ın uygulamaya konması Başbakan olarak atanan Yıldırım Akbulut tarafından 09.11.1989’de kurulan hükümet döneminde gerçekleştirilmiştir.²⁴³ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda temel amaç ülkedeki tüm kesimlere zamanında, kesintisiz, ucuz ve kaliteli enerjinin sağlanmasıdır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde büyüme hedefi ilk iki Plan’da olduğu gibi % 7 olarak belirlenmiş, ancak % 3.5 olarak gerçekleşmiştir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemindeki büyüme oranından sonraki en düşük büyüme oranıdır. Bu olumsuz gelişmede 1994 yılındaki küçülmenin rolü vardır. Bunun nedeni 5 Nisan İstikrar Programı’dır.²⁴⁴

²⁴⁰ **Hükümetler ve Programları (1980-1987)**, s.73, 75, 88-89.

²⁴¹ Erol, **a.g.t.**, s.108.

²⁴² www.tecb.gov.tr (Erişim Tarihi 27.02.2018)

²⁴³ Tokgöz, **a.g.e.**, s.224.

²⁴⁴ Karluk, **a.g.e.**, s.65.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda başta hidrolik kaynak olmak üzere, ekonomik olmak kaydıyla yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji arzına daha büyük oranlarda katkı sağlanacağı öngörülmüştür. Güvenilir bir arz yapısı oluşturularak, enerji alanındaki Avrupa Birliği politika ve hedefleri de dikkate alınarak, enerji arzında kaynak çeşitlendirilmesine gidilmesi, ham petrole bağımlılığın azaltılması ve enerjinin verimli kullanılması amacıyla gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Doğalgaz kullanımının planlı bir şekilde yaygınlaştırılacağı ifade edilmiştir. Elektrik santralleri kapasite kullanım oranlarının artırılması için gerekli tedbirler alınacak, bu çerçevede yabancı ülkelerle elektrik bağlantısına girilmesi ve elektrik alışverişinin artırılması sağlanacaktır.²⁴⁵ Plan döneminde Türkiye, Azerbaycan'dan sadece 1993 ve 1996 yıllarında elektrik enerjisi ithal etmiştir. 1993 yılında Gürcistan'dan elektrik enerjisi ithalat oranını iyice düşürmüştür. 1994 yılında toplam ithalat 31,4 GWh seviyesindedir. 1994'te toplamda 78.321,7 GWh olan elektrik üretiminde termik başta olmak üzere hidrolik, jeotermal ve rüzgâr kaynaklı enerjiden yararlanılmaktadır. Aynı yıl Gürcistan, Azerbaycan ve ilk kez Irak'a toplamda 570,1 GWh elektrik enerjisi ihraç edilmiştir.²⁴⁶ 1994 yılında Türkiye elektrik kurulu gücü 20.859,8 MW olmuştur.²⁴⁷ Plan dönemi içinde, 1991 yılında Çatalağzı Termik Santrali-Zonguldak, Ambarlı Doğalgaz Santrali-İstanbul, Derbent HES-Samsun, 1992 yılı itibariyle Atatürk Barajı ve HES-Şanlıurfa, Menzelet HES-Kahramanmaraş, 1993 yılında Koçköprü HES-Van (İHD), 1994 Gezende HES-İçel, Çolakoğlu TES-İzmit (otoprodüktör) santralleri işletmeye açılmıştır.²⁴⁸ Bunların içinde en önemlisi 2.400 MW'lık kurulu güce sahip olan Atatürk Barajı'dır.

Plan döneminde nükleer enerjinin uzun dönemde enerji sektöründeki önemine değinilmiş, bu konuda çalışmalara başlanacağı belirtilmiştir. Elektrik iletim, üretim ve dağıtımında, maliyetleri düşürecek tedbirlerin alınması, enerji tasarrufuna yönelik projelerin desteklenmesi ve teşvik edilmesi öngörülmüştür. Bütün sektör faaliyetlerinde enerji ve çevre dengesinin korunmasına özel önem verileceği ifade

---

²⁴⁵ **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994**, DPT, s.351.

²⁴⁶ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.80, 83.

²⁴⁷ **A.g.e.**, s.6.

²⁴⁸ **Sistem İşletme Faaliyetleri Raporu 2017**, TEİAŞ, s.161-167.

edilmiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda elektrik sektöründe özel kesime yer verilmesi sağlanarak, özel kesim payını artırıcı girişimler ve yaklaşımların destekleneceği belirtilmiştir. Elektrik üretimi ve dağıtımında özel kesim ile kamunun birlikte faaliyette bulunacağı bir yapılanma içine girilmesi öngörülmüştür.²⁴⁹

1991 yılında Cumhurbaşkanı Turgut Özal İstanbul'da düzenlenen Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri adlı uluslararası sempozyumda devletin KİT'lerden bir an önce kurtulması gerektiğini, bu kurumların rehabilite edilerek, özel kuruluş yapılarak daha sonra özelleştirilmesinin yanlış olacağını, bir an önce satılması gerektiğini dile getirmiştir. KİT'lerin rekabet imkânının kalmadığını, masraflarının çok olduğunu, yatırımlarının azaldığını ve devlete yük olduğunu belirtmiştir. KİT'lerin ayakta kalması için verilecek paranın sosyal adaletsizliğe neden olacağı bunun yerine küçük sanayi sitelerinin teşvik edilerek, daha dinamik, daha çok üretken ve daha yaratıcı kuruluşlar meydana getirileceğini ifade etmiştir. Bunların yapılmaması halinde devletteki açığın devam edeceğini, enflasyonu indirmenin de mümkün olmayacağını belirtmiştir.²⁵⁰ Özal'a göre kalkınma için gerekli unsurlar ihracat ve görünmeyen kalem gelirleridir. Kaynaklar ise vatandaş tasarrufları, dış sermaye ve dış borçlanmadır. Bunlar kısa sürede geri dönüşümü olacak şekilde ihracatı artıracaksa, akıllı borçlanma yolu olarak tanımlanmıştır.²⁵¹

Göreve gelen ANAP Hükümeti programları benzer amaçları içermektedir. 23.06.1991-20.11.1991 tarihleri arasında görev alan I. Mesut Yılmaz Hükümeti programında yerli petrol aramalarına daha büyük kaynak ayrılacağı, elektrik enerjisi üretiminin artırılarak, maliyeti düşürücü tedbirlerin alınacağı ve özelleştirme çalışmalarına hız verileceği belirtilmiştir.²⁵²

Anavatan Partisi, çıkardığı kanunlarla ekonomideki kısıtlamaları kaldırmış, ekonominin kendi kanunlarını işletmiş, serbest pazar ekonomisini yürürlüğe koymuş, ithalat ve kambiyo sistemi serbest hale getirilmiş, sermaye piyasası oluşturulmuş,

---

²⁴⁹ **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994**, s.351.

²⁵⁰ **Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1992, s.25-26.

²⁵¹ **Genel Ekonomi Sorunları, Turgut Özal'ın Görüşleri**, Anavatan Partisi, 1983, s.4.

²⁵² **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (9 Kasım 1989-30 Ekim 1995)**, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.VIII, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.6435.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuş, Türk Lirası konvertibl hale getirilmiş, modern bankacılık sistemi kurulmuş, her köye elektrik, telefon ulaştırılmış, çok sayıda baraj yapılmış, Güneydoğu Anadolu Projesi için çok büyük kaynak ayrılmış, Atatürk Barajı kısa zamanda tamamlanmıştır. Ayrıca, özel sektörün teşvik edilmesiyle döviz rezervleri artmıştır.²⁵³ Özal'a göre devlet ekonomiden bütünüyle elini ayağını çekmeli, sadece asli görevleri olan içte ve dışta güvenliği sağlamalı, KİT'ler hızla özelleştirilmeliydi.²⁵⁴ Zarar eden şirketlere devletin para vermesi, Özal tarafından suç olarak kabul edilmekteydi. Bu para zarar eden şirketlere ödendiği takdirde yatırımlar daha az olacak, çok daha az insana iş imkânı bulunacaktır.²⁵⁵ Özal tarafından Türkiye'de elektrik, sigara gibi sektörlerin tekel durumunda olduğu, Türk sanayine geçmişte birçok alanda ithal ikameci prensibi adı altında korumacılık getirildiği ve suni tekeller yaratıldığı, bu kurumların rekabet edemez hale geldiği ifade edilmiştir.²⁵⁶ Özal, planlamada devletin en ufak detaylara kadar müdahale etmesini ekonominin verimliliği açısından zararlı görmektedir. Doğu Bloğu ülkelerinin bile katı planlamadan uzaklaşıp, özel müteşebbise daha fazla önem vermeye başladıklarını, sosyal ve iktisadi gelişmenin ahenkli, süratli, verimli olması, kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesi için makro seviyede planlamayı önemli gördüklerini belirtmiştir.²⁵⁷

Anavatan Partisi'nin 20 Ekim 1991'de erken genel seçime gitme kararı alması sonucunda yapılan seçimlerden Doğru Yol Partisi (DYP) birinci parti olarak çıkmıştır. DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Demirel üçüncü parti durumunda olan Erdal İnönü'nün partisi Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) ile koalisyon hükümeti kurmuştur.²⁵⁸ 21.11.1991-25.06.1993 tarihleri arasında görev yapan VII. Demirel Hükümeti programında Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerine paralel görüşler yer almıştır. Yabancı sermayenin açık, yapıcı ve teşvik edici

---

²⁵³ Güner, **a.g.e.**, s.177.

²⁵⁴ **A.g.e.**, s.243.

²⁵⁵ **Genel Ekonomi Sorunları, Turgut Özal'ın Görüşleri**, Anavatan Partisi, 1983, s.5.

²⁵⁶ **A.g.e.**, s.12.

²⁵⁷ **A.g.e.**, s.14.

²⁵⁸ Tokgöz, **a.g.e.**, s.229.

politikalarla özendirileceği, destekleneceği belirtilmiştir. Ülke su kaynaklarının geliştirilmesi için baraj, HES, yeraltı ve yerüstü sulama şebekelerinin yapımı ve özellikle GAP kapsamındaki yatırımların hızlandırılacağı ifade edilmiştir. GAP'ın enerji ve sulama projesi olmasından başka ekonomik, sosyal ve kültürel olarak, toprak düzenlemeleriyle, kooperatifleriyle tam bir bölgesel entegre kalkınma projesine dönüştürüleceği belirtilmiştir. Programda yeterli finansman sağlanmadığı için Şanlıurfa tünellerinde inşaatın durduğu ve Kralkızı ile Dicle barajlarında şantiyelerin kapandığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yatırım kalemlerindeki gecikme ve aksamaların diğer yatırım ve faaliyetlerde de gecikme ve aksamlara neden olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁹

Plan döneminde DSİ tarafından 1990 yılında Kılıçkaya-Sivas, 1991 yılında Derbent-Samsun, 1993 yılında Menzelet-Kahramanmaraş, 1993 yılında Atatürk-Şanlıurfa, 1994 yılında Gezende-İçel barajları yapılmıştır.²⁶⁰ Plan sonunda elektrik talebini karşılamada sorun yaşanmamış ancak şebekelerde kayıp kaçak oranı artmıştır. Enerji sektöründe özel sermaye ve kamunun bir arada faaliyette bulunacağı yapı oluşturulamamış, planlanan özelleştirmelerin ise yasal alt yapısı kurulamamıştır.

H. Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Enerji Teminine Katkısı

Türkiye'nin en büyük enerji potansiyeli doğu bölgelerindedir ve enerji burada üretilip batı bölgelerinde ağırlıklı olarak tüketilmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi, Doğu Karadeniz Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi büyük üretim gücüne sahip yerler olup tüketim seviyesi düşüktür.²⁶¹ Türkiye'nin her açıdan en önemli yatırımlarından biri olan ve Avrupa'nın ise en büyük baraj projesi olan GAP, sulama ve enerji teminine dayanmaktadır. Dicle ile Aşağı Fırat Havzası'ndan en iyi şekilde

---

²⁵⁹ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (9 Kasım 1989-30 Ekim 1995)**, s.6580, 6587.

²⁶⁰ Erol, **a.g.t.**, s.110.

²⁶¹ **Türkiye Bölgesel ve İllere Göre Üretim-Tüketim İncelemesi (1983-2002)**, TEK PKD-202, 1978, s.3.

faydalanmayı amaçlayan projeler birleştirilerek 1977 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi olarak adlandırılmıştır.²⁶²

1976'da inşaatına başlanan Karakaya Barajı'ndan 1984 yılı itibariyle elektrik üretimine geçilmiştir. 1981 yılında Atatürk Barajı derivasyon tünelleri ve Şanlıurfa tünelleri inşaatına başlanılmıştır. 1990 yılında Atatürk Barajı'nda su tutulmuştur.²⁶³ Bu dev Türk eserinin 30 Mart 1992 günü Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel tarafından birinci ve ikinci üniteleri törenle açılmış ve elektrik üretilmeye başlanmıştır. 1993'te Bilecik Barajında su tutulmaya başlanmış, 1994'te Fırat'ın suyunu Harran ovasına kavuşturacak olan Şanlıurfa tüneline törenle su verilmiştir.²⁶⁴ GAP, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan toprak ve su kaynaklarından en verimli şekilde faydalanmayı amaçlayan bir program olarak ele alınmış 13 adet proje paketinden oluşmaktadır. Bunlardan yedi tanesi Fırat havzasında, altı tanesi Dicle havzasında yer almaktadır.²⁶⁵ Bu projelerle 19 adet hidroelektrik santral, 22 baraj ve 1.8 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı planlanmıştır. GAP'ın bütünleşmiş bir bölgesel planlama şeklinde ele alınması, 1986'da Devlet Planlama Teşkilatı'na verilmiştir. DPT, 1988'de GAP için birçok sektörü içine alan geniş kapsamlı sosyal ve ekonomik içerikli bir kalkınma projesi ve bir bütün halinde ele almak amacıyla GAP Master Plan çalışmasını başlatmış, çalışma 1989 yılında tamamlanmıştır. Plan, mali ve teknik kapasiteleri ele alarak su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini bir takvime bağlamış, değişimin sosyal ve ekonomik alanlarda yaratacağı istihdamı ve uyaracağı gelişmeyi içerecek şekilde planlanmıştır.²⁶⁶ GAP'ta izlenen strateji tarımsal gelişmenin sağlanması ve ihracatta bölgenin önemli bir yer edinmesini sağlamaktır. Bu konuyla ilgili çalışmaların bir birimde toplanması amacıyla GAP Bölge Kalkınma İdaresi 1989'da kurulmuştur. Batman, Birecik, Dicle, Karkamış, Kralkızı barajları inşa edilmiştir. GAP'ın 2005'te tamamlanması Master Plan'da öngörülmüş, ancak gerek Türkiye'de gerekse komşu

²⁶² <http://www.gap.gov.tr> (Erişim Tarihi 03.03.2015)

²⁶³ Ramazan Topdemir, **Atatürk'ün Doğu-Güneydoğu Politikası ve GAP, Atatürk'ün Kürt Sorunu Açılımı**, Truva Yayınları, İstanbul, 2009, s.117.

²⁶⁴ Bilal N.Şimşir, **Kürtçülük II 1924-1999**, 3.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011, s.664-665.

²⁶⁵ **TBMM Tutanak Dergisi**, 18. Dönem, Cilt:54, Yasama Yılı:3, Birleşim:53, 19 Aralık 1990, s.39.

²⁶⁶ **Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum**, Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2003, s.1-4.

ülkelerde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin kamu finansmanında bir takım zorluklar yaşaması sebebiyle gerçekleştirilememiştir.²⁶⁷

I. Türkiye Elektrik Kurumu'nun Türkiye Elektrik Üretim İletim Anonim Şirketi ve Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi Olarak İkiye Ayrılması

1980 yılından sonra uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisinin şartları gereği dışa açık ekonomi politikaları yabancı sermayenin teşvik edilmesini amaçlamaktaydı. Özel sermayenin ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı ümit edilmişti. Oysaki sıcak para girişlerindeki artışlar, istikrarsızlık ve artan kamu borçları beraberinde enflasyona neden olmuştur.²⁶⁸ 1980'lerin sonlarında enerji sektörünün yeniden yapılanma çalışmaları dünyada birçok ülkenin gündeminde yer almaktaydı. Türkiye de 1985 itibariyle enerji alanında dışa açılmayı planlamıştı. 1990'larda bu alanda birçok anayasal ve yasal düzenlemeler yapılarak özel sektörün enerji sektörü içinde yer alması ve yüzde yüz alım garantili finansman modelleri uygulanmaya çalışılmıştır. Buna karşın yüksek enerji fiyatları ve uzun dönem anlaşmalar rekabetçi bir enerji sektöründe ciddi engeller olarak görülmüştü.²⁶⁹ Türkiye'de yaşanan yapısal ve ekonomik dönüşümler kamu sektörü borç yükünün artmasına ve kamu finansman açığının artmasına neden olmuştur. Elektrik enerjisi talebinin giderek yükselmesi nedeniyle daha fazla kamu borcundan kurtulmak amacıyla oldukça maliyetli bir alan olan elektrik enerjisi sektöründe görev alacak şirketlere birer finansman modeli olan yap-işlet-devret, işletme hakkı devri, yap-işlet modelleri ile yatırım yapmalarına imkân tanınmıştır.

TEDAŞ eski Genel Müdürü Bülent Ülkü'ye göre Türkiye, elektrikte yatırım için para bulamayınca önce yap-işlet-devret finansman modelini uygulamaya karar

---

²⁶⁷ Birsen Gökçe, "Bir Bölgesel Dönüşüm Projesi Olarak GAP, GAP'ın Dünü ve Bugüne Etkileri", **VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı**, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın (Ekim 2009), s.517.

²⁶⁸ Cengiz Göldaş, "Mobil Santraller ve Çevreye Etkileri", **GDA Bölgesi Enerji Forumu 2005, Bildiriler Kitabı 2-3 Aralık 2005/Diyarbakır**, TMMOB Diyarbakır Şubesi, Yayın No-2, İstanbul, 2006, s.94.

²⁶⁹ **Turkey Energy Report**, World Energy Council Turkish National Committee, Ankara, 2002, s.20.

vermiştir. Bu modelin uygulamasına mahkeme tarafından itiraz edilmiş, yerine yapı-ışlet modeli getirilmiş, mahkeme onun da uygulanmasına itiraz etmiştir.²⁷⁰

Elektrik enerjisi politikalarında ülkenin ihtiyacı olan enerjinin kaliteli, kesintisiz, güvenilir şekilde karşılanması, ihtiyaçlara kısa sürede cevap verecek şekilde çözüm yollarının tespit edilmesi, hem hidroelektrik hem de başka yakıtlar kullanılabilen santrallerin inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra, nükleer enerji konusu, dağıtım hatları ile iletim sisteminin iyileştirilmesi, bölgede yer alan diğer ülkelerle enerji ihracatında bulunulması hedeflenmiştir.²⁷¹

EÜAŞ eski Genel Müdürü Sefer Bütün'ün kendi ifadesiyle "*Türkiye Elektrik Kurumu kurulduğunda güzel bir yapılanmaydı. Fakat ülke hızla gelişti ve gövde büyüdü, baş küçük kaldı. Baş, gövdeyi götüremedi. Önce ikiye ayrıldı TEK. Sonra TEAŞ 3'e ayrıldı. Daha ufakken idaresi kolaydı ve tek elden yönetimi mümkündü. Ancak kurum öyle büyüdü ki hepsini ayrı ayrı Genel Müdürlük olarak icra etmesi gerekti.*"²⁷² Türkiye Elektrik Kurumu'nun özelleştirilmesi Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planları ile Ekonomik Önlemler Uygulama Planı, hükümet programları ile 1995 yılı Geçiş Planı'nda öngörülmüştür.²⁷³

1993 yılında Türkiye Elektrik Kurumunda memur, sözleşmeli ve işçi olmak üzere 64.993 personel çalışmaktadır. İdari ve teknik olan memur personel sayısı toplamı 1.596, sözleşmeli personel 18.041, işçi personel (daimi ve geçici) toplamı 40.981'dir. Köy Devri'nden 4.375 personel bulunmaktaydı.²⁷⁴ Organizasyon yapısı içerisinde Genel Müdür Yönetim Kurulu Başkanı olarak yer almakta ve kendisine ikisi Yönetim Kurulu üyesi olmak üzere toplam beş Genel Müdür Yardımcısı bağlı bulunmaktaydı.²⁷⁵

Türkiye Elektrik Kurumu'nun TEDAŞ ve TEAŞ olarak iki farklı iktisadi devlet teşekkülü şeklinde teşkilatlanması, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 2

---

²⁷⁰ TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi. EK 17.

²⁷¹ "Genel Enerji Planlaması" Çalışmalarının İlk Sonuçları 22-26 Ekim 1990, ETKB, Türkiye 5.Enerji Kongresi, Ankara, s.99.

²⁷² EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 19.

²⁷³ **Sektör Raporu**, TETAŞ, Ankara, 2009, s.2.

²⁷⁴ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.96.

²⁷⁵ **Türkiye Elektrik Kurumu Faaliyet Raporu 1993**, TEK, s.7, 34.

Mart 1993 tarih ve 8923 sayılı yazısı üzerine, 8 Haziran 1984 tarihli ve 233 sayılı KHK'nin üçüncü maddesine göre, 12 Ağustos 1993 tarihli Bakanlar Kurulu'nun 93/4789 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.²⁷⁶ TEAŞ'a elektrik enerjisi üretimi ve iletimi ile bunlara ilişkin proje ve tesislerin yapımı ve işletilmesi görevleri verilmiştir. TEDAŞ, kamunun adına elektrik enerjisinin dağıtımından, dağıtım faaliyetleri ile ilgili tesisleri yapmak ve işletmekten, üretici kuruluşlardan alınan elektriğin elektrik abonelerine satışı ve ticareti görevlerinden sorumlu olmuştur. TEDAŞ'ın amacı verimlilik ve kârlılık ilkelerine göre elektriğin ticaretini yapmak olarak belirlenmişti.²⁷⁷ TEK eski Genel Müdürü Birkan Erdal ile yapılan röportajda Erdal, o dönemin politikaları gereğince kurumun, özelleştirmeye uygun hale getirilmesi için elektrik iletimi ve dağıtımını yerine getirecek iki farklı iktisadi devlet teşekkülüne ayrıldığını belirtmiştir.²⁷⁸

Türkiye Elektrik Kurumu'nun dağıtım müesseselerinin aktif ve pasifleri, dağıtım müesseselerinde görevli personelleri tüm özlük haklarıyla TEDAŞ'a devredilmiştir. Türkiye Elektrik Kurumu'nun elektrik iletim ve üretim hizmetlerinde çalışan personeli ise her türlü özlük haklarıyla TEAŞ'a devredilmiştir. TEAŞ ve TEDAŞ arasında müştereken kullanılan menkul ve gayrimenkul araç, gereç ve malzemelerin dağıtımını, iki kuruluş arasında yapılacak protokol ile belirlenmiştir. TEAŞ ve TEDAŞ Ankara-İnönü Bulvarı'nda yer alan binada faaliyet göstermek üzere çalışmalarına başlamıştı.

---

²⁷⁶ **Resmi Gazete** 15 Eylül 1993, Sayı:21699.

²⁷⁷ Güzide Erkuş, "TEK'ten Günümüze Yapılanmadaki Değişimler", **TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni**, Sayı:2009/4, Ankara, 2009, s.4-6.

²⁷⁸ "O günün politikasına göre özelleştirmeye uygun hale öyle getirilebileceği düşünüldüğü için, yani önce dağıtım ve üretimi ayırılalım. Dağıtımın özelleşmesi pazarı yaratmak içindi. O tarihteki özelleşme planı birkaç basamaklıydı. Üretilen elektriği sadece devlet alıp satacaksa bu faydalı olmaz. Pazar olmaz. Alıcıyı çeşitlendirirseniz rekabet olur ve faydalı olur bu sebeple dağıtım bölgelere ayrıldı." TEK Eski Genel Müdürü Birkan ERDAL ile Yapılan 19.03.2018 Tarihli Söyleşi. EK 18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE ELEKTRİK ÜRETİM İLETİM ANONİM ŞİRKETİ'NİN YENİDEN YAPILANDIRILMASINI ve TÜRKİYE ELEKTRİK DAĞITIM ANONİM ŞİRKETİ'NİN ÖZELLEŞTİRİLMESİNİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER (1994-2001)

A. Elektrik Enerjisi Sektöründe Yasal Düzenlemeler

Hükümet programları ile kalkınma planlarında amaçlanan hedefler ve stratejiler açısından elektrik sektöründe öngörülen özelleştirme uygulamalarıyla ilgili olarak 1995 yılına kadar çıkarılan bazı kanunlar şunlardır: 4 Aralık 1984 tarihli 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtım ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun, 28 Mayıs 1986 tarihli 3291 sayılı KİT'lerin Özelleştirilmesi Hakkında Kanun, 22 Şubat 1994 tarih ve 3974 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu'nun Özelleştirilmesini Öngören ve 3291 Sayılı Kanuna Ek Maddeler Eklenmesine Dair Kanun.

1. Elektrik Enerjisi Sektöründe Özelleştirme Çalışmaları ve Finansman Modelleri

3974 sayılı Kanun'a göre Türkiye Elektrik Kurumu'nun var olan veya yeniden yapılandırılması sonucunda kurulacak teşebbüslerinin özelleştirilmesi için öneriyi Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yapacak, önerinin kabulüne ise Bakanlar Kurulu karar verecektir. Kurumun var olan veya yeniden yapılandırılması sonucunda kurulacak bağlı ortaklık, işletme, iştirak, müessese, işletme birimleri hakkında özelleştirme önerisi Bakanlıkça verilecek olup, kararın verilmesi Yüksek Planlama Kurulu'nun görevidir. Böylece özelleştirilecek kuruluş, işletme, teşekkül, iştirak,

müessese, bağlı ortaklık, işletme birimleri kanunlarda aranılan şartlar olmadan da anonim ortaklığa dönüştürülecektir.¹

Anayasa Mahkemesi özelleştirme konusunu ilk defa 1994 tarihli 3974 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu'nun özelleştirilmesi ile ilgili yasanın iptali için açılan dava ile ilgili kararında ayrıntılı biçimde ele almış, aynı görüşü dava konusu olan diğer yasa ve kanun hükmünde kararnamelerle ilgili kararlarında tekrarlamıştır. Mahkeme, 7 Temmuz 1994 tarih ve E.1994/49, K:1994/45-2 sayılı kararında özelleştirmeyi kamuya ait hak ve varlıkların ve parasal karşılığı olan kamu kaynaklarının, yerli veya yabancılara aktarılması olarak tanımlamıştır.² Anayasa Mahkemesinin kararında elektrik iletimi, üretimi, dağıtımı ile telekomünikasyon gibi stratejik önemi olan alanlara yabancıların girmesinin ve hatta egemen olmasının, ülke güvenliği, ülkenin bağımsızlığı ve ekonomisi açısından çok sakıncalı olabileceğine yer verilmiştir. Bu tür kamu hizmetlerinin ülke güvenliği ile çok yakından ilgili olduğu belirtilmiş, özelleştirmeyle KİT'lere ait arazi, arsa, bina ve makine gibi tüm varlıklarının çok değerli olduğu ve satılabileceği ifade edilmiştir. Bundan dolayı yabancı ve yerli sektöre birçok kuruluş cazip gelmektedir. KİT'lere ait araç ve gereçlerle birlikte taşınmaz malların da satılacak olması sebebiyle Anayasa Mahkemesinin Anayasaya aykırı bularak kapatmış olduğu yabancılara taşınmaz mal satışı yolu yeniden açılmış olacak ve bu da Mahkeme kararlarını etkisiz kılma anlamına geleceğinden yapılacak özelleştirmelerin de Anayasaya aykırı olacağı belirtilmiştir.³

17 Nisan 1993 tarihinde vefat eden Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yerine Meclis tarafından Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. DYP'den istifa eden Demirel'in yerine de DYP Genel Kurulunca Tansu Çiller Genel Başkan

---

¹ 3974 sayılı "1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu, 3182 sayılı Bankalar Kanunu, 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun, 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, 7.11.1985 tarihli ve 3238 sayılı Kanun, 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması ve 1177 sayılı Tütün Tekeli Kanununun Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Kamu İktisadî Teşebbüslerinin özelleştirilmesi Hakkında Kanuna Ek Maddeler Eklenmesine ilişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun". **Resmi Gazete** 1 Mart 1994, Sayı: 21864.

² Vural Fuat Savaş, "Anayasa Mahkemesi ve Özelleştirme (İktisadi Yaklaşım)", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.XV, 1998, s.80.

³ **Resmi Gazete** 21 Eylül 2006, Sayı: 26296.

seçilmiştir.⁴ 25.06.1993-5.10.1995 tarihleri arasında faaliyette bulunan I. Çiller Hükümeti (DYP-SHP Koalisyonu) döneminde Türkiye Elektrik Kurumu'nun idaresi zorlaşmış, çok büyümüş bir kurum haline gelmişti.⁵ Ülke hızla gelişmişti. Bu sebeple üretim, iletim ile dağıtımın ayrı ayrı genel müdürlükler tarafından yönetilmesi ihtiyacı duyulmuştur. 12 Ağustos 1993 tarih ve 4739 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla Türkiye Elektrik Kurumu, TEDAŞ ve TEAŞ olarak iki farklı iktisadi devlet teşekkülüne ayrılmıştır. Elektrik dağıtım işinden TEDAŞ sorumlu olacak, iletim ve üretim TEAŞ'ta toplanacaktır. O dönemde TEAŞ içerisinde ticaret faaliyeti bulunmamakta bu görevler bazı birimler tarafından yerine getirilmekteydi. Avrupa'da da bu tür yapılanmalar meydana gelmiştir. Ayrılma olmayan kurumlardan biri Fransız elektrik kurumu Électricité de France (EDF)'dir. EDF, bugün bile merkezi elden yürütülmekte olup, oldukça başarılı bir şekilde hizmetine devam etmektedir.⁶

Hükümet programında elektrik üretim santrallerinin özel sektöre yap-işlet-devret finansman modeli⁷ ile yaptırılmasının destekleneceği belirtilmiştir. Programda enerjinin; bol, güvenilir, ucuz, kaliteli ve çevre kirliliğine neden olmadan üretilmesi için gerekli bütün tedbirlerin alınacağı ve özellikle elektrik enerjisi üretim tesislerinin büyük bir kısmının yapımında yap-işlet-devret modelinin destekleneceği ve enerji dağıtımının özelleştirilmesi çalışmalarının hızlandırılacağı ifade edilmiştir. Türkiye'nin etrafındaki ülkelerle yapımına başlanan elektrik şebekelerinin birbiriyle irtibatının sağlanması için çalışılacağı belirtilmiştir. Elektrik üretiminin (1150 kWh/kişi) dünya ortalamasına göre oldukça düşük olduğu ve dünya seviyesinin en kısa sürede yakalanması gerektiği ifade edilmiştir. Yedigöze HES-Adana, Alpaslan HES-Muş, Yumurtalık Termik Santrali-Adana, İzmit Körfezi Köprüsü ve başka bazı

---

⁴ Erdiñ Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)**, 10.B., İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.238.

⁵ TETAŞ Eski Genel Müdürü Hayrettin YILDIRIM ile Yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 20.

⁶ EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile Yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 19.

⁷ Yap-İşlet-Devret Modeli ile elektrik üretimi 3096, 3996, 4047, 4446, 4492, 4493, 4501 sayılı yasalarla yapılmaktadır. Leyla Dolun, **Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretimi ve Kullanılan Kaynaklar**, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 2002, s.7. Yap-İşlet-Devret Modeli, yeni ve henüz tamamlanmamış hidroelektrik ve termik santraller için uygulanmaktadır. Yap-İşlet Modeli, yeni termik santrallere uygulanırken, işletme hakkı devri modeli'nde ise üretim ve dağıtım tesisleri belirli bir bedel karşılığında özel sektöre sözleşme süresi boyunca devredilmektedir.

enerji projelerinin yap-işlet-devret modeli ile finanse edileceği belirtilmiştir.⁸ Programda söz konusu model, yabancı sermayenin teşviki, kamu borçlanma gereğini azaltması, altyapı projelerinin ekonomik olup olmadığını test etmesi, Dünya Bankasının kabul edilen bir finansman tekniği olması bakımından mega projeler için en uygun model olarak belirtilmiştir.

Çiller Hükümeti'nin iç borçlanma faizlerini zorlayarak aşağı çekme girişiminin tetiklediği yabancı sermaye çıkışları,⁹ artan iç ve dış borçlar, finans piyasalarına yapılan müdahaleler, yüksek enflasyon, KİT'lerin maliyetlerinin artması, 1994 yılında finans piyasalarında başlayan ve gittikçe her kesimi etkileyen bir ekonomik krize neden olmuştur. İçinde bulunulan durumdan dolayı özelleştirme konusu toplumda çeşitli kesimlerce daha çok tartışılır olmuş ve kabul görmeye başlamıştır. Böylece, 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı uygulamaya alınmıştır. Plan, 24 Ocak 1980 kararlarındaki anlayışı devam ettirmek ve ekonomik krizi aşmak için çıkarılmıştır. Bu durumda 24 Ocak 1980 kararları öncesi ülke genel durumu ile 5 Nisan 1994 kararlarının alınmasının nedenlerini kısaca özetlemek yerinde olacaktır.

Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarının açıklanmasından önce ülke genel durumu hakkında gazetelerde "Fuel-oil yokluğundan Bursa'da 20 fabrika üretimi durdurdu", "Üç günlük petrol için döviz bulundu.. Enerji Bakanı fuel-oil ile çalışan fabrikaların % 95'ini durdurdu.", "Ülkede sadece birkaç günlük akaryakıt kaldı" başlıklı ekonomi ve enerji açısından iç açıcı olmayan haberler yer almaktadır. 24 Ocak kararları doğrultusunda Türk Lirası'nın değeri düşürülmüş, demir çelikten kâğıda, akaryakıttan kömüre, çimentodan taşımacılık hizmetlerine kadar devletin ürettiği her mal ve hizmetin fiyatına büyük zamlar yapılmıştır. Özel sektör teşvik edilmiş, ithalat kolaylaştırılmış, Türk ekonomisinde yapısal değişiklikler yapılmıştır.¹⁰ Diğer yandan uluslararası kuruluşlar daima Türkiye'den yatırımları

---

⁸ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (9 Kasım 1989-30 Ekim 1995)**, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.VIII, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.6755, 6758.

⁹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 17.B., İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s.181.

¹⁰ Emin Çölaşan, **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, 3.B., Milliyet Yayınları, 1983, s.94, 137, 7.

durdurmayı, devalüasyon yapmayı, sıkı para politikaları uygulayarak KİT'lere çözüm bulmalarını ve özel sektörde ücret artışlarını denetlemeyi teklif etmişlerdir.¹¹

5 Nisan 1994 kararlarının alınmasına yol açan nedenler arasında yerli paradan kaçış yabancı paraya yöneliş, sermayenin serbest dolaşımına bağlı olarak ülkeye giren kısa vadeli sermaye girişinin yarattığı geçici rahatlık, ithalat ve tüketimde artış, kamu finansman açıkları, yüksek enflasyon, dövizin ucuzlaması gibi ekonomik göstergeler sayılabilir.¹² İthal ikameci sanayileşme modeli yerine ihracata dayalı dışa dönük ekonomi tercih edilir olmuş, başlangıçta oluşan ihracat artışı 1994'te duraklamak zorunda kalmıştır. Sanayileşmenin ihmal edilmesi, üretmeyen ekonomi ve rantı dayalı yöntemler kriz yaratmıştır. Sürekli artan kamu açıkları iç borçlar ve dışarıdan alınan borçlarla ödenmeye çalışılmış, borçlar borç ile kapatılamamış, olumsuz gelişmeler için önlem alınmamıştır. Dış ticaret ve cari işlem açığı artmıştır. Bütçenin büyük kısmı anapara ve faiz ödemelerine ayrılmış, bu ödemeleri yapabilmek için yüksek faizle yeniden borçlanılmıştır. 5 Nisan kararları ekonomiyi daraltma, devleti küçültme mantığına dayanmaktadır. Bütçe gelirleri artışı, KİT ürünlerine zam yapılması gibi gelirlere bağlanmıştır. Bu sayede özelleştirmelerin bütçe açıklarını kapatmaya ve gelir sağlamaya yardımcı olacağı öngörülmüştür.¹³

Ekonomik kriz içinde bulunulan 1994 yılında elektrik üretimi termik (liniyit ve taşkömürü), hidrolik ve jeotermal santrallerden üretilmekteydi ve henüz rüzgâr enerjisinden yararlanılmıyordu. Türkiye'nin elektrik kurulu gücü 20.859,8 MW idi.¹⁴

Hükümet programına uygun olarak Türkiye'nin etrafındaki ülkelerle elektrik şebekelerinin birbiriyle irtibatı sağlanarak 1994 ve 1995 yıllarında Irak'a elektrik enerjisi ihracatı yapılmış, 1996 yılı itibariyle İran'dan elektrik ithal edilmeye

---

¹¹ A.g.e., s.9.

¹² Ayşe Kaya, **Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2013, s.17-18.

¹³ **Özelleştirmenin Maskesi Düştü İstanbul Anadolu Yakası 1990-2002**, Yayına Hazırlayan: Ersin Toker, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara, 2011, s.95-96.

¹⁴ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, TEİAŞ Genel Müdürlüğü Planlama ve Yatırım Yönetimi Dairesi Başkanlığı Arz Güvenliği ve Üretim Planlama Müdürlüğü, 2017, s.6. Türkiye, rüzgâr enerjisinden 1998 yılından itibaren elektrik üretmeye başlamıştır.

başlanmıştır.¹⁵ Bulgaristan'dan elektrik ithali 1975 yılında başlamış, 1986 yılına kadar devam etmiştir. 1990, 1991 ve 1996-2003 yılları arasında devam etmiş, 2011'de tekrar ithal edilmeye başlanmıştır.¹⁶ 1979-1990 yılları arasında SSCB'den, 1990'dan itibaren Gürcistan'dan, 1993, 1996 yıllarında ve 2007'den sonra Azerbaycan-Nahçıvan'dan elektrik ithal edilmiştir. 1996 yılından itibaren İran'dan elektrik ithal edilmeye başlanmıştır. 1990 yılında Bulgaristan, Romanya, Arnavutluk ve Gürcistan'a elektrik ihraç edilmiştir. 1992'de Azerbaycan'a, 1994 ve 1995 yıllarında Irak'a elektrik satışı yapılmış, 2003 yılından 2011 yılına kadar Irak'a elektrik satışı devam etmiştir.¹⁷

3974 sayılı Kanun'un ardından elektrik sektörü alanında özelleştirme uygulamalarında yer alan bir diğer önemli kanun yine 1994 yılında çıkarılan 3996 sayılı kanun'dur. 8 Haziran 1994 tarihinde kabul edilen Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtırılması Hakkında Kanun'un amacı kamu kurum ve kuruluşlarınca yerine getirilen, ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak gerektiren bazı yatırım ve hizmetlerin yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yaptırılmasını sağlamaktır. Kanun, söz konusu model kapsamında yabancı şirketlerin veya sermaye şirketlerinin görevlendirilmesi hususundaki esas ve usulleri elektrik iletim, üretim, ticaret ve dağıtım konuları kapsamında ele almaktadır.¹⁸

Özel sektörün yap-işlet-devret, işletme hakkı devri, yap-işlet modelleri ile elektrik üretimine katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. TEAŞ ya da TEDAŞ ile yapılan uzun dönemli sözleşmelere dayalı olarak işleyen söz konusu modeller elektrik piyasasında rekabetçi bir ortam yaratamamış, daha çok imtiyaz sözleşmeleri niteliğinde finansman modelleridir.

---

¹⁵ A.g.e., s.45-46.

¹⁶ 1985 yılı sonunda Trakya-Hamitabat'ta doğalgaz ile üretim yapan santralin faaliyete geçmesi, bölgedeki iletim sisteminin takviyesi ve Anadolu ile olan sistem irtibatının tamamlanması sonucu, bölgeye Bulgaristan'dan elektrik ithali teknik zorunluluk olmaktan çıkmıştır. F.Behçet Yücel, **Yüksek Gerilimli Yıllar (70'li Yıllar)**, Akay Ofset Matbaacılık, Ankara, 1997, s.83.

¹⁷ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.83-84.

¹⁸ **Resmi Gazete** 13 Haziran 1994, Sayı: 21959. Kanunun 5.maddesinde yer alan “*imtiyaz teşkil etmeyecek nitelikte...*” sözcükleriyle “*Bu sözleşme özel hukuk hükümlerine tabidir*” biçimindeki ifade Anayasa'ya aykırı görüldüğünden Anayasa Mahkemesince 1996 yılında iptal edilmiştir. İptal kararından sonra imzalanan sözleşmeler, imtiyaz sözleşmeleri olarak Danıştay'ın ön denetimine tabi tutulmuştur. İptal kararından önce imzalanan sözleşmeler bunun dışında bırakılmıştır. Güner Ünalın, “Türkiye’de Elektrik Enerjisinin Özelleştirilmesi Çalışmaları”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Sayı:16 (Şubat 1998), s.49.

Yap-işlet-devret modeli, bir özel şirketin bir santral projesi yatırımını bir kontrat çerçevesinde yasaya dayanan bir rant hakkının, karşılığında yeni bir tesis yatırımı yapılması koşuluyla, belli bir süre işlettikten sonra tesisi borcu olmadan kamuya devredilmesini içermektedir. Yap-işlet modeli, özel şirketlerin elektrik enerjisi üretiminde yer alması için tesis kurmalarına izin veren model olarak düşünülmüştür. Jeotermal, hidrolik, nükleer enerji üretimi dışında enerji üretecek tesislerin bu model kapsamında yapılması düşünülmüştür. Dolayısıyla termik santraller ile doğalgaz kombine çevrim santralleri bu model kapsamında özel şirketlere yaptırılabilir. Örneğin, Adapazarı ve Gebze doğalgaz kombine çevrim santralleri (2002 yılında ticari işletmeye geçmiştir), Aliğa doğalgaz kombine çevrim santrali (2003 yılında ticari işletmeye geçmiştir), Ankara doğalgaz kombine çevrim santrali (2004 yılında ticari işletmeye geçmiştir) ve ithal kömüre dayalı İskenderun Termik Santrali (Sugözü TES, 2003 yılında ticari işletmeye geçmiştir) gerçekleştirilen ve hizmete alınan santrallerdir.¹⁹ İşletme hakkı devri, KİT'lere ait müessese, işletme, bağlı ortaklık ve benzerlerinin belirli süre için tüzel kişilerce işletilmesi, varsa ürünlerinin pazarlama ve dağıtımının yapılması hakkının devrini ifade etmekte olup, mülkiyet hakkını içermemektedir.²⁰

Finansman modellerine ilişkin sözleşmeler, “al ya da öde” hükümlerini içermektedir. Bu hükümler sözleşme süresince satışı yapılacak enerjinin miktarını ve fiyatını belirlemektedir. Sözleşmelerde satışın miktar ve fiyatı önceden belirlendiği için piyasada rekabete katılamayan şirketler, ihale yoluyla sözleşmelerin verilmesi halinde rekabete katılabileceklerdir. İhale yoluyla yapılmayan yap-işlet-devret sözleşmelerinde önceden belirlenen fiyatlar ile uygun maliyetler şirkete kâr olarak kalacaktır. Sözleşme imzalayan şirketlerin sabit fiyata tabi oldukları söylenebilir.²¹

Hükümet programlarında da sıkça yer verilen yap-işlet-devret ile yap-işlet modelleri, enerjide özelleştirme ve serbestleştirme girişimlerinin başlangıç çalışmalarıdır. Devletin elektriğe ihtiyacı olduğundan bu modeller kapsamında

---

¹⁹ **Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Önündeki Fırsatlar**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2007-29, Hazırlayan Nusret Alemdaroğlu, İstanbul, 2007, s.101.

²⁰ İhsan Kulalı, **Elektrik Sektöründe Özelleştirme ve Türkiye Uygulaması**, DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997, s.85.

²¹ İzak Atiyas, **Elektrik Sektöründe Serbestleşme ve Düzenleyici Reform**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s.49.

yapılan santraller, sözleşmelerinde belirlenen süre boyunca yatırımcı tarafından işletilmekte ve devlet bu süre boyunca santralin maliyeti ve kârını da ödemek koşuluyla “al ya da öde” anlaşması imzalamaktadır.

Özelleştirmelerle ilgili ilk kapsamlı ve özel Kanun, 4046 sayılı 24 Kasım 1994 tarihli Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’dur. Kanun, İktisadi Devlet Teşekkülleri’nin, bunlara ait işletme, bağlı ortaklık, müessese, işletme birimleri, bunların iştirak ve varlıklarına ait kamu paylarının kamu giderlerinde azalma sağlayarak ekonomide verimlilik artışı sağlamak amacıyla özelleştirilmeleriyle ilgili esasları düzenlemektedir. Bu amaçla kanun, Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun ve Başbakanlığa bağlı Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’nın kurulmasına ilişkin hükümleri içermektedir. Özelleştirme Yüksek Kurulu’nun görevleri arasında kanunda sayılan kuruluşların özelleştirme kapsamına alınmasına, özelleştirilebilir durumda olmayanların özelleştirmeye hazırlanmasına karar vermek yer almaktadır. Ayrıca, gerekli durumlarda özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların bu uygulamadan çıkarılarak eski haline dönmelerine karar vermek, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’nın gerçekleştirdiği nihai devir işlemlerine onay vermek gibi görevleri bulunmaktadır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı da Kurul kararlarını uygulamak, özelleştirme uygulamalarında gerekli görülen her türlü işlemi yürütmek, özelleştirme fonunu idare etmek gibi sorumluluklara sahiptir.²² 1995 yılına gelindiğinde Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından TEAŞ’a ait Hamitabat, Kemerköy, Soma B, Yeniköy santralleri özelleştirme kapsamına alınmıştır.²³

Özelleştirme çalışmalarına hız verilirken bir yandan da imtiyazlı özel şirketlerin sözleşmelerine aykırı davranışları nedeniyle işlerine son verilmektedir. İmtiyazlı ve görevli şirketlerden biri olan Çukurova Elektrik A.Ş.’nin 1995 yılında faaliyetlerine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı el koymuş, sözleşmeye aykırı durumların giderilmemesi halinde imtiyaz sözleşmesini feshedeceğini bildirmiştir. Bakanlık bu kararını kısa süre içinde geri almıştır. Uzan Grubu, ekonomik ömrünü doldurduğu gerekçesiyle Mersin Santrali’ni durdurmuş, Berke Barajı inşaatını yapan

---

²² **Resmi Gazete** 27 Kasım 1994, Sayı:22124.

²³ www.oib.gov.tr (Erişim Tarihi 06.08.2015)

müteahhidin işine son verilmiş ve işin beş yıl uzamasına sebep olmuştur. 89/14305 sayılı ve 23 Haziran 1988 tarihli kararnamede yer alan a) ve b) bölümlerinde Kepez ve Çukurova Elektrik A.Ş.'ye Görevli Şirket²⁴ olma hakkını veren hükümler Bakanlar Kurulu'nun 12 Haziran 2003 tarih ve 2003/5712 sayılı kararı ile yürürlükten kaldırılmıştır. Sonuçta, 50 yıl sonra üretim ve toptan satışı üstlenen Çukurova Elektrik son bulmuştur.²⁵ TEK eski Genel Müdürü Gültekin Türkoğlu görevli şirketi şöyle tanımlamaktadır: *"Görevli Şirketler, 3096 sayılı ve 1984 tarihli Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtımı ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanununun yayınlanmasının ardından TEK'in dışında elektrik dağıtım hizmeti görevi verilen şirketlerdir. İstanbul elektrik hizmetleri Aktaş'a verildi. Bu kurumdan başka Kepez-Antalya, Çukurova-Adana'da imtiyazlı şirketler vardı."*²⁶

05.10.1995-30.10.1995 tarihleri arasında faaliyette bulunan II. Çiller Hükümeti programında, Türkiye'de 1992-1995 döneminde enerji sektöründe üretim kapasitesinde Türkiye'nin toplam elektrik enerjisi kurulu gücünün 21.277 MW'a, üretim kapasitesinin yılda 103.8 milyar kWh'e yükseldiği belirtilmiştir. Ayrıca programda, Atatürk Barajı ve HES (Fırat Nehri üzerinde) (2.400 MW), Menzelet-Kahramanmaraş, I. Merhale-Edirne (248 MW), Adıgüzel Barajı ve HES-Denizli (62 MW), Orhaneli Termik Santrali-Bursa (210 MW), Soma B 6. Ünite-Manisa (165 MW), Gezende Barajı ve HES-Mersin (159 MW), Kemerköy Termik Santrali-Muğla (3 x 210 MW) gibi önemli projelerin tamamlandığı, enerji sektörünün en önemli projelerinden biri olan Birecik-Şanlıurfa HES'in inşaatına başlandığı ve Esenyurt Doğalgaz Santrali-İstanbul temelinin atıldığı bilgisine yer verilmiştir.²⁷

Bakanlar Kurulu'nun 19 Ocak 1996 tarih ve 96/8810 sayılı kararıyla TEDAŞ Genel Müdürlüğü'ne bağlı alçak ve orta gerilim elektrik dağıtım sistemi 21 görev

---

²⁴ Önceden görev bölgesi olarak ayrılan bölgelerde, özel sermayeli şirketler, elektrik dağıtım, üretim, iletimi konularından biri veya bütünü ile ilgili görevlendirilebilirdi. Örneğin Kayseri'de elektrik dağıtım hizmetini Kayseri ve Civarı Elektrik Dağıtım A.Ş. 1989 yılından beri yapmaktadır. **Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Önündeki Fırsatlar**, s.102.

²⁵ Gültekin Türkoğlu, "Çukurova Elektrik Türk A.Ş.", **Elektrik Mühendisliği Dergisi: 327** (Eylül 2003), s.64, 65.

²⁶ TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

²⁷ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (9 Kasım 1989-30 Ekim 1995)**, s.6924, 6938.

bölgesine ayrılmıştır. Bunlardan dördüne (ÇEAŞ, Kepez, Aktaş, Kayseri ve Civarı) daha önceki yıllarda işletme hakkı verilmiştir. Bunlardan 14'ü için aşağıda adları geçen kuruluşlara görevler verilerek, Bakanlık tarafından diğer görev bölgeleri hakkında yapılan tekliflerin kabul görmemesi veya hukuki sorunlar nedeniyle görevlendirmeler ve imtiyaz sözleşmeleri yapılamamıştır. 1999 yılı itibariyle dağıtım imtiyazı verilen firmalar şunlardır: AKEDA (Ankara, Kırıkkale), AKEDAŞ (Kahramanmaraş, Adıyaman), ANDAŞ (Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Aksaray), BATI KARADENİZ (Zonguldak, Çankırı, Bartın, Karabük), BURYAL (Bursa, Yalova), ÇEDAŞ (Kocaeli, Gebze bölgesi), GAP (Malatya, Elazığ, Tunceli, Bingöl), İSEDAŞ (İstanbul Avrupa Yakası), KIZILIRMAK (Sivas, Tokat, Yozgat), TEKAŞ (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), SBD (Sakarya, Bolu), ŞUREDAŞ (Şanlıurfa), PARKUR (Samsun, Ordu, Sinop), ZİGANA (Trabzon, Rize, Artvin, Giresun, Gümüşhane).²⁸

Sektörün elektrik üretimi kısmında 1995 yılında elektrik arzının % 35'i hidrolik, % 64'ü termik santrallerden karşılanmıştır. Üretim kapasitesinin % 25'ini ithal yakıtlı santraller oluşturmaktadır.²⁹ Bilinen linyit ve taşkömürü potansiyelinin tamamının değerlendirildiği dönemde bile ithal yakıt üretim sistem payının % 49'a çıkacağı hesaplanmıştır. İthal doğalgaza dayalı santrallerin üretim planındaki payları yüksek olup, çözümlerin bazılarında ilk doğalgaz projesinin 1996 yılında sisteme eklenmesi öngörülmüştür.³⁰ Doğalgaz diğer fosil yakıtlara göre daha verimlidir. Çevreye daha az zarar vermekte ve düşük maliyetlidir. 1970'li yıllardan itibaren kullanılmaya başlanan ve enerji arz talebinin sürekli artış göstermesi, aynı zamanda avantajlı bir yakıt olması sebebiyle doğalgazın kullanım oranı ve alanı sürekli artmıştır. Zamanla yurtiçi rezerv ve üretim miktarının yetersiz olması doğalgazın ithal edilmesi ile giderilmiştir. Türkiye, doğalgaz ihtiyacını ilk defa 1986 yılında Rusya'dan ithal ettiği doğalgaz ile karşılamaya başlamıştır. 1994 yılından itibaren Cezayir'den ve 1999 yılından itibaren Nijerya'dan LNG (sıvılaştırılmış doğalgaz), ardından İran'la yapılan doğalgaz alım anlaşmaları sonrası 2001 yılından itibaren

---

²⁸ Dolun, **a.g.e.**, s.6-7.

²⁹ **WASP Modeli ile Türkiye Uzun Dönem Üretim-Tüketim İncelemesi (1996-2010)**, TEK, Ankara, 1991, s.85

³⁰ **A.g.e.**, s.225.

İran'dan doğalgaz ithal edilmeye başlanmıştır.³¹ Dünya'nın kanıtlanmış gaz rezervlerinin yarıdan fazlası Rusya'da ve Ortadoğu ülkelerinde bulunmaktadır. Bu durum doğalgaz zengini ülkelerin ekonomik gücüne büyük katkı sağlamaktadır.

Çizelge 2: Türkiye Toplam Enerji Tüketiminde Kaynakların Payları (%)³²

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Doğalgaz	0	0,1	0,2	5,9	9,9	17,1	27,3	31,9
Petrol	51,7	50,3	46	45,1	46	40,1	35,2	26,7
Kömür	21,5	22,1	21,4	30,9	27,2	30	26,4	30,6
Hidroelektrik	1,9	3,1	2,6	3,8	4,8	3,3	3,7	4,1
Diğer	24,9	24,4	29,8	14,3	12,1	9,5	7,4	6,7

Yukarıdaki çizelgede Türkiye toplam enerji tüketiminde yer alan enerji kaynaklarının payları yer almaktadır. Yıllara göre Türkiye'de doğalgaz tüketim payı diğer kaynaklara göre oldukça hızlı artmıştır. EÜAŞ eski Genel Müdürü Sefer Bütün ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşide Bütün, hidrolik elektriğin suyun var olmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin, kıt enerji kaynaklarına sahip olduğu için petrolü ve doğalgazı ithal etmek zorunda kaldığını, elektriğe ihtiyacı olan ve sanayin ihtiyaç duyduğu elektriği üretmek için de doğalgaz santrallerinin kurulduğunu ve bunun da elektrik temininde kurtarıcı olduğunu ifade etmiştir.³³ Doğalgaz santrallerinin tercih edilmesinin sebebi, kuruluş süresi kısa ve tesis masrafının ucuz olmasıdır. Ancak, doğalgaz pahalı olduğu için işletmesi pahalı olmaktadır. Kısa sürede kurulduğu için ve az maliyetli diye tercih edilen doğalgaz santralleri uzun dönemde çok doğru bir yatırım değildir. İthal edildiğinden dolayı bütçe açıkları oluşmaktadır. Türkiye, kriz dönemlerinde bol bol doğalgaz santrali ve hidroelektrik santralleri kurmuştur. Türkiye, ithal doğalgazı daha çok Rusya'dan temin etmiştir. TEK eski Genel Müdürü Gültekin Türkoğlu, bugün için doğalgaz dışında kömür, su, güneş, rüzgar gibi enerji kaynaklarından da yararlandığını ancak bunların yetersiz

³¹Doğalgaz Piyasası 2015 Yılı Sektör Raporu, EPDK, Ankara, 2016, s.6.

³² Doğalgaz Piyasası 2011 Yılı Sektör Raporu, EPDK, Ankara, 2012, s.27.

³³ EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 19.

olduğunu belirtmiş, elektriğin sürdürülebilir, ucuz, yerli kaynağa dayalı ve güvenilir olması gerektiği üzerinde önemle durmuştur.³⁴

Rusya ile 1987’de başlayan doğalgaz alışverişi 1990’lı yıllarda Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı için yapılan bir takım protokollere dönüşmüştür. Mavi Akım Projesi’nin ön sözleşmesi Refah Partisi-Doğru Yol Partisi (RP-DYP) Koalisyon Hükümeti döneminde 26 Aralık 1996’da imzalanmıştır. 29 Ağustos 1997’de Enerji Bakanı Cumhur Ersümer ile Gazprom (Rus) Yönetim Kurulu Başkanı Velyahirev arasında imzalanan protokolle Mavi Akım projesi yatırıma dönüştürülmüştür.³⁵ Karadeniz altından geçecek boru hattı ile Türkiye’ye gaz sevkine ilişkin hükümetler arası anlaşma 15 Aralık 1997’de imzalanmıştır. 4357 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Rus Doğalgazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyetine Sevkiyatına İlişkin Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun kabul edilerek 4 Nisan 1998 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.³⁶ Hat, 2003 yılında işletmeye alınmış, 2005 yılında resmi açılış töreni yapılmıştır.³⁷

2. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (1996-2000)

Plan, geçiş yılı olarak kabul edilen 1995 yılının ilk yarısı içinde DYP-CHP Koalisyon Hükümeti tarafından hazırlanmıştır. Plan’ın hazırlanmasında Başbakan Tansu Çiller ile Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin’e, DPT Müsteşarı Necati Özfirat ve ekibi yardımcı olmuştur.³⁸

Başbakan Tansu Çiller, 4 Ağustos 1995 tarihinde Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile ilgili basın toplantısında yaptığı konuşmada, Planın en önemli ögesinin demokratikleşme olduğunu vurguladıktan sonra ikinci olarak idari

---

³⁴ TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

³⁵ Tuncay Derman, **Enerji Sahnesinin Kapalı Gişe Oyunları Enerji’nin Rengi**, Ankara, 2010, s.55.

³⁶ **A.g.e.**, s.56.

³⁷ <http://www.enerji.gov.tr> (Erişim Tarihi 15.12.2016).

³⁸ Erdinç Tokgöz, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)**, 10.B., İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.264.

yapılanma ve yeni kurumların kurulması olduğunu belirtmiştir. Orta vadede idari yapılanmanın yolları olarak merkezdeki yetkilerin mahalli idarelere aktarılması ve özelleştirme öngörülmüştür.³⁹ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özelleştirme programının temel amacı, dünya piyasalarına uyum sağlamak, Avrupa Birliği'ne tam üyelik, gümrük birliği süreci doğrultusunda, ekonomide verimlilik sağlanması, rekabet edebilir bir maliyet yapısının oluşturulması, serbest piyasa koşullarının sağlanması olarak ifade edilmiştir. Bu amaçla KİT'lerin süratle özelleştirilmesi öngörülmüştür. Böylece, teknolojik gelişme ve yenilenmenin yanı sıra sermaye tabana yayılacak, kamuya ait açıklar azaltılacak, kamu mali piyasalar üzerinde baskı kuramayacak, kamu borç stoğu düşürülmüş olacaktır.⁴⁰

Özelleştirmede, rekabet ortamında faaliyet göstermekte olan büyük yatırım gerekliliği olan, nihai mal ve hizmet üretmekte olan, zarar eden ve stratejik güvenlik kaygısı olmayanlara öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır. Ölçekleri, faaliyet konuları ve nitelikleri itibarıyla kısa zamanda özelleştirilmeleri mümkün görülmeyen kuruluşların özelleştirme kapsamı dışında tutulması öngörülmüştü. Kuruluşlar gerekli hukuki, idari ve mali düzenlemeler yapıldıktan sonra kapsama alınacak, özelleştirme kapsamında uzun süre kalmalarını önlemek üzere, kapsamda bulunan kuruluşların özelleştirilmesine öncelik verilecektir. Enerji ve telekomünikasyon gibi rekabetçi piyasası olmayan sektörlerde özelleştirme yapılabilmesine imkân verecek kurumsal çerçevenin oluşturulması sağlanacaktır. Planda, yap-işlet-devret modeliyle özelleştirme faaliyetlerinin sektörel özellikler dikkate alınarak uyumlu bir şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır.⁴¹

1996-2000 yıllarında uygulamaya konan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda amaçlanan, özelleştirme yoluyla kamu kesiminin küçültülmesi ve rekabetçi bir piyasa yapısının oluşturulmasıdır.

3096 sayılı kanunla görevli şirketlerle imtiyaz sözleşmesi niteliğinde sözleşmeler imzalanmıştır. 1993-1996 yılları arasında Enerji ve Tabii Kaynaklar

---

³⁹ **Başbakan Tansu Çiller'in Konuşmaları (3 Temmuz-31 Aralık 1995)**, Başbakanlık Basın Merkezi, Ankara, 1996, 84-90.

⁴⁰ **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000**, TBMM Karar No: 374, Karar Tarihi:18.07.1995, s.166.

⁴¹ **A.g.e.**, s.167.

Bakanlığı görevli şirketlerle Özel Hukuk Sözleşmesi niteliğinde uygulama anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar Anayasa ve Danıştay Kanunu'na aykırı olarak özel hukuk sözleşmeleri niteliğinde olduğundan, Danıştay'ın ön denetimi kaldırılmış, “tahkim usulü” getirilmiştir. Anayasa Mahkemesi, enerji alanında yap-ışlet-devret modeline istinaden Bakanlık ile sözleşme imzalayan görevli şirketlerin arasında “özel hukuk sözleşmesi”nin imzalanamayacağını ancak “imtiyaz sözleşmesi” niteliğinde sözleşmelerin olabileceğine dair kararlar vermiştir. İki ayrı kanun ile iptal edilen değişikliklerin ardından bu alanda yapılacak sözleşmelerin “özel hukuk sözleşmesi” sayılması ve “tahkim” usulünün uygulanabilmesi için yeni bir modele ihtiyaç duyulmuştur. Sonuçta, 16 Temmuz 1997 tarihinde 4283 sayılı Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile yasal alt yapının kurulması amaçlanmıştır.⁴² Kanun ile amaçlanan, üretim şirketlerine yap-ışlet modeli kapsamında elektrik enerjisi üretmek ve bunun ülke enerji plan ve politikalarına uygun biçimde yapılmasını sağlamaktır. Şirketlere mülkiyetlerine ait termik santral kurması, işletme izni verilmesi, ayrıca şirketlerin enerji satışı yapabilmeleri için gerekli görülen esas ve usuller Kanun'da belirlenmiştir. Bu Kanun kapsamı dışında tutulan santraller ise şunlardır: jeotermal, hidroelektrik, diğer yenilenebilir enerji kaynakları ve nükleer santrallerdir. Elektrik enerjisi üretilmesi için tesis kuran ve tesisi işletmek için mülkiyeti kendisine ait olmak üzere kurulmuş veya kurulacak yerli ve/veya yabancı sermaye şirketi Üretim Şirketini ifade etmektedir.⁴³

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, mülkiyet devrini içeren özelleştirme uygulamalarının yanı sıra mülkiyet devri dışındaki özelleştirmeler için de hukuki alanda çalışmalar yapılmıştır. Katma değeri oldukça yüksek olan telekomünikasyon hizmetleri ile enerji sektöründe özelleştirme çalışmalarına devam edilmiştir. Özel sektörün enerji sektörüne girişini kolaylaştırmak amacıyla finansman modelleri uygulanmaya devam edilmiştir. Özelleştirme konusu ilk kez bu plan

---

⁴² “Yap-İşlet-Devret ve Yap-İşlet Modeli Kapsamında Yaptırılan Enerji Projeleri Hakkında Sayıştay Raporu (Enerji Raporu) Hakkında Özet Bilgi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:52 (Ocak-Mart 2004), s.170-171.

⁴³ **Resmi Gazete** 19 Temmuz 1997, Sayı:23054.

döneminde, 1999 yılında yapılan değişiklikle Anayasaya girmiş ve uluslararası tahkim düzenlemesine gidilmiştir.⁴⁴

Plan'da özelleştirme ve özel kesimden enerji alanında beklenen katkıların gerçekleşmemesi ve kamuya ait yatırımların azalması, mevcut çevre mevzuatı ve uygulamasındaki sorunların sektörde yatırımların plan dışına çıkması, elektrik açığı ihtimalini ortaya çıkardığı ifade edilmiştir. Sektörde özel ve kamu kesiminin beraber faaliyette bulunacağı bir yapının oluşturulamadığı belirtilmiştir. Özel kesimin elektrik sektörüne katılımı, 1984 tarihli 3096 sayılı ve 1994 tarihli 3974, 4046 sayılı Kanunlar ile düzenlenmiştir. Özelleştirmelerin ardından rekabetin ne şekilde sağlanacağı konusu belirsiz olduğundan, enerjide alım ve fiyat garantisi verilerek yapılan yap-işlet-devret modeli santral projelerinde sektörde rekabet ve serbest piyasa ekonomisinin varlığının imkânsızlığı söz konusu olmuştur. 3096 sayılı Kanun yatırımların kim tarafından ve nasıl yapılacağını açıkça belirtmemektedir. Bundan dolayı, özel şirketlere devredilen bölgelerdeki yatırımlara kamu tarafından devam edileceği belirtilmiştir. Barajlı hidroelektrik santral projelerinde veya geniş kömür sahalarının işletilmesini de içeren termik santral projelerinde kamulaştırmanın nasıl yapılacağı ve kamulaştırma bedellerinin kimin tarafından ödeneceği hususu belirsizdir.⁴⁵ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde birincil enerjiden üretilen enerjinin talep artışı karşısında yetersiz kalması sebebiyle ithal enerji kaynak payının artacağı öngörülmüştür.⁴⁶ Nitekim Türkiye, ithal enerji kaynaklarına yaptığı ödemeler sebebiyle sürekli dış borcu artan bir ülkedir.

1994-1997 yılları arasında elektrik kurulu gücünün artış oranı oldukça azdır. 1995 yılında Türkiye'nin termik, hidrolik, jeotermal, rüzgar ve güneş enerjisi dahil kurulu güç toplamı 20.954,3 MW, 1996 yılında 21.249,4 MW'tır. Artış oranı % 1.4'tür.⁴⁷ Türkiye, elektrik üretiminin artırılması için finansman modellerinden, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanmak istemiştir.

---

⁴⁴ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), DPT, Ankara, 2000, s.8.

⁴⁵ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, 137.

⁴⁶ A.g.e., s.138.

⁴⁷ Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016, s.6.

TÜSİAD'a göre Türkiye'de elektrik kurulu gücünün artırılmamasının nedeni, devletin elektrik üretimine gereken yatırımı yapmaması, özelleştirme ve liberal akımlara karşın yerli ve yabancı sermayenin elektrik üretim yatırımlarından çekilmesidir. Yap-işlet yasası ile ithal yakıt kullanan termik santrallerinin; yap-işlet-devret yasası ile hidroelektrik, jeotermal ve rüzgâr santrallerinin yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından kurulması teşvik edilmiştir.⁴⁸ Yap-işlet-devret sözleşmeleri hidroelektrik santraller için 15 ila 40 yıl, gaz santralleri için 20 yıldır. Üretimin yaklaşık % 85 kadarı al ya da öde hükümleri altındadır.⁴⁹ Bu modeller; anayasal ve yasal engeller, özellikle uluslararası tahkime gidilemeyişi nedeniyle gelişme sağlayamamıştır.⁵⁰

Planlamanın önemini anlamada 1990'lı yılların ikinci yarısında ortaya çıkan plansız arz ile serbest piyasa uygulamasına engel olan “al ya da öde” hükümlerini içeren üretim yatırımlarının karşılaştırılması yardımcı olacaktır. Yap-işlet-devret modeli ile birçok santralin yapılamadığı halde yapılmış gibi doğalgazının tedarik edilmesi, sonuçta var olan talebin çok üzerinde doğalgaz arzının “al ya da öde” sözleşmeleri ile yapılmasına neden olmuştur.⁵¹ TEDAŞ eski Genel Müdürü Bülent Ülkü ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşide Ülkü, “al ya da öde” hükmü gereğince almayı taahhüt edilen miktarda gaz için parasını ödeme zorunluluğu olduğunu belirtmiştir. Yani kullanılmayan ve ihtiyaç fazlası gaz geri verilemediğinden parası ödenmek zorundadır. Bu sebeple Türkiye elinde kalan gazı değerlendirmek amacıyla yeni doğalgaz santralleri kurmuştur. Bunlara örnek olarak 1985'te devreye giren Hamitabat santrali ve Ambarlı santrali verilebilir. Bunlar çok kısa sürede kurulan santraller olup, hemen üretime başlamışlardır. Bu sebeple Türkiye her kriz döneminde doğalgaz santrali kurmaya başlamış, zamanla doğalgaza bağımlı hale gelmiştir.⁵²

Gerek 3096 sayılı Kanun gerekse finansman modellerinin uygulamaları başarısızlıkla sonuçlanmış, beklenen özelleştirmeler ve yatırımlar gerçekleşmemiştir.

---

⁴⁸ 21.Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi, TÜSİAD, 1998, s.53.

⁴⁹ Atiyas, a.g.e., s.76.

⁵⁰ 21.Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi, s.53.

⁵¹ DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları, C.II, Ankara, 2007, s.5-71.

⁵² TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi. EK 17.

Termik santraller ile elektrik dağıtım müesseselerinin özel şirketlere devredilmesi çabaları devam etmiştir. Özel sektör güvenli ve istikrarlı bir sistemle karşılaşmamış, özel kesimi sektöre yönlendirmek için cazip yüksek fiyat alım ve ödeme garantileri, bunun yanı sıra hazine garantileri, yakıt temini garantileri, tahkim usulü gibi güvenceler verilmesine rağmen başarı sağlanamamıştır. Ayrıca, özel sektör projeleri sistem planlama çalışması ürünleri olamamış, yüksek proje paketi ve tarifeler TEAŞ'ın zarar etmesine neden olmuştur. Tarifeler konusunda rekabetin sağlanamaması da uzun dönem ekonomisini ve sanayi olumsuz etkilediğinden yüksek maliyetli bir sisteme dönülmüştür.⁵³ Yetersiz yatırımlar sebebiyle sistemde ihtiyaç duyulan yedek oluşturulamamış ve 1999 yılında elektrik kesintileri yaşanmıştır. Kesintilerin sebebi olarak hidrolik santrallerde hava koşullarına bağlı olumsuzlukların yanı sıra doğalgaz santrallerinin yakıt ihtiyacının tam olarak karşılanamaması da rol oynamıştır.⁵⁴

Yatırımcılara cazip gelmeyen modellerin teşvik edilmesi 90'lı yılların sonunda sektörde krize sebep olmuş ve yetersiz yatırımlar sebebiyle arz kıtlığı yaşanmıştır. Bu duruma hava şartlarının müsaade etmemesi sonucu hidrolik santrallerde üretimin aksaması da eklenmiştir. Ayrıca, geçmiş yıllarda imtiyaz verilen şirketlerin varlıklarını devam ettirmemeleri veya ettirememeleri de arzda sıkıntının başka nedenlerindedir. Aksaklıklar yaşandıkça sistemin ihtiyacı olan yasal ve anayasal düzenlemeler sürekli değişmiş, koşullar ve imkânlar yaratılarak sektörde serbest piyasaya geçişin hazırlıkları tamamlanmaya çalışılmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kalkınma hedefi % 5.5 - % 7.1 olarak belirlenmiş ve gerçekleşme % 3.8 olmuştur.⁵⁵ Plan döneminde birincil enerji tüketimi yılda ortalama % 4.5 oranında büyümüş, birincil enerji üretimi yıllık % 1.3 oranında büyüme sağlamıştır.⁵⁶ 1994 yılının Kasım ayında Güneydoğu Anadolu Projesi'nin önemli bir aşaması olan Urfa Tüneli'ne su verilmiş, Harran Ovası suya kavuşturulmuştur. 1996 yılında DSİ, Adıgüzel-Denizli, Çatalan-Adana, 1997 yılında

---

⁵³ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), s.144.

⁵⁴ A.g.e., s.145.

⁵⁵ Rıdvan Karlık, *Türkiye Ekonomisi Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm*, 13.B., Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s.65.

⁵⁶ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, s.13.

Dicle-Diyarbakır, 1998 yılında Kralkızı-Batman, 1999 yılında Karkamış-Kahramanmaraş, Özlüce-Bingöl hidroelektrik barajlarını devreye almıştır.⁵⁷

3. Aktaş Elektrik Ticaret Anonim Şirketi İmtiyazının Feshi

1989 yılında Bakanlar Kurulu'nun 89/14393 sayılı kararıyla, 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtım ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun'a göre İstanbul-Anadolu yakasında elektrik iletimi, üretimi, ticareti ve dağıtım görevi 30 yıl süreyle Aktaş Elektrik Tic. A.Ş.'ye verilmişti.

İstanbul'da elektrik dağıtım ve ticareti görevi verilen Aktaş'ta elektrik kayıp-kaçak oranlarının artması, haksız kazanç sağlama, abonelerden fazla para alma, gereken yatırımları yapmama, yatırımlar yapılmadığından elektrikte kalite düşüklüğü, kamunun zarara uğraması, istihdam artışı sağlayamama gibi durumlar söz konusudur. Bu sebeple, Danıştay kararıyla 7 Ekim 1999 tarihi itibariyle Aktaş işletmesine el konulmuştur.⁵⁸ Ancak Danıştay 10. Dairesi, Elektrik Mühendisleri Odası'nın, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, TEDAŞ ve TEAŞ tarafından Aktaş Elektrik'le imzalanan özelleştirmeye yönelik sözleşmelerin iptali için açtığı davayı reddetmiştir. Bunun nedenini de Aktaş'a dair usulsüzlük gerekçelerinin sözleşmenin iptaline gerekçe oluşturamayacağıdır. Bu sebeple Aktaş hisseleri Ocak 2000 itibariyle yeniden işleme alınmıştır.⁵⁹ Şirkette, gerek sözleşme gerekse uygulama aşamasında hukuki ve teknik donanım eksikliği bulunması ve amaç boşluğunun yer alması sebebiyle birçok sorun yaşanmıştır. Böylece, Danıştay, Aktaş'ın işletme hakkı devrine yönelik imtiyaz sözleşmesini iptal ederek, 2002'de TEDAŞ'a bırakmıştır. Görevli şirket statüsünde bulunan ÇEAŞ ve Kepez'e de Danıştay tarafından hukuka aykırı bulunarak el konulmuş ve TEDAŞ'a devredilmiştir.⁶⁰

⁵⁷ Emine Erol, *Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi (1902-2000)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s.111.

⁵⁸ *Özelleştirmenin Maskesi Düştü İstanbul Anadolu Yakası 1990-2002*, s.160.

⁵⁹ *A.g.e.*, s.165.

⁶⁰ *DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları*, s.5-149.

Elektrik Mühendisleri Odası'na göre, Aktaş, aslında başından beri yanlış uygulanan bir politikanın eseridir. Elektrik konusunda birçok sıkıntının yaşanması, sorunların sürekli artması ve bunun neredeyse her gün basında haber edilmesi sonucu İstanbul Anadolu Yakası'nın elektrik dağıtım işi TEDAŞ'a devredilmiştir.

B. Hükümet Programlarında Elektrik Sektörü ve Hedefler

Enerji konusu önemi gereği hükümet programlarında, kalkınma planlarında, ulusal ve uluslararası toplantılarda, sivil toplum kuruluşlarınca gerçekleştirilen toplantılarda konu edinilmiş, her açıdan değerlendirilmesi yapılarak enerji arz ve talebine ilişkin alınması gereken tedbirler ve yapılmasına ihtiyaç duyulan yatırımlar tartışılmıştır.

24 Aralık 1995 tarihinde alınan erken seçim kararı ile DYP-CHP Koalisyon Hükümeti parlamentoda çoğunluğu kaybetmiş ve 06.03.1996-28.06.1996 tarihleri arasında II. Mesut Yılmaz Hükümeti göreve başlamıştır. Hükümet programında kamu yatırımlarının gözden geçirilerek proje sayısının artırılması ve yatırımların tamamlanması, sermaye piyasasına şeffaflık sağlanarak denetiminin sağlanmasına çalışılacağı belirtilmiştir. Bankacılık ve sigortacılık alanında yasal düzenlemelerin yapılacağı belirtilerek devletin ve ekonominin yeniden yapılanmasının sağlanması için tedbirler alınacağı ifade edilmiştir. Özel kesimin enerji, ulaştırma, haberleşme sektörlerinde yapacağı yatırımlardaki payının özelleştirme ve yap-işlet-devret modelinin uygulanmasıyla artacağı belirtilmiştir. Özelleştirmenin kamu bankaları dahil olmak üzere bütün kamu iktisadi teşebbüslerini kapsayacağı ifade edilmiştir. 1996 yılının ilk yarısında ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon kuruluşlarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesiyle ilgili olarak yasal düzenlemelerin çıkarılacağı ve enerji alanında güvenilir, kaliteli, zamanında ve ucuz enerjinin teminine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Ayrıca, uluslararası yüksek teknoloji, sağlıklı çevre ve halkın güvenliğini ön planda tutan nükleer santrallerin kurulacağı bilgisine yer verilmiştir. Programda 2000 yılında elektrik enerjisi kurulu gücünün 28 bin MW,

üretimde kapasitenin 140 milyar kWh olması hedeflenmiştir.⁶¹ Hükümet programlarında özelleştirmeye büyük önem verilmektedir. Programda, tüm KİT'lerin özelleştirilmesi, özelleştirmesi zaman alacak teşebbüslerin özel kesim ilkelerine uygun çalışmalarının sağlanacağı vurgulanmıştır. Programda amaçlananlar ileriki yıllara hazırlık gibidir. Ancak bu hükümet 3,5 ay görevde kaldığından dolayı planlanan hedefler gerçekleştirilememiştir. Sektörde 1990'lı yılların sonlarında enerji krizleri yaşanacak ve 2000'li yılların başında enerji arz kısıtlılıklarıyla karşılaşılacaktır. Bunun dışında ekonomik krizler görülecek ve ekonomi her açıdan enerji sektörünü etkilemeye devam edecektir.

28.06.1996-30.06.1997 tarihleri arasında RP-DYP Koalisyon Hükümeti görev yapmıştır. Başbakan Erbakan, hükümet programında yap-işlet-devret gibi finansman modellerinin altyapı uygulamasının planlandığını belirtmiştir. Enerji darboğazının aşılmasında hızlı ve ucuz elektrik üretimini gerçekleştiren tedbirlerin alınacağı ifade edilmiştir. II. Mesut Yılmaz Hükümeti programında belirtildiği gibi yüksek teknolojiye sahip, sağlıklı çevreyi ve halkın güvenliğini ön planda tutan nükleer santrallerin kurulması öngörülmüştür. Kesintisiz ve emniyetli enerji temini için enerji yatırımlarının devreye alınacağı belirtilmiştir. Yerel yönetimlerle işbirliği yapılarak kurulması planlanan çöp santralleri ile hem temizliğe önem verileceği hem de enerji üretimi sağlanacağı ifade edilmiştir.⁶² Bu hükümet bir yıl süreyle görevde kalabilmiştir.

Milli Güvenlik Kurulu, Cumhurbaşkanı ve Kurulun asker üyelerinin, devletteki şeriatçı kadrolaşma ve girişimlerden rahatsızlık duydukları konuların görüşüldüğü 28 Şubat 1997 tarihli kararının ardından⁶³ Başbakan Erbakan Cumhurbaşkanı istifasını sunmuş, ardından Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir.⁶⁴ 30.06.1997-11.01.1999 tarihleri arasında görev yapan III. Mesut Yılmaz Hükümeti programında, geçen yıllarda yapılması gerekli görülen yatırımların gerçekleşmemesi

⁶¹ **Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.III, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2015, s.2187-2188, 2190.

⁶² **A.g.e.**, s.2368.

⁶³ **Cumhuriyet Gazetesi**, "Muhtıra Gibi Tavsiye", 1 Mart 1997, s.1.

⁶⁴ Tokgöz, **a.g.e.**, s.267.

nedeniyle Türkiye’de elektrik açısından sıkıntılı bir durum olduğu ifade edilmiştir. Enerji projelerinde çevreye duyarlı ve kullanımında verimli kaynaklara önem verileceği, özellikle kaliteli kömür, doğalgaz ve yenilenebilir enerji kaynaklarını içeren enerji projelerine ağırlık verileceği ifade edilmiştir. Mevcut santrallerin verimliliğinin artırılması, elektrikte kayıp-kaçak oranının azaltılması, elektrik açığının komşu ülkelerden temini ile kapatılması amaçlanmıştır. Orta ve uzun vadede yabancı ve yerli özel girişimcinin sektöre katılımının sağlanması için tedbirler alınacağı belirtilmiştir. Yeni yatırımlarda yap-işlet modeline işlerlik kazandırılacağı ve mevcut tesislerin işletme hakkı devrinde verimlilik ilkesinin esas alınacağı ifade edilmiştir. Elektrik sektörünün özelleştirilmesinde ülke koşullarına uygun olarak düzenleyici çerçevenin oluşturulacağı belirtilmiştir. Ayrıca, enerji tasarrufu, Hazar’ı Akdeniz’e bağlayacak Bakü-Ceyhan hattı ve nükleer enerjiye geçiş planlarına yer verilmiştir.⁶⁵

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından organize edilen ve 7-9 Aralık 1998 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilen I. Enerji Şurası’nın açılış konuşmasını Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yapmış, ilk gün konuşmacılar arasında Başbakan Mesut Yılmaz, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer yer almıştır. Şura’nın ikinci günü 12 komisyon tarafından hazırlanan raporlar sunulmuş, üçüncü ve son günde ise raporlar üzerinde görüşmeler yapılarak kapanış konuşmaları ile sonuç bildirgesi sunulmuştur. Şura’da Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, enerjinin ne anlam ifade ettiğine, enerjinin önemine, alternatif enerji kaynaklarına ve enerji alanında yapılacak yatırımların önemine değinen konuşmasında enerji üretiminin kalkınma ve gelişmişlik göstergesi olduğunu belirtmiştir. Ülkedeki elektrik üretim ve tüketiminin ekonomik ve sosyal kalkınma potansiyelini yansıttığı, teknolojik yenilikler ve iletişimdeki ilerlemeler sayesinde dünyanın tek bir pazara dönüşme sürecine girmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple, hem ulusal hem uluslararası alanda hızla yeni enerji kaynaklarının bulunması gerektiği, bu durumun enerjinin hem üretiminde hem de tüketiminde verimliliği artıracığı, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasıyla iklim değişikliğinin önüne geçileceği belirtilmiştir. Yenilenebilir enerji ve nükleer enerji

---

⁶⁵ Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s.2549.

kullanımının enerji üretiminde dekarbonizasyon oranını da yükselteceği belirtilmiştir. Ayrıca, kamu yöneticilerinin öncelik konusunun enerji sektöründe daha fazla yatırıma imkân verecek şekilde liberalizasyona gidilmesini sağlamak olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun, enerjide maliyetlerin düşmesine ve verimliliğin artmasına katkıda bulunacağı belirtilmiştir.

Şura'da Türkiye'nin enerji durumu ele alınmış, enerjinin profili çıkarılmıştır. Cumhurbaşkanı konuşmasında, Türkiye enerji kaynaklarının nasıl değerlendirilmesi gerektiğini samimi bir şekilde ifade etmiş, yeni enerji yatırımlarının ne olması gerektiği üzerinde durmuştur. Türkiye'de enerji sektöründe gerekli görülen yeniden yapılanma ve özelleştirme gibi hedeflere yönelik çalışmalar devam ederken, Şura'da ortaya çıkacak görüş ve önerilerle bu çalışmaların daha da güç kazanacağı öngörülmüştür. Şura'da ele alınan liberalizasyon önerisi ise 2000'li yıllarda gerçekleşecektir. 7 Aralık tarihinde Şura'da söz alan ve Cumhurbaşkanı gibi enerjide serbestleşmeyi öngören Başbakan Mesut Yılmaz serbest piyasa ekonomisine geçilmesi gerektiğini savunmuştur. Enerji yatırımlarını sadece kamu kaynaklarıyla gerçekleştirmeye çalışmanın kamu finansman dengesini bozacağını, enerji sektöründe yerli ve yabancı özel girişimcilerin katılımının sağlanmasının arzu edildiği belirtilmiştir.

Şura'nın ilk günü olan 7 Aralık 1998 tarihinde konuşmacılar arasında yer alan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhur Ersümer, gerçekleştirilen ve planlanan enerji yatırımlarından bahsetmiştir. 29 dağıtım bölgesine ayrılan Türkiye'de bu bölgelerden dördünün daha önceden özel sektöre devredilmiş olduğu, geri kalan 25 bölgenin işletme hakkı devri işlemlerinin tamamlanarak teklifleri uygun bulunan 20 firmanın kamuoyuna duyurulduğu ve beş bölgenin ihalesinin ise yetersiz tekliflerden dolayı iptal edildiği belirtilmiştir. 15 bölgeye ait sözleşmelerin Danıştay onayına gönderildiği, 10 bölgenin sözleşmesinin Danıştayca onaylandığı, bunlardan yedi bölgeye ait sözleşmelerin paraflanarak imzalanma aşamasına geldiği ifade edilmiştir. Rüzgar enerjisinin kullanımına ilk örnek Çeşme-Alaçatı'da 21 Şubat 1998 tarihinde otoprodüktör modelinde işletmeye açılan 1,5 MW'lık rüzgar santrali olduğu dile getirilmiş ve nükleer enerjinin gerekli önlemler alındığında hem güvenilir hem çevre açısından temiz enerji kaynağı olduğuna değinilmiştir. Akkuyu Nükleer Santrali için

Aralık 1996’da ihaleye çıkılarak 15 Ekim 1997’de üç konsorsiyumdan teklifler alındığı ifade edilmiştir.⁶⁶

Düzenlenen Şura, Cumhuriyet’in ilk enerji şurası olması açısından önemlidir. Hükümet programlarında ve Şura’da olduğu gibi enerji konusunda düzenlenen toplantı ve görüşmelerde enerji sektöründeki sıkıntılara yer verilmiş, çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Aktif bir enerji politikasının varlığı için özelleştirmenin yanı sıra enerji piyasası kanunu çıkarılması amaçlanmıştır. Bilinen enerji kaynaklarının yanı sıra hidroelektrik, nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi konusuna yer verilmiştir. Türkiye’nin coğrafi konumundan dolayı doğu ve batı ülkeleri arasında enerji köprüsü olma durumu değerlendirilmiş, bu amaçla doğalgaz ve petrol boru hattı projelerine yer verilmiştir.

Türkiye’de ekonomik alandaki kalkınmada devlet öncülüğündeki elektrik sektörü anahtar unsur olmuştur. Ülkede ihtiyaç duyulan elektrik sektörü reformunun temel nedeni, sektörün 90’lı yılların sonlarında enerji krizleri yaşamış olması ve 2000’li yılların başında enerji arz kısıtlılıklarıyla karşılaşmış olmasıdır. Krizin ana nedeni enerji alanındaki kamu yatırımlarının yetersiz olması sebebiyle talebin karşılanamamasıdır. Kamuya ait işletmelerin verimsizliği, ekonomik ve siyasi alandaki istikrarsızlıklar, ülke yapısına uymayan politikaların peşinden gidilmesi diğer nedenler arasında gösterilebilir.

1999 yılı milletvekili genel seçimlerinin ardından Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi Koalisyonu Hükümeti (DSP-MHP-ANAP), 28.05.1999 tarihinde kurulmuş ve 18.11.2002 tarihine kadar görev yapmıştır.⁶⁷ Hükümet programında, özelleştirmeler konusunda uzun süredir yürütülen uygulamalardan bir netice alınamaması sebebiyle yeni bir stratejinin belirleneceği ifade edilmiş, hükümetin özelleştirmeleri kamuoyuna güven veren, şeffaf ve kamu yararını gözetten bir şekilde hızla yapılmasını sağlayacağı ifade edilmiştir. Özelleştirmelerin önünde engel olarak görülen uluslararası tahkim konusunun milli çıkarlara ters düşmeyecek şekilde çözümleneceği belirtilmiştir.

⁶⁶ Bkz. **Türkiye 1. Enerji Şurası Şura Açılış Konuşmaları**, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İstanbul, 1998.

⁶⁷ **Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, s.2725.

Özelleştirmeleri zamana bırakılan veya özelleştirme dışı kalan kamu kurumlarının kaynak tüketen durumdan kaynak üreten duruma getirileceği, siyasi etkiden arındırılmış, katılımcı bir yönetime kavuşturulması amaçlanmıştır. Yap-işlet-devret, yap-işlet ve işletme hakkı devri ile yüzde yüz kredili anahtar teslimi modellerine dayalı yapılacak projelere hız verileceği belirtilmiştir. Verimlilik, şeffaflık ve rakabeti sağlayabilmek amacıyla elektrik ve gaz sektörlerinin yeniden yapılandırılması öngörülmüş, elektrik piyasası kanununun çıkarılacağı belirtilmiştir. Hidroelektrik potansiyelinin değerlendirilmesinin yanı sıra nükleer ve yenilenebilir enerji kaynaklarına da önem verileceği ifade edilmiştir.⁶⁸

Program hedefine uygun olarak 20 Şubat 2001 tarihinde 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu kabul edilmiş,⁶⁹ Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuş, elektrik üreten ve elektrik dağıtımında görevli kamu kurumlarının özelleştirilmesinde izlenecek yöntemler belirlenmiştir. Elektrik ve gaz sektörleri yeniden yapılandırılmış, yenilenebilir enerjinin üretimi ve kullanımı teşvik edilmiştir. Elektrik sektöründe serbestleşme 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'nun kabulü ile başlamıştır.

2000 yılında Türkiye'de elektriğin yaklaşık % 40'ı hidroelektrik enerjiden sağlanmıştır.⁷⁰ 1994 yılı sonu itibariyle 47.656,7 GWh olan termik elektrik enerjisi üretimi 2001 yılı sonunda 98.562,8 GWh'e ulaşmıştır. Hidrolik enerji, 1994 yılı sonu itibariyle 30.585,9 GWh iken 2001 yılı sonu itibariyle 24.009,9 GWh'tir.⁷¹ 1994 yılından 2001 yılına kadar termik elektrik üretiminde ciddi şekilde bir artış olmuş, hidrolik elektrik üretimi ise azalma göstermiştir. Bu durum hidroelektrik santrallerin elektrik üretiminin yıllık yağış miktarına bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Yap-işlet-devret, işletme hakkı devri, yap-işlet sözleşmelerinde kamu kurumları üretilen elektriği önceden belirlenmiş bir fiyattan satın alma sözleşmesi yapmıştır. 13 Ağustos 1999 tarih ve 4446 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile Anayasa'nın 125 ve

---

⁶⁸ A.g.e., s.2740.

⁶⁹ Resmi Gazete 3 Mart 2001, Sayı: 24335.

⁷⁰ Örgen Uğurlu, *Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları*, Örgün Yayınevi, 2009, s.182.

⁷¹ Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016, s.64-65.

155'inci maddeleri değiştirilmiştir.⁷² Bu değişikliğin ardından 4492 sayılı ve 18 Aralık 1999 tarihli Kanunla “tahkim usulü” getirilerek, Danıştayca yapılan karşılıklı imtiyaz ve sözleşmeleri inceleme görev ve yetkisi “düşünce bildirmeye” dönüştürülmüş, idari yargının ön denetimi kaldırılmış, Danıştay kanunu değiştirilmiştir. İmtiyaz sözleşmelerine tahkim ve uluslararası tahkim usulü 4501 sayılı ve 21 Ocak 2000 tarihli kanun ile getirilmiştir. Böylece görevli şirketlerle özel hukuk sözleşmeleri imzalanmıştır. İdari yargının sözleşmeler üzerindeki ön denetiminin kaldırılması, kamu aleyhine hükümlerle kamuya ait riskin artmasına sebep olan sözleşmelerin imzalanması sonucunu doğurmuştur.⁷³

2000 yılında 4501 sayılı Kamu Hizmetleri ile İlgili İmtiyaz Şartlaşma ve Sözleşmelerinden Doğan Uyuşmazlıklarda Tahkim Yoluna Başvurulması Halinde Uyulması Gereken İlkelere Dair Kanun, uluslararası tahkimde yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıkların giderilmesi için düzenlenmiştir.⁷⁴ Kanun'un kabulünün ardından imtiyaz sözleşmeleri özel hukuka tabi ve tahkim şartı içeren uygulama anlaşmalarına dönüştürülmüştür. İşletme hakkı devri projelerinin çoğunun hem imtiyaz sözleşmelerinin hem de uygulama anlaşmalarının imzalanması konusunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına yetki veren Bakanlar Kurulu Kararları Danıştay tarafından iptal edilmiştir.⁷⁵

İmtiyaz sözleşmeleri bir özel hukuk kişinin bir kamu tüzel kişisiyle yaptığı sözleşmeye göre tüketicilerinden alınacak ücrete istinaden kendi zarar ve kârına göre kamu hizmetini kurup işletmesidir. Dolayısıyla Kanun'da da belirtildiği gibi sözleşmeye taraf olan kurulacak veya kurulu olan şirketin ortaklarından en az birinin yabancı olması veya yurtdışı kaynaklı sermaye, kredi veya teminat sözleşmelerinin varlığı halindeki uyuşmazlıkların milletlerarası tahkim yoluyla çözümü öngörülmüştür.

---

⁷² **Resmi Gazete** 14 Ağustos 1999, Sayı: 23786.

⁷³ “Yap-İşlet-Devret ve Yap-İşlet Modeli Kapsamında Yaptırılan Enerji Projeleri Hakkında Sayıştay Raporu (Enerji Raporu) Hakkında Özet Bilgi”, s.171.

⁷⁴ **Resmi Gazete** 22 Ocak 2000, Sayı: 23941.

⁷⁵ Çağdaş Evrim Ergün, **Elektrik Piyasasında Kamu Hizmeti**, Çakmak Yayınevi, Ankara, 2010, s.233.

C. 2000-2001 Yıllarında Ekonomik Krizlerin Enerji Sektörüne Etkileri

1979-1980'den sonra dünya pazarında küresel veya bölgesel reel faizlerin artması krizlerle sonuçlanmıştır. Krizlerin sıklığı, süresi ve şiddetinde ekonominin yapısı ve sağlamlılığı kadar bunun uygulanan ekonomi politikalarıyla uyumu ve siyasal iktidarın olayları algılama becerisi de etkilidir.⁷⁶ Türkiye'de döviz kuruna dayalı istikrar programı ilk defa 1999 yılının sonunda uygulamaya konulmuştur. Programda amaç, reel faiz oranlarını makul düzeye düşürmek, üç yıl sonra tek haneli enflasyona ulaşmak, ekonomik büyümede artış sağlamak, ekonomide yer alan kaynakların etkin olarak kullanımını sağlamaktır. Enflasyon ile uyumlu gelirler politikası, faiz dışı fazlanın artırılması, enflasyonla uyumlu kur sepeti artış oranının öngörülebilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması yapısal reformlardır. Sonuçta, 2000'de kamunun finansman dengesi sağlanabilmiş, uygulamaya konan yapısal reformlar olmuştur. Faiz oranları düşünce yurtiçine sermaye girişi sağlanmış ve yurtiçi talep artmıştır. Türk Lirası reel olarak değerlendirilmiş ve ithalat artmıştır. Yapısal reformlarda gecikmeler görülmekle birlikte kamu bankalarının kısa süreli ancak yüksek orandaki borçlanma ihtiyaçlarına son verilememiştir. Mali piyasalarda güvensizlik artmış böylece likidite krizine dönüşen bir bankacılık krizi boy göstermiştir.⁷⁷ Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), Merkez Bankası'nın yetersiz müdahalesi sonucu birçok bankayı devralmıştır. Şubat 2000'de yükselen cari işlemler açığı ve dövize hücum ile bankacılık krizi yaşanmıştır. 1990'lardan itibaren devam eden zayıf mali piyasalar ve bankacılık sistemi Kasım 2000'de likidite darboğazına neden olmuştur.⁷⁸

Türkiye'de 2000'li yıllara gelindiğinde Türk enerji sektörüne hitap eden uygulamalara sahip olunamamasını, yapılması gerekenlerin zamanında yapılamamış olmasında, enerjinin yapısı gereği gelişen teknolojilere sahip olamama ve uygulanagelen politikalarda aramak gerekir. Özelleştirme karşıtlarına göre KİT'lerin

⁷⁶ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi-Politik Açısından Bir İrdeme**, 2.B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s.4-5, 7.

⁷⁷ TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Merkez Bankası Sunuşu, Kasım 2001.

⁷⁸ Ali Kaan Genç, **Düzenleyici Kurumların Ekonomideki Rolü ve Türkiye Elektrik Piyasalarında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Örneği**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003, s.63.

özelleştirilmesi, ithal ara malı ve yatırım mallarına bağımlılığın artmasına doğal olarak dış borçlanmanın artmasına neden olmuştur. Özelleştirmelerden temin edilen gelirler ile borçların faizleri ödenmeye çalışılmış, yeni yatırımlara fırsat kalmamıştır. Bir diğer görüş, piyasa aksaklıkları ve kâr amacı güden özel kesimin kaynak dağılımında etkinsizliğe yol açacağı endişesidir. Bunların aksine özelleştirmelerin serbest piyasa ekonomisinin kaynak dağılımı ve kullanımında etkinlik yaratacağı düşüncesini savunanlar da vardır. Kamu denetiminin etkinliğinin azaltılması ile yolsuzlukların ve hizmet kayıplarının önüne geçilebileceği, rekabet ortamında sunulacak mal ve hizmetin daha ucuz ve kolay sağlanabileceği savunulmuştur. Özelleştirme taraftarlarına göre ekonomik etkinlik ve verimlilik düzeyinin özelleştirme yoluyla artacağı öngörülmüştür. IMF ve Dünya Bankası'nın verdiği direktifler doğrultusunda gerçekleştirilecek özelleştirme uygulamaları, elektrik santrallerinin ve limanların işletme haklarının özel sektöre verilmesini ve mülkiyet hakkının ise kamuda kalmasını önermektedir.

DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti döneminde TC Merkez Bankası, Aralık 1999'da Ekonomik İstikrar ve Enflasyonla Mücadele Programı'nı açıklamıştır. Programın dört temel unsuru; sıkı maliye politikası, enflasyon ile uyumlu gelirler politikası, kur ve para politikası ile siyasi iradenin desteğidir.⁷⁹ Program, 2000 Kasım (Kasım ayının son haftasında bankacılık sisteminden kaynaklanan ve tüm mali piyasalara güveni sarsan önemli bir kriz olup, sistem içersinde kötü yönetilen banka sayısı arttıkça kriz yeni boyutlar kazanmıştır.) ve 2001 Şubat krizleri (9 Şubat 2001'de siyasal alanda meydana gelen bir tartışmayla ortaya çıkmış, Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki bir tartışma Kasım krizindeki gibi ama daha büyük ölçekli dövize spekülasyon saldırısını başlatmıştır.) ile birlikte başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁸⁰ Ekonomik İstikrar ve Enflasyonla Mücadele Programı, ekonomideki belirsizlik ve güvensizlik, gerekli altyapının ve siyasi istikrarlılığın olmaması, enflasyon, faiz ve kurlar arası dengenin kurulamaması sebebiyle uygulanabilirliğini kaybetmiştir.

---

⁷⁹ Tokgöz, **a.g.e.**, s.274.

⁸⁰ Zübeyir Turan "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri", **TÜHİS (Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Dergisi)**, (Ağustos 2005), s.1-18.

Türkiye’de Kasım 2000’de yaşanan krizin temel nedenleri arasında bankacılık krizi, ödemeler bilançosunda açıkların hızla artması, yapısal reformlarda amaçlananların yerine getirilmemiş olması, 1999 depremi ile ülke ekonomik yükünün daha da artması yer almaktadır. Ardından Şubat 2001 krizi yaşanmış, dış borçların ve ödemeler bilançosunda yer alan açıkların çok yüksek olmasının yanısıra siyasi kriz de yaşanınca belirsizlikler derinleşmiştir.⁸¹

Türkiye’de yaşanan 1999 depremi ve 2000-2001 yıllarındaki ekonomik kriz ekonomide gerilemeye neden olmuş, buna bağlı olarak elektrik talebinde de gerileme gerçekleşmiş, elektrik sektöründe bir kapasite fazlası ortaya çıkmıştır. “Al ya da öde” hükümlerini içeren ve maliyeti ilk yıllarda yüksek olan finansman modelleri ile kurulan santrallerin kriz ortamında işletmeye girmesinin sisteme yük olduğu görüşü hâkimdir.⁸² 1999 yılında yaşanan büyük deprem ile 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sebebiyle elektrik talep tahminleri gerçekleşmemiştir. 2001 yılı itibariyle Türkiye’de elektrik kurulu gücü 28.332,4 MW olmuştur.⁸³

Milliyet Gazetesi’nde Meral Tamer “Nükleersiz Bayramlar” başlıklı 8 Ocak 2000 tarihli yazısında Dünya Bankası’nın Türkiye Direktörü Ajay Chhibber’in Enerji Bakanlığı Müsteşarı Dr. Yurdakul Yiğitgüden’e yazdığı uyarı mektubunun tam metnine yer vermiştir. Dünya Bankasına göre TEAŞ, 1998’de Dünya Bankası ile imzaladığı kredi anlaşmasının yükümlülüklerini yerine getiremeyecek kadar ağır mali kriz içindedir. Kötü politikalar yüzünden kurumun mali durumunun kötüye gittiği bunun en önemli nedeni olarak da yap-işlet-devret tipi santrallerin TEAŞ’a elektriği fahiş fiyattan satması gösterilmektedir. Kurumun düze çıkabilmesinin yolu olarak yeni yap-işlet-devretlerin ertelenmesi, var olan sözleşmelerin yeniden gözden geçirilmesi, Bakanlığın yeni ve pahalı yatırımlara onay vermeden önce enerji projeksiyonlarını gözden geçirmesi gösterilmiştir. Enerji uzmanlarına göre normal şartlarda kWh’i 3 cente gelen elektrik, TEAŞ tarafından yap-işlet-devretlerden 10-12 cente satın alınmakta ve TEAŞ bunu vatandaşa belli bir fiyatın üzerinde satamadığı için aradaki farkı Hazine karşılamaktadır. Yap-işlet santrallerinin ise devretme şartı

---

⁸¹ Hayal Ayça Şimşek, “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar 2007**, C.XLIV, Sayı:512, s.56, 57.

⁸² Atiyas, **a.g.e.**, s.46.

⁸³ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.6.

olmadığı için maliyeti daha uzun döneme yayılabilmekte ve bu da avantajlı bulunmaktadır. Zamanında imzalanan anlaşmalarda devletin bu santrallerin ürettiği elektriğe yüzde yüz alım garantisi vermesi ise başka bir sakıncadır. Mektupta, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve TEAŞ'ın bir mali iyileştirme planı hazırlamaları tavsiye edilmektedir. Henüz hukuki anlaşmaları sonuçlandırılmayan yap-işlet-devret'lerin ertelenmesi, yeni projeler için yap-işlet-devret'ten rekabetçi yap-işlet ihalelerine kaydırılması, yeni üretim kapasitesi için büyük yatırımların gerekliliğinin gözden geçirilmesi tavsiye edilmiştir. Ayrıca mektupta, TEAŞ'ın üretim işlerinin onun dağıtım işlevinden ayrılması için hükümet ile banka arasında varılan anlaşmanın yerine getirilmediği belirtilmiştir. Hükümetten, Elektrik Piyasası Kanununu çıkarması istenmiştir.⁸⁴

Avrupa Topluluğu ile uyum sürecinde sektör politikalarına uyum sağlamak amacıyla 1985 yılından beri uygulanan, ülke koşullarına uymayan modellere dayalı ve planlama fikrini reddeden enerji politikaları sonucu, 2000 yılı sonunda TEAŞ, Ocak-Kasım döneminde sattığı elektriğin her kWh'de 6 bin lira zarar etmiştir. Hürriyet Gazetesi'nin 12 Aralık 2000 tarihli ekonomi haberlerinde IMF heyetine gönderilecek üçüncü ek niyet mektubunun hükümete sunulduğu ve Çaykur, Şeker Şirketi, Tekel, Makine Kimya Endüstrisi ve Eti Holding'e bağlı bazı şirketlerin özelleştirme kapsamına alındığı belirtilmiştir. Buna göre KDV zammı, elektrik tarifelerinde toplu artış vs. gibi önlemlerin bir bölümü bütçe ve Bakanlar Kurulu Kararıyla gerçekleştirilmiştir. Gazete'de, Ek Niyet Mektubu'nda TEAŞ'ın TEDAŞ'a sattığı elektrik tarifesinin kilowat saat başına 4.5 cent'e karşılık gelecek biçimde % 21.5 oranında toplu zam yapması ve TEDAŞ'ın da abonelerden tahsil edeceği sabit ücretin artırılmasına ilişkin kararların da yer aldığı belirtilmekteydi.⁸⁵

Enerji sektöründe TEAŞ'ın yeniden yapılandırılarak özelleştirilmesi ve elektrik sektöründe serbest piyasa sistemine geçilerek, elektrik hizmetlerinin farklı kamu şirketleri tarafından yapılması, serbest rekabet ortamının sağlanması, üretim ve dağıtımla ilgili kamu elektrik şirketlerinin özelleştirilmesi öngörülmüştür. Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanı olduğu, V. Ecevit Hükümeti (DSP-MHP-ANAP

⁸⁴ Meral Tamer, "Nükleersiz Bayramlar", **Milliyet Gazetesi**, 8 Ocak 2000, s.6.

⁸⁵ "Özelleştirme Listesine Yeni Şirketler Giriyor", **Hürriyet Gazetesi**, 12 Aralık 2000, s.9.

Koalisyon Hükümeti) döneminde 5 Şubat 2001 tarihli Bakanlar Kurulu'nun 2001/2026 sayılı kararı gereği Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş. (TEAŞ), Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ), Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ), Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş. (TETAŞ) olarak üçe bölünerek Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ) ile birlikte dört ayrı yönetime ayrılmıştır.⁸⁶

EÜAŞ, TEAŞ'a ait termik ve DSI'ye ait HES'leri mülkiyeti ve işletmesine devralırken; TEİAŞ, kamuya ait iletim tesislerini devralmıştır. TETAŞ ise TEAŞ ve TEDAŞ'tan mevcut elektrik alım-satım anlaşmalarını devralarak toptan satış işlemlerinden sorumlu olmuştur.

D. 20 Şubat 2001 Tarihli, 4628 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu

1923-1984 dönemi Türkiye'de elektriğin ulusal ekonomi ve güvenlik açısından çok önemli görüldüğü bir dönemdir. Bu dönemde elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticaretinin kamu hizmeti olduğu ve devlet eliyle yapılması gerektiği görüşü hâkimdir. 1984-2001 dönemi elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticareti esas olarak kamu hizmeti olarak görülmüştür. Devlet ya bu işleri doğrudan kendisi yapmış ya da özel sektör ile sözleşmeler yaparak yaptırmıştır. 2001'den sonra elektrik ticari meta olarak görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla elektrik sektöründe üretim ve ticaretin serbest rekabet ortamında yapılması, üretim, iletim, dağıtım ve ticaretin bağımsız idari otoritece denetlenmesi gerekli görülmeye başlanmıştır.

Elektrik gibi kamu altyapı hizmetlerinin özel sektöre açılması için birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bunlar daha önce de adını verdiğimiz 1984 tarihli 3096, 1986 tarihli 3291 sayılı kanunlar ile 1988 tarihli 3465,⁸⁷ 1994 tarihli 3996,⁸⁸ 3974 ve

---

⁸⁶ **Resmi Gazete** 2 Mart 2001, Sayı:24334.

⁸⁷ “Karayolları Genel Müdürlüğü Dışındaki Kuruluşların Erişme Kontrollü Karayolu (Otoyol) Yapımı, Bakımı ve İşletilmesi ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete** 2 Haziran 1988, Sayı: 19830.

⁸⁸ “Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yapıtırılması Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete** 13 Haziran 1994, Sayı: 21959.

4046 sayılı⁸⁹ ve bu kanunu tadil eden 1995 tarihli 4105 sayılı kanun, yine 1994 tarihli 4047, 1996 tarihli 4180,⁹⁰ 1997 tarihli 4283 sayılı⁹¹ yasalarla bu yasalara bağılı olarak yayınlanan Yönetmelik ve Bakanlar Kurulu Kararları'dır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ilk defa özelleştirme kavramından bahsedilmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda elektrik sektöründe serbestleşme uygulamalarının devreye sokulması ve bu aşamada gerekli altyapının oluşturularak, bu hizmetlerin görülmesinde düzenleyici bir kurul olan Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu'nun oluşturulması öngörülmüştür.

V. Ecevit Hükümeti döneminde 4628 sayılı, 20 Şubat 2001 tarihli Elektrik Piyasası Kanunu'nun kabul edilmesinin nedenleri arasında yıllardan beri uygulanan finansman modellerinden istenen sonuçların alınamaması yer almaktadır. AB'ye uyum politikaları ve direktifleri gereği serbest elektrik piyasasının uygulanma isteği ve bu amaçla elektrik piyasasının elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticaret olarak ayrıştırılarak özel sektöre açılmasını kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

Dünya Bankası'nın önerisi ile finansman modellerinin ve enerji projelerinde hazine garantilerinin yer almadığı, 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, Resmi Gazete'de 3 Mart 2001 tarihinde yayınlanmıştır. Böylece, elektrik sektöründe serbestleşme, Kanun'un yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Kanun, dağıtım varlıklarının özelleştirilmesinde izlenecek usulü kapsamaktadır. Yasa ile elektrik üretimi görevi Elektrik Üretim A.Ş. (EÜAŞ), özel şirketler, kendi elektriğini üreten şirketler ve kendi elektriğini üreten gruplara verilmiştir. Kanun ile amaçlanan elektriğin kaliteli, yeterli, düşük maliyetli, sürekli temini mümkün olacak şekilde ve çevreyle uyumlu olarak tüketicilerin kullanımına sunulmasını sağlamaktır. Elektrik piyasasında bağımsız bir denetim ve düzenlemenin sağlanması, rekabet ortamında ve özel hukuk hükümlerine tabi olarak faaliyette bulunan, güçlü bir mali yapısı olan, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulmasıdır. Kanunun

---

⁸⁹ “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, **Resmi Gazete** 27 Kasım 1994, Sayı: 22124.

⁹⁰ “3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun”, **Resmi Gazete** 4 Eylül 1996, Sayı: 22747.

⁹¹ “Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete** 19 Temmuz 1997, Sayı: 23054.

içeriğinde elektrik üretimi, dağıtım, iletimi, perakende satışı, toptan satışı, ithalat ve ihracatı, perakende satış hizmeti vb. faaliyetlerle ilişkili tüm gerçek ve tüzel kişilere ait haklar ve yerine getirmeleri gerekli yükümlülükler bulunmaktadır. Söz konusu faaliyetlere ilişkin lisansların verilebileceği tüzel kişiler ve bu tüzel kişilerin faaliyetleri belirlenmiştir. Elektrik Üretim Anonim Şirketi ve bağlı ortaklıkları, kendi elektriğini üreten şirketleri, kendi elektriğini üreten grupları, özel sektörde elektrik üretimi yapan şirketleri, Elektrik Üretim Anonim Şirketi'nin yeniden yapılandırılması ve oluşacak diğer kamu elektrik üretim şirketleri elektrik üretim faaliyeti gösterebilecek tüzel kişiler olarak belirlenmiştir. Lisanslarına uygun olarak kamu üretim şirketleri ile özel sektör üretim şirketleri, kapasite satışı ve elektrik enerji satışını tüzel ve gerçek kişilere yapmaktadırlar. Kamuya ait kurulması planlanan yeni iletim tesislerini kurmak ve işletmek, yeni iletim tesisleri ile ilgili iletim yatırım planı yapmak ve kamuya ait tüm iletim tesislerini devralmak üzere Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi görevlendirilmiştir. Bahse konu Kanun gereği, ayrıca ilgili yönetmelikler, şebeke yönetmeliği, lisanslar, ikili anlaşmalar, dengeleme ve uzlaştırma yönetmeliği gereğince özel sektör toptan satış şirketleri ve Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi toptan satış faaliyetlerini yürütecektir.⁹²

4628 sayılı Kanun ile kurulan Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu'nun sorumluluğu içerisinde işletme hakkı devri verilen mevcuttaki sözleşmelerin Kanun'a göre düzenlenmesi, tüzel kişilerin faaliyetleri ile bu faaliyetlerden doğan yükümlülük ve hakların tanımlandığı Kurul onaylı lisansların verilmesi yer almaktadır. Ayrıca, elektrik piyasasının performansının izlenmesinden, müşteri ve dağıtım hizmetlerine ilişkin yönetmeliklerin performans standartlarından, bunların dağıtım ve müşteri hizmetleri yönetmeliklerinin performans standartlarının oluşturulmasından, uygulattırılmasından ve değiştirilmesi ile denetlenmesinden sorumludur. Söz konusu fiyatlarda enflasyondan kaynaklanan fiyat ayarlamalarını uygulamak, denetlemek ve kanuna uygun olarak piyasanın davranışlarından sorumludur.⁹³

---

⁹² **Resmi Gazete** 3 Mart 2001, Sayı: 24335.

⁹³ Aynı **Resmi Gazete**.

18 Nisan 2001 tarihinde kabul edilen 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Kanunu ile Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu'nun ismi Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) olarak değiştirilmiştir. 5015 sayılı ve 4 Aralık 2003 tarihli Petrol Piyasası Kanunu ile 5307 sayılı ve 2 Mart 2005 tarihli Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Kanunu ile hazırlanan piyasa faaliyetlerinin kontrolü EPDK'nın görev ve yetkisine verilmiştir. Böylece Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, söz konusu kanunlar ile Elektrik Piyasası Kanunu, LPG Piyasası Kanunu, Doğalgaz Piyasası Kanunu, Petrol Piyasası Kanunu ile verilen görevleri yerine getirmekte ve yetkilerini kullanabilmektedir.⁹⁴

EPDK; 5307, 4628,5015, 4646, 5307 sayılı kanunlara dayalı olarak enerji piyasasında denetimden sorumludur.⁹⁵ EPDK, idari denetimin dışında tutulmuş sadece yargısal denetime tabidir. İdari ve mali özerk bir kuruluştur. Kurum, elektrik piyasası ile ilgili olarak lisans alma, yenileme, tadili, lisans çıkarma vs. bedelleri, yayın gelirleri, Kurul tarafından belirlenen idari para cezalarının % 25'i, iletimde yer alan tarifenin ise en fazla % 1'i civarındaki iletim ek ücretlerinden gelir elde etmektedir.⁹⁶ EPDK'nın varlığı ile elektrik piyasasında işlem gören şirketlere lisanslar verilmiş, elektrik sektörünün her açıdan denetimi sağlanmıştır. Elektrik sektöründe üretim ve dağıtım hizmetlerinde faaliyet gösteren tesislerdeki kamu payı azaltılarak daha sonraki bütün işletme ve yatırım faaliyetlerinin rekabet ve piyasa kuralları içinde özel şirketlerce yürütülmesi amaçlanmıştır. Elektrik sektöründe hem yabancı hem yerli sektör yatırımcılarına yer verilen, elektrik hizmetlerinin tüketicilerine maliyeti az, güvenli ve kesintisiz hizmetin yer aldığı bir piyasa yapısı arzu edilmiştir.⁹⁷

Ülke enerji politikalarının tespiti ve bu alandaki hedeflerin belirlenmesini Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yaparken, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu hükümetin tespit ettiği ve kanunda yazılı hedefler doğrultusunda piyasayı düzenleme, yenileme, yönlendirme, piyasa denetiminden sorumlu kuruluş olarak görev yapmaya

---

⁹⁴ Bkz. <http://www.epdk.org.tr/> (Erişim Tarihi 15.12.2016).

⁹⁵ **2009 Yılı Faaliyet Raporu**, EPDK, s.70.

⁹⁶ Hilmi Ünsal, **Türkiye'de Elektrik Sektöründe Kamusal Müdahaleler**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2010, s.112.

⁹⁷ **DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları**, s.5-150.

başlamıştır. Kurum, gerekli tüzük, yönetmelik ve prensipleri düzenleyerek, kamu ağırlıklı sektörün özel sektöre geçişini hızlandırmayı amaçlamaktadır.⁹⁸ 1984 tarihli 3096 sayılı Kanun, özelleştirme yetkisini Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Bakanlar Kurulu'na vermekte, üretim, iletim ve dağıtım varlıklarının özelleştirilmesini içermekteyken 2001 tarihli 4628 sayılı Kanun, bu yetkiyi Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na vererek elektrik iletimini kamu görevi olarak görmektedir.

4628 sayılı Kanun ile elektrik sektöründe serbestleşmeye geçilmiştir. Kanun sayesinde elektrik sektöründe yer alan faaliyetler ayrıştırılarak, faaliyetler arasında koordinasyon sağlanarak, işbirliği sayesinde tekel oluşumu engellenmeye çalışılmıştır. Dağıtım şirketlerinin görev bölgelerinde, geçmiş senede tüketilen elektrik enerjisinin en çok % 20'sini üretebilecekleri sınırı kaldırılmıştır. Elektrik üretimi ve tedarikinde garanti kavramı kaldırılarak, yenilenebilir kaynaklar için üretilen miktara fiyat ve alım garantisi getirilmiş, daha önceden devletlerarası ikili işbirliği kapsamında yapılması hedeflenen HES üretimlerine alım garantisi ve linyit kaynaklı santrallerin üretimlerine alım garantisi getirilmiştir.⁹⁹ 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu sayesinde Türkiye'de elektrik sektörü yeni bir sürece girmiştir. Kanunun getirdikleri başta İngiltere olmak üzere AB ülkelerinin elektrik sektörlerinde görülen yeniden yapılandırma çalışmalarına benzemektedir.

E. 2001 Yılı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nda Enerji Sektörüne Yönelik Hedefler

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, ekonomide etkinlik ve verimliliği artırmak için 15 Nisan 2001 tarihinde, üç partili Hükümete (DSP-MHP-ANAP) Başbakan olan Bülent Ecevit ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak görevlendirilen Kemal Derviş tarafından açıklanmıştır.¹⁰⁰ Program, 1999 ve

---

⁹⁸ Muhittin Babaloğlu, **Türkiye'de Elektrik Sektörüne Genel Bakış**, Elektrik Üreticileri Derneği Yayınları:2, Ankara, 2013, s.13.

⁹⁹ **DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları**, s.5-147.

¹⁰⁰ Tokgöz, **a.g.e.**, s.288.

sonrasında yaşanan ağır bunalımları iki ana nedene bağlamaktadır. Bunlardan biri sürdürülemez iç borç dinamiğinin oluşması, diğeri banka sisteminin sağlıklı yapısından doğan para piyasası ve mali sorunlardır. Bunun sebebi de bütçe disiplininin olmaması, sosyal güvenlik sisteminin gelir-gider dengesizliğinden doğan açıkların yarattığı sorunlar, KİT'lerin özelleştirilmesinde yaşanan aşırı yavaşlık, tarımsal destekleme yanlışlıkları, kamunun vergi geliri elde edememesidir. Programın temel amacı, güven bunalımı ve istikrarsızlığa neden olan kur rejiminin terk edilmesiyle oluşan bu durumu ortadan kaldırmak ve aynı zamanda kamu yönetimini ve ekonomiyi yeniden yapılandırarak söz konusu duruma bir daha geri dönülmemesini sağlamaktır.¹⁰¹

Ekonomide etkinlik ve verimliliği artırmak için enerjiyle ilgili program hedefleri şunlardır: doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesini amaçlayan kanunda doğalgazın rekabet koşullarında ucuz, kaliteli, sürekli, çevreye zararı olmayacak şekilde elektrik tüketicilerinin kullanılmasına imkân tanınacaktır. Doğalgazın iletimi, ithalatı ve dağıtımında tekel hakkı olan BOTAŞ'ın yerine tüm aşamalarda özel sektörün katılımının sağlanması amaçlanmıştır. Böylece piyasanın mali açıdan şeffaf, güçlü ve istikrarlı bir yapıya sahip olacağı öngörülmüştür. Doğalgaz ve elektrik piyasası bağımsız bir Kurul tarafından birleştirilecektir. Gerekli yasal ve kurumsal altyapının tamamlanarak enerji sektörü ve elektrik piyasasının serbest rekabet ortamına hazırlandığı belirtilmiştir. Ayrıca, işletme hakkı devri, yap-işlet-devret ve yap-işlet modellerine yönelik yeni bir strateji benimsenmiştir. Türk ekonomisinin ve Türk Hazinesinin bu gibi modeller yoluyla çok büyük mali yükün altına sokulduğu ifade edilmiştir. Oluşan mali risklerin azaltılması amacıyla Hazine enerji projelerine garanti vermeyecek, fakat kamu kuruluşlarınca satın alınan enerji bedelleri için garanti verecektir. Söz konusu kanun ile rekabetçi serbest piyasa oluşumuna katkıda bulunulmuş, geçmişteki gibi kamuya yük olabilecek görev zararları veya şeffaflık ilkesine aykırı şekilde oluşan mali yükümlülük altına girilmemesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak, dünyada da bu tür uygulamalar doğrultusunda Hazine piyasa riskini almayacaktır ve özel yatırımcıya devlet garantisi verebilecektir.¹⁰² Programda

---

¹⁰¹ Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, 25.B., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s.215-216.

¹⁰² **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar**, Hazine Müsteşarlık Matbaası, Ankara, 2001.

öngörüldüğü gibi 2 Mayıs 2001’de Doğalgaz Piyasası Kanunu Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlük kazanmıştır. Kanun’da amaçlanan doğalgazın kullanımının sürekli, kaliteli, ucuz, rekabete açık, çevreye duyarlı şekilde tüketicilere sunulmasını sağlamak, doğalgaz piyasasının serbestleştirilmesi, güçlü bir mali yapı ile şeffaf ve istikrarlı bir doğalgaz piyasasının oluşturularak söz konusu piyasada bağımsız denetim ve düzenlemenin temin edilmesidir. Doğalgaz piyasası böylece EPDK’nın yönetimine bırakılmıştır.¹⁰³ TETAŞ eski Genel Müdürü Hayrettin Yıldırım, EPDK’nın kuruluşunun gerekçesi olarak sürekli elektrik kesintilerinin varlığını ve arz güvenliğinin olmayışını göstermiştir. Kayıp-kaçığın düşürülememesi sebebiyle sektörde çalışan kamu kurumlarının zarar ettiğini, IMF ve Dünya Bankası’nın kamudaki zaafımız nedeniyle özelleştirin, düzenleyici kurum olarak EPDK’yı kurun önerisinde bulduklarını belirtmiştir.¹⁰⁴

EPDK, elektrik, doğalgaz ve petrol piyasası kanunları ile elektriğin, doğalgazın ve petrolün kaliteli, yeterli, sürekli olarak temini, maliyeti düşük, çevreye uyumlu olacak şekilde elektrik tüketicilerine sunulmasını sağlamak, özel hukuk hükümlerine uygun olarak rekabet ortamında hizmet edebilecek, mali yapısı güçlü şeffaf ve istikrarlı enerji piyasasını oluşturarak, piyasada bağımsız denetim ve düzenlemenin sağlanmasını amaçlamıştır.

F. Elektrik Sektöründe Acil Çözümler

Türkiye, enerjide dışa bağımlı bir ülkedir. 1974 petrol krizinin etkisiyle ülkeler yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmişlerdir. Türkiye’de 2001 ekonomik krizinin etkisiyle doğalgaz santrallerinin sayısı artmıştır. Ülkeler, enerji kaynaklarının üretim ve tüketiminde çevre sorunlarına daha fazla önem vermişler, enerjinin etkin ve verimli kullanılmasına yönelik ulusal bilinç oluşturmuşlardır.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Resmi Gazete 2 Mayıs 2001, Sayı: 24390.

¹⁰⁴ TETAŞ Eski Genel Müdürü Hayrettin YILDIRIM ile Yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 20.

¹⁰⁵ Cengiz Göltaş, “Mobil Santraller ve Çevreye Etkileri”, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Enerji Forumu 2005 Bildiriler Kitabı**, TMMOB Diyarbakır Şubesi, Yayın No-2, İstanbul, 2006, s.96.

Yüksek maliyet gerektiren elektrik enerjisi yatırımlarında göz önünde tutulması gerekenler yakıt ve enerji temini, elektrik üretim tesisi, dağıtım ve iletim tesislerinin inşası dahil hepsinin bir bütünlük içerisinde ele alınarak, birbiriyle uyumlu gerçekleştirilmesidir. Elektrikte oluşacak arz-talep dengesi, ülke ekonomisi için hayati önem taşımaktadır. Bu durum ülke ekonomisini mali açıdan etkilemektedir. 1970’li yılların sonlarında ve 1980’li yılların başında arz yeterli olmadığı için ciddi elektrik kesintileri yaşanmıştır. Elektrik santral yatırımlarına ağırlık verilmesi gerektiği anlaşılmış, fakat 1980’lerin ortasında üretim gücünün kullanılmayan yani atıl kısmı ortaya çıkmıştır. Özelleştirmelerin de etkisiyle 1990’ların ortasına kadar kamuya ait santral yatırımları durma noktasına gelmiş, oluşan elektrik arzı yetersizliği sonucunda kuraklık da baş gösterince 2001 yılında arz eksikliği krizi yaşanmıştır.¹⁰⁶

Türkiye, yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları konusunda şanslı bir ülke olmasına karşın bunları yeterince değerlendirebilen bir ülke değildir. Enerji tüketimi yanı sıra enerji iletim ve dağıtımında kullanılan şebekelerin bakım, onarım, yenileme veya değiştirme işlemlerine yeterince yer verilmemesi enerjide kayıp kaçak oranlarının artmasının sebepleri arasındadır. Teknik açıdan kayıpları azaltmak için net ölçümlerin yapılarak hatların yenilenmesi, enerji maliyetlerinin belirlenerek çalışmaların yapılması, kaçakta cezaların artırılması, caydırıcı önlemlerin alınması, kontrollerin yapılması, güneş enerji sistemlerinden faydalanılması için devlet teşviklerinin artırılması yöntemleri uygulanabilir.

Var olan kaynaklar boşa giderken, 2000 yılındaki kriz bahane edilerek özel şirketlere enerji alanında yer vermek amacıyla çevreye zararlı santrallerin kurulmasına başlanmıştır. Bunlara en güzel örnek olan mobil santraller, olağanüstü hallerde kısa süreli çözümler üretmek amacıyla tercih edilmiştir. Maliyetleri yüksek olan bu santrallerin kurulması ve taşınması ise oldukça kolaydır. Mobil santraller, daha çok Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde kurulmuştur.

TEDAŞ eski Genel Müdürü Bülent Ülkü’ye göre mobil santraller ya gemi ya tırın üzerine kurulabilen, nerede elektrik sıkışması varsa oraya elektrik sağlayan santrallerdir. Ancak, Türkiye’de kurulan mobil santraller betonarme santrallerdir.

---

¹⁰⁶ DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları, s.5-71.

Devlet, ülkenin güneydoğusundaki sorunlar sebebiyle yatırım yapamıyor, özel sektöre de bu bölgede yatırım yapmak hiç cazip gelmiyordu. Ancak buna rağmen kurulan mobil santraller elektrik ihtiyacını karşılamakta oldukça faydalı olmuşlardır.¹⁰⁷

Acil durum santrali, yüzer-gezer santraller olarak da adlandırılan mobil termik santrallerin birim maliyetleri yüksek olup çevreye oldukça zararlıdır. Olağanüstü hallerde kısa süreli çözüm üretmek üzere projelendirilen bu santraller genellikle motorin ve 6 numaralı fuel-oil ile çalışmaktaydı. Türkiye’de 2000 yılındaki kriz gerekçesiyle elektrik kurulu güç toplamı 615 MW olan 12 mobil santralin ihalesi yapılmış ve beş yıl süre ile yap-işlet sözleşmeleri imzalanmıştır. Güneydoğudaki uç noktalarda bulunan gerilim düşmelerine geçici çözüm üretmek amacıyla nakil hattı sorununu çözmek yerine talebi karşılamak için mobil santraller yapılmıştır.¹⁰⁸ Mobil santraller pahalı ve kirli teknolojiye sahiptirler. Kısa sürede tesis edilen bu santraller kuruluşunda gezer değil, sabit tesis olarak kurulmuşlardır. İşletmede olan gezer santrallerin tümü dizel generatör gruplarından oluşmakta ve santrallerde ağır yakıt kullanılmaktaydı. Mobil santrallerin çevreye vereceği zararlar göz önünde bulundurularak kapatılmaları talep edilmiştir. 2009 yılı itibariyle mobil santrallerden elektrik üretimi sona ermiştir.¹⁰⁹

Türkiye Elektrik Kurumu eski Genel Müdürlerinden Gültekin Türkoğlu’na göre enerjide planlama çok önemlidir. Türkoğlu, elektrik depolanamadığı için üretim ile tüketim arasındaki dengeyi sağlamak için planlamaya ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Elektrik kurumunun bütün faaliyetlerinde planlamayı esas aldığını, ancak bu durumun 1984 yılından sonra bozulduğunu belirtmiştir. Devletin bir şekilde kontrolünün var olduğunu ancak tam olarak planlamanın yapılmadığını ifade etmiştir. Bunun nedenleri olarak da projeleri olan firmaların etkilerini, siyasi etkiler nedeniyle bazı projelerin bir an önce yapılmak istenmesini göstermiştir. Yatırımlarda

---

¹⁰⁷ TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi. EK 17.

¹⁰⁸ Göldaş, **a.g.m.**, s.97.

¹⁰⁹ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.66. “Mobil santraller zaruretten çıkmıştır, çevreyi kirletir ve zararlıdır. Kömür santralleri de zararlıdır. Hidrolikler de çevreye zarar vermektedir. Mesela Almanya’da kömür santralleri şurada burada şehrin göbeğinde ancak çevreye zarar vermiyorlar. İyi kullanırsanız, fakat biz önem vermiyoruz çevreye.” TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

artık özel kesimin kişisel görüşlerinin etkili olduğunu, yatırımların plana göre yapılmadığını, belki 15-20 yıl sonra yapılması gereken yatırımların özel kesim tarafından şimdi önerilebildiğini ifade etmiştir.¹¹⁰ Oysa Türkiye’de hala kalkınma planları yapılmaktadır ve planlarda enerji sektörüyle ilgili hedeflere yer verilmektedir. Türkoğlu, planmadan vazgeçilmesinin nedenleri arasında elektrik fiyatlarının, 2001 tarihli yasa ile piyasaya terkedilmiş olmasını, özelleştirmeleri, özel şirketlerin kâr amacının gözetilmesini göstermiştir.¹¹¹ EÜAŞ eski Genel Müdürü Sefer Bütün de ropörtaj sırasında planlama ile ilgili olarak şunları söylemiştir: *“Herkesin kapasiteleri bilmesi lazım. Günlük hareketlerde arızalanan santral yerine başka santralin takviyesi gerekli olduğundan Enerji Bakanlığı’nın planlamayı bilmesi şarttır. Çünkü böyle durumlarda fiyat isteniyor, hangi fiyat uygunsa ona öncelik tanınıyor. Kurulu kapasiteyi bilmek zorunda, bunlar planlamadır.”*¹¹²

Enerji politikaları, ülkenin temel ihtiyaçlarını gözetten bir anlayışla merkezi bütünsel yapısı korunarak kamu eliyle planlama kavramıyla yönetilmelidir. Enerji yatırımları büyük ölçekli pahalı yatırımlar olduğundan planlama önemlidir. Bu alanda yapılan yanlış uygulamalar ülke ekonomisini zedeler ve ciddi çıkmazlar yaratabilir.¹¹³ TEDAŞ eski Genel Müdürü Bülent Ülkü’ye göre elektrikte planlama kesinlikle olmalıdır. Ülkü, kendisi ile yapılan söyleşide planlama ile ilgili olarak yaşadığı bir anıyı paylaşmıştır.

“Elektrikte planlama % 100 olmalı. Amerika’ya gittiğimizde kullandıkları sayaç okuyucuları düğmeli idi. Oysa biz düğmeli okuyuculardan sonra, optik okuyucu ve daha yenisini de kullanırken onlar hala düğmeli okuyucu kullanıyor ve bize eğitim veriyordu. Amerika bize dalga geçer gibi “biz sizin kadar zengin değiliz ki” dedi. “Sizin planınız yok” dedi. “Biz bu okuyucuyu 27 yıllığına kullanmak

¹¹⁰ Banu Salman, “Elektriğe Adanan Hayat”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, Sayı:444 (Şubat 2012), s.84.

¹¹¹ “2001 yılında Enerji Piyasası Kanunu kabul edildi. Kamu eliyle elektrik fiyatlarının belirlenmesi bu yasayla tamamen piyasaya terk edildi ve kamu elindeki elektrik özelleştirilmeye başlandı. Kamu yararı yerine elektrik işlerini yürüten özel şirketlerin kâr amacı gözetildi. Elektrik kamu yararı gözetilmesine gereken üretim, hizmet, sosyal, ekonomik alanda olmazsa olmaz bir üretim kaynağıdır. Elektrik fiyatı mümkün olduğunca ucuz olmalı, yeterli, güvenilir olmalıdır. Elektrik fiyatının özelleştirmelerle birlikte düşeceği öngörülmüş, öyle olmamıştır. Elektrik yönetim ve denetiminin kamu denetiminde olmak kaydıyla özel kesimce yapılabileceği kaydediliyor. Özelleştirmelerde kamu denetimi bulunmuyor. Dağıtım şebekeleri alınarak yatırımda söz sahibi olunamıyor. Hükümetler değiştikçe ekonomi politikalarına bağlı olarak enerji politikaları değişmektedir.” TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 13.12.2014 tarihli söyleşi. EK 14.

¹¹² EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 19.

¹¹³ Göltaş, **a.g.m.**, s.95.

için planlama yaptık” dediler. Belki 4. teknolojiden sonra 5. teknoloji daha üstün olacak. Belki de 6. sını kullanacağız dediler. ABD kapitalist bir ülke olduğu halde böyle söylüyordu, nitekim onların 500 yıllık planları mevcuttur. Planları çok uzun vadeli. Bizim öyle değil maalesef.”¹¹⁴

Oldukça maliyetli olan enerji yatırımlarının ülkenin ihtiyacı olan büyüklük ve verimlilikte çalışan santraller ve bu santrallerde kullanılacak ucuz, yerli, ekonomik ve verimli yüksek enerji kaynakları ile karşılanması her hükümetin enerji alanında atacağı adımlarda özellikle üzerinde dikkatle durması gereken bir konudur. Enerji alanında uzun vadeli çözümler etkili yöntemler içermektedir. Enerji kısıntı ve kesintileri, kalitesiz, verimsiz enerji, elektrik iletim ve dağıtım aşamalarındaki kayıp-kaçak oranında artış ve denetimsizlik gibi tavizler ülke üretim ekonomisine büyük zararlar vermektedir.

G. Uluslararası Enterkonnekte ve Elektrik İleticileri Koordinasyon Birliği (Union for the Co-ordination of Transmission of Electricity)

Elektrik enterkoneksiyonunun teknik ve ekonomik yararları, artan elektrik enerjisi talebi ve tüm dünyada enterkonnekte şebekelerin gelişmesini sağlayan sebep, bu enerjinin stratejik önemi, güvenilir arz gerekliliği ve kaliteli olması gerekliliğidir. Stratejik coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, bölgesel ve uluslararası enterkonnekte sistemlere bağlanma ve bu sistemlerden yararlanma ihtiyacındadır. Türkiye, coğrafi olarak Avrupa ve Asya arasında, petrol ve doğalgaz zengini ülkeler ile Batı'daki enerji alıcısı ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu sebeple en güçlü “Enerji Koridoru” adayı ülke konumundadır. Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye ile sınırı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra nüfusu sürekli artan bir OECD/IEA üye ülkesi olarak enerji talebinin de sürekli artış gösterdiği bir ülkedir.¹¹⁵

UCTE (Union for the Coordination of Transmission of Electricity), Avrupa'da 1950 yılında kurulmuş Elektrik İleticileri Koordinasyon Birliği'dir. Birlik, 23 Avrupa Ülkesi'nin İletim Sistemi İşletmecileri'nin ortak amacı olan

¹¹⁴ TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi. EK 17.

¹¹⁵ **Turkey Energy Report**, World Energy Council Turkish National Committee, Ankara, 2002, s.18.

enterkonnekte sistemin işletme emniyetini, sistemin senkron (uyumlu, eş zamanlı) işletiminin kalitesini sağlamakla görevlidir.¹¹⁶ Uluslararası enterkoneksiyonlar, 1950’li yıllardan itibaren çeşitli ülkelerin kullandıkları birincil kaynaklar ve farklı teknolojiler sonucu oluşan üretim maliyetlerindeki farklılıklardan yararlanmak üzere gelişmeye başlamıştır. Sistemin altyapı yatırımları ise 1970’li yılların sonundan itibaren artış göstermiştir. 1980-1990 yılları arasında enerji alışverişleri elektrik üretim, iletim ve dağıtım alanında devlet şirketleri tarafından yapılmıştır. Serbestleşen ulusal elektrik pazarları ile de uluslararası elektrik ticareti enterkoneksiyon hatları sayesinde önce bölgesel daha sonra kıtasal pazarların oluşturulmasında kullanılmıştır.¹¹⁷

17 Ocak 1989’da Irak, Mısır, Suriye, Türkiye, Ürdün tarafından Elektrik Şebekelerinin Enterkoneksiyonu Mutabakat Zaptı’na istinaden 13 Haziran 1993 tarihinde Genel Ticaret Anlaşması, 7 Kasım 1996 tarihinde Genel Enterkoneksiyon Anlaşması imzalanmıştır. Yedi ülkeye ait proje kapsamında Suriye-Türkiye, Mısır-Ürdün, Suriye-Ürdün bağlantısı 1998-2001 yılları arasında tamamlanmıştır. 2 Kasım 2003 tarihinde Libya projeye katılarak, Irak, Libya, Lübnan, Mısır, Suriye, Türkiye, Ürdün Enterkoneksiyon Projesi haline dönüşmüştür.¹¹⁸ TEAŞ 1999 Yılı Faaliyet Raporu’na göre Türkiye enterkoneksiyonları Nahçıvan-Azerbaycan, Gürcistan, Bulgaristan, Suriye, Irak, İran ve henüz enerji alışverişi yapılmamış olan Ermenistan arasında mevcuttur. Planlanan enterkoneksiyonlar ise Yunanistan, beş ülke (Mısır, Irak, Ürdün, Suriye, Türkiye) enterkoneksiyonu, Türkiye-İran-Türkmenistan, Balkan ülkeleri-Türkiye enterkoneksiyonu, Karadeniz ile Akdeniz Ülkeleri enterkoneksiyonu projeleridir. Türkiye, daha önce de değindiğimiz gibi petrol ve doğalgaz zengini ülkeler ile bu enerji kaynaklarına ihtiyacı olan Avrupa ülkeleri arasında geçiş noktasında bulunmaktadır. Dolayısıyla bir enerji koridoru durumundadır. Birçok ülkenin birbiri ile uluslararası enterkoneksiyon bağlantılarının olduğu göz önünde bulundurulursa Türkiye’nin de komşu ülkeleri ile enterkonnekte içerisinde olmasının kendi enerji güvenliği açısından önemi büyüktür. Uluslararası

¹¹⁶ Mustafa Bircan, “Türkiye Elektrik Sisteminin UCTE Bağlantısı Kapsamında Frekans Kontrolü Kalitesinin UCTE Standartlarına Çıkarılması”, **Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Türkiye 10. Enerji Kongresi** (28 Kasım 2006), s.266.

¹¹⁷ **DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları**, s.5-99.

¹¹⁸ www.teias.gov.tr/PROJELER/YediÜlkeEnterkoneksiyonProjesi.doc (Erişim Tarihi 26.11.2015).

enterkonnekte bağlantıların en büyük yararı olarak ülkelerin kendi enterkonnekte sistemlerini bağlı olduğu ülkeler ile aynı kaliteyi yakalamak için sistemlerini yenilemek, geliştirmek zorunda olmaları gösterilebilir.

Bulgaristan, Türkiye, Yunanistan elektrik sistemlerinin enterkoneksiyonu hakkında yapılan ön çalışmalar neticesinde, Türkiye elektrik sistemi 2000-2001 yıllarında komşu ülkeleri olan Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden UCTE'ye bağlantı analizleri değişik alternatiflerle yapılmıştır.¹¹⁹ Türkiye'nin 2001 yılı itibariyle Irak, Nahçıvan, Bulgaristan, İran, Gürcistan, Ermenistan, Suriye ile enterkoneksiyonları mevcuttur. Bulgaristan, Gürcistan, İran enterkoneksiyonları Türkiye'ye enerji ithalatı için Nahçıvan bağlantısı ise enerji ihracatı için kullanılmaktadır.¹²⁰

---

¹¹⁹ DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları, s.5-105.

¹²⁰ Şerife İpek ve Gül Okan, "Türkiye'nin Yer Aldığı Uluslararası Enterkoneksiyon Projeleri ve Politikaları", TMMOB 3. Enerji Sempozyumu, Ankara, 2001, s.498.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ELEKTRİK SEKTÖRÜNDE YENİ OLUŞUMLAR: TÜRKİYE ELEKTRİK ÜRETİM İLETİM A.Ş.'NİN YENİDEN YAPILANDIRILMASI VE TÜRKİYE ELEKTRİK DAĞITIM A.Ş.'NİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ (2002-2013)

A. Elektrik Sektöründe Serbestleşme Çalışmaları ve Diğer Gelişmeler

Birçok ülkede elektrik sektöründe 1980'lerin sonunda serbestleşme eğilimi yaygınlaşarak tekel durumundaki kamu elektrik şirketlerinin rekabete açılması süreci başlamıştır. Serbestleşme, piyasada rekabetin söz konusu olmasıdır. Elektrik piyasasında serbestleşme ile tüketicilere sunulacak elektrik enerjisinin özelleştirilerek, özel sermaye tarafından temini ile ucuz, kaliteli, sürekli, çevreyle uyumlu olarak elektrik tüketicilerine sunulması amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için piyasada serbest tedarikçi ve serbest tüketicilerin bulunması gerekmektedir.

1994 tarihli 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun ve 1997 tarihli 4283 sayılı Yap-İşlet Modeli ile Elektrik Enerjisi Üretim Tesislerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışının Düzenlenmesi Hakkında Kanun enerji sektöründe uygulamaya konulan finansman modellerinin uygulanmasına yöneliktir. Ancak, uygulanan finansman modelleri rekabetçi yapıdan uzaktır ve elektrik sektöründe maliyetleri yeterince düşürememiştir. TEAŞ, sektörde tek elektrik alıcısı olarak finansman modelleri ile kurulan santraller ile uzun vadeli anlaşmalar imzalamıştır.¹ Bu durum sektörde rekabeti sağlayamamıştır.

Türkiye toplam elektrik enerjisi kurulu gücü 2001 yılı sonunda 28.332,4 MW iken 2002 yılı sonu itibariyle 31.845,8 MW'a ulaşmıştır.² Kurulu gücün artması santral sayısının da artmasına bağlıdır. Elektrik enerjisinin üretimi ve üretimin

¹ 2010 Elektrik Piyasası Raporu, EPDK, Ankara, 2011, s.54.

² Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016, TEİAŞ Genel Müdürlüğü Planlama ve Yatırım Yönetimi Dairesi Başkanlığı Arz Güvenliği ve Üretim Planlama Müdürlüğü, 2017, s.6.

artırılması kurulu güce bağlıdır. Kurulu güç yıllar itibariyle artış göstermesine rağmen elektrik üretimi ve iletiminden sorumlu TEAŞ'ın, kamu yararına yönelik çalışma hedefleri nedeniyle yüksek maliyet ve düşük verimlilikle çalıştığı iddia edilmiştir. Kurumun üretim, yatırım ve istihdam politikaları siyasi karar organlarınca belirlenmiştir. Kâr amacı olmayan kurumun zarar etme nedenleri arasında, enerji fiyatlarında artış, enerjide kayıp-kaçak oranının artması, TEAŞ'ın kendi üretmediği ve maliyetini düşüremediği için özel sektöre ürettirip satın aldığı elektriği daha ucuza satması, kurum'da aşırı istihdam vb. gösterilmiştir.

2002 yılında gazetelerde TEAŞ'ın finansman sorunu ile ilgili haberler yer almaktadır. Sabah gazetesinin haberine göre TEAŞ, dünyanın en pahalı elektriğini satın almakta ve aldığı çok altında satmak zorunda olduğundan zarar etmektedir. Vatandaş hem pahalı elektriği tüketmek hem de 1.8 katrilyonluk zararı finanse etmek durumunda kalmaktadır. TEAŞ, kendi üretmediği ve maliyetini de düşüremediği için özel sektöre ürettirdiği elektriğin maliyetini bilançosuna yansıtınca zarar etmektedir. Habere göre 2001 yılı sonunda, 2002 yılı programını hazırlayan Devlet Planlama Teşkilatı aylar önce bu rakamı 1 trilyon eksiği ile tahmin etmiştir. TEAŞ'ın içine düştüğü durumu anlatan DPT raporunda, 1999 yılında 61 trilyon, 2000 yılında ise 409 trilyon lira olan zararın 2001'de 1.9 katrilyona ulaşacağı tahmin edilerek TEAŞ'ın yap-işlet, yap-işlet-devret ve mobil santrallerden aldığı enerji maliyetinin hızla artmasının gelecekte başta enerji olmak üzere KİT sisteminin performansı üzerinde ciddi bir risk oluşturmaya başladığı, bu nedenle bu sektördeki yeni yatırım ve finansman politikasından doğan muhtemel yükümlülükler için bundan sonraki yıllarda bütçeden karşılık ayrılması gerekeceği belirtilmiştir.³ Yani TEAŞ'ın finansman sorunu vardı, alacağı var ama parası yoktu.⁴

2001 tarihli 4628 sayılı Kanun ile elektrik alanında arz düzeyinde faaliyet gösterecek tüzel kişilerin elektrik piyasasına girişlerinin basitleştirilmesi için lisans alma zorunluluğu getirilmiştir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 19 Kasım 2001

---

³ Hacer Gemici, "TEAŞ'ın Katmerli Zararı", **Sabah Gazetesi**, 24 Temmuz 2002, s.9.

⁴ TETAŞ Eski Genel Müdürü Hayrettin YILDIRIM ile Yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 20.

Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği'nin ardından tüketicilere dağıtım seviyesindeki hizmetlerin, kaliteli, yeterli, sürekli olarak sunulması için Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından Elektrik Piyasası Müşteri Hizmetleri Yönetmeliği yayınlanarak taraflara uygulanacak standart, usul ve esaslar belirtilmiştir.⁸ Bütün bu düzenlemeler, özel sektörün elektrik piyasası içerisinde yer alması ve serbestleşmeye geçişi sağlamayı amaçlamaktadır.

Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerin ardından 18.11.2002 tarihinde kurulan Abdullah Gül Hükümeti (Adalet ve Kalkınma Partisi-AKP) programında elektrik enerjisi satış fiyatlarında ucuzlama ve özellikle sanayi sektörüne ucuz enerji sağlamak, kayıp-kaçak oranlarında, elektrik üretim maliyetlerinde azalma, elektrikte verimsiz kullanımın ve elektrik satış fiyatlarının içindeki fon ve payların düşürülmesi ile enerji piyasasının rekabete açılması amaçlanmıştır. Bunun için yapılması gerekenler şunlardır: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu arasındaki sorumluluk ve yetki durumunun netleştirilmesi, Bakanlığın politika belirleme yönünün güçlendirilmesi, uygulamaya ilişkin hususların ise Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'na bırakılması. Elektrik enerjisi üretim ve dağıtım tesislerinin özelleştirilmesinin hızlandırılması, işletme hakkı devri, yap-işlet, yap-işlet-devret uygulamalarının gözden geçirileceği ifade edilmiştir. Özel sektör ile yaşanan sorunların giderilmesi, Türkiye'nin enerji dağıtım terminali olması, gerek Avrupa gerekse bölge ülkeleri ile elektrik alışverişini sağlayacak iletim altyapısının ve piyasa düzeninin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Enerjide yerli kaynaklardan yararlanılması, ithal kaynaklar olan petrol ve doğalgaz konusunun da dış politikaya uyumlu hale getirilmesi programda yer alan diğer konulardır.⁹

13 Ağustos 2003 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı'na göre özelleştirme kapsamındaki santraller doğalgaz santralleri başta olmak üzere sırasıyla linyit, hidroelektrik, fuel-oil ve jeotermal santrallerdir.¹⁰

Özelleştirmeler gündemde iken imtiyaz verilen elektrik şirketlerinin vaktinin dolduğu kanısı egemen olmaya başlamıştır. Türkiye'de imtiyazlı elektrik şirketlerinin

---

⁸ **Resmi Gazete** 25 Eylül 2002, Sayı: 24887.

⁹ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (11 Ocak 1999-)**, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.X, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013, s.8010-8011.

¹⁰ **Dünyada ve Türkiye'de Enerji Piyasası Reformları Piyasa Gelişim Raporu**, EPDK, 2003, s.36.

artık bir kamu hizmeti görme titizliğinden uzaklaşmaları, elektrikten elde edilen gelirleri imtiyaz sözleşmesine aykırı şekilde diğer faaliyetlerinde kullanmaları ve sözleşme hükümlerine uymamaları sebebiyle imtiyazlarının Bakanlar Kurulu Kararıyla 2003 yılında kaldırılması kararı alınmıştır. Kurul, 1988 ve 1989 tarihli kararnamelerle 70 yıl süre ile Çukurova Elektrik A.Ş. ile Kepez Elektrik A.Ş.ye verilen elektrik iletim, üretim, ticaret ve dağıtım imtiyazlarını 12 Haziran 2003 tarih ve 2003/5712 sayılı kararı'yla yürürlükten kaldırmış¹¹ ve şirketlerin faaliyetleri sona ermiş, imtiyaz sözleşmeleri feshedilip, şirketlere ait bütün barajlar ve varlıklar devlete geçmiştir.

2003 yılında Türkiye'de ve dünya enerji piyasasında yürütülmekte olan reform hareketleri hakkında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre, reform sürecinde olan ülkeler şunlardır: Almanya (1998-2000), Arjantin (1992-2001), Avustralya (1991-1998), Avusturya (1999-2001), Çek Cumhuriyeti (2002-2006), Danimarka (1998-2003), Finlandiya (1995-1998), Hollanda (1998-2004), İngiltere (1990-1999), İrlanda (2000-2005), İspanya (1998-2003), İsveç (1996-1999), Polonya (1998-2004), Türkiye (2001-...).¹² Rapora göre enerji piyasası reformu uygulayan birçok ülkede başarılı reformlar sonucunda özel sektöre ait şirket sayısında artış, yabancı sermaye yatırımlarında artış, kamu bütçesinin düzelmesine katkı, çevre koşullarında iyileşme, enerji fiyatlarında gerileme, verimlilik artışı, hizmet kalitesinde yükselme, sistem işleminde ve emremedelikte gelişme, kayıp-kaçaklarda azalma görülmüştür.¹³ Türkiye'de çözümlenecek temel konular arasında "al ya da öde" yükümlülükleri (Yİ, YİD, İHD sözleşmeleri), yüksek kayıp-kaçak oranları (pahalı enerjinin nedeni olup bütçeye mali olarak yük olmaktadır), HES'lerin EÜAŞ'a devri, işletme sınırlarının belirlenmesi, maliyet esaslı fiyatlandırma, üretim ve dağıtım tesislerinde özelleştirme yer almaktadır.¹⁴ Özelleştirme ile çözümlenecek temel konular ise kamu ağırlığı ve bütçeye mali yükün azaltılması, üretimde rekabet ortamının sağlanması, kalitenin

¹¹ Gültekin Türkoğlu, "Çukurova Elektrik Türk A.Ş.", **Elektrik Mühendisliği Dergisi**: 327 (Eylül 2003), s.65.

¹² Ülkeler tarafımdan alfabetik olarak verilmiştir. **Dünyada ve Türkiye'de Enerji Piyasası Reformları Piyasa Gelişim Raporu**, s.11.

¹³ **A.g.e.**, s.19.

¹⁴ **A.g.e.**, s.25.

yükselmesi, maliyetlerin düşürülmesi, verimliliğin artması, uluslararası ve ulusal ticaret ve yatırımlarda artış sağlanması, kaçak elektrik kullanım oranının düşmesi, 4628 sayılı kanun ile AB direktiflerine uyum konularıdır.¹⁵

Elektrik sektörü serbestleşme çalışmaları içinde çok çeşitli kanunlar ve uygulamalara yer verilmiştir. Yapılan çalışmalar sonuç vermeyince yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Stratejisi Belgesi 17 Mart 2004'te, elektrik sektöründe arz güvenliği ile serbestleşmenin temini için izlenecek yol haritasını içeren Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi 18 Mayıs 2009 tarihinde yayınlanmıştır. Devamında, sektördeki gelişmelerin yeni bir kanun ihtiyacını doğurması nedeniyle 30 Mart 2013 tarihinde 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

1. Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi

Elektrik sektöründe yeniden yapılanma çalışmalarında Dünya Bankası, IMF, AB uyum sürecinin belirleyici rolü vardır. Hepsinin ortak öngörüsü elektrik sektörünün bir kamu hizmeti alanı olmaktan çıkarılması, özel sektörün faaliyet gösterdiği yapının kurulması, kaynak kullanımının piyasa mekanizmaları içerisinde gerçekleştirilmesidir. Rekabete dayalı bir elektrik sektöründe gerekli görülen piyasada düzenleyici çerçevenin oluşturulması, elektrik üretim ve dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi, serbestleştirilme, devlet müdahalelerinin kaldırılması gerekmektedir.¹⁶

Serbestleşme politikaları doğrultusunda elektrik sektöründe, 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile amaçlanan rekabetçi yapının sağlanamamasından dolayı, özelleştirme ve sektör reformunun orta ve kısa vadede izlenecek yolu belirlemek amacıyla 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında görev yapan Recep

---

¹⁵ A.g.e., s.32

¹⁶ Dünya Bankası'nın Türkiye enerji sektörü konusundaki özelleştirmeler ve enerji piyasasının serbestleştirilmesi hakkındaki görüşleri için Bkz. **Türkiye Enerji Sektöründe Dönüşüm Önemli Aşamalar ve Zorluklar**, Dünya Bankası, Washington, 2015.

Tayyip Erdoğan Hükümeti döneminde, 17 Mart 2004 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu tarafından Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi yayınlanmıştır. Tüm elektrik tüketicilerine kaliteli, sürekli, ucuz elektrik enerjisi temini amaçlandığından, Avrupa Birliği'ne uyum politikaları doğrultusunda serbestleştirme çalışmalarına devam edileceği belirtilmiştir. Sektörde amaçlanan, kamuya ait elektrik işletmelerinin yeniden yapılandırılarak elektrik enerjisi dağıtım ve üretim varlıklarının özelleştirilmesidir. Bu durum, sektörde serbestleştirmenin gerçekleştirilmesi için büyük önem taşımaktadır.

Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi'nde sektörde reform yapılması konusunda belirtilen amaç, elektrik enerjisinin bütün tüketicilere ucuz, kaliteli, yeterli, sürekli sağlanacak şekilde sunulmasıdır. Sektör reformundan ve özelleştirmelerden beklenen faydalar; etkinlik ve verimlilikle çalışan elektrik dağıtım ve üretim varlıklarında maliyetleri düşürmek, elektrik enerjisinde arz güvenliğinin temini, elektrik arz kalitesinin artırılması, dağıtımda teknik kayıpların azaltılması, elektrik kaçaklarının önlenmesidir. Bununla birlikte ihtiyaç duyulan yatırımların, kamuya herhangi bir yükümlülük getirmeden özel sektöre yaptırılması ve oluşacak rekabet ortamında elektrik hizmet kalitesinin düzenlenmesiyle elde edilen faydanın tüketicilere yansıtılmasıdır.¹⁷

Özelleştirmenin ilkeleri başlığı adı altında belirtilen esaslarda “*serbestleşmiş bir piyasada perakende satış lisansı sahibi dağıtım şirketlerinin üretim faaliyeti gösteren veya gösterecek yatırımcılara güven verecek bir yapıda olması gerektiğinden özelleştirmelere dağıtım sektöründen başlanacağı*”, üretim varlıklarının uygun bir şekilde gruplandırılarak özelleştirileceği ve mevcut kamu yükümlülükleri dikkate alınarak devlet garantilerinin gerekmediği bir sistemin oluşturulmasının sağlanacağı belirtilmiştir.¹⁸

Türkiye’de elektrik sektöründe yeniden yapılanmanın başarılı olabilmesi için ekonomik istikrar ve siyasi destek ile istikrarlı ve güçlü bir yönetime ihtiyaç duyulmuştur. AB direktifleriyle uyumlu yasal ve kurumsal yapının oluşturulması

---

¹⁷ **Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Stratejisi Belgesi**, 17 Mart 2004 tarih ve 2004/3 sayılı YPK Kararı, s.1.

¹⁸ **A.g.b.**, s.2.

amacıyla öncelikle özerk bir yapı olarak Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuştur. Özelleştirmeler ile kamu şirketleri yeniden yapılandırılmıştır.

Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi'nde öngörüldüğü gibi elektrik sektörünün yeniden yapılandırılması ve serbestleştirilmesi için Elektrik Piyasası Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği (DUY) yayınlanmıştır. Yönetmeliğin amacı; *“aktif elektrik enerjisi arz ve talebinin gerçek zamanlı dengelenmesi ve uzlaştırmanın gerçekleştirilmesine ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir.”* Yönetmeliğe göre *“Dengeleme, aktif elektrik enerjisi arz ve talebini gerçek zamanlı olarak eşitlemek için”* Milli Yük Tevzi Merkezi tarafından yürütülen işlemleri kapsamaktadır.¹⁹ Dengeleme ve mali uzlaştırma sistemi sektördeki arz-talep dengesini sağlamaktadır. Sistem ile önceden yapılan ikili anlaşmalara uyulmamasından kaynaklanan alacak ve borçlar belirlenerek gerekli ödemeler yapılmaktadır.

1 Ağustos 2006'da Dengeleme Piyasası uygulanmaya başlanarak, kendi elektriğini kendi üretenler ile kendi elektriğini kendi üreten üretici gruplar, anlaşma yaptıkları elektrik tüketicilerini terk etmişlerdir. Dolayısıyla tüketiciler zorunlu olarak elektrik dağıtım kurumu TEDAŞ'ın müşterisi olmuşlar, üreticiler (otoprodüktör ve otoprodüktör grubu) ise Dengeleme Piyasası'ndan daha fazla kazanma yoluna gitmişlerdir.²⁰ Elektrik üretim kapasitesi artış göstermediğinden ve elektrik talebi de sürekli arttığından dolayı çoğu günlerde bu piyasada enerji açığı oluşmuş ve fiyatlar yükselmiştir. Şirketler, üretmeleri gerektiğinden daha fazla üreterek, bunu yüksek fiyattan satmış ve daha fazla kazanmışlardır.

Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi'ne göre fiyat eşitleme uygulamasına geçilmiş, DSİ santralleri EÜAŞ'a devredilmiş, özelleştirmeye hazırlık olarak EÜAŞ portföy grupları oluşturulmuş, dağıtım bölgeleri şirketleştirilmiştir. TEDAŞ özelleştirme kapsamına alınarak programa eklenmiş, dağıtım özelleştirmeleri için izlenecek yol belirlenerek ihale işlemleri başlatılmıştır. Böylece arzu edildiği üzere elektrik piyasasında yeni oluşumlar ve özelleştirmeler konusunda önemli adımlar atılmıştır. Yeniden yapılanma ile sektörde

¹⁹ **Resmi Gazete** 3 Kasım 2004, Sayı: 25632.

²⁰ **DEK-TMK Çalışma Grupları**, C.II, Ankara, 2007, s.5-147.

serbestleşmenin amacı, elektrik arz güvenliği açısından gerekli yatırımların yapılmasını sağlayacak ortamın oluşturulması, verimlilik artışı ile rekabet ortamı sağlanacağından bunun elektrik tüketicilerine yansıtılmasıdır. Belgede uygulanan strateji ve politikaların hem Türkiye koşullarına hem de dünyadaki enerji sektöründe yaşanan gelişmelerle yakından ilgili olduğu belirtilmektedir.²¹ Kamu kurumlarında yeniden yapılandırmalara gidilerek TEDAŞ, TETAŞ ve EÜAŞ'ın ana statülerinde değişiklikler yapılmıştır.

2. Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi

Elektrik enerji sektöründe piyasanın rekabet içerisinde işlemesi için izlenecek yolu gösteren Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi, 18 Mayıs 2009 tarihli Yüksek Planlama Kurulu'nun 2009/11 sayılı kararı ile kabul edilmiştir. Belge, elektrik enerjisi sektöründe amaçlanan rekabetçi piyasa yapısının oluşturulmasında takip edilecek yolu ve özelleştirmelerde izlenecek programı açıklamak, arz güvenliğinin temini için yapılacak çalışmaları, uzun ve orta vadede kullanılacak elektrik arz kaynakları hakkında kamuoyuna bilgi vermeyi amaçlamaktadır.²²

Belgede, sektör yapılanmasında ve piyasada arz güvenliğinin sağlanmasında, çevresel etki ve iklim değişikliğinin elektrik sektörünün her alanındaki faaliyetlerde gözönünde bulundurulacağı belirtilmiştir. Elektrik enerjisinde ortaya çıkan iletim, üretim ve dağıtımdaki kayıpların en aza indirilmesi, enerjide verimliliğin artırılması, elektrik enerjisinde maliyetlerin azaltılması, enerji temininde dışa bağımlılığı azaltmak için yeni teknolojilerin özendirilmesi amaçlanmıştır. Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarından azami ölçüde yararlanılması, kaynak çeşitliliğinin sağlanmasında sektör yatırımlarında yerli payın artırılmasına çalışılacağı belirtilmiştir.²³

---

²¹ **Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi**, 18.05.2009 tarih ve 2009/11 sayılı YPK Kararı, s.1.

²² Aynı yer.

²³ **A.g.b.**, s.2.

Üretim ve dağıtım sektörlerinde verimliliğin artırılması, rekabetçi bir sektör yapısının oluşması, bu yolla maliyetlerin düşürülmesi hedeflenerek, özelleştirmelerde gelir odaklı bir yaklaşımın sergilenmeyeceği belirtilmiştir. Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi, 2004 yılında yayınlanmış ve belgedeki yapısal değişikliklere ilişkin hedefler gerçekleştirilmiştir. Dağıtım özelleştirmelerinin 2010 yılının sonuna kadar tamamlanacağı, üretim tesislerinin özelleştirilmesi, gelişmiş elektrik üretim kapasitesinin sağlanması, var olan üretim tesislerinin hazır halde bulundurulması, kapasite kullanım faktörlerinin yükseltilmesi, özel sektör kaynaklarının harekete geçirilerek elektrik sektöründe rekabetin artırılması amaçlanmıştır. Üretim tesislerinin özelleştirme işlemlerine 2009 yılı içinde başlanması hedeflenmiştir.²⁴

Kaynak kullanım hedefleri başlığı altında 2023 yılına kadar yerli taşkömürü ve linyitten elektrik enerjisi üretiminde faydalanılacağı belirtilmiştir.²⁵ Nükleer enerji santralleri için başlanan çalışmalara devam edileceği, 2020 yılına kadar nükleer elektrik enerjisi üretim payının en az % 5 olması ve uzun vadede daha da artırılması hedeflenmiştir. Temel hedef elektrik enerjisi üretiminde 2023 yılında yenilenebilir enerji kaynak payının en az % 30 seviyesinde olmasını sağlamaktır. Bu amaçla diğer yenilenebilir enerji kaynakları ile güneş, rüzgar, hidroelektrik, jeotermal kaynakların değerlendirileceği belirtilmiştir. Teknolojik gelişmelere ve mevzuata uygun üretim planları ile yenilenebilir enerji potansiyeli göz önünde bulundurularak başta ithal kaynaklar olmak üzere fosil yakıtların payının azaltılması amaçlanmıştır. Elektrik üretiminde doğalgazın payının % 30'un altına düşürülmesi, yerli ve yenilenebilir elektrik enerji kaynakları öncelikli olmak üzere kaliteli ithal kömüre dayalı santrallerden yararlanılacağı belirtilmiştir. Enerjinin üretilmesinden tüketilmesine kadar geçen süreçte verimlilik ve kârlılık göz önünde bulundurularak enerji yoğunluğunun azaltılması öngörülmüştür. Elektriğin dağıtımını, üretimini ve iletiminde teknik kayıpların azaltılması, dağıtımda kaçak kullanımının engellenmesi amaçlanmıştır.²⁶

---

²⁴ A.g.b., s.5-6.

²⁵ A.g.b., s.8.

²⁶ A.g.b., s.9-10.

Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi gereği elektrik dağıtım bölgelerinin özelleştirme işlemlerine hız verilmiş, 2009-2010 yıllarında tüm bölgelerin özel şirketlere devrini gerçekleştirmek üzere özelleştirme ihaleleri tamamlanmıştır. Üretimde de özelleştirmeler gerçekleşmiş, ilk etapta 52 adet HES'in özelleştirilmesine karar verilmiştir.²⁷ EÜAŞ mülkiyetindeki 52 adet HES'in 19 grup olarak 49 yıllığına işletme hakkı devri yöntemiyle ihale edilmesi gündeme gelmiş ve 19 Şubat 2010 tarihinde bu gruplar için teklifler alınmıştır. Gruplar için Mayıs 2010'da yapılan açık artırmalar sonunda da santrallerin ihale süreçleri tamamlanmıştır.²⁸

B. Elektrik Sektöründe Özelleştirme ve Yeniden Yapılandırma Çalışmaları

Özelleştirme, 1980'den sonraki kalkınma planlarında KİT'lerle ilgili düzenlemelerde yer almıştır.²⁹ Ekonomist Yakup Kepenek'e göre IMF tarafından paraya ihtiyacı olan ülkelere önerilen istikrar politikalarının en belirleyicisi kamuya ait harcamaların azaltılması, özel girişime önem veren sermayenin etkin kullanılmasıdır. Ayrıca, kamu harcama ve yatırımlarının, hükümetlerin kamuya yönelik sübvansiyon veya parasal desteğin azaltılması istenmektedir. Bu öneri aslında özelleştirmeyi desteklemektedir. Serbestleşen piyasalarda özel sektörün girişimciliğinden yararlanılarak kaynakların daha etkin kullanılması özelleştirmenin gerekçeleri arasında yer almaktadır. Dış ödemelerde zorluklar yaşayan az gelişmiş ülkeler için IMF'nin önerileri doğrultusunda özelleştirmeler kaçınılmaz olacaktır. Az gelişmiş ülkeler, Dünya Bankası'nın önerisi ile dışarıya yönelik büyüme politikasını benimsemektedirler. Bu sebeple gerek yabancı gerekse yerli sermayenin yatırımlara özendirilmesi, dışarıya yapmak zorunda kalan az

²⁷ **Elektrik Özelleştirmeleri Raporu**, EMO 42.Dönem Enerji Çalışma Grubu, Ankara, 2012, s.13.

²⁸ **A.g.e.**, s.17.

²⁹ Yakup Kepenek, **100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, 2.B., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1993, s.38.

gelişmiş ülkelere çok uluslu tekeller ile büyük ortaklıkların yardımcı olmaları önerilmektedir.³⁰

Dünya Bankası tarafından yeniden yapılandırma ismiyle verilen krediler serbest piyasa koşullarına geçiş ile özelleştirme uygulamalarının finansmanını amaçlamaktadır. Diğer krediler ise hayvancılık, küçük sanayi ve altyapı projelerinin finansmanına yöneliktir. Özelleştirmenin ekonomik amaçları arasında serbest piyasa koşullarının yaygınlaştırılması, kamu girişimlerinin devlet bütçesine olumsuz etkilerinin giderilmesi, sermaye piyasasının güçlendirilmesidir. Toplumsal amacı servet dağılımında dengenin sağlanmasıdır. Siyasal amacı ise özel mülkiyet anlayışını egemen kılarak istenmeyen siyasal eğilimleri önlemektir.³¹

Serbest piyasa koşullarına geçiş ve özelleştirmede önemli adımlar 2001 yılında hız kazanmıştır. TEAŞ, 2001 tarihli Elektrik Piyasası Kanunu ile üç ayrı iktisadi devlet teşekkülü'ne ayrılmıştır: TEİAŞ, EÜAŞ, TETAŞ. Kanuna göre elektrik iletimi kamuda kalmak üzere üretimin ve dağıtımın özelleştirilmesi, serbest piyasa koşullarında faaliyette bulunması öngörülmüştür.

1. Türkiye Elektrik Üretim İletim A.Ş.'nin Üç Bölünmesi: Elektrik Üretim A.Ş., Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt A.Ş., Türkiye Elektrik İletim A.Ş.

Dünyadaki gelişmelere uyumlu olarak, uluslararası kuruluşlarca önerilen uygulamalar neticesinde Bakanlar Kurulu'nun 5 Şubat 2001 tarih ve 2001/20126 sayılı kararı gereği sektörde yeniden yapılandırma ve özelleştirme sürecine etkinlik kazandırmak amacıyla TEAŞ'ın bölünmesiyle EÜAŞ, TETAŞ ve TEİAŞ olarak üç ayrı şirket oluşmuştur. Böylece elektrik ticaret, üretim ve iletim faaliyetleri birbirinden yasal olarak ayrılmıştır.

---

³⁰ A.g.e., s.149.

³¹ A.g.e., s.150.

a) Elektrik Üretim Anonim Şirketi

Şirketin görevi sektörde elektrik üretimini sağlamaktır. Şirket, kamu hidroelektrik ve termik santrallerin işletilmesi, onarımı ve bakımı ile ruhsatı EÜAŞ'ta olan madenlerin işletilmesinden sorumludur. Ayrıca, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın uygun görmesi ile inşa edilecek üretim tesislerinde özel hukuk hükümlerine tabi tüzel kişilerle ortaklık kurabilir.³² EÜAŞ'ın kuruluş nedenini EÜAŞ eski Genel Müdürü Sefer Bütün şöyle ifade etmiştir: *“Elektrik üretiminin % 75'i kamunun elindeydi. Bu santrallerin işletilmesi, rehabilitasyonu, bakımı, revizyonu lazımdı. Bir de DSİ'nin yaptığı ve ondan devralınan santraller vardı. Bunların da işletilmesi, finansmanının sağlanması, programlarının yapılması, bakımlarının yapılması üzerine EÜAŞ kuruldu.”*³³

EÜAŞ, AB'de faaliyette bulunan elektrik üretim şirketleri arasında önemli bir kurulu güce sahiptir. AB üyesi ülkelerdeki elektrik üretim şirketlerinden bazıları doğalgaz sektöründe işlem yaparken, bazıları elektrik iletimi, ticareti, dağıtım hizmetlerini yürütmektedirler. Aynı zamanda ısı üretimi, dağıtım ve satışı, madencilik sektörlerinde görev yapmaktadırlar.³⁴ Ancak, Türkiye'de EÜAŞ'ın bu şirketlerden farklı olarak yenilenebilir ve nükleer enerjiden elektrik üretimi konusunda işlevi bulunmamaktadır. EÜAŞ, sadece termik (doğalgaz, fuel-oil, kömür) ve hidroelektrik santralleri kapsamaktadır.³⁵

17 Mart 2004 tarihli Yüksek Panlama Kurulu'nun 2004/3 sayılı kararı'yla yayınlanan Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi doğrultusunda enerji piyasası yeniden yapılandırılacak ve buna istinaden 30 Nisan 2004'e kadar EÜAŞ bünyesinde kalacak HES'lerin belirlenmesi ve 30 Eylül 2005 tarihine kadar özelleştirilecek elektrik üretim gruplarının belirlenmesi planlanmıştır. 1 Temmuz 2006'dan itibaren TEİAŞ Piyasa Yönetim Sistemi'nin devreye girmesi ile

---

³² EÜAŞ Sektör Raporu 2012, s.14.

³³ EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi. EK 19.

³⁴ Merkezi AB'de bulunan en büyük elektrik üretim şirketleri şunlardır: CEZ-Çek Cumh., EdF-Fransa, Enel-İtalya, E.On-Almanya, EÜAŞ-Türkiye, Fortum-Finlandiya, GDF Suez-Fransa, Iberdrola-İspanya, RWE-Almanya, Vattenfall-İsveç. EÜAŞ Sektör Raporu 2012, s.18.

³⁵ A.g.e., s.19.

elektrik üretim şirketleri hakkında özelleştirme işlemlerinin başlatılması öngörülmüştür.³⁶ Özelleştirme kapsamında olacak ve kamu mülkiyetinde kalacak hidroelektrik üretim tesisleri şunlardır: Atatürk, Batman, Berke, Borçka, Dicle, Kadıncık-1 ve 2, Karacaören-2, Karakaya, Keban, Kepez-1 ve 2, Kralkızı, Manavgat, Muratlı, Seyhan-1 ve 2, Sır, Şanlıurfa, Torul, Yüreğir.³⁷ Özelleştirme sürecinin başlamasının öngörüldüğü 2006 yılında 26241 sayılı Resmi Gazete’de EÜAŞ’ın ana statüsü yayınlanmıştır. Ana statüye göre Şirket, faaliyetlerinde özerk, tüzel kişiliğe sahip, sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülüdür. Şirket’in amacı, elektrik enerjisini elektrik üretim tesislerinde üretmek, kendisi ve/veya bağlı ortaklıkları ile özel sektöre devri yapılmamış üretim tesislerini işletmek, gerekirse sistemden çıkarmaktır. Teşekkülün organları içerisinde yer alan Yönetim Kurulu’nun Başkanı Genel Müdürdür ve Genel Müdür, ilgili Bakan’ın teklifi ile ortak karar doğrultusunda atanmaktadır. Teşekkülde iki teknik, bir idari-mali olarak üç genel müdür yardımcılığı bulunmaktadır.³⁸

19 Ekim 2009 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu kararına göre 56 akarsu santralinin işletme hakkının verilmesi yöntemi ile özelleştirilmesine karar verilmiştir.³⁹ EÜAŞ mülkiyetindeki 28 hidroelektrik, 18 termik olmak üzere toplam 46 santralin özelleştirilmesi çalışmaları 2012 yılında da devam etmiştir.⁴⁰ Tüm grupların devir işlemleri Haziran 2013 itibariyle tamamlanmıştır.⁴¹

2016 yılı itibariyle EÜAŞ merkez teşkilatı organigramında Genel Müdür başkanlığında 5 kişilik yönetim kurulu bulunmaktadır. Genel Müdür’e Özel Kalem Müdürlüğü, Teftiş Kurulu Başkanlığı, İç Denetim Dairesi Başkanlığı ve Hukuk Müşavirliği ile dört adet Genel Müdür Yardımcılığı doğrudan bağlanmıştır. Genel Müdür Yardımcılıklarına bağlı 15 adet daire başkanlığı yer almaktadır.⁴²

---

³⁶ **Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Stratejisi Belgesi**, s.4.

³⁷ Ela Uluatam, “Türkiye Elektrik Piyasasında Özelleştirme Süreci”, **Ekonomik Forum**, (Mart 2011), s.62.

³⁸ **Resmi Gazete** 27 Temmuz 2006, Sayı: 26241.

³⁹ <http://www.oib.gov.tr> (Erişim Tarihi 06.08.2015).

⁴⁰ **EÜAŞ Sektör Raporu 2012**, s.16.

⁴¹ <http://www.oib.gov.tr> (Erişim Tarihi 06.08.2015).

⁴²<http://www.euas.gov.tr> (Erişim Tarihi 01.03.2017). EÜAŞ’a ait 2016 Yılı Organigramı EK 3.

Aralık 2016 itibariyle EÜAŞ ve bağlı ortaklıkları dâhil personel sayısı merkez ve taşra teşkilatlarında idari ve teknik olmak üzere memur sayısı 305, sözleşmeli personel sayısı 2.716, işçi sayısı (geçici, daimi ve kapsam dışı olmak üzere) 3.710'dur. Toplam personel sayısı 6.731'dir.⁴³

EÜAŞ, bugün için kendisini kamuya faydalı olmak üzere, verimlilik ve kârlılık ilkeleri doğrultusunda, sürekli, güvenli, verimli, kaliteli, maliyeti düşük, çevreye duyarlı bir şekilde elektrik enerjisi üretmek ve satışını yapmak üzere kurulan bir kurum olarak tanımlamaktadır. Kurum, toplumsal refahın artması için elektriğin daha kaliteli ve daha ucuz üretilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

b) Türkiye Elektrik Ticaret ve Taahhüt Anonim Şirketi

2001 yılında faaliyete başlayan ve elektrik üretim görevi bulunmayan TETAŞ, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na kendisine verilen toptan satış lisansı çerçevesinde yap-işlet, işletme hakkı devri, yap-işlet-devret santrallerine verilmiş olan uzun süreli alım garantilerinin takibi ile abonelerine sürekli, yeterli ve düşük maliyetli elektrik enerjisi temininden sorumludur.⁴⁴

Elektrik toptan alış ve satış faaliyetini yürüten TETAŞ, 30 Mart 2013 tarihli 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve Ana Statüsü uyarınca kamu ve özel kesim elektrik şirketlerinin ürettiği elektrik enerjisini satın almakta, alış maliyetinin üzerine cüzi kâr ilavesiyle oluşacak fiyatlar üzerinden satmaktadır. Şirket, kamunun imzaladığı sözleşmeler ile finansman modellerine göre inşa edilmiş veya mülkiyeti kamuda olup işletme hakkı devri yoluyla muhtelif firmalara devredilmiş olan özel sektör elektrik santrallerine verilen uzun süreli enerji alım taahhütlerini üstlenmiştir. TETAŞ, kamu ve özel kesim dağıtım şirketleri ile enerji satış anlaşmaları yapmak, pazarladığı enerjiyi EPDK onayı ile yürürlüğe koyacağı satış tarifeleri üzerinden satmak üzere enerji sektöründe kurulmuş ilk toptan satış kuruluşudur.⁴⁵

⁴³ <http://www.euas.gov.tr> (Erişim Tarihi 01.03.2017).

⁴⁴ TETAŞ 2013 Yılı Denetim Raporu, Sayıştay, s.1v.

⁴⁵ A.g.e., s.11.

TETAŞ, kamunun imzaladığı uzun dönemli sözleşmelerin içerdiği enerji satımı ve alımına ait yükümlülükleri üstlenmektedir. Bununla birlikte, piyasada uygun bir elektrik fiyatı üzerinden toptan elektrik satışı yapabilmek amacıyla özel sektör santrallerinin maliyeti yüksek fiyattan alım yükümlülüklerini karşılayabilecek şekilde kamu elektrik üretim tesislerinden de elektrik satın almaktadır. Görevleri gereği kamu yükümlülüklerini üzerine alarak enerji satış ve alış anlaşmaları yapabilmektedir. Elektriğin taahhüdü ve ticareti işlemlerinden sorumlu olan TETAŞ, EÜAŞ santrallerinden, 4628 Sayılı Kanun'a göre TEDAŞ ve TEAŞ'tan sözleşmelerinin yürütülmesi amacıyla devraldığı, 6446 sayılı Kanun'a göre sözleşmelerin yürütülmesine devam eden yap-işlet, işletme hakkı devri ve yap-işlet-devret santrallerinden, diğer ülkelerden ithalat/mübadele Anlaşmaları doğrultusunda, Piyasa Mali Uzlaştırma Merkezi'nin (PMUM) işlettiği Dengeleme Piyasası'ndan elektrik satın almaktadır. Aldığı enerjiyi, iletim sistemine doğrudan bağlı olan müşterilere, elektrik dağıtım şirketlerine, ihracat/mübadele anlaşmalarına göre diğer ülkeler ile PMUM tarafından işletilen Dengeleme Piyasası'na satmaktadır.⁴⁶

Türkiye elektrik piyasasındaki gelişmelere paralel olarak revize edilen TETAŞ Ana Statüsü, Mayıs 2016 itibariyle Yüksek Planlama Kurulu'na yenilenmiştir. Ana Statüde, TETAŞ'ın çalışma usul ve esasları, hukuki statüsü ve faaliyet konuları belirlenmiştir. Buna göre Şirket, sorumluluğu sermayesiyle sınırlı, faaliyetlerinde özerk olmak üzere tüzel kişiliğe sahip bir iktisadi devlet teşekkülü'dür. Faaliyet konuları içinde enerji alış ve satış anlaşmaları imzalamak, imzalanmış olan anlaşmaları yürütmek ve elektrik enerjisi ithalat veya ihracat anlaşmalarını hükümetlerarası anlaşmalar kapsamında imzalamak yer almaktadır. TETAŞ, 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu, elektrik enerjisi ile elektrik kapasite alım ve satımına dair ikili anlaşmaları ilgili mevzuat kapsamında yapacak ve organize toptan elektrik piyasalarında faaliyette bulunacaktır. Yönetim kurulu ve genel müdürlük, yönetim organlarıdır. Yönetim Kurulu Başkanı Genel Müdür'dür ve beş üyesi bulunmaktadır. TETAŞ'ın idari yapısında ikisi idari-mali, biri teknik olmak üzere üç genel müdür yardımcısı bulunmaktadır.⁴⁷

⁴⁶ <http://www.tetas.gov.tr> (Erişim Tarihi 08.09.2016).

⁴⁷ Bkz. TETAŞ Ana Statüsü, Yüksek Planlama Kurulu'nun 18 Mayıs 2016 tarihli, 2016/T-11 sayılı Kararı.

TETAŞ, TEAŞ'tan ayrılan yapılar içerisinde en az personele sahip olan kurumdur. Merkezi Ankara'da bulunan teşekkül'ün, taşrada teşkilatı bulunmamaktadır. TEK, daha sonra TEK'ten ayrılarak kurulan, elektrik üretiminden ve iletiminden sorumlu TEAŞ ile elektrik dağıtımından sorumlu TEDAŞ Genel Müdürlükleri daima Ankara-İnönü Bulvarı'nda, Enerji Bakanlığı'nın da yer aldığı yerleşke içerisinde faaliyette bulunmuşlardır. Bugün itibariyle TEİAŞ, EÜAŞ ve TEDAŞ Genel Müdürlükleri'nin bulunduğu yerleşke içerisinde TETAŞ'ın herhangi bir birimi bulunmamaktadır. 2014-2015 yılları itibariyle TETAŞ'ın tüm birimleri Eskişehir yolu üzerindeki Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü'nün de bulunduğu eski EİEİ binasında faaliyet göstermektedir.

2016 yılı organigramına göre TETAŞ Genel Müdürü'ne Özel Kalem Müdürü, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği ve Personel Eğitim ve İdari İşler Dairesi Başkanlığı ile üç Genel Müdür Yardımcılığı doğrudan bağlıdır. Enerji Alış Dairesi Başkanlığı, Enerji Satış Dairesi Başkanlığı, Elektrik Piyasası İşlemleri Dairesi Başkanlığı, Mali İşler ve Finans Yönetimi Dairesi Başkanlığı ile Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Genel Müdür Yardımcılıklarına bağlı birimlerdir. Aralık 2016 itibariyle TETAŞ'ta memur personel sayısı 49, sözleşmeli personel sayısı 141 ve daimi işçi sayısı 12 olup toplam 202 personel bulunmaktadır.⁴⁸

c) Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi

TEİAŞ, altyapı gelişmeleri, nüfus artışı ve teknolojiye paralel olarak yeni iletim tesisleri yapmak, elektrik iletimi ile kendine ait iletişim altyapılarını genişletmek, uluslararası standartlarda, sürekli, kaliteli, güvenilir, ekonomik olarak Türkiye elektrik sistemini işletmek, elektrik piyasası hizmetlerini yürütmek ve yeni projeler oluşturarak bunları gerçekleştirmekten sorumludur.⁴⁹

⁴⁸ <http://www.tetas.gov.tr/tr-TR/Sayfa/Personel-Durumu> (Erişim Tarihi 01.03.2017). TETAŞ'a ait 2016 Yılı Organigramı için bkz. EK 4.

⁴⁹ <http://www.teias.gov.tr> (Erişim Tarihi 28.03.2017).

TEİAŞ, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'ndan alınan iletim lisansı kapsamında faaliyetlerini sürdürmektedir.⁵⁰

TEİAŞ, bağlantı ve yan hizmet anlaşmaları yapmaktadır. Bağlantı anlaşmaları, bir üretim şirketi, dağıtım şirketi ya da tüketicinin elektrik dağıtım veya iletim sistemine bağlanması için yapılan anlaşmalardır.⁵¹ Yan hizmet anlaşmaları, dağıtım ve/veya iletim sistemine bağlı tüzel kişiler tarafından temin edilecek, dağıtım veya iletim sisteminin güvenilir bir şekilde işletilmesi, elektriğin gereken kalite koşullarına uygun olarak sunulması amacıyla 2003 tarihli Elektrik Piyasası Şebeke Yönetmeliği'nde tanımlanan hizmetleri belirleyen anlaşmalardır.⁵²

30 Mart 2003 tarihli Elektrik Piyasasında Mali Uzlaştırma Yapılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ, elektrik arzı ve tüketiminin eş zamanlı olarak gerçekleşmesi konusunda mutabakat sağlanması esasına dayanmaktadır. Bu sebeple gerçek zamanlı aktif elektrik enerjisine ait arz ve talebin dengelenmesi, uzlaştırmaya ilişkin esas ve usullerin belirlenmesi için Elektrik Piyasası Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği yayınlanmıştır.⁵³

Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesinde TEİAŞ tarafından 1 Temmuz 2006'ya kadar Piyasa Yönetim Sistemi'nin işler halde olması kaydıyla özelleştirme sürecinin başlatılması planlanmıştır. 21 Aralık 2004 tarihinde gerçek zamanlı aktif elektrik enerjisine ait arz ve talebin dengelenmesi, uzlaştırmanın sağlanması için TEİAŞ bünyesinde, enerji fazlası ve açıklarına dair tüzel kişilerin alacaklı ve borçlu oldukları tutarları hesaplamakla yükümlü Piyasa Uzlaştırma ve Dengeleme Yönetmeliği gereğince PMUM oluşturulmuştur. Uzlaştırma ve Dengelemeye ait esas ve usullerin fiili uygulamasına EPDK Kurulu'nun 2006 yılında aldığı karar ile 1 Ağustos 2006 tarihinde geçilmiştir.⁵⁴ Uygulama ile birlikte merkezi kontrolde olan gerçek zamanlı yük tevzii ve dengeleme faaliyetinin yerini arz ve

---

⁵⁰ TEİAŞ 2013 Yılı Denetim Raporu, Sayıştay Başkanlığı, Ankara, 2014, s.1v.

⁵¹ Resmi Gazete 28 Ocak 2014, Sayı: 28896.

⁵² Resmi Gazete 27 Aralık 2008, Sayı: 27093.

⁵³ Resmi Gazete 3 Kasım 2004, Sayı: 25632.

⁵⁴ Elektrik Piyasası Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği Uygulamaları Bilgi Notu, TEİAŞ, 2006, s.1.

talep hareketlerine dayalı piyasa faaliyetlerinin belirlendiği dengeleme piyasası almıştır.

Elektrik sisteminde dengeleme işlemleri çoğunlukla gün öncesi piyasasında yapılırken, gün içindeki muhtemel dengesizlikler dengeleme güç piyasasınca işletilmektedir.⁵⁵ Elektrik Piyasası Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği'nde gerçek zamanlı dengeleme ifadesi şöyle tanımlanmıştır: “*aktif elektrik enerjisi arz ve talebini gerçek zamanlı olarak dengede tutmak amacıyla, Sistem İşletmecisi tarafından yürütülen ve Elektrik Piyasası Şebeke Yönetmeliğinde tanımlanan faaliyetlerden meydana gelir*”. Uzlaştırma, “*gün öncesi planlama, gün öncesi piyasası ve dengeleme güç piyasasından ve/veya enerji dengesizliğinden doğan alacak ve borç miktarlarının hesaplanması ve ilgili alacak-borç bildirimlerinin hazırlanması işlemlerinin hızlı, güvenilir ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayacak şekilde Piyasa İşletmecisi tarafından yürütülür.*” şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁶

2009 tarihli Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi'nde Piyasa İşleticisinin ayrı bir tüzel kişilik olarak yeniden yapılandırılması amaçlanmış, bu yapı oluşuncaya kadar hem sistem işleticisi hem piyasa işleticisi hem de iletim sistemi işleticisi ve sahibi TEİAŞ'ın kurumsal kapasitesinin artırılması amaçlanmıştır.⁵⁷

Elektrik iletiminden sorumlu TEİAŞ, ülkeler arası elektrik iletim sistemlerine bağlanma konusunda çalışmalar yürütmektedir. Avrupa Elektrik Sistemi ile enterkoneksiyon şartı 18 Eylül 2010 tarihinde sağlanmıştır. Bunun için Elektrik Piyasası İthalat ve İhracat Yönetmeliği'nde değişiklik yapılmıştır. Gün Öncesi Piyasasına 1 Aralık 2011 tarihinde geçilmiştir. Böylece Dengeleme Uzlaştırma Yönetmeliği'nde değişiklik yapılmış ve katılımcıların teminat yatırması zorunluluğu getirilmiştir.⁵⁸

---

⁵⁵ TEİAŞ 2013 Yılı Denetim Raporu, s.59.

⁵⁶ Resmi Gazete 14 Nisan 2009, Sayı: 27200.

⁵⁷ Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Stratejisi Belgesi, s.7. Bu konu, “Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi” başlığı altında incelenmiştir.

⁵⁸ 2011 Faaliyet Raporu, EPDK, s.24-25.

2013 tarihli 6446 sayılı Kanun'da “piyasa işletim faaliyeti, organize toptan elektrik piyasalarının işletilmesi ve bu piyasalarda gerçekleştirilen faaliyetlerin mali uzlaştırma işlemleri ile söz konusu faaliyetlere ilişkin diğer mali işlemler” olarak tanımlanmıştır. Mart 2015 itibariyle tescil işlemlerini tamamlayan Elektrik Piyasaları İşletme A.Ş. (EPIAŞ) “piyasa işletim lisansı kapsamında, Borsa İstanbul Anonim Şirketi ile TEİAŞ tarafından bu Kanun kapsamında işletilen piyasalar dışındaki organize toptan elektrik piyasalarının işletim faaliyetini ve TEİAŞ tarafından piyasa işletim lisansı kapsamında işletilen organize toptan elektrik piyasalarının mali uzlaştırma işlemleri ile birlikte gerekli diğer mali işlemleri” yürütmek üzere kurulmuştur.⁵⁹

2016 yılı itibariyle TEİAŞ organigramında Genel Müdür'e bağlı Teftiş Kurulu Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, İnsan Kaynakları Dairesi Başkanlığı ile İç Denetim Birimi ve dört adet Genel Müdür Yardımcılığı bulunmaktadır. Genel Müdür Yardımcılığına bağlı 11 adet Daire Başkanlığı yer almaktadır. Ocak 2017 itibariyle TEİAŞ'ta teknik ve idari olmak üzere memur personel sayısı 331, sözleşmeli personel sayısı 4.277 ve işçi (daimi) personel sayısı 3.272 olup toplam 7.880 personel bulunmaktadır.⁶⁰

Elektrik enerjisi üretimi ve dağıtımı konusunda özel şirketlere imkân tanınmış ve özelleştirmeler yapıldığı halde elektrik iletimi kamunun elinde kalmıştır. TEİAŞ, Türkiye'deki elektrik iletimine sahip tek iletim şirketidir. TEİAŞ'ın 2001 yılındaki kuruluş ana statüsü aynı kalmış, TETAŞ ve EÜAŞ ana statüleri elektrik piyasasındaki gelişmelere bağlı olarak revize edilmiştir. TEİAŞ, Türkiye enterkonnekte sisteminin Avrupa enterkonnekte sistemine bağlanmasından, Dengeleme Güç Piyasasından, yan hizmetlerden, trafo onarımı ve bakımından, kesintisiz ve kaliteli elektrik enerjisi iletiminden sorumlu iletim sistemi işleticisidir.

---

⁵⁹ **Resmi Gazete** 30 Mart 2013, Sayı: 28603.

⁶⁰ <http://www.teias.gov.tr> (Erişim Tarihi 28.03.2017). TEİAŞ'a ait 2016 Yılı Organigramı EK 5.

2. Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi'nin Özelleştirilmesi Süreci

Elektrik sektöründe özelleştirmenin ilk adımı, Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Elektrik Kurumu'nun TEDAŞ ve TEAŞ olarak iki farklı iktisadi devlet teşekkülüne ayrılmasıdır. 25 Kasım 1993 tarihinde Yüksek Planlama Kurulu (YPK) Kararı doğrultusunda TEDAŞ dağıtım müessesesi sayısı 79'dan 64'e düşürülmüştür. 3096 sayılı kanun'a göre TEDAŞ'ın dağıtım tesislerinin işletme hakkı devri yoluyla özelleştirmelerine 1996 yılı itibariyle başlanmıştır. Bakanlar Kurulu'na ait çeşitli kararlar doğrultusunda özel firmalara elektrik dağıtım görevi verilmiş ve işletme hakları devredilerek, sözleşmelerin yapılması sağlanmış, birçok bölgede imtiyazlar ve özel hukuk hükümlerine göre sözleşmeler imzalanmış, bazılarında devir kurulları oluşturulmuştur. Ancak, farklı nedenlerin yanı sıra birçok bölgede yargıya intikal eden özelleştirme işlemleri, mevcut sözleşmelerin yeni şartlara uyum sorunu, öngörülen değişikliklerin gerçekleştirilememesi sebebiyle 1996 yılından beri işletme hakkı devri çalışmaları bütün elektrik dağıtım şirketlerinde yerine getirilememiştir. Kayseri ili ile İstanbul-Anadolu yakası elektrik dağıtım tesislerinin işletme hakları özel şirketlere 1990 yılında devredilmiştir. Ancak, 1 Nisan 2002 tarihinde Danıştay kararı ile İstanbul-Anadolu yakası elektrik dağıtım TEDAŞ'a devredilmiştir.⁶¹

TEDAŞ'a 13 Mart 2003 tarihi itibariyle 10 yıl süreyle EPDK tarafından "Perakende Satış Lisansı" ve "Dağıtım Lisansı" verilmiştir. 12 Haziran 2003 tarihinde Kepez ve ÇEAŞ'ın işlettiği bütün elektrik iletim, dağıtım ve üretim tesislerine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı el koymuştur. Şirketlerin görev bölgelerinde devam eden elektrik dağıtım faaliyetlerinin aksamaması için TEDAŞ görevlendirilmiştir. Sonuçta bu bölgelerdeki elektrik dağıtım faaliyetleri tek elde toplanmıştır. 4628 sayılı Kanun kendisinden beklenen serbestleşme faaliyetlerini gerçekleştirilememiş ve 2004 yılında Yüksek Planlama Kurulu Kararı ile Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi hazırlanmıştır.⁶²

2 Nisan 2004 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 2004/22 sayılı kararıyla TEDAŞ'ın bağlı ortaklıkları ile müesseseleri dahil tamamı özelleştirme kapsamına

⁶¹ TEDAŞ 2012 Yılı Raporu, Sayıştay, 2013, s.111.

⁶² A.g.e., s.IV.

alınmış, bölge dağıtım şirketlerinin hisselerinin yüzde yüz blok satışı, işletme hakkı devri ile özelleştirilmesine karar verilmiştir.⁶³

Özelleştirme işlemlerinin 31 Aralık 2006 tarihine kadar tamamlanması öngörülmüş ancak süre iki yıl uzatılmıştır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca Strateji Belgesi'ne istinaden ülke 21 dağıtım bölgesine ayrılmış, TEDAŞ'a ait 64 müessese, 8 bağlı ortaklık yeniden yapılandırılmıştır. Bağlı ortaklıkları, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından 2004 yılında anonim şirketlere dönüştürülmüştür.⁶⁴

TEDAŞ'ın bağlı ortaklıkları ile müesseselerinin özelleştirilmesi çalışmaları 3096 sayılı kanuna uygun olarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca yürütülmüştür.⁶⁵ EPDK'nın 2006 yılı faaliyet raporuna göre özelleştirilecek elektrik dağıtım şirketlerinde izlenecek yöntem, *“bir dağıtım bölgesindeki dağıtım varlıklarının işletme hakkına ve dağıtım ile perakende satış lisansına sahip şirketin hisselerinin blok satışı”* şeklindedir.⁶⁶ Elektrik Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 10 Mayıs 2006 tarihinde 5496 sayı ile kabul edilmiş ve kanun ile Elektrik Piyasası Kanunu'nun 14'üncü maddesine *“...mülkiyeti saklı kalmak kaydı ile TEDAŞ ile belirlenen dağıtım bölgelerinde faaliyet göstermek üzere kurulan elektrik dağıtım şirketleri arasında işletme hakkı devir sözleşmesi düzenlenebilir.”* fıkrası eklenmiştir.⁶⁷ Buna göre yatırımcı, özelleştirilen elektrik dağıtım bölgesinde lisansa sahip tek el şirketi olacak, tesislerin işletme haklarını devralacak, tesislerin mülkiyeti ise TEDAŞ'ta kalacaktır. Yatırımcı, TEDAŞ ile işletme hakkı devir sözleşmesi imzalayarak elektrik dağıtım varlıklarının işletme hakkına sahip olacaktır.⁶⁸

2004 tarihli Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi'ndeki dağıtım ve üretim sektörüne ilişkin özelleştirmelerin başlangıç yılı 2006 olarak belirlenmişti. Ancak, dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesine 2009 yılı sonunda başlanabilmiştir.

---

⁶³ <http://www.oib.gov.tr> (Erişim Tarihi 06.08.2015).

⁶⁴ TEDAŞ 2012 Yılı Raporu, s.v.

⁶⁵ A.g.e., s.vi.

⁶⁶ 2006 Yılı Faaliyet Raporu, EPDK, s.28.

⁶⁷ Resmi Gazete 24 Mayıs 2006, Sayı: 26177.

⁶⁸ Uluatam, a.g.m., s.59.

1994 tarih ve 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun özelleştirmelere ilişkin ilk özel ve kapsamlı düzenlemedir. 4046 sayılı Kanuna göre tüzel kişilik kazanan perakende satış şirketleri ile beraber olmak üzere ihale işlemleri 2009 yılında tamamlanan Sakarya, Başkent, Meram EDAŞ; 2010 yılında tamamlanan Çamlıbel, Çoruh, Fırat, Osmangazi, Uludağ, Yeşilirmak EDAŞ; 2011 yılında tamamlanan TREDAS; 2013 yılında tamamlanan Akdeniz, Ayedaş, Aras, Boğaziçi, Toroslar, Vangölü, Dicle, Gediz EDAŞ alıcılarına devredilmişlerdir. Sonuç olarak Özelleştirme Yüksek Kurulu kararlarıyla TEDAS'a ait bütün dağıtım şirketlerinin işletme hakkı devir işlemleri 2013 yılı itibariyle tamamlanmıştır.⁶⁹

Dağıtım özelleştirmelerinden elde edilen toplam rakam da yapılan ihaleler sonucunda 12.7 milyar dolar olmuştur.⁷⁰ Bu para peşin alınarak Türkiye'nin iç ve dış borçlarının ödenmesinde, bütçe açığının kapatılmasında kullanılmıştır. Ancak, özelleştirmelerde amaçlanan elektriğin ucuzlaması söz konusu olmamıştır. Aksine elektriğe zam yapılmıştır. Bu konuyu ele alan gazeteci Necati Doğru, 2006 ila 2014 yılları arasında kayıp kaçak bedeli adı altında vatandaşın faturasına yansıtılan bedelin 33 milyar Türk Lirasını bulduğunu yazmıştır.⁷¹

TEDAS eski Genel Müdürü Bülent Ülkü'ye göre özelleştirmeler ile piyasada tekeller kalmayacak, elektrik dağıtım şirketleri özelleştirilecek, elektrik piyasada satılan bir meta haline gelecek, rekabet oluşacak, özel sektör firmaları devreye girecek, fiyatlar düşecektir. Özelleştirmelerle özel sektörün yeni teknolojilerinden faydalanılmış, ancak elektrik fiyatlarında düşme olmamış, tarifelere bakıldığında dağıtım bedeli yükselmiştir. Özelleştirme ile firmalara özel ayrıcalıklar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Dicle, Aras ve Vangölü EDAŞ için ayrı mevzuat, diğer şirketler için ayrı mevzuat hazırlanmıştır. Bu mevzuat değişikliği özelleştirmeden sonra yapılmıştır ki bu, doğru bir yöntem değildir. Ayrıca özelleştirmede amaç

⁶⁹ TEDAS 2012 Yılı Raporu, s.viii. www.oib.gov.tr (Erişim Tarihi 02.05.2018).

⁷⁰ "Termik Santral Devrinde İşlem Tamamlandı", **Hürriyet Gazetesi**, 25 Haziran 2015, s.16.

⁷¹ Necati Doğru, "Lahmacuna para! İçindeki ete de para! Pişirmesine de para! Keriz misin!", **Sözcü Gazetesi**, 6 Haziran 2016, s.3. "Elektrik devletin elindeyken fiyatlar kontrol edilebiliyordu, serbestleşince fiyatlar arttı. Bu fiyata herkes ulaşamıyor... Bu sebepten kaçak önlenemiyor... Elektrik faturasını ödeyen kaçak bedelini de ödüyor, bu tabii ki haksızlık." TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi. EK 15.

kayıp-kaçak oranının azlatılması iken bu oran artmış ve bu bedeli Türk halkı ödemek zorunda bırakılmıştır.⁷² Elektrik faturalarındaki kayıp kaçak bedelinin bir maliyet kalemi olmadığı, 2013 yılında Yargıtayca kabul edildiği halde 2016 yılında Meclis'te bu bedelin tekrar faturalara yansıtılması kararı alınmıştır.

TEDAŞ'ın bağlı ortaklığı olan elektrik dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi sonrasında muhafaza edilen yalnızca TEDAŞ Genel Müdürlüğü'dür. Dağıtım tesislerinin mülkiyeti, TEDAŞ Genel Müdürlüğü'ne ait olmak üzere 30 yıllık lisans süresi boyunca işletme hakkı devri şeklinde 21 dağıtım bölgesi özel sektöre devredilmiştir. TEDAŞ Genel Müdürlüğü merkez teşkilatı ve 21 dağıtım bölgesinde bulunan 21 Bölge Koordinatörlüğü ile elektrik dağıtım sektöründe faaliyetlerini sürdürmektedir. Kurum'un yeni misyonu eğitim, danışmanlık, yönlendirme, kontrol ve denetim faaliyetlerini üstlenerek sektörde yönlendirici bir konumda yer almaktır.

TEDAŞ'ın 2016 yılı organizasyon şemasına göre Genel Müdür'e doğrudan bağlı Yazı İşleri ve Yönetim Büro Müdürlüğü ile Teftiş Kurulu Başkanlığı, Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, Hukuk Müşavirliği, Özel Kalem Müdürü ile beş adet Genel Müdür Yardımcılığı bulunmaktadır. Genel Müdür Yardımcılarına bağlı yedi adet Daire Başkanlığı yer almaktadır. Ekim 2016 itibariyle memur, sözleşmeli ve işçi (sendikalı-sendikasız) personel sayısı toplamı 1.496'dır.⁷³

---

⁷² "Elektrik fiyatları düşmedi mesela. Tarifelere bakıyorsunuz dağıtım bedeli yükselmiş durumda. Özelleştirmeler sonrası böyle bir örnek yok dünyada. El koysak geri alsak bu da bir çözüm değil. Çözüm olarak halkın faturasına yansıtmak görülmüş. Özelleştirmelerle özel sektörün yeni teknolojilerinden faydalanılmış, ancak elektrik fiyatlarında düşme olmamıştır. Özelleştirme ile kişiye özel ayrıcalıklar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Dicle, Aras ve Vangölü EDAŞ için ayrı mevzuat, diğer şirketler için ayrı mevzuat hazırlanmıştır. Bu mevzuat değişikliği özelleşmeden sonra yapıldı, yani bu firmalar zarar etmesin diye. Şimdi kâr etmektedirler. Ayrıca özelleştirmede amaç kayıp-kaçak oranının azaltılması iken bu oran artmış ve bu bedeli Türk halkı ödemek zorunda bırakılmıştır." TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi. EK 17.

⁷³ <http://www.tedas.gov.tr> (Erişim Tarihi 23.11.2016).

C. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planları'nda Enerji Konusu ve Yeni Elektrik Piyasası Kanunu

Planlı gelişme, belirli bir sürede belirlenen toplumsal amaçlara ulaşmanın ne şekilde olabileceğini gösterir.⁷⁴ Enerji alanında hedeflere erişebilmenin ve ekonomi politikalarını anlayabilmenin bir yolu da kalkınma planlarını incelemektir.

1. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Elektrik Sektörü (2001-2005)

Planı, Bülent Ecevit'in başbakanlığını yaptığı üç partili koalisyon hükümeti (DSP-MHP-ANAP) hazırlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı, MHP'ye bağlı olduğundan dolayı Plan'ın hazırlanmasında ve uzun vadede gelişmenin amaçları ve 2001-2023 stratejisinin belirlenmesinde MHP kadroları etkili olmuştur. Plan'ın uzun vadeli strateji ve 100. Cumhuriyet yılı olan 2023 yılına kadar devam edecek uzun vadeli gelişme stratejisi, dünyadaki hızlı değişim de göz önüne alınarak toplumsal ve ekonomik dönüşümlere yönelmede önemli bir görev üstleneceği düşünülmüştür.⁷⁵ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kalkınma hedefi % 6.7, gerçekleşme % 4.1'dir.⁷⁶

Planlı kalkınma döneminde ekonominin büyümesi ile sanayi çeşitlenmiş ve birincil ve ikincil enerji kaynaklarının tüketimi artmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda nüfusun hızla artması, sanayileşme, şehirleşme, refah artışı, teknolojinin yaygınlaşması ile enerji tüketiminin oldukça arttığı bilgisine yer verilmiş, maliyeti yüksek olan enerji kaynaklarının üretim maliyetinin de yüksek olduğuna değinilmiştir. Bu sebeple, uzun planlama gerektiren enerji projelerinin gelişim ve yatırım sürelerinin gelişmiş teknoloji ve yüksek finansman gerektirdiğine yer verilmiştir. Doğalgaz ve petrol çok kıymetli fosil kaynaklar olup, tüketimi sona

⁷⁴ Yakup Kepenek, **100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, 2.B., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 35.

⁷⁵ Erdiñ Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)**, 10.B., İmaj Yayınevi, Ankara, 2011, s.282.

⁷⁶ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13.B., Beta Yayınları, İstanbul, 2014, s.65.

erebileceğinden yerlerine yeni enerji kaynaklarının temin edilmesi gerekmektedir. Tüketim zamanla arttığından ithal edilen enerji kaynakları dolayısıyla dışa bağımlı olmanın riski artmaktadır. Enerji kaynaklarının tüketimi çevreyi olumsuz etkilemekte ve bunun çözümü de maliyetli olabilmektedir. Ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlayacak, çevreyi en az kirletecek, en az maliyetli enerji tüketimi ve arzı hedeflenmiştir. Kişi başına enerji tüketiminin artışı artık gelişmişlik göstergesi olmaktan çıkmış, enerjinin bir birim tüketiminden en fazla refah ve enerji üretimi temini amaçlanmıştır.⁷⁷

Elektrik enerjisi yatırımları, uzun süreli, yüksek maliyetli, kendine özgü tüketim ve üretim yapısına sahiptir. Bu sebeple, ekonomik açıdan mevcut enerji kaynaklarının kullanımı amaçlanmıştır. Geliştirilen yenilenebilir enerji kaynakları ile, çeşitli ülkelerden ve çeşitli enerji kaynaklarında ithalata gidilmesi ile elektrik arzında güvenli bir yapının oluşturulması hedeflenmiştir.⁷⁸ Plan döneminde, enerji sektöründe düzenleyici ve denetleyici bir kurum olarak 2001 yılında Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu (sonraki ismi Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu) kurulmuştur. Kamu hizmetlerinde yeni bir düzenlemeye gidilmesi, KİT'lerin hızlı bir şekilde özelleştirilmesi, özelleştirmeye dahil edilmeyenlerin ise özerk olarak varlıklarını sürdürmeleri hedeflenmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özel kesimin, elektrik ve doğalgaz alt sektörleri olmak üzere enerji kaynaklarının üretimi ve tüketimi dahil her aşamasında hem yatırımda hem işletmede bulunması için kurumsal ve yasal gerekli değişikliklerin yapılacağına yer verilmiştir.⁷⁹

Sekizinci Plan döneminde iki kanun yayınlanmıştır. Buna göre elektrik piyasası 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile, doğalgaz piyasası 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Kanunu ile rekabete açılmış, piyasanın düzenlenmesinden Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu sorumlu tutulmuştur. Serbestleştirmede amaç kamunun doğalgaz ve elektrik sektöründe iletim hariç yatırımcı olmamasının sağlanmasıdır. Rekabetçi bir piyasada amaç, özel sektörün yer alması, kamuya düzenleyici rolünün

---

⁷⁷ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), DPT, Ankara, 2000, s.142.

⁷⁸ A.g.e., s.227.

⁷⁹ A.g.e., s.146.

verilmesi, arz güvenliğinin sağlanmasıdır. Serbestleştirme ile elektrik kamu kuruluşları yeniden yapılandırılmıştır. Elektrik enerjisi üretiminde yenilenebilir enerji kaynak payının artırılması için 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun yasalasmıştır. Plan döneminde yıllık ortalama birincil enerji tüketimi % 2.8, yıllık ortalama elektrik enerjisi tüketimi % 4.6 oranında artış göstermiştir.⁸⁰ Bu plan dönemi içerisinde 2001 yılında TEAŞ Kurumu; EÜAŞ, TETAŞ, TEİAŞ olarak üç ayrı iktisadi devlet teşekkülü'ne ayrılmıştır. Planda, kamunun sadece düzenleyici konumunda kalması, arz güvenliğini temin etmesi amaçlanmıştır. Plan döneminde Şubat 2001 krizi yaşanmıştır. Ardından Dünya Bankası'nda görevli Kemal Derviş, ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı olmuş, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konmuştur. 4628 sayılı Kanunun yetersizliklerini telafi edebilmek amacıyla, serbest piyasanın gerçekleştirilmesi, elektrik hizmetlerinde özelleştirme, arz güvenliği için alınması gerekli tedbirleri içeren Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji Belgesi 2004 yılında uygulamaya konmuştur.

2. Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın süresi, Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti tarafından Avrupa Birliği mali takvimi dikkate alınarak yedi yıl olarak belirlenmiştir. Hükümet, planlama anlayışını değiştirerek, planda sektör düzeyinde ayrıntılar yerine, belirlenen kalkınma vizyonu çerçevesinde makro dengeleri gözeterek, yapısal ve kurumsal düzenlemeleri öne çıkaran, öncelikler ile temel amaçlara odaklanan stratejik bir yaklaşımla hazırlanmıştır.⁸¹ Planın, TBMM'ye sunulması bir yıl ertelenmiş ve 2007 yılında başlaması kararlaştırılmıştır. Plan, Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine uyumlu olarak hazırlanmıştır. Planının vizyonu, istikrarlı büyüyen, adil gelir paylaşımı olan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip olan, bilgi

---

⁸⁰ **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, DPT, s.25. **Resmi Gazete** 1 Temmuz 2006, Sayı: 26215.

⁸¹ Tokgöz, **a.g.e.**, s.329.

toplumu ve Avrupa Birliği'ne üyeliği gerçekleşmiş bir Türkiye olarak belirlenmiştir.⁸²

Plan'da, serbestleştirme ile kamunun elektrik sektöründeki enerji yatırım payının azaltılacağı belirtilmiştir.⁸³ Enerji altyapısının geliştirilmesi bölümünde kamu elektrik enerjisi üretim tesisleri ile dağıtım sisteminin özelleştirilmesinde, 2004 yılında uygulamaya konan Strateji Belgesince hareket edileceği ifade edilmiştir. Dağıtımda ve üretimde yapılacak özelleştirmeler ile sağlanacak faydaların temini için özelleştirmelere hız verileceği belirtilmiştir. Elektrik üretiminde yenilenebilir enerji ile yerli enerji kaynaklarından olabildiğince faydalanılacağı belirtilmiştir. Kamunun elektrik sektöründen ayrılması ile özel kesime gerekirse mevzuat düzenlemeleri ile ihtiyaç duyduğu ortamın sağlanacağı belirtilmiştir. Sonuçta, yeni yatırımların yükü kamunun elinde kalmayacaktır. Kamu, hem düzenleyici hem denetleyici rol üstlenecek, arz güvenliğini takip edecek ve tedbirlerini alacaktır. Kamunun elinde elektrik iletim sistemi kalacağından bu konudaki yatırımlarda sistemin güvenliği ve güvenilirliği korunacak şekilde sürdürülecektir. Kamunun yatırım programlarında yer alacak olan hidroelektrik santral projelerinin az maliyetle hızlı şekilde tamamlanarak ekonomiye kazandırılması amaçlanmıştır. En düşük maliyetle enerji üretiminin sağlanması hususunda ekonomide rekabet gücünün artırılması ve toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'nin coğrafi konumu itibarıyla enerji üreten ve enerjiyi tüketen ülkeler arasında transit ülke olma konumunun güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁸⁴

Plan'ın uygulamaya konduğu 2007 yılında Enerji Verimliliği Kanunu, Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu, Yerli Kömür Kaynaklarının Elektrik Üretimi Amaçlı Değerlendirilmesine İlişkin Yasal Düzenleme çıkarılmıştır.⁸⁵ Artan elektrik talebinin karşılanması ve ithal yakıtlara bağımlılığın azaltılması için 5710 sayılı Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun yayımlanmıştır.⁸⁶ Plan döneminde, Türkiye

---

⁸² **Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, s.3.

⁸³ **A.g.e.**, s.58.

⁸⁴ **A.g.e.**, s.69.

⁸⁵ **Elektrik Üretim Sektör Raporu 2008**, EÜAŞ, s.6.

⁸⁶ **2007 Yılı Faaliyet Raporu**, EPDK, s.18.

Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda bir Nükleer Güç Santrali'nin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşmanın 12 Mayıs 2010 tarihinde Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında onaylanmasının ardından Ankara'da Akkuyu NGS Elektrik Üretim A.Ş. 14 Aralık 2010 tarihinde kurulmuştur.⁸⁷

Türkiye'nin enerji tüketimi, Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde büyümeye devam etmiştir. 2008 küresel krizinin olumsuz etkileri enerji tüketimini beklenen enerji artışının altında gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu dönemde, serbestleştirme politikası ile enerji sektöründe piyasalaşma süreci hızlanmıştır. Özel sektörün enerji yatırımlarına ilgisi artmış ve 2006 yılı sonunda % 41.5 olan kurulu güç içerisindeki özel sektör enerji yatırımları payı, 2012 yılı sonunda % 56.6 olmuştur. Özel sektörün elektrik üretimindeki payı aynı yıllar itibarıyla % 51.9'dan % 62'ye yükselmiştir. Kamu elektrik dağıtımını özelleştirmelerinde artış görülmüştür. Plan'da, elektrik üretim özelleştirmelerinde bir miktar ilerleme kaydedildiği ve 2013 yılının sonundan beri elektrik dağıtım tesislerinin özel sektör tarafından işletiliyor durumda olması öngörülmüştür.⁸⁸

29.08.2007-6.07.2011 tarihleri arasında görev yapmış olan II. Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti, 2003-2007 yıllarında olduğu gibi 2008 yılında da özelleştirme yoluyla kamuya kaynak yaratma, yüksek faiz-ucuz kur yoluyla kolay dış kaynak sağlama ve ucuz ithalat yapmaya dayanan politikalarını sürdürmüştür.⁸⁹ Hükümetin enerji politikası, enerjide arz güvenliğinin sağlanmasını, elektrik üretim ve dağıtım işinde özel sektöre yer verilmesini, rekabetçi bir piyasa yapısını, elektrik temin edilen ülkelerin çeşitlendirilmesini, enerji üretiminde daha çok iç kaynak kullanarak ithalata bağımlılığın azaltılmasına öncelik verilmesini içermektedir. Enerji sektöründe yatırımcı ve tüketici ile ilgili kesimlere güven veren bir yapının sağlanması, Avrupa elektrik sektörüyle uyumlu çalışmaların tamamlanması hedeflenmiştir. Alternatif

---

⁸⁷ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 13 Nisan 2006 düzenlediği "Nükleer Zirve'de özel sektör tarafından NGS'lerin kurulmasını öngörmüştür. 5710 sayılı kanun kapsamında TETAŞ'ın düzenlediği yarışmaya dair şartname ve sözleşmelerin hazırlanması amacıyla Kasım 2007'de çalışmalara başlanmış, 24 Eylül 2008'de duyuru yapılmıştır. Ancak, proje sonuçsuz kalmıştır. **2010 Elektrik Piyasası Raporu**, EPDK, Ankara, 2011, s.42.

⁸⁸ **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**, Kalkınma Bakanlığı, 2013, s.116.

⁸⁹ Tokgöz, **a.g.e.**, s.342.

enerji kaynakları ve yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanmak ve bunları yaygınlaştırmak amaçlanmıştır.⁹⁰

Dokuzuncu Kalkınma Planı dönemi içerisinde 2010 yılında Avrupa Elektrik Sistemi İşletmecileri Birliği (ENTSO-e) sistemine deneme senkron paralel bağlantısı ile elektrik ticaretinin sağlanması amacıyla ulaşılarak Türkiye-Yunanistan-Bulgaristan arasında elektrik alışverişi başlamıştır. 2013 yılı itibariyle TEDAŞ'ın bağlı ortaklığı olan elektrik dağıtım şirketlerinin yüzde yüz oranındaki hisselerinin tamamı özel şirketlere devredilmiştir.

3. 14 Mart 2013 tarihli, 6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu

Türkiye elektrik piyasasının esasları, 2001 tarihli 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile belirlenmiştir. Ardından 2004 yılında Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Stratejisi Belgesi ve 2009 yılında da sektörde serbestleşme ve arz güvenliği temini için yapılması gerekenleri içeren Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi yayınlanmıştır. Sektördeki gelişmelere istinaden yeni bir kanunun yapılmasına gerek duyularak 2013 yılında 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir.

14 Mart 2013 tarihinde kabul edilerek Resmi Gazete'de 30 Mart 2013 tarihinde 28603 sayı ile yayınlanan 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile elektrik piyasası tekrar düzenlenmiştir.⁹¹ Kanunun amacı, elektriğin yeterli, kaliteli, çevreyle uyumlu, düşük maliyetli, sürekli olacak şekilde tüketicilere sunulması, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösteren, istikrarlı, mali açıdan güçlü, şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının ve bu piyasada bağımsız bir denetim ve düzenlemenin yapılmasının sağlanmasıdır. Kanun'da lisans almak koşuluyla yürütülebilecek elektrik piyasası faaliyetleri olarak dağıtım, iletim, üretim, perakende satış, toptan satış, piyasa işletim, ihracat ve ithalat faaliyetleri gösterilmiştir. Kanun'da, piyasada lisans alarak faaliyet gösterebilecek tüzel kişilerin de tanımı

⁹⁰ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (11 Ocak 1999-)**, s.8231-8232.

⁹¹ **TEDAŞ 2012 Yılı Raporu**, s.x.

yapılmıştır. Her bir faaliyetin yürütüldüğü her bir tesis için ve piyasa faaliyeti için ayrı lisans alma zorunluluğu getirilmiştir. İletim, üretim, dağıtım için en az 10 yıl, en çok 49 yıla kadar lisans verilebilmektedir. 6446 sayılı kanun'un yayınlanmasından itibaren 4628 sayılı kanun sadece Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun görev ve yetkilerini düzenleyen bir kanun durumuna getirilmiştir.⁹²

Serbestleştirilen elektrik piyasa yapısında rekabet ilk olarak ve en kolay şekilde toptan satış piyasalarında ortaya çıkmıştır.⁹³ 2013 tarihli 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'nda Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi'nin kurulması öngörülmüştür. Merkezi İstanbul olarak 2015 yılında TEİAŞ-PMUM'dan ayrılarak kurulan EPIAŞ'ın ortaklık yapısında TEİAŞ, Borsa İstanbul A.Ş. ve piyasa katılımcıları (en çok pay) yer almaktadır.⁹⁴ AB müktesebatına uygun hazırlanan EPIAŞ'ta elektrik alıp satılmakta olup, bir elektrik borsası işlevi görülmektedir.⁹⁵ EPIAŞ'ın kurulması ile elektrik piyasasında rekabetçi bir yapının oluşacağı ve güvenilir referans fiyat oluşumunun sağlanacağı öngörülmüştür.

Sermaye piyasasında borsaları tek çatı altında toplamak amacıyla 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na dayanılarak kurulan Borsa İstanbul, 3 Nisan 2013 tarihinde faaliyete başlamıştır. Borsa İstanbul, modern teknolojisi ile yabancı ve yerli yatırımcılara, şeffaf, düzenli, çeşitli yatırımların güvenilir alım-satım ortamında yapılması imkânını sunmaktadır.⁹⁶

4. Onuncu Kalkınma Planı ve Elektrik Sektörü (2014-2018)

Onuncu Kalkınma Planı, hükümetçe belirlenen amaçlar doğrultusunda kendisine kalkınma planı hazırlama görevi verilen Kalkınma Bakanlığınca hazırlanmıştır. Onuncu Kalkınma Planı'nda toptan ithalatın dörtte birini oluşturan

---

⁹² **Resmi Gazete** 30 Mart 2013, Sayı: 28603.

⁹³ **2014 Yılı Faaliyet Raporu**, EPDK, s.33.

⁹⁴ **A.g.e.**, s.33.

⁹⁵ TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi. EK 17.

⁹⁶ <http://www.borsaistanbul.com/kurumsal/borsa-istanbul-hakkinda/hakkimizda> (Erişim Tarihi 26.11.2015).

enerji ithalatının dünya enerji piyasalarındaki arz ve fiyat gelişmelerine göre Türkiye ekonomisinde cari açığı etkilemeye devam edeceği belirtilmiştir. Enerjide dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla politikaların alternatif hale getirileceği bunun da cari açık ve büyümede olumlu etkiler yaratacağı ifade edilmiştir. Bu amaçla yerli linyit başta olmak üzere yerli enerji kaynaklarından daha fazla yararlanmanın, nükleer enerjiden elektrik üretiminde yararlanılmasının, yenilenebilir enerji üretim payının artırılmasının önemine değinilmiştir. Hazar ve Ortadoğu bölgesinde bulunan doğalgaz ve petrolün Avrupa ülkelerine transferi konusundaki çeşitli projelerin Türkiye'nin arz güvenliğini artırmaya yönelik avantajlar içerdiğine yer verilmiştir.⁹⁷

Akkuyu Nükleer Güç Santrali inşaatını alan Rusya ile Türkiye arasında Onuncu Kalkınma Planı döneminde, 24 Kasım 2015 tarihinde sınır ihlali gerekçesiyle Türkiye tarafından düşürülen Rus uçağı krizinin ardından iki ülke ilişkilerinde gerilim yaşanmıştır. Bu gerilim sırasında Rusya, Türk malı ürünlerin ithalatında kısıtlamaya gitmiş, Rus turistlerin Türkiye tatil paketlerini iptal ettirmiştir. Bu kriz ayrıca Rusya'nın Türk vatandaşlarının Rus şirketlerinde çalışmasında sınırlamaya gitmesine sebep olmuştur. Krizin ardından Akkuyu nükleer santral projesini üstlenen Ruslar, Türkiye'ye gelerek görüşmelerde bulunmuşlar ve santral çalışmalarına devam etmişlerdir.⁹⁸ Krizin bir süre için Akkuyu nükleer santral proje çalışmalarında duraksamaya neden olacağı düşünülmese de rağmen proje üzerinde çalışmalara devam edilmektedir.

Plan döneminde, Azerbaycan doğalgazını öncelikle Türkiye'ye daha sonra Avrupa'ya taşıyacak olan TANAP ile ilgili olarak Şubat 2017'de proje inşaatının % 65'inin tamamlanmış olduğu ve 2018'in ikinci yarısı itibariyle boru hattının gaz ile doldurmaya hazır hale getirileceği haberleri basında yayınlanmıştır.⁹⁹

---

⁹⁷ **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**, s.15.

⁹⁸ Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

⁹⁹ "TANAP 2018'de Gazla Dolacak", **Sabah Gazetesi**, 24 Şubat 2017, s.11.

D. Türkiye Elektrik İletim Sistemi'nin Avrupa Elektrik İletim Sistemi'ne Bağlanması

İletim sistemi işleticisi TEİAŞ, 2000 yılında UCTE/CE (Avrupa İletim Sistemleri Koordinasyonu Birliği) ile senkron bağlantı için başvuruda bulunmuş, 18 Eylül 2010 tarihindeki fizibilite çalışmalarının ardından Türkiye, Avrupa Kıtası senkron bölgesi ile deneme paralel işletmesi biçiminde ENTSO-E sistemine bağlanmıştır. 1 Temmuz 2009'dan beri Avrupa elektrik sisteminde teknik standartları belirleyen ATSOI, BALTSO, NORDEL, UKTSOA, piyasa kurallarını belirleyen ETSO ve UCTE, ENTSO-E'nin (European Networks of Transmission System Operators for Electricity-Avrupa Şebekeleri Elektrik İletim Sistem İşletmecileri) çatısı altına taşınmıştır. Bundan böyle Türk elektrik piyasası katılımcıları Avrupa İç Elektrik Pazarı (IEM) ile Avrupa ülkelerinde elektrik ticareti yapma imkânına kavuşmuştur.¹⁰⁰ Türkiye elektrik şebekesinin Avrupa Şebekeleri Elektrik İletim Sistem İşletmecileri şebekesi ile paralel çalışması sonucunda yeni sistem kapsamında 2011 yılı haziran ayından itibaren Yunanistan ve Bulgaristan ile karşılıklı elektrik enerjisi ticareti yapılmaktadır.¹⁰¹

9 ve 24 Nisan 2014 tarihlerinde yapılan toplantılarda ENTSO-E Kıta Avrupa'sı Bölgesel Grubu (Sistem İşletme Komitesi altındaki RGCE), Plenary ve Kıta Avrupa'sı Güneydoğu Bölgesel Grubu (Sistem Gelişim Komitesi altındaki RGCSE) Türkiye ve Arnavutluk elektrik iletim sistemlerinin Avrupa kıtası elektrik sistemi ile kalıcı bağlantısına karar vermiştir. Türkiye elektrik sisteminin, Avrupa Ülkeleri Elektrik Şebekesine bağlanması ile güvenilirliği ve kalitesi artmış, Avrupa Elektrik Piyasasına erişimi de sağlanmıştır. UCTE'nin 50 yıllık tecrübesiyle geliştirdiği teknik kriterler ve kurallar, birliğe dahil edilen sistemlerin de uyumlu bir şekilde işletilmesi için gerekli olan işbirliğini sağlamıştır. UCTE'nin bu görevi bugün ENTSO-E ile yürütülmektedir.¹⁰²

---

¹⁰⁰ "Türkiye Elektrik Sisteminin Avrupa Elektrik Sistemine Bağlantısı", **ENTSO-E Bağlantı Bildirisi**, Avrupa İletim ve Koordinasyon Müdürlüğü, TEİAŞ, 2010.

¹⁰¹ **Faaliyet Raporu**, TEİAŞ, Ankara, 2014, s.139.

¹⁰² Bkz. "Türkiye Elektrik Sisteminin Avrupa Elektrik Sistemine Bağlantısı".

Türkiye'nin elektrik iletim sisteminin güvenilir Avrupa elektrik iletim sistemine bağlantısı çok önemlidir. Sistemdeki toparlanmada ihtiyaç duyulan enerji Avrupa şebekesinden sağlanabilecektir. Bu durum, Türkiye elektrik iletim sisteminin her daim yenilenmesi, bakımı, hatlarının güçlü olması, sistemin kaliteli ve güvenilir olmasını da beraberinde getirecektir.

E. Nükleer Santral Çalışmaları

Türkiye'de sürekli artan elektrik talebini karşılamak ve ithal enerji kaynaklarına bağımlılığı azaltmak amacıyla, biri inşaat aşamasında diğeri proje aşamasında olmak üzere iki adet nükleer santral projesi bulunmaktadır. Planlanan nükleer güç santrallerinden elektrik üretimi için yararlanılacaktır. Bunun yanı sıra, bu santrallerin pek çok sektöre iş imkânı sunacağı ve Türk sanayisine istihdam yaratacağı öngörülmektedir. Nükleer enerjinin üretim bedeli düşük olup, ilk yatırım maliyeti yüksektir. Yakıt fiyatlarındaki değişmelere duyarsız, atık yöntemiyle maliyet oluşturan, güvenilir düzeyde üretim yapabilen, ekonomik ömrü uzun, başarılı bir yönetimle çevre dostu bir enerji olarak tanımlanabilir.¹⁰³ Nükleer enerji yatırımları, çok büyük maliyetli olup, yapımı, işletimi ve kontrolü bilgi, deneyim, yetişmiş eleman ve teknoloji gerektirmektedir. Türkiye'de enerji talebinin yerli kaynaklardan karşılanması neredeyse bütün hükümet programlarında öncelikle ele alınan bir konudur. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan itibaren hemen hemen tüm kalkınma planları ve hükümet programlarında Türkiye'de nükleer enerji hammaddelerine yönelik arama çalışmalarının devam edileceği ifade edilmiştir. Hükümetlerin programlarında genel olarak enerji darboğazını aşmak için güvenilir, hızlı, ucuz elektrik üretimi, sağlıklı çevre ile ileri teknolojiden faydalanılarak halkın güvenliğini gözeterek nükleer santrallerden yararlanılması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak nükleer santrallerin yer seçimindeki sıkıntılar, firmalarla anlaşmazlıklar, dünyadaki nükleer santral kazalarının etkisi, teknik ve mali konulardaki eksiklikler gibi sebepler yüzünden nükleer santral kurma çalışmalarından sonuç alınamamıştır.

---

¹⁰³ Muhittin Babaloğlu, **Türkiye'de Elektrik Sektörüne Genel Bakış**, Elektrik Üreticileri Derneği Yayınları:2, Ankara, 2013, s.39.

Elektrik, su kaynaklarından, doğalgazdan, kömürden, güneş enerjisi ve rüzgar enerjisinden yararlanılarak üretilmektedir. Türkiye’de yenilenebilir enerjiden elektrik enerjisi üretim oranı oldukça düşüktür. Hava koşulları başta olmak üzere yenilenebilir enerjiden sürekli faydalanmak mevsimlere göre değişkenlik de gösterebilmektedir. 20 yıl sonra şu anda kullandığımız enerji ihtiyacımızın iki katı kadar enerjiye ihtiyacımız olacağı düşünüldüğünde ayrıca, nüfus artışı, yeni binaların eklenmesi, yeni elektrikli icatların varlığı, araçların da elektrikle çalışması durumu göz önüne alındığında elektriğe olan talebin oldukça artacağı açıktır.¹⁰⁴

Türkiye’de nükleer enerji yatırımları hükümet politikaları içerisinde yer almış, Türkiye Elektrik Kurumu’nun kurulmasının ardından kurum bünyesinde Nükleer Enerji Dairesi göreve başlamıştır. Ancak, 1986’da Ukrayna-Çernobil nükleer santral kazasının ardından Türkiye’de askıya alınan nükleer santral çalışmaları sonucunda Türkiye Elektrik Kurumu bünyesindeki Nükleer Santral Dairesi kapatılmıştır. Dairenin kapatılmasının ardından burada görev yapmış ve nükleer alanda yetişmiş personel, nükleer ile ilgisi olmayan bölümlerde çalışmaya başlamış ya da başka kurumlara geçmiştir. Ankara Üniversitesi Nükleer Fizik Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Niyazi Meriç, bu durumun sadece Türkiye’de yaşanmadığını, Amerika’da da petrol kizinden sonra füzyon enerjisiyle ilgili birçok fizikçinin çalıştırıldığını, ancak petrol krizi ardından bütün bu fizikçilerin medikal alanda görev yapmaya başladıklarını ifade etmiştir.¹⁰⁵ Ekim 1992’de Türkiye Elektrik Kurumu, 2002 yılında devreye girmesini öngördüğü 1000 MW’lık nükleer santralin kurulması konusunda mali ve teknik bilgi almak amacıyla dünyadaki firmalara birer mektup yazmıştır.¹⁰⁶ Nükleer santral projesi, 1993 yılında tekrar yatırım programına alınmıştır. Dünyadaki nükleer gelişmeleri değerlendirmek ve Türkiye için önerilerde bulunacak danışman firma için ihale açılmasına karar verilmiştir. 1998’de Mersin-Akkuyu Nükleer Santral ihalesi tekrar açılmış, teklifler toplanmış, ancak Temmuz 2000’de nükleer enerji çok pahalı olduğundan vazgeçilmiştir. 2005 yılının sonunda Rusya, Ukrayna’ya giden doğalgazı kıstırması ve oluşan doğalgaz krizi sebebiyle Türkiye’de enerji sıkıntısı yaşanmıştır. Bu sebeple

---

¹⁰⁴ Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

¹⁰⁵ Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

¹⁰⁶ Babalıoğlu, a.g.e., s.40.

2005 yılında nükleer enerji konusu tekrar ele alınmış ve Sinop'ta bir nükleer santral kurulmasına karar verilmiştir.¹⁰⁷ Gerek mali yetersizlikler gerekse teknik imkânsızlıklar gibi sebeplerden nükleer enerji yatırımlarından pekçok kez vazgeçilmiştir. Prof. Dr. Niyazi Meriç'e göre bunun nedenlerinden biri nükleer teknoloji konusunda çalışmalar yapan ülkelerin bu teknolojiyi Türkiye'ye vermek istememeleridir. Rusların ardından Fransa ve Japonya'nın da Türkiye'de nükleer çalışmalarda yer almak istemesi ise bu ülkeler arasındaki rekabetten kaynaklanmaktadır.¹⁰⁸

14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında görev yapan I. Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti programında ulusal çıkarları koruyan, enerji arz güvenliği ve devamlılığını sağlayan bir enerji politikasının izleneceği ifade edilmiştir. Programda, enerji kaynaklarının hepsinden verimli ve en etkin şekilde yararlanılacağı, enerji darboğazını engellemek için fiyatlama ve maliyetleri de dikkate alan planlama ile çevreye duyarlı nükleer enerji kaynaklarına yer verileceği belirtilmiştir.¹⁰⁹

Doğalgaz tedarikçisi Rusya ile Rus doğalgazını Avrupa'ya taşıyan ve Rus doğalgazı ithalatçısı Ukrayna arasında yaşanan enerji krizleri Türkiye'de tekrar nükleer santral çalışmalarını gündeme taşımıştır. Rusya ile Ukrayna arasında çeşitli tarihlerde yaşanan (2005-2009-2015) doğalgaz krizi, doğalgaz arz güvenliğinin ne derece tehlike altında bulunduğunu açıkça göstermektedir. Nisan 2014 tarihli Financial Times haberinde Ukrayna Başbakanı Arseniy Yatsenyuk'a göre Rusya, Ukrayna'yı askeri olarak egemenliği altına alamadığından, doğalgaz ve ekonomik açıdan baskı altına almaya çalışmaktadır. Rusya'ya göre ise krizin sebebi, Kırım'ın

---

¹⁰⁷ **Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Önündeki Fırsatlar**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2007-29, Hazırlayan Nusret Alemdaroğlu, İstanbul, 2007, s.79.

¹⁰⁸ "...öyle bir teknolojiyi vermek istemiyor mesela. Dünya konjonktürü bunu gerektirmiyor. Yapmıyor. Şimdi Ruslar yaptı diye Fransız ve Japonlar onlardan geri kalmamak için onlar da girdiler. Aynen rekabet gibi. Buralarda nükleer reaktör kurulursa, Türkiye aynı zamanda hem çevredeki, mesela Bursa'da araba fabrikaları kurulunca başka fabrikalar da kuruldu. Parçaları Türkiye kendisi üretti. Türkiye'de bir sürü şirket bekliyor böyle bir alana gireyim. Nasıl girecek? Türkiye'de bu reaktörler kurulduğu zaman bu teknoloji girmeye başlayacak. İnsanlar da cesaret bulup, bir döngü dönmeye başlayacak. Nükleer reaktör kuruldu biz de bu konuda çalışalım, başka neler yapabiliriz, nasıl çalışabiliriz? Yani bu teknolojinin tohumları bir yerde atılmış olacak. Bize faydası bu." Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

¹⁰⁹ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (11 Ocak 1999-)**, s.8110.

ilhakı, Ukrayna'nın Rusya'nın doğalgaz için talep ettiği fiyatı reddetmesi, eski borçlarını ödememesidir.¹¹⁰

Her enerji krizi enerji kaynaklarının tedarik edildiği ülkeleri, enerji kaynaklarının çeşitliliğini, arz güvenliği konularını tekrar gündeme getirmektedir. Ankara Ticaret Odası'nın (ATO) Ağustos 2005 tarihli Nükleer Enerji Raporu'na göre doğalgaz, petrol, kömür gibi fosil kaynakların rezerv ömürlerinin kısa oluşu, bütün dünyada nükleer santrallere yönelik çalışmaların başlamasına neden olmuştur. 2005 yılı itibariyle dünya elektrik talebinin % 16'sı nükleer enerjiden karşılanmaktadır. MTA Genel Müdürlüğü'ne göre Türkiye toryum rezervi (380 bin ton) açısından oldukça zengindir.¹¹¹ Nükleer enerji için önemli olan uranyum¹¹² ve toryumun bilinen rezervleri Yozgat, Manisa, Aydın, Uşak'ta MTA'nın yaptığı incelemeler sonucunda bulunmuştur.¹¹³ Nükleer reaktörler nükleer enerjiyi elektrik enerjisine dönüştürmektedirler. Nükleer enerji üretiminde yakıt olarak basınçlı ağır sulu reaktörlerde doğal uranyum kullanılmaktadır. Toryum, uranyumun alternatif nükleer yakıt hammaddesidir. Dünyanın ikinci büyük toryum yatağı Eskişehir-Sivrihisar'da bulunmaktadır.¹¹⁴ Toryum rezervi bakımından oldukça zengin olan Türkiye, hiç kimseye muhtaç olmadan enerjisi kendisine yeter bir ülke konumundadır.

İki kat yakıt maliyetine sahip nükleer santrallerde elektrik üretim maliyetinin etkisi % 10 iken, doğalgaz santrallerinde % 60 ila % 80 arasında değişmektedir. Nükleer santralde üretilen elektrik maliyeti hemen hemen sabittir. Gerekli önlemler alındığı takdirde nükleer santrallerin çevre sorunları ortadan kaldırılabilecektir.

---

¹¹⁰ **Financial Times**, 5 Nisan 2014.

¹¹¹ Bkz. **Ankara Ticaret Odası Nükleer Enerji Raporu**, 20 Ağustos 2005.

¹¹² “Dünyanın yapısında uranyum, bütün toprağına karışmış olarak uranyum ve toryum seviyeleri var. Biz onları hatta analiz ederek tarihlendirme yapıyoruz, kullanıyoruz o miktarları. Mesela bir kamyon içerisinde bir avuç toplu iğne var ve bunları ayıklaman gerekiyor. Nasıl yapacaksın? O işte teknoloji o. Sarı pasta dediğimiz uranyumu bu toplu iğneyi ayıklar gibi ayıklayacaksın işte. Ama bazı bölgelerde bir kamyonu analiz ediyorsun da bir avuç toplu iğne değil de 3 avuç toplu iğne çıkıyor. O zaman uranyumca zengin diyoruz.” Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

¹¹³ **Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye'nin Önündeki Fırsatlar**, s.79.

¹¹⁴ Muammer Kaya, “Yeni Nükleer Arayışlar: Toryum Gerçeği”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Sayı:45 (Aralık 2002), s.39.

Bununla birlikte, uzun vadede ucuz bir teknoloji olarak tanımlanmaktadır. Ankara Ticaret Odası Başkanı Sinan Aygün, 2005 yılında yayınlanan Nükleer Enerji Raporu'nda gelişmiş ülkelerde ihtiyaç duyulmadığından nükleer santral yapımı olmadığını, 1 kilo kömürden 3 kWh, 1 kilo petrolden 4,5 kWh elektrik elde edilirken 1 kilo uranyumdan 50 bin kWh elektrik üretilebileceği için bu teknolojiye kimsenin vazgeçemeyeceğini ifade etmiştir.¹¹⁵

Nükleer enerjiyi destekleyenler için nükleer santraller, hidroelektrik ve termik santrallere göre daha güvenli, çevreye daha az zararlıdır. Akılcı bir teknolojiyle inşa edilerek çevresel açıdan güvenilir, temiz ve dünyadaki sera etkisini engelleyecek çözüm yolu olacağı söylenen nükleer enerji santrallerinden faydalanmak, yeni enerji kaynakları aramak, jeotermal, ısı, güneş, rüzgâr gibi yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji arzına kazandırılmasına çalışmak gerekmektedir. Sahip olunan uranyum, toryum rezervlerini iyi değerlendirmek, dünyanın en önemli bor rezervlerine sahip bir ülke olarak bordan enerji ve taşıt araçlarında kullanım alanında yapılan çalışmalara hızla katılmak gerekmektedir.¹¹⁶ Ayrıca, Türkiye'de bulunan uranyumun nükleer santrallerde işletilmesi söz konusu olacağından nükleer enerjiye geçilemezse bu milli servetten fayda sağlanamayacaktır.

21 Kasım 2007 tarihli 5710 sayılı Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun, nükleer güç santrallerinin kurulması, işletilmesi, enerji satışına ilişkin esas ve usullerin enerji politika ve planlarına uyacak şekilde elektrik enerjisi üretiminin gerçekleştirilmesine yöneliktir.¹¹⁷ Bu Kanuna göre TETAŞ tarafından ilana çıkılmak üzere yapımı öngörülen nükleer güç santralleri için teklifler alınır. Alınan teklifler arasından, TAEK'in belirlediği koşulları taşıdığı belgelenen şirketlerin teklifleri yarışmaya alınacaktır. TETAŞ, alınan teklifleri söz konusu kanun ve çıkarılacak yönetmeliklere göre değerlendirir. Sözleşme imzalanması için Bakanlar Kurulu onayına sunulmak üzere en uygun teklifler belirlenir. Bakanlar Kurulunca, TETAŞ ile ilgili şirket arasında sözleşme imzalanmasına TETAŞ tarafından gönderilen teklifin uygun görülmesi halinde izin

---

¹¹⁵ Bkz. **Ankara Ticaret Odası Nükleer Enerji Raporu.**

¹¹⁶ Ali Külebi, **Türkiye'nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gereklilik**, Bilgi Kitabevi, Ankara, 2007, s.36-37.

¹¹⁷ **2007 Yılı Faaliyet Raporu**, s.19.

verilir. Sözleşme imzalanması uygun görülen şirkete EPDK lisans verir ve ilgili şirket ve TETAŞ arasında 15 yılı aşmayacak şekilde enerji satışını düzenleyen sözleşme imzalanır.

TETAŞ tarafından nükleer santral ihalesi 24 Eylül 2008 tarihinde yapılmış ve Rusya'ya santral ihalesi verilmiştir.¹¹⁸ Rusya Federasyonu Hükümeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında Türkiye'de Akkuyu Sahasında Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliği Anlaşması'nın onaylanmasının uygun bulunduğu kanun, 2010 yılında yayınlanmıştır.¹¹⁹ Buna göre yapılan anlaşmada santralde üretilecek elektriğin % 50'sinin 15 yıl süresince TETAŞ tarafından KDV'siz 12,35 ABD centi/kWh ortalama fiyatından satın alınması hükmü yer almış ve hazırlık çalışmaları ve inşaatın 2010 yılından 2023 yılına kadar süren dönemi kapsadığı belirtilmiştir.¹²⁰ 27 Ağustos 2010 tarihinde Bakanlar Kurulu'nca Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin yapılması için Rusya Federasyonu ile anlaşma kararlaştırılmıştır.¹²¹ Akkuyu NGS'nin inşaatına 2014 yılında başlanması ve 2019'da ilk ünitenin devreye girmesi planlanmıştır.¹²²

Hükümet programlarındaki hedefler siyasilerin tutarlılığına bağlıdır.¹²³ 14.03.2003-29.08.2007 tarihleri arasında görev yapan I. Erdoğan Hükümeti programında enerjide darboğazı önlemek amacıyla fiyatlandırma ve maliyeti dikkate alan planlama ile çevreye duyarlı nükleer enerji kaynaklarının kullanıma alınacağı belirtilmişti. Bu hükümet programına uygun olarak 29.08.2007-6.7.2011 tarihleri arasında görev yapan II. Erdoğan Hükümeti programında enerji kaynaklarına nükleer enerjinin dahil edilmesi için gerekli çalışmaların hızlıca sonuçlandırılarak, özel sektör yatırımlarının destekleneceği ifade edilmiştir.¹²⁴ 6.7.2011-29.08.2014 tarihleri

---

¹¹⁸ Kıymet Yavuzaslan, **Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Nükleer Enerji İhtiyacı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s.147, 142.

¹¹⁹ **Resmi Gazete** 21 Temmuz 2010, Sayı: 27648.

¹²⁰ Benan Başoğlu, "Nükleer Santral Projeleri", **Türkiye'nin Enerji Görünümü 2016**, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Yayın No: MMO/659, Ankara, 2016, s.187.

¹²¹ **Resmi Gazete** 6 Ekim 2010, Sayı:27721.

¹²² Şahap Kavcıoğlu, **Enerji Sektöründe Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013, s.34.

¹²³ Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

¹²⁴ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (11 Ocak 1999-)**, s.8232.

arasında görev yapan III. Erdoğan Hükümeti programında cari açığı düşürmek, enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için enerji arzında yenilenebilir enerji kaynak payının artırılması ve nükleer santral çalışmalarına kararlılıkla devam edileceği belirtilmiştir.¹²⁵ AKP hükümetleri AB müktesebatı çerçevesinde doğal kaynaklardan enerji üretimine olağanüstü önem vermiş, güneş ve rüzgar elektrik üretim bedelleri düşürülerek, teşvikler sağlanmıştır.¹²⁶ Hatta belli bir MW'ın altında üretim yapma koşuluyla lisans almadan elektrik üretimine imkân tanınmıştır.

2011'de yayınlanan Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik, elektrik piyasasında yalnız kendi ihtiyacını karşılamak için elektrik ve ısıyı birlikte üreten tesisleri (mikrokojenerasyon tesisi) kuran tüzel ve gerçek kişilerin lisans almadan ve şirket kurma yükümlülüğü bulunmadan işlem yapacaklara uygulanacak esas ve usulleri kapsamaktadır. Ayrıca, yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilecek enerji için en fazla 500 kWe kurulu gücü bulunan veya elektrik ve ısıyı birlikte üreten tesisi kuran tüzel ve gerçek kişilerden lisans alma ve şirket kurma muafiyeti getirilmiştir.¹²⁷ 2013 yılında tüketicilerin en yakın üretim tesislerinden elektrik ihtiyaçlarını temin etmesi, üretim tesislerinden küçük ölçekli olanların ekonomiye kazandırılması, arz güvenliği sağlanması, şebekelerde meydana gelen elektrik kayıplarının azaltılması için lisans almadan ve şirket kurma zorunluluğu bulunmayan tüzel veya gerçek kişilerin elektrik enerjisi üretebilmelerini belirleyen esas ve usulleri içeren Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik çıkarılmıştır.¹²⁸

Sonuç olarak, I., II. ve III. Erdoğan Hükümeti programlarının ortak özelliğinin enerji darboğazının oluşmasını önlemek amacıyla yeni, yenilenebilir alternatif enerji kaynaklarının kullanımına ağırlık vermek ve nükleer enerjinin enerji teminine katkısını sağlamak olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de hükümet programlarında nükleer enerji konusuna yer verilmektedir, ancak nükleer enerji çalışmaları henüz proje aşamasındadır.

---

¹²⁵ **A.g.e.**, s.8349.

¹²⁶ TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi. EK 17.

¹²⁷ **Resmi Gazete** 21 Temmuz 2011, Sayı: 28001.

¹²⁸ **Resmi Gazete** 2 Ekim 2013, Sayı: 28783.

Rusya ile imzalanan Akkuyu Nükleer Güç Santrali projesine göre nükleer deniz yapılarının temeli Nisan 2015 itibariyle atılmıştır. Akkuyu sahası Rus kamu şirketi Atomstroyexport'a (Atomenergoprom, Rosatom'a bağlı bir alt şirkettir) imzalanan ikili devletlerarası anlaşma sonucunda, kendi temin edeceği finansal kaynaklarla inşaatı tamamlamak üzere bedelsiz olarak teslim edilmiştir. Şirket tarafından üretilen elektrik 15 senelik alım garantisi ile Türk tarafına satılacaktır. Türkiye'nin elektrik üretiminin yaklaşık % 6'sını karşılayabilecek olan santral, 4800 MWe'lık kurulu gücünde olacak ve 1200 MWe'lık dört üniteden oluşacaktır. Ancak, Rusya gibi siyasi sorunlar yaşamaya açık olduğumuz bir ülkeye yapım izni verilmesi sakıncalı olabilir. Okan Üniversitesi Öğretim Üyesi, Nükleer Bilimler Uzmanı Prof. Dr. Tolga Yarman, Three Mile Island (ABD-1979), Çernobil reaktör kazası (Ukrayna-1989), Fukuşima I Nükleer Santrali kazaları (Japonya-2011) sonrasında güncellenen lisans güvenlik gereksinimlerinin Akkuyu Nükleer Enerji Santrali için alınmadığını belirterek lisansında 1970 yılından kalma veriler ile 2013 yılında güncelleme yapıldığını, o dönemde çevresel etki değerlendirmesi, turizm etki değerlendirmesi ve meyve sebze etki değerlendirmesinin bu projede eksik olduğunu ifade etmiştir.¹²⁹ Oysa Prof. Dr. Niyazi Meriç, eski teknolojiyle nükleer santral yapımına sadece Rusya'nın değil, dünyanın da izin vermeyeceğini belirtmiştir. Akdeniz'in bir kenarına nükleer santral kurma kararının Akdeniz'deki herkesi ilgilendireceğini, eski teknolojiyle yapılacak olsa, bu santrali yapanın riskinin büyüyeceğini ifade etmiştir. Rusların aynı teknolojiyi kendi ülkelerinde kurduklarını ve santrali çalıştırdıklarını belirtmiştir.¹³⁰

Nükleer enerji karşıtlarının endişe duyduğu nedenlerden bir kısmı da şunlardır: Türkiye deprem ülkeleri arasında yer almaktadır, diğer yandan Türkiye'de nükleer santral inşasında ticari ve proje riskleri, hiç altyapısı olmayan ülkelerdeki kadar yüksektir. Rusya'ya doğalgaz konusunda bağımlı olan Türkiye, bu sefer nükleer enerji açısından da bu ülkeye bağımlı duruma gelecektir.¹³¹ Prof.Dr. Niyazi Meriç ise doğalgazın sadece Rusya'dan değil, İran'dan ve daha başka ülkelerden de

---

¹²⁹<http://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-nukleer-santrali-akkuyu-temeli-7191692-haberi/> (Erişim Tarihi 7.05.2017).

¹³⁰ Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

¹³¹ Başoğlu, **a.g.m.**, s.187-198.

alındığını belirtmiştir.¹³² Türkiye’de 2016 yılı itibariyle, elektrik enerjisi üretiminde kullanılan birincil enerji kaynakları arasında en yüksek oran doğalgaza (% 32.5) aittir. Ardından taşkömürü (% 19.6), linyit (% 14.1), fuel-oil (% 0.4), motorin (% 0.3) ve yenilenebilir enerji kaynakları (% 0.9) gelmektedir. Toplam elektrik üretimi içerisinde termik elektrik enerjisi kaynaklarının oranı % 67.7 iken hidrolik elektrik enerjisi kaynak oranı % 24.5’tir. Jeotermal, rüzgar ve güneş enerji kaynağı oranı ise % 7.8’dir.¹³³ Türkiye, doğalgazda ithalata bağımlı bir ülkedir. 2016 yılı itibariyle en fazla doğalgaz ithalatını % 52.94 payla Rusya ile yapmıştır. Ardından İran % 16.62, Azerbaycan % 13.98, Cezayir % 9.24 ve Nijerya % 2.63 ile diğer ülkeler % 4.58 payla gelmektedir.¹³⁴

Nükleer santrallerde görev alacak insan kaynağına yönelik çalışmalar ise devam etmektedir. Bu amaçla, her yıl değişik sayıda olmak üzere toplam 600 kadar Türk öğrenci nükleer enerji alanında eğitim görmek üzere Rusya’ya gönderilmektedir.¹³⁵ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı’nın web adresinden alınan bilgilere göre, Türk öğrencilerin, Rusya’da nükleer santrallerde stajla birlikte geçirdikleri yaklaşık 6,5 yıllık eğitimin ardından, mühendislikten yöneticiliğe kadar çeşitli kadrolarda görev yapmak üzere Akkuyu Nükleer Santral Projesi’nde çalıştırılması planlanmaktadır.¹³⁶

Türkiye’nin projelendirilen ikinci nükleer santrali Sinop Nükleer Santrali’dir. Sinop’ta nükleer güç santralının kurulmasıyla ilgili Japonya ve Fransa ile 2013 yılında anlaşma sağlanmış, 2015 yılında TBMM Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir. Japonya ile yapılan ülkelerarası anlaşma uyarınca santrali işletecek konsorsiyumda hisse sahibi olan ülkeler ve hisse oranları şöyledir: Japonya (iki şirket % 30), Fransa

---

¹³² Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

¹³³ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.62.

¹³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Doğalgaz Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu**, EPDK, Ankara, 2017.

¹³⁵ “MEPhI ve farklı yerlere gönderdik. Bu öğrenciler, kimya, fizik mühendisi gibi fenle ilgili bir alanda herhangi bir üniversitenin bölümünü kazanan bu öğrencilere dediler ki, siz başvurabilirsiniz. Onları, bir sınavdan geçirip oraya gönderdiler. Çoğu kazandı. MEPhI, Rusya’da Ulusal Nükleer Üniversitesi. Öğrenci kapasitesi 40 bin. Ankara Üniversitesi’ni düşünün sadece nükleer reaktörler üzerinde çalışıyor. İnsan yetiştireceksin. Başka hiçbir bölüm yok. Ankara Üniversitesi’nin mevcudu da 40 bin. Orada şimdi öğrenciler eğitim görüyorlar. İki yıl bitirdikten sonra staj görecekler.” Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi. EK 16.

¹³⁶ <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Nukleer-Enerji> (Erişim Tarihi 09.05.2017).

(% 21), Türkiye-EÜAŞ (% 49). Buna göre Türkiye, üretilecek nükleer elektrik enerjisinin tamamını 20 yıl boyunca kWh'i yakıt hariç 10,83 sent bedelle almayı garanti etmektedir.¹³⁷

Nükleer santrallerden elektrik üretimi, başta Fransa ve ABD olmak üzere 30 ülkede gerçekleştirilmektedir. Dünyada elektrik üretiminde başta kömür olmak üzere doğalgaz, hidrolik enerji kaynakları ve nükleer kaynaklar yer almaktadır. Enerji talebi her geçen gün artmaktadır ve ülkeler alternatif enerji kaynakları üzerinde yoğun bir şekilde çalışmakta olup, nükleer santraller her ne kadar riskli kabul edilse de nükleer enerji önemli bir alternatif enerji kaynağı olarak yerini korumaya devam etmektedir.

Türkiye elektrik kurulu gücü, 2016 yılı itibariyle 78.497,4 MW olup, birincil enerji kaynakları içerisinde en çok doğalgazdan (89.227,1 GWh) elektrik üretmektedir. Ardından ithal taşkömürü (47.717,9 GWh), linyit (38.569,9 GWh) gelmektedir. Taşkömürü, ithal kömür, linyit, fuel-oil, motorin ve doğalgazı içeren termik elektrik üretimi (185.798,1 GWh) hidrolik elektrik üretimine (67.230,9 GWh) göre oldukça fazladır. Jeotermal, güneş ve rüzgardan elektrik üretimi (21.378,7 GWh) henüz arzu edilen ölçüde gelişmemiştir.¹³⁸ Türkiye, kurulu gücüne katacağı nükleer enerji ile ithal enerjiye bağımlılığını azaltacağı gibi döviz tasarrufu da sağlayacaktır. Bunun yanı sıra yenilenebilir enerji kaynaklarıyla da elektrik üretimini artırarak, elektrik üretiminde kaynak çeşitliliği sağlanmış olacaktır. Verimli ve tasarruflu enerji kullanımı ile de büyük ölçüde gelecekte ihtiyaç duyacağı elektrik ihtiyacını karşılayabileceği mümkün görülmektedir.

---

¹³⁷ Başoğlu, **a.g.m.**, s.188. Japonya deprem konusunda dünyanın en tecrübeli ülkesidir ve reaktör teknolojisi en son nesil teknolojidir. Babaloğlu, **a.g.e.**, s.41. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, 2015 yılında dünyada nükleer santrallerin yarısının Japonya, ABD ve Fransa'da bulunduğunu belirtmiştir. "Nükleer Santral Tarım ve Turizme Zarar Vermez", **Güneş Gazetesi**, 11 Mayıs 2015, s.4.

¹³⁸ **Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, s.6, 59.

SONUÇ

Türkiye'nin ilk enerji politikaları Cumhuriyetin ilanından önce İzmir'de düzenlenen 17 Şubat 1923 tarihli Türkiye İktisat Kongresi'nde belirlenmiştir. Kongrede enerji konusundaki ortak görüş, Türkiye'nin enerji ihtiyacının zorunlu durumlar dışında yerli kaynaklarla karşılanması, bilinen yerli enerji kaynaklarının kullanılarak yabancı enerji kaynaklarına tercih edilmesi, milli üretimin teşvik edilerek ülke madenlerinin işletilmesidir. Kongre'de, Türkiye iktisat politikasının kendine özgü olduğu ve yabancı sermayeye karşı olunmadığı, kanunlara uymak koşuluyla yabancı sermayeye açık olduğu ancak devletin geçmişte olduğu gibi yabancı sermayenin koruyuculuğunu yapmayacağı belirtilmiştir. Türkiye, enerji yatırımları büyük sermaye gerektirdiğinden ve yerli girişimci eksikliğinden, ayrıca sermaye, teknoloji ve teknik eleman yetersizliğinden dolayı enerji politikalarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda oluşturmaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yüksek sermaye gerektiren elektrik yatırımlarını teşvik etmek amacıyla yerli ve yabancı sermayeye imtiyazlar verilmekteydi. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ise elektrik santralleri genel olarak yabancılar tarafından kurulmuştur. Bu santraller, yabancı ve yerli imtiyazlı şirketlerin yanı sıra belediyeler, fabrikatörler, kişiler tarafından işletilmişlerdir. Şehirlerin elektrikleştirilmesi görevi de yerli ve yabancı sermayeli elektrik şirketlerine verilmiştir. Ancak, özel şirketler kâr amacı güttüklerinden dolayı yeni yatırımlar yapmaktan kaçınmışlar, elektrik hizmetlerinde kısıntı ve kesintiler meydana gelmiştir. Yeni yatırımların eksikliği, şartnamelere uymama, yüksek tarifeler uygulama gibi nedenlerle hükümet ve şirketler sürekli karşı karşıya gelmişlerdir.

1929 yılı, tüm dünyayı etkileyen ekonomik buhranın başladığı ve Türkiye'nin Lozan Antlaşmasından kalan gümrük kısıtlamalarının kalktığı, Osmanlı borçlarının ödenmeye başlandığı bir yıldır. Özel sermayeden beklenen yatırımların gerçekleşmemesi ve 1929 yılındaki ekonomik buhranın etkisiyle devlet öncülüğünde kalkınma politikası uygulamalarına gidilmiştir. Dünyada birçok ülkede devlet müdahalesi, ekonomi politikalarının uygulanmasında yer almaya başlamıştır. Türkiye de devlet müdahaleciliğinin iktisadi hayata katılımına ihtiyaç duymuştur. Her alanda

tam bağımsızlığı amaçlayan ve bunu devlet politikası haline getiren Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, gerek 1929 ekonomik buhranı gerekse özel sermayeden beklenen yatırımların yetersizliği göz önüne alınarak, ekonomi alanında devletçilik uygulamalarına geçilmiştir. Devletin enerji politikası, elektrik üretimini artırmak, dışa bağımlılığı azaltmak böylece döviz tasarrufu sağlamaktır. Elektriklendirme belediye hizmeti olarak görülmüş, yerli ve yabancı imtiyazlı elektrik şirketleri devlet tarafından satın alınarak belediyelere devredilmiştir. 1930 yılından itibaren devletçiliğin gereği olan kanunlar yayınlanmış ve kurumlar hayata geçirilmeye başlamıştır. Devletin gerek sanayiye öncülük etmesi gerekse sanayileşme hareketinin planlı bir şekilde yürütülmesi gerektiğinden Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve 1934 yılında yürürlüğe girmiştir. Plan ile hammaddelerine sahip olunan ancak ithal edilen sanayi mallarının yurtiçinde üretilmesine yönelik sanayi işletmelerinin kurulması amaçlanmaktaydı. Bu plan döneminde, elektrik, telefon, su gibi alanlarda faaliyette bulunan yabancı şirketler devlet tarafından satın alınmıştır. Ayrıca, yer altı kaynaklarını işletmek ve elektrik işlerinde görev yapmak üzere Etibank ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi, maden arama işlerinde ise Maden Tetkik Arama görevlendirilmiştir. Birinci Plana göre daha ağır sanayi tesislerinin kurulmasını içeren, madencilik, kömür ve elektrik santrallerine daha fazla yer veren, ihracata yönelmeyi öneren, yatırım ve ara malları ile altyapı çalışmalarına önem veren İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, İkinci Dünya Savaşı sebebiyle uygulanamamıştır.

Enerji ve elektrik alanında faaliyet gösteren kamu kurumları olarak 1933 yılında Belediyeler Bankası, 1935 yılında Maden Tetkik Arama, Etibank, Elektrik İşleri Etüt İdaresi kurulmuştur. Ülkenin su kaynaklarından yararlanmak amacıyla 1936 yılından itibaren Fırat nehri üzerinde etütler yapılmaya başlanmıştır. Ülkenin doğu bölgelerinde bulunan zengin maden yataklarından çıkarılan bakır, çinko, nikel gibi madenler üzerinde etütler yapılmış, buradan çıkarılan madenlerin elektrik enerjisi sektöründe değerlendirilmesi sağlanmıştır. O dönemde elektriğin uzak mesafelere taşınması oldukça pahalı olduğundan, elektrik santralleri enerji kaynaklarının bulunduğu yerlerde kurulmuştur.

Atatürk döneminde izlenen enerji politikalarının temelinde, ülke kaynaklarının ortaya çıkarılarak değerlendirilmesi, özel sektörün yatırım yapmadığı alanlarda devletin öncü rol üstlenmesi ve ithal ikamesine yönelik üretim yer almaktadır. Ülkenin

ihtiyacı olan enerjinin termik ve hidroelektrik santrallerde üretilmesi için çalışmalarına yine Atatürk döneminde başlanmıştır. Ülkenin kalkınmasında önemli rol üstlenen fabrika ve sanayi tesislerinin elektrik ihtiyacı yeni kurulan termik ve hidroelektrik santrallerden üretilen elektrik ile karşılanmış, birçok kasaba ve şehir elektriğe kavuşturulmuştur. 1923-1938 yılları arasında Türkiye, çok gerekli olmadıkça ithal enerji kaynağı yerine yerli enerji kaynaklarından yararlanarak elektrik ihtiyacını karşılamayı amaçlamıştır. Yerli ve yabancı özel kesim tarafından işletilen elektrik işlerinin yeterli görülmemesi üzerine bu işletmeler belediyelere devredilmiştir. Enerji alanında görev yapmak üzere kamu kurumları kurulmuş, bu kurumlarda ülkenin ihtiyacı olan enerji uzmanlarının yetiştirilmesi sağlanmıştır.

1938 yılından 1944 yılına kadar ülkedeki tüm yabancı ve imtiyazlı elektrik ortaklıkları satın alınarak, belediyelere devredilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında hazırlanan ancak uygulanamayan 1946 tarihli İvedili Sanayi Planı taslağında, ülkeye ithal edilen malların yurtiçinde üretilmesi amaçlanmış, sanayileşme ve yatırım programlarına yer verilmiş, bunun yanı sıra, enerji, mal transferi ve ülkenin tamamında kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır. Savaş sonrası uluslararası ekonomik düzenin kurumları olarak IMF ve Dünya Bankası kurulmuş ve Türkiye bu kurumlara üye olmuştur. Savaş sonrasında kurulan yeni uluslararası düzen devlet girişimciliğine dayanan kalkınma planları yerine dış kaynaklara dayalı gelişmeyi öngören planları desteklemiştir. 1947 tarihli Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, 1946 tarihli İvedili Sanayi Planı'ndan farklı olarak özel sektöre ve dış kaynaklara dayalı kalkınmaya öncelik vermekteydi. Planın hazırlanma nedeni, 1947'de başlayan Marshall Yardımlarına dahil olma isteğidir. Her iki plan uygulamaya konmamış olsa da, Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nda öngörülen politika tercihleri hükümet programlarında benimsenmiştir. Kalkınmada öncelikli konularda yatırım yapabilmek amacıyla IMF, Dünya Bankası gibi yabancı kuruluşlara üye olunarak, bu kuruluşlardan krediler alınarak enerji alanında yatırımlara başlanmıştır. Elektrik İşleri Etüt İdaresi ve Etibank, ABD kaynaklı kredilerden yararlanarak ülkede birçok elektrik santralinin yapımını gerçekleştirmiştir.

Demokrat Parti döneminde enerji politikalarının hedefi verimli, bol, kaliteli, ucuz ve güvenilir enerji teminidir. 1950 yılından itibaren ülke enerji kaynakları değerlendirilmek üzere hidrolik ve termik santral yapımı hızlanmıştır. Elektriğin

ülkenin her yerine ulaştırılmasını sağlamak amacıyla Türkiye elektrik iletim sistemi kurulmaya başlamıştır. İmtiyazlı yerli şirketler kurularak bunlara elektrik üretim, iletim ve dağıtım görevi verilmiştir. Bu şirketlerin bir kısmı çok kısa sürede son bulmuş, bir kısmı da varlığını uzun süre devam ettirmeyi başarmıştır. 1950-1960 yılları arasında izlenen iktisat politikalarındaki dengesizlikler, 1950'lerin ortasında planlamayı gerekli kılmıştır. Bu nedenle, 1960 yılında planlamadan sorumlu Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve planlı kalkınma dönemine geçilmiştir. 1960 yılı itibariyle Türkiye'de, elektrik enerjisi üretiminde taşkömürü ve linyitin yanı sıra fuel-oil ve motorin de kullanılmaya başlamıştır. Sanayileşmeye duyulan ihtiyaç gereği dünyadaki gelişmelere paralel olarak petrol ürünü fuel-oilden elektrik üretimi, kurulan santral sayılarının artmasıyla özellikle 1967 yılı itibariyle artış göstermiştir.

1953'te düzenlenen Türkiye Birinci İstisari Enerji Kongresi'nde Etibank, İller Bankası, Elektrik İşleri Etüt İdaresi, belediyeler tarafından yerine getirilmekte olan ve dağınık bir görünüm sergileyen elektrik işlerinin bir elden yönetilmesi gerekliliği dile getirilmiş, bu amaçla Türkiye Elektrik Kurumu'nun kurulması öngörülmüştür. 1953-1970 yılları arasında pek çok kez Meclis'e taslak olarak sunulan Türkiye Elektrik Kurumu Kanunu'nun kabulü ancak 1970 yılında gerçekleşebilmiştir. Kanun'un kabulünden sonra Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye Elektrik Kurumu elektrik enerjisi planlamasını yapmakla görevlendirilmiştir.

Türkiye Elektrik Kurumu, Fransa'nın elektrik kurumu EDF örnek alınarak kurulmuştur. Elektrik hizmetleri, Kurum bünyesinde toplanarak elektrik alanında çok başlılığa son verilmek istenmiştir. Daha önce enerji alanında hizmet etmiş, tecrübeli ve iyi yetişmiş kimseler kuruma yönetici olarak atanmışlardır. Ancak, kurumda görev yapan genel müdürlerin görev sürelerine bakıldığında kurulduğu 1970 yılından kurumun iki farklı iktisadi devlet teşekkülüne ayrıldığı 1993 yılına kadar 23 yıl süreyle 14 genel müdürün görev yaptığı görülmektedir. Genel Müdürlerin ortalama 1,5 yıl görev yaptığı göz önünde bulundurulduğunda, Kurum'un işleyişinde siyasi etkinin oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, kurum tarafından alınan kararların, plan ve programların oldukça sık değiştiğini, istikrarsızlığı, siyasiler tarafından yapılan müdahaleler sonucunda yöneticilerin kurumun işlerini yapmaya fırsat bulamadıklarını da göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Hükümetlerin sık sık değişmesi ülke politikalarında aksaklıklar yarattığı gibi kamu kurumlarında da yönetici değişiklikleri

kurumlarda istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Tecrübeli yöneticilerin görevlerinden ayrılmaları, yerlerine deneyimsiz ancak siyasi otoriteye bağımlı yöneticilerin atanması iş verimliliğini olumsuz etkileyebilmektedir.

1973 ve 1979 yıllarında dünyada yaşanan petrol krizleri, petrol ithalatçısı Türkiye'yi oldukça zorlamış, artan petrol fiyatları karşısında döviz yokluğu yaşanmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı ve ülke içindeki siyasal istikrarsızlıklar da ülkenin gündeminde yer almıştır. Türkiye, sanayileşmenin devam etmesi için gerekli olan elektriği bir şekilde üretmek zorunda olduğundan, artan elektrik enerjisi talebini karşılamak amacıyla elektrik enerjisi ithali yoluna gitmiş, ilk defa Bulgaristan'dan elektrik ithalatı 1975 yılında yapılmıştır. Devreye yeni termik santraller ve hidroelektrik santraller girdikçe elektrik ithalat oranı azalmış olmakla birlikte o günün koşullarında ihtiyaç duyuldukları ithal etme yoluna gidilmiştir.

Türkiye'de, planlanıp da kredi bulunamadığı için elektrik yatırımları zamanında tamamlanamamış, sık sık değişen hükümetler, siyasal ve ekonomik sorunlar sebebiyle 1970'li yılların sonunda elektrik kısıntı ve kesintileriyle karşılaşmıştır. 1970'lerin sonunda ithalattaki artış, ihracata göre oldukça fazladır. Dışa bağımlılığın artması, tekrar borçlanmalar ile borçların kapatılmaya çalışılması sonucunda yaşanan ekonomik sıkıntıların aşılması amacıyla Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak 1980 ekonomik kararları, önce Süleyman Demirel Hükümeti ardından 1980 askeri hükümeti ve Turgut Özal Hükümeti tarafından uygulanmıştır. Kararlar içerisinde zarar eden KİT'lerde reform yapılması, ithal ikamesi yerine ihracata dönük sanayileşme, devlet tekelindeki bazı üretim alanlarının yerli ve yabancı sermayeye açılması yer almaktadır. Bu kararlar, o dönemde ülkenin ihtiyacına göre düzenlenmiş kararlar olup, üretimin artırılmasına yöneliktir. İhracattan elde edilecek döviz ile yeni yatırımların yapılması amaçlanmıştır. O dönemde içine kapanık olan ülke ekonomisi Özal ile dışa açılmaya başlamıştır.

1982 yılında belediyelerin elindeki elektrik şebeke dağıtım işi, Türkiye Elektrik Kurumu'na devredilmiş ve bu tarihten itibaren tüm elektrik işleri kurumun bünyesinde toplanmıştır. Fakat bu durum çok uzun sürmemiştir. 1984 yılında 3096 sayılı Türkiye Elektrik Kurumu Dışındaki Kuruluşların Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtım ve Ticareti ile Görevlendirilmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Kanun, yabancı ve

yerli özel şirketlere elektrik iletim, üretim, ticaret ve dağıtım hakkını vermektedir. Bu durum, kendi elektriğini kendi üreten özel şirketler için iyi bir uygulama olmuş, şirketlerin ihtiyaç duyduğu elektriği kendilerinin karşılamasına imkân sağlamıştır.

Verimli çalışmadıkları ve devlet bütçesine yük oldukları gerekçesiyle 1980'li yılların başından itibaren kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi konusu gündeme gelmişti. Elektrikte özelleştirmenin hedefleri arasında kamu yatırımlarının azaltılması, özel sektörün getireceği teknolojiden yararlanılması, yeni iş imkânlarının yaratılması, oluşan rekabet ortamında elektrik fiyatlarının düşürülmesi yer almaktadır.

Türkiye Elektrik Kurumu da hızla gelişen ülke ihtiyaçlarına yetişemez olmuş, oldukça büyümüş, idaresi zorlaşmış bir kurum haline gelmişti. Diğer ülkelerdeki gelişmeler de dikkate alınarak elektrik üretim, iletim ve dağıtım hizmetlerinin ayrı ayrı genel müdürlükler eliyle yönetilmesi gerekli görülmüştü. Bu sebeple 1993 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Türkiye Elektrik Kurumu, TEDAŞ ve TEAŞ olarak iki farklı iktisadi devlet teşekkülüne ayrılmıştır. TEAŞ'a elektrik enerjisi üretimi ve iletimi ile bunlara ilişkin proje ve tesislerin yapımı ve işletilmesi, enerji alış ve satış anlaşmaları yapmak görevleri verilmiştir. O dönemde TEAŞ içerisinde ticaret fonksiyonu farklı birimler tarafından yerine getirilmekteydi. TEDAŞ ise kamuya ait elektrik dağıtım faaliyetlerini yapmak, elektrik dağıtımı ile ilgili tesisleri kurmak ve işletmek, elektriği üretici kuruluşlardan alarak elektrik abonelerine satış ve ticaretini yapmak/yaptırmakla görevlendirilmiştir.

Özel sektörün elektrik yatırımlarına katılımını sağlamak amacıyla 1994 yılında yap-işlet-devret, 1997 yılında da yap-işlet finansman modelleri uygulamaya konmuş ve bu modeller hükümet programlarında yer alarak desteklenmiştir. Ancak bunlar, sektörde rekabeti özendirici modeller değil, finansman modelleri şeklindeydi. Bu modellere duyulan ihtiyacın nedeni, devletin elektrik yatırımına ihtiyacı olması ve bunu özel sektör aracılığı ile yapmak istemesiydi. Devlet, yap-işlet-devret ve yap-işlet santrallerinden üretilen elektriği alma taahhüdünde bulunuyordu. Dünya Bankası'nın ve IMF'nin etkisi ile Avrupa Birliği'ne uyum yasaları gereğince elektrik sektörünün rekabete açılması, çevreye duyarlı temiz enerji, enerji arz güvenliği, enerji üretim kaynaklarının çeşitliliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılması, piyasayı düzenleyen ve denetleyen bağımsız bir kurumun kurulması gerektiğinden

Türkiye, 2001 yılında elektrik kurumunda yeniden yapılanmaya gitmiştir. 20 Şubat 2001 tarihli 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile TEAŞ, üç farklı iktisadi devlet teşekkülüne ayrılmıştır. Elektrik iletiminden TEİAŞ, elektrik üretiminden EÜAŞ, elektrik alım-satım anlaşmalarını devralarak toptan satış işlemlerinden, yap-işlet-devret ve yap-işlet santrallerinden üretilen elektriğin ticaret ve taahhüt fonksiyonlarının yerine getirilmesinden sorumlu olarak da TETAŞ kurulmuştur. TEDAŞ ise elektrik dağıtım faaliyetlerinden sorumlu olmaya devam etmiştir. Aynı kanunla enerji piyasasında düzenleyici ve denetleyici, elektrik alanında faaliyet gösteren şirketlere lisans vermekle yükümlü Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuştur. Dolayısıyla, elektrik piyasasında serbestleşme yani elektrik üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti işlerinin her birinin ayrı kurumlar tarafından yürütülmesi süreci bu kanunla başlamıştır. Sonuç olarak elektrik, 1923-1984 yılları arasında kamu hizmeti olarak değerlendirilirken 1980'li yıllarda özelleştirmeler gündeme gelmiş, 2000'li yıllarda ise ticari bir meta olarak görülmeye başlamıştır.

1990'lı yılların sonunda Rusya'da yaşanan ekonomik kriz, Türk ekonomisini etkilemiş, 1999 Marmara depremi ile dış kaynak kullanımını artmış, ekonomi küçülmüş, 2001 yılındaki siyasi istikrarsızlık, ülkeden sermaye çıkışı ile birleşince yatırımlar azalmış, işsizlik artmış, faizler artmıştır. Krizler karşısında elektrik üretimi negatife dönmüş ve talep azalmıştır. Kamunun artık yatırım yapmadığı elektrik sektöründe kuraklığın da etkisiyle 2001 yılında elektrikte arz eksikliği krizi yaşanmıştır. Türkiye de elektrik ihtiyacını en kısa sürede karşılamak amacıyla doğalgaz ithalatını artırarak kısa sürede kurulan doğalgaz santrallerinden elektrik üretme yoluna gitmiştir. Bu tarihten sonra da doğalgaz santral sayısı hızla artmıştır. 2015 yılı verilerine göre Türkiye kurulu gücünde doğalgazdan üretilen elektrik üretim oranı % 40'lara yaklaşmıştır. Aynı yıl itibariyle Türkiye, OECD ülkeleri içerisinde iletim ve dağıtım kayıpları en yüksek ülkedir. Her ne kadar hükümet programlarında, kalkınma planlarında ya da strateji belgelerinde dışa bağımlılıktan kaçınılması gerektiği, döviz açığının bu şekilde azaltılması amaçlanmış olsa da doğalgazda ithalat oranı oldukça yüksektir. Bu durum, enerji alışverişi yapılan ülkelerin sayısı arttıkça ve bağımlılık oranı düştükçe çok önemli görülmesi de oranın yüksekliği siyasi ve ekonomik açıdan bağımlılığı gerektirmektedir.

Elektrik dağıtım hizmetinin özelleştirilmesi kapsamında 2013 yılında sona gelmiş, elektrik dağıtımını özel sektöre devredilmiştir. Bu çerçevede TEDAŞ Genel Müdürlüğü merkezde varlığını devam ettirmiş, TEDAŞ bağlı ortaklıkları özel şirketlere devredilmiştir. Bununla birlikte EÜAŞ'ta kalacak büyük ve stratejik santraller dışında kalan santrallerin özelleştirilmesi Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından halen devam etmektedir. Elektrik iletim sistemi işleticisi TEİAŞ'ın ise kamu elinde kalması uygun görülmüştür. 2015'te enerji piyasasının işletmecisi olarak EPIAŞ kurulmuştur.

Enerji, sanayi girdisidir. Enerji ihtiyacı dış ödemeler dengesinde de önemli yer tutmaktadır. Yerli enerji kaynaklarını elektrik üretiminde yeterince değerlendiremeyen Türkiye gibi ülkelerde enerji için dışarıya ödenen para cari açığın artmasına neden olmaktadır. Enerji, hem herkes tarafından ulaşılabilir hem de az maliyetli olmak zorundadır. Özellikle kalkınmakta olan ekonomilerde enerji kavramı daha çok elektrik olarak algılanmaktadır. Enerji, sanayileşme ve kalkınmanın temel taşıdır. Enerji talebi sanayileşme, şehirleşme ve nüfus artışına bağlı olarak sürekli artmaktadır. Sürekli artış gösteren enerji talebini karşılamak amacıyla eski veya yeni enerji kaynaklarını geliştirmek ve mevcut enerjinin en verimli şekilde kullanımını sağlamak, enerjide tasarruf etmek enerji politikası içerisinde yer almaktadır. Türkiye, artan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla alternatif enerji kaynaklarından olan nükleer enerji projelerine hız vermiştir. Hükümet programlarında da sıkça nükleer enerjiden faydalanılması gerektiği, gerekli hukuki zeminin hazırlanması için çalışmalara hız verileceği dile getirilmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra yönetime gelen hükümetler, enerjide dışa bağımlılığı azaltmak için henüz yeterli olmasa da yenilenebilir enerji kaynağı olan rüzgâr ve güneş enerjisinden yararlanmanın yanı sıra alternatif enerji olarak nükleer enerji için de çalışmalarını hızlandırmışlardır. Mersin-Akkuyu nükleer güç santrali için Rusya ile Sinop nükleer güç santrali için Japonya ve Fransa ile anlaşma sağlanmıştır. Nükleer enerjinin devreye girmesi ile ithal enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın azalması öngörülmektedir. Elektrik sektöründe teknik altyapıya ve elektrik yatırımları için gerekli yerli imalat sanayine sahip olmak ayrıca yetişmiş teknik personeli doğru alanlarda tam verim alarak değerlendirmek ve nükleer enerji teknolojisine sahip olmak, elektrik yatırımlarında yerli kaynaklara yönelmek, enerjide verimli ve tasarruflu olmak enerji politikaları içerisinde yer almıştır.

Özelleştirme yoluyla yaratılan kaynaklar gelir getirici özellikte olmamıştır. Artan elektrik, doğalgaz, petrol ve su ihtiyacını tutarlı ve kalıcı enerji politikaları çerçevesinde değerlendirerek, ucuz, kaliteli, kesintisiz, güvenilir enerji ve enerji kaynakları çeşitliliğine gitmesi, sürekli nüfusu artan, şehirleşme oranı yüksek, büyüme yolundaki Türkiye için oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

RESMİ YAYINLAR

50. Yıl'da Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları: Toplu Bir Bakış, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, 1973.

1983-1984 Elektrik İstatistikleri Yıllığı, TEK, Ankara, 1985.

2002 Yılı Faaliyet Raporu, EPDK.

2006 Yılı Faaliyet Raporu, EPDK.

2007 Yılı Faaliyet Raporu, EPDK.

2009 Yılı Faaliyet Raporu, EPDK.

2010 Elektrik Piyasası Raporu, EPDK, Ankara, 2011.

2011 Faaliyet Raporu, EPDK.

2014 Yılı Faaliyet Raporu, EPDK.

2014 Yılı Sektör Raporu, TETAŞ, Ankara, 2015.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, DPT.

Avrupa Ülkelerinin 1975 ve 1976 Yıllarındaki Elektrik Durumlarına İlişkin Özet Bilgiler, TEK, 1977.

Basında Enerji Sorunu, B.Türkiye’de Enerji Sorunu (1-1-1973/31-3-1973), TEK, 1973.

Başbakan Tansu Çiller’in Konuşmaları (3 Temmuz-31 Aralık 1995), Başbakanlık Basın Merkezi, Ankara, 1996.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, DPT.

Brifing, TEAŞ Ulusal Yük Dağıtım Müdürlüğü, Ankara, 2001.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Diñçel, Adnan, “Türkiye’de Elektriklendirme Hizmetlerinin Anı ve Belgelerle Tarihçesi”, **50. Yıl**, TEK, Ankara, 1973.

- Doğalgaz Piyasası 2011 Yılı Sektör Raporu**, EPDK, Ankara, 2012.
- Doğalgaz Piyasası 2015 Yılı Sektör Raporu**, EPDK, Ankara, 2016.
- Doğalgaz Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu**, EPDK, Ankara, 2017.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013**, DPT.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**, DPT, Ankara, 1979.
- Dünyada ve Türkiye’de Enerji Piyasası Reformları Piyasa Gelişim Raporu**, EPDK, 2003.
- Düstur**, 3.Tertip, Cilt:15, Ankara Başvekâlet Matbaası, 1934.
- _____, 3.Tertip, Cilt:20, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1958.
- _____, 3.Tertip, Cilt:22, Ankara Devlet Matbaası, 1961.
- _____, 3.Tertip, Cilt:24, 2.B., Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1964.
- _____, 3.Tertip, Cilt:25, 2.B., Başbakanlık Basımevi Döner Sermaye İşletmesi, Ankara, 1970.
- _____, 3.Tertip, Cilt:26, Ankara Devlet Matbaası, 1945.
- _____, Cilt:33-4, Ankara Başbakanlık Devlet Matbaası, 1952.
- _____, Cilt:34-1, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1953.
- _____, 3.Tertip, Cilt:35, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1954.
- _____, 3.Tertip, Cilt:37, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1956.
- _____, 3.Tertip, Cilt:37-2, Ankara Başvekâlet Devlet Matbaası, 1956.
- EİEİ 14 Yıl 1968-1981**, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Direktörlüğü, Ankara, 1982.
- Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi**, 18.05.2009 tarih ve 2009/11 sayılı YPK Kararı.
- Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Stratejisi Belgesi**, 17 Mart 2004 tarih ve 2004/3 sayılı YPK Kararı.
- Elektrik Piyasası Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği Uygulamaları Bilgi Notu**, TEİAŞ, 2006,
- Elektrik Üretim Sektör Raporu 2008**, EÜAŞ.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile İlgili Mer’i Mevzuat**, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, DSİ Matbaası, Ankara, 1970.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Stratejik Planı (Taslak) (2010-2014), Ankara, 2009.

Erten, Suad, **EİE 33 Yıl 1935-1967**, EİEİ Basımevi, Ankara, 1970.

Etibank'ın Türkiye'nin Enerji Davasında Hizmetleri, ETİBANK, 1957.

EÜAŞ Sektör Raporu 2012.

Faaliyet Raporu, TEİAŞ, Ankara, 2014.

“Genel Enerji Planlaması” Çalışmalarının İlk Sonuçları 22-26 Ekim 1990, ETKB, Türkiye 5.Enerji Kongresi, Ankara.

Hükümetler ve Programları (1980-1987), Hazırlayanlar Nuran Dağlı-Belma Aktürk, C.III, TBMM Basımevi, Ankara, 1988.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri 22 Nisan 1950-20 Kasım 1961), Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.II, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (27 Ekim 1965-26 Mart 1971), Hazırlayan İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, TBMM Başkanlığı Yayınları, C.IV, TBMM Basımevi, 2013.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (26 Mart 1971-17 Kasım 1974), Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.V, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013.

Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (12 Kasım 1979-9 Kasım 1989), Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.VII, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (9 Kasım 1989-30 Ekim 1995), Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.VIII, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (11 Ocak 1999-), Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.X, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2013.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, DPT, Ankara, 1968.

Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, DPT, Ankara, 1963.

Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Hazırlayan İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, C.I, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2015.

Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Hazırlayanlar İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.III, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, 2015.

Kuruluşundan Bugüne Kadar İller Bankası, İller Bankası.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), Kalkınma Bakanlığı, 2013.

Orta ve Uzun Dönem ÇYG (380 KV) İletim Sistemi Planlama Esasları ve (1997-2010) Uzun Dönem Gelişim Planı, TEK, Ankara, 1994.

Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?, DPT, Ankara, 1962.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), DPT, Ankara, 2000.

Sektör Raporu, TETAŞ, Ankara, 2009.

Sistem İşletme Faaliyetleri Raporu 2017, TEİAŞ.

Soma Elektrik Teknolojileri Geliştirme ve Eğitim Müdürlüğü, Soma-A Termik Elektrik Santrali Açılış fotoğrafları.

TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Merkez Bankası Sunuşu, Kasım 2001.

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Cerideleri

T.C. Resmi Gazete

TEAŞ Sisteminde Uygulanacak Yük Tevzi Usulleri Yönergesi:33, TEAŞ, Ankara.

TEDAŞ 2012 Yılı Raporu, Sayıştay, 2013.

TEİAŞ 2013 Yılı Denetim Raporu, Sayıştay Başkanlığı, Ankara, 2014.

Türkiye Elektrik Kurumu Faaliyet Raporu 1980, TEK.

Terimler Sözlüğü (Enerji, Mali, Hukuki, İdari, Elektrik), TEAŞ, Ankara, 1999.

TETAŞ 2013 Yılı Denetim Raporu, Sayıştay.

TETAŞ Ana Statüsü, Yüksek Planlama Kurulu'nun 18 Mayıs 2016 tarih ve 2016/T-11 sayılı Kararı.

Turkey Energy Report, World Energy Council Turkish National Committee, Ankara, 2002.

- Türkiye Elektrik Kurumu Faaliyet Raporu 1982**, TEK.
- Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürleri**, EÜAŞ, 2012.
- Türkiye Elektrik Kurumu Santralleri (1976 Yılı Başı)**, TEK, Ankara, 1976.
- Türkiye 1. Enerji Şurası Şura Açılış Konuşmaları**, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İstanbul, 1998.
- Türkiye Birinci İstisari Enerji Kongresine Ait Raporlar, Konuşmalar ve Alınan Kararlar 6-11 Nisan 1953**, Bayındırlık Vekâleti, Akın Matbaacılık, Ankara, 1953.
- Türkiye Bölgesel ve İllere Göre Üretim-Tüketim İncelemesi (1983-2002)**, TEK PKD-202, 1978.
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)**, Başbakanlık O ve M Daire Başkanlığı, C.II, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978.
- Türkiye Elektrik Kurumu Faaliyet Raporu 1993**, TEK.
- Türkiye Elektrik Enerjisi İstatistikleri**, Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara, 1981.
- Türkiye Elektrik Enterkonnekte Sisteminde Uygulanacak Yük Tevzi İşletme Usulleri ve Arıza Halleri Yönergesi**, TEİAŞ, Ankara, 2012.
- Türkiye Elektrik Kurumu 20. Kuruluş Yılı Dergisi**, TEK.
- Türkiye Elektrik Kurumu Hakkında Genel Bilgiler**, TEK PKD-48, 1972.
- Türkiye Elektrik Kurumu Hakkında Özet Bilgiler**, TEK PKD-68, 1972.
- Türkiye Elektrik Kurumunun Türkiye Elektriklendirmesi Planlamasındaki Rolü**, TEK, 1972.
- “Türkiye Elektrik Sisteminin Avrupa Elektrik Sistemine Bağlantısı”, **ENTSO-E Bağlantı Bildirisi**, Avrupa İletim ve Koordinasyon Müdürlüğü, TEİAŞ, 2010.
- Türkiye Elektrik Üretim-İletim İstatistikleri 2016**, TEİAŞ Genel Müdürlüğü Planlama ve Yatırım Yönetimi Dairesi Başkanlığı Arz Güvenliği ve Üretim Planlama Müdürlüğü, 2017.
- Türkiye Enterkonnekte Sistemi Birinci Safha: 1952-1977**, TEK, Ankara, 1971.
- Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar**, Hazine Müsteşarlık Matbaası, Ankara, 2001.
- Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1992,

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, DPT, Ankara, 1973.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000, TBMM Karar No: 374, Karar Tarihi:18.07.1995.

KİTAPLAR

2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar, TÜGİAD, Simge Ofis Matbaacılık, İstanbul, 1996.

2008 Yılı Ders Notları, TEİAŞ.

21.Yüzyıla Girerken Türkiye’nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi, TÜSİAD, 1998.

24 Ocak Kararları, Turgut Özal’ın Görüşleri, Anavatan Partisi, 1983.

Akın, Fetullah, **90’lı Yıllarda Dünya ve Türkiye-KİT’ler ve Türkiye**, Öz İplik İş Sendikası Eğitim Yayınları, Ankara, 1992.

Aksoy, Asu, Funda Açıkbaş ve Ayşenur Akman, **Silahtarağa Elektrik Santrali 1910-2004**, 2.B. Ofset Yapımevi, İstanbul, 2009.

Aktan, Reşat, **Türkiye İktisadi**, Siyasal Bilgiler Fakültesi, C.I, 2.B., Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

Akyıldız, Ali, **Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri “Otoman Securities”**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Bilingual Edition Turkish-English, İstanbul, 2001.

Akyol, Taha, **1980’lerde Türkiye**, Uzman Matbaacılık, Ankara, 1980.

Ankara Ticaret Odası Nükleer Enerji Raporu, 2005.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938), 5.B., Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları 1, 1997.

Atiyas, İzak, **Elektrik Sektöründe Serbestleşme ve Düzenleyici Reform**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006.

Aydın, Levent, **Enerji Ekonomisi ve Politikaları Kuram ve Kavramlar Piyasalar-Modeller-Politikalar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Aysan, Mustafa A., **Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları**, 9.B., Minval Yayınları, İstanbul, 2014.

Babalıoğlu, Muhittin, **Türkiye’de Elektrik Sektörüne Genel Bakış**, Elektrik Üreticileri Derneği Yayınları:2, Ankara, 2013.

Bahadır, Osman, **Elektriğin Kısa Tarihi**, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi Yayınları, İstanbul, 2001.

Bayrıl, Bahadır, Seyhan Özçelik ve Serdar Yılmaz, **Önce Ateş Vardı, Türkiye’de Enerji Devrimi ve Modern Hayatın Etkileşimi**, Mehmet Zorlu Vakfı, İstanbul, 2009.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, 17.B., İmge Kitabevi, Ankara, 2012.

_____, **Türkiye’de Devletçilik**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1982.

Bozdemir, Mustafa, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Endüstriyel Mirasımız**, İTO, İstanbul, 2011.

Cem, İsmail, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 19.B., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Cemal, Hasan, **Özal Hikayesi**, 8.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

Çavdar, Tevfik, **Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

_____, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960) 20.yy. Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

Çolaşan, Emin, **24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası**, 3.B., Milliyet Yayınları, 1983.

DEK-TMK Çalışma Grupları Raporları, C.II, Ankara, 2007.

Demir, Abdullah, **Su ve DSİ Tarihi**, Devlet Su İşleri Vakfı, Ankara, 2000.

Demir, Abidin Lütfi, **Bir Devrin Şanlı Tarihi ve Sonu**, Ankara, 1999.

Derman, Tuncay, **Enerjinin Rengi Enerji Sahnesinin Kapalı Gişe Oyunları**, Ankara, 2010.

Dolun, Leyla, **Türkiye’de Elektrik Enerjisi Üretimi ve Kullanılan Kaynaklar**, Türkiye Kalkınma Bankası, Ankara, 2002.

Elektrik Özelleştirmeleri Raporu, EMO 42.Dönem Enerji Çalışma Grubu, Ankara, 2012.

Enerji Sektörünün Geleceği Alternatif Enerji Kaynakları ve Türkiye’nin Önündeki Fırsatlar, Hazırlayan Nusret Alemdaroğlu, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2007-29, İstanbul, 2007.

Ergin, Osman Nuri, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, No:2, C.V, İstanbul, 1995.

Ergün, Çağdaş Evrim, **Elektrik Piyasasında Kamu Hizmeti**, Çakmak Yayınevi, Ankara, 2010.

Geçmişten Bugünlere, Derleyen Yurdakul Ceyhun, C.I, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara, 2006.

Genel Ekonomi Sorunları, Turgut Özal'ın Görüşleri, Anavatan Partisi, 1983.

Güner, Ağâh Oktay, **Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1978.

Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2003.

Hiç, Süreyya, **Türkiye Ekonomisi**, 2.B., Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994.

Hükümet Programları (1920-1965), Derleyen İsmail Arar, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.

İskender, Serdar, **Enerji Politikalarına Stratejik Bakış**, Türkiye Teknik Elemanlar Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.

Karabulut, Yalçın, **Türkiye Enerji Kaynakları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000.

Karlık, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi Cumhuriyetin İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13.B., Beta Yayınları, İstanbul, 2014.

Kavcıoğlu, Şahap, **Enerji Sektöründe Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi**, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013.

Kaya, Ayşe, **Mali Sürdürülebilirlik: Teori ve Türkiye Uygulaması**, Türkiye Bankalar Birliği, İstanbul, 2013.

Kaysirilioğlu, R.Sertaç, **Dersaadet'ten İstanbul'a Tramvay 1**, 2.B., İBB, İstanbul, 2003.

Kaysirilioğlu, R.Sertaç, Mehmet Mazak ve Kadir Kon, **Osmanlı'dan Günümüze Havagazı'nın Tarihçesi**, C.I, İBB, İstanbul, 1999.

Kazgan, Gülten, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) Ekonomi-Politik Açısından Bir İrdeleme**, 2.B., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

Kepek, Yakup, **100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri**, 2.B., Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1993.

_____, **Türkiye Ekonomisi**, 25.B., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Kepek, Yakup ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, 19.B., Remzi Kitabevi, 2007.

Kocabaşoğlu, Uygur, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

Kulalı, İhsan, **Elektrik Sektöründe Özelleştirme ve Türkiye Uygulaması**, DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1997.

Külebi, Ali, **Türkiye'nin Enerji Sorunları ve Nükleer Gerekliklik**, Bilgi Kitabevi, Ankara, 2007.

Metinsoy, Murat, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye-Savaş ve Gündelik Yaşam**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.

Ökçün, A.Gündüz, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.

Özelleştirmenin Maskesi Düştü İstanbul Anadolu Yakası 1990-2002, Yayına Hazırlayan: Ersin Toker, TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara, 2011.

Özenli, M.Hilmi, **Ansiklopedik, Elektrik-Elektronik Nükleonik-Bilgisayar Terimleri Sözlüğü İngilizce-Türkçe**, Universal Sözlük ve Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992.

Parasız, İlker, **Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998.

Sezen, Seriyeye, **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama**, TODAİE, Ankara, 1999.

Soma Elektrik Üretim Ticaret A.Ş. Genel Müdürlüğü (SEAS), İlkay Matbaacılık, İzmir, 2000.

Şimşir, Bilal N., **Kürtçülük II 1924-1999**, 3.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011.

Tekeli, İlhan, **Cumhuriyet'in Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)**, İlhan Tekeli Toplu Eserler-4, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, 2.B., ODTÜ, Ankara, 1983,

_____, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

Tezel, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, 5.B., Tarih Vakfı Yurt Yayınları 16, İstanbul, 2002.

Tokgöz, Erdinç, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)**, 10.B., İmaj Yayınevi, Ankara, 2011.

Topdemir, Ramazan, **Atatürk'ün Doğu-Güneydoğu Politikası ve GAP, Atatürk'ün Kürt Sorunu Açılımı**, Truva Yayınları, İstanbul, 2009.

Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, Önsöz: Prof. Dr. Afet İnan, 2.B., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

Türkiye Enerji Sektöründe Dönüşüm Önemli Aşamalar ve Zorluklar, Dünya Bankası, Washington, 2015.

Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar, Hazırlayan: A.Gündüz Ökçün, 3.B., Ankara, 1981.

Uğurlu, Örgen, **Çevresel Güvenlik ve Türkiye'de Enerji Politikaları**, Örgün Yayınevi, 2009.

Ülken, Yüksel, **Atatürk ve İktisat, İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model"**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası, Ankara, 1981.

Ünsal, Erdal M., **Makro İktisat**, 6.B., İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.

Ünsal, Hilmi, **Türkiye'de Elektrik Sektöründe Kamusal Müdahaleler**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2010.

Ünver, Özkan, **Türkiye'de Elektrik Üretim ve Tüketimi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları:68, Ankara, 1973.

WASP Modeli ile Türkiye Uzun Dönem Üretim-Tüketim İncelemesi (1996-2010), TEK, Ankara, 1991.

Yücel, F.Behçet, **Yüksek Gerilimli Yıllar (70'li Yıllar)**, Akay Ofset Matbaacılık, Ankara, 1997.

_____, **Enerji Ekonomisi**, Akay Ofset Matbaacılık, Ankara, 1994.

MAKALELER

“1312 Sayılı TEK Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi, İki Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması, Bazı Madde, Bent ve Fıkra Eklenmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı ile İlgili TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası'nın Görüşü”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, 1982/5-6, 285.

“20. Yılında Türkiye’de Özelleştirme Gerçeği” Sempozyumu Bildirgesi, **Teknik Güç Dergisi**, TMMOB, Sayı:149 (1 Haziran 2005).

Ağaoğlu, Gülcihan, “Gelişen Türkiye Nükleer Enerji Yolunda Olmalı”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Sayı:20 (Ekim 1998).

Akşin, Sina, “Milli Birlik Komitesi ve Bazı Değerlendirmeler”, **Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)**, Cem Yayınevi, 10.B., İstanbul, 2008.

Alperöz, Nusret, “İstanbul Elektrik İşletmesinin Tarihçesi”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi** **15:179** (Kasım 1971).

Aşgın, Sait, “Atatürk Döneminde Doğu Anadolu (1923-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XVII, Sayı: 50, (Temmuz 2001).

Ay, İsmail Cem, “II. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planının Karşılaştırmalı Analizi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı:1, 2012.

Aybar, Emine, “Kalkınmakta Olan Ülkelerde Enerji Krizi ve Enerji Tasarrufu Prensipleri”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

_____, “Türkiye’nin Enerji Politikaları Nasıl Planlanmaktadır?” **Türkiye’nin Enerji Politikaları**, Editör: Bedri İpekoğlu, Yurt Madencilikini Geliştirme Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Aybers, Nejat, “Nükleer Enerji’nin Fayda ve Zararları”, **Türkiye 6. Enerji Kongresi Teknik Oturum Tebliğleri 1, Enerji Kaynakları, 17-22 Ekim 1994 İzmir**, Ankara.

Babalıoğlu, Muhittin, “Şebekelerimiz”, **50. Yıl, TEK**, Ankara, 1973.

Başoğlu, Benan, “Nükleer Santral Projeleri”, **Türkiye’nin Enerji Görünümü 2016**, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Yayın No: MMO/659, Ankara, 2016.

Berksoy, Taner, “1980’lerde Dış Ekonomik İlişkiler”, **Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler Türkiye Ekonomisi 1980-1985**, 3.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

Bircan, Mustafa, “Türkiye Elektrik Sisteminin UCTE Bağlantısı Kapsamında Frekans Kontrolü Kalitesinin UCTE Standartlarına Çıkarılması”, **Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Türkiye 10. Enerji Kongresi** (28 Kasım 2006).

Colin BA. ve Mustafa N. Parlar, “Dünya ve Türkiye Enerji Kaynakları ve Enerji Dengesi”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, Sayı:120, Ankara, Aralık 1966.

“ÇEAŞ, KEPEZ ve Son Yirmi Yıllık Enerji Politikalarının İflası”, Yönetim Kurulu Basın

Açıklaması, **Elektrik Mühendisleri Odası** (12 Haziran 2003).

Çevikbaş, Rafet, “Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün İşlevi ve Yeniden Yapılanması Üzerine Bir Araştırma”, **Mülkiye Dergisi**, C.XXVI, Sayı:233, Ankara, 2002.

Demir, Ahmet, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Enerji Politikaları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.XXXV, Sayı:1, 1980.

Doğanay, Rahmi, “1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu’da Uygulanan Sanayi Politikaları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.X, Sayı:2, Elazığ, 2000.

Doğru, Necati, “Lahmacuna para! İçindeki ete de para! Pişirmesine de para! Keriz misin!” **Sözcü Gazetesi**, 6 Haziran 2016.

Durgut, Metin, “Özelleştirme ve Regülasyon”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, C.XXXVIII, Sayı: 392, 1993.

Ercan, Tuncay, “Enerji ve Enerji Kaynakları”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK Bülteni, Sayı:2 (Nisan 1995).

Erkuş, Güzide, “Ankara’da İlk Elektrik Enerjisi,” **TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni**, Sayı:2009/4, Ankara, 2009.

_____, “TEK’ten Günümüze Yapılanmadaki Değişimler”, **TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni**, Ankara, 2009.

“Etibank”, **Mühendis ve Makine Dergisi**, C.XLVIII, Sayı: 571 (Ağustos 2007).

Gemici, Hacer, “TEAŞ’ın Katmerli Zararı”, **Sabah Gazetesi**, 24 Temmuz 2002.

Gökçe, Birsen, “Bir Bölgesel Dönüşüm Projesi Olarak GAP: GAP’ın Dünü ve Bugüne Etkileri”, **6.Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar**, Sosyoloji Derneği, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın (Ekim 2009).

Göлтаş, Cengiz, “Mobil Santraller ve Çevreye Etkileri”, **GDA Bölgesi Enerji Forumu 2005, Bildiriler Kitabı 2-3 Aralık 2005/Diyarbakır**, TMMOB Diyarbakır Şubesi, Yayın No-2, İstanbul, 2006.

Güler, Birgül A., “Kentsel Altyapı Finansmanı: Belediyeler Bankası 1933-1945”, **Amme İdaresi Dergisi**, C:XXIX, Sayı:1 (Mart 1996).

Gündoğdu, Haşim, Eralp Özil ve T.Sıdkı Uyar, “Enerji Planlamasının Gereği”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, 1982/5-6, 285.

Güner, Engin, **Özallı Yıllarım**, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2.B., İstanbul, 2003.

İpek, Şerife ve Gül Okan, “Türkiye’nin Yer Aldığı Uluslararası Enterkoneksiyon Projeleri ve Politikaları”, **TMMOB 3. Enerji Sempozyumu**, Ankara, 2001.

Kalafatçıoğlu, Adnan, “Uranyum Kaynakları ve Türkiye’nin Muhtemel Uranyum Bölgeleri”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

Kaya, Muammer, “Yeni Nükleer Arayışlar: Toryum Gerçeği”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Sayı:45 (Aralık 2002).

Kütükçüoğlu, Ahmet, “Geçmişte Nükleer Alanda Yapılan Çalışmalar ve Son Gelişmeler”, **EMO Nükleer Enerji Sempozyumu Bildirileri**, Mersin Üniversitesi, 2007.

_____, “Petrol Krizi ve Nükleer Enerji”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

Lokman, Kemal, “Türkiye Petrol Sondajları”, **MTA Dergisi**, Sayı:61, 1963.

Mendilcioğlu, Mustafa, “Türkiye Elektrik Sektöründe Dağıtımda Özelleştirme Çalışmaları”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, C.XXXVIII, Sayı:392, 1993.

“Muhtıra Gibi Tavsiye”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 1 Mart 1997.

“Nükleer Santral Tarım ve Turizme Zarar Vermez”, **Güneş Gazetesi**, 11 Mayıs 2015.

“Özelleştirme Listesine Yeni Şirketler Giriyor”, **Hürriyet Gazetesi**, 12 Aralık 2000.

Özkök, Nedim, “Köy Elektriklendirilmesi”, **50. Yıl**, TEK, Ankara, 1973.

Salman, Banu, “Elektriğe Adanan Hayat”, **EMO**, Sayı:444 (Şubat 2012).

Savaş, Vural Fuat, “Anayasa Mahkemesi ve Özelleştirme (İktisadi Yaklaşım)”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, C.XV, 1998.

Sazak, Derya, “Nükleer Çağ Kaçıyor”, **Milliyet Gazetesi**, 23 Ekim 2006.

Şimşek, Hayal Ayça, “Türkiye’de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar 2007**, C.XLIV, Sayı:512.

Tamer, Meral, “Nükleersiz Bayramlar”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Ocak 2000.

“TANAP 2018’de Gazla Dolacak”, **Sabah Gazetesi**, 24 Şubat 2017.

“Termik Santral Devrinde İşlem Tamamlandı”, **Hürriyet Gazetesi**, 25 Haziran 2015.

Tör, Vedat Nedim, “Belediyeleştirme”, **Kadro**, Sayı:28, Nisan 1934.

Turan, Zübeyir, “Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000-Şubat 2001 Krizleri”, **TÜHİS (Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Dergisi)**, (Ağustos 2005).

“Türkiye’de Elektrik Enerjisi Sektörünün Yapısı ve Tarihsel Gelişimi”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, C. XXVI, Sayı: 278 (Ekim 1981).

Türkoğlu, Gültekin, “Çukurova Elektrik Türk A.Ş.”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi: 327** (Eylül 2003).

_____, “Komşu Ülkeler ile Elektrik Enerjisi Bağlantıları”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

_____, “Elektrik Darboğazı, Nedenleri, Çözüm Yolları”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, C. XXVI, Sayı: 278 (Ekim 1981).

Uluatam, Ela, “Türkiye Elektrik Piyasasında Özelleştirme Süreci”, **Ekonomik Forum**, (Mart 2011).

Ünalın, Güner, “Türkiye’de Elektrik Enerjisinin Özelleştirilmesi Çalışmaları”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Sayı:16 (Şubat 1998).

Yakut, Tuncer, “Afşin-Elbistan Santrali Projesi”, **Enerji Dünyası**, DEK-TMK, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

“Yap-İşlet-Devret ve Yap-İşlet Modeli Kapsamında Yaptırılan Enerji Projeleri Hakkında Sayıştay Raporu (Enerji Raporu) Hakkında Özet Bilgi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı:52 (Ocak-Mart 2004).

Yazman, M. Şevki, “Elektrikli Türkiye”, **Kadro**, Sayı:13, İkinci Kanun 1933.

_____, “Milli Mahrukat Meselesi Kömür ve Linyit”, **Kadro**, Sayı: 21, Eylül 1933.

_____, “İleri Teknik ve İleri Sanayi Amacımız”, **Kadro**, Sayı: 35-36, İlkkanun-Sonkanun.

_____, “Kömür Yakan Türkiye”, **Kadro**, Sayı:25, İkinci Kanun 1934.

Yücel, F.Behçet, “Enerji Politikası Olmada Geleceği Hazırlamak Mümkün Değildir”, **Elektrik Mühendisliği Dergisi**, EMO, C. XXVI, Sayı: 278 (Ekim 1981).

_____, “Cumhuriyetimizin 50. Yıldönümünde Türkiye Elektrik Kurumu ve Enerji Politikamız”, **50. Yıl**, TEK, Ankara, 1973.

Yılmaz Sefer ve Duhan K. Kalkan, “Enerji Güvenliği Kavramı:1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma”, **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi-ANKASAM**, Ankara, Aralık 2017.

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi

Financial Times

Güneş Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Sabah Gazetesi

Sözcü Gazetesi

Dergiler

Amme İdaresi Dergisi

Anayasa Yargısı Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

ANKASAM (Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi)

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Ayın Tarihi, 13 Şubat 1948.

Elektrik Mühendisliği Dergisi

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası

MTA Dergisi

Mühendis ve Makine Dergisi

Mülkiye Dergisi

Sayıştay Dergisi

Teknik Güç Dergisi

TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni

TEZLER

Altun, Ulaş, **Marshall Yardımı ve Türkiye**, A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Coşkun, Yahya, **20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'da Aydınlatma Aracı Olarak Elektrik**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Çelebi, Yusuf İnan, **Turkey's Energy Policies and Eurasian Region**, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Erol, Emine, **Türkiye'de Elektrik Enerjisinin Tarihi Gelişimi (1902-2000)**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

Erol, Gülhanım Sızlı, **Kamu Hizmetlerinin Görülmesinde İmtiyaz Yöntemi ve Türkiye Uygulaması**, Uzmanlık Tezi, 1999.

Genç, Ali Kaan, **Düzenleyici Kurumların Ekonomideki Rolü ve Türkiye elektrik Piyasalarında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Örneği**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2003.

Gülbin, Hayrettin, **Türkiye Elektrik Kurumu'nun Yönetim ve Organizasyon Sorunları**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1992.

_____, **Türkiye Elektrik Kurumu'nda Elektrik Enerjisi Maliyetlerinin Analizi ve Fiyat Politikası**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 1990.

Güler, Yavuz, **Marshall Planı ve Türkiye'de Marshall Planı'nın Uygulanışı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2009.

İncecik, Emre, **Türkiye'nin Enerji Politikalarının Tarihsel Değişim Süreci ve Enerjide Verimlilik**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Kayabaşı, Semra, **Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretimi ve Tüketimi**, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.

Keleş, Zekeriya, **Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2010.

Kurutlu, Vahit Taha, **19. Yüzyılın Yarısında İstanbul'da Aydınlatma Aracı Olarak Havagazi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Sarısoy, Sinan, **Devletin Ekonomideki Düzenleyici Rolü: Türk Elektrik Piyasası Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2008.

Uğur, Alparslan, **Türkiye'de 1990 Sonrası Enerji Politikalarının (Petro-Gaz'ın) Kamu Maliyesine Yansımaları**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2008.

Yavuzaslan, Kıymet, **Türkiye'nin Enerji Politikaları ve Nükleer Enerji İhtiyacı**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Yılmaz, Alper, **Türkiye'de Sektörel Enerji Tüketimini Etkileyen Faktörler ve Alternatif Enerji Politikaları**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Aydın, 2012.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.gap.gov.tr/> (Erişim Tarihi 03.03.2015)

www.oib.gov.tr (Erişim Tarihi 06.08.2015 ve 02.05.2018)

www.teias.gov.tr/PROJELER/YediÜlkeEnterkonneksiyonProjesi.doc (Erişim Tarihi 26.11.2015)

<http://www.borsaistanbul.com/kurumsal/borsa-istanbul-hakkinda/hakkimizda> (Erişim Tarihi 26.11.2015).

<http://www.dsi.gov.tr/kurumsal-yapi/hakkimizda> (Erişim Tarihi 17.03.2016.)

http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1933-1938.htm#_ftnref149 (Erişim Tarihi 23.08.2016)

http://www.tetas.gov.tr (Erişim Tarihi 08.09.2016)

<http://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/urunler/vadeli-islem-sozlesmeleri/enerji-vadeli-islem-sozlesmeleri> (Erişim Tarihi 07.11.2016)

http://www.tedas.gov.tr (Erişim Tarihi 23.11.2016)

<http://www.epdk.org.tr/> (Erişim Tarihi 15.12.2016)

http://www.enerji.gov.tr (Erişim Tarihi 15.12.2016)

<http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 21.02.2017)
<http://www.euas.gov.tr> (Erişim Tarihi 01.03.2017)
<http://www.tetas.gov.tr/tr-TR/Sayfa/Personel-Durumu> (Erişim Tarihi 01.03.2017).
<http://www.teias.gov.tr> (Erişim Tarihi 28.03.2017)
<http://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-nukleer-santrali-akkuyu-temeli-7191692-haberi/>
(Erişim Tarihi 07.05.2017)
www.mta.gov.tr (Erişim tarihi 20.02.2018)
<https://www.tccb.gov.tr> (Erişim Tarihi 27.02.2018)
<http://santralistanbul.org/press/show/turkiyede-elektrigin-ilkleri-ve-silahtaraga-santralistanbul/tr/> (Erişim Tarihi 17.04.2018)

SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ

Ankara, TEK eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU, 13.12.2014.
Ankara, TEK eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU, 02.06.2016.
Ankara, Prof. Dr. Niyazi MERİÇ, 23.02.2018.
Ankara, TEDAŞ eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ, 13.03.2018.
Ankara, TEK eski Genel Müdürü Birkan ERDAL, 19.03.2018.
Ankara, EÜAŞ eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN, 20.03.2018.
Ankara, TETAŞ eski Genel Müdürü Hayrettin YILDIRIM, 20.03.2018.

EKLER

EK 1- Türkiye Elektrik Kurumu ve Kurumun Yeniden Yapılandırılmasını Gösteren Şema

EK 2- Türkiye Elektrik Kurumu Organigramı

EK 3- EÜAŞ'a ait 2016 Yılı Organigramı

EK 4- TETAŞ'a ait 2016 Yılı Organigramı

EK 5- TEİAŞ'a ait 2016 Yılı Organigramı

EK 6- Adana Elektrik Tenviratu imtiyazının yabancı sermayeli imtiyazlı E-EL-G şirketine verilmesi. (BCA, 30..18.1.2.2.15..8.)

EK 7 a-b 24 Haziran 1939 tarih ve 11329 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Almanlara ait iki müessese Ankara Elektrik ve Ankara Havagazı ile Adana Elektrik Türk A.Ş.nin hisse senetlerinin hükümet tarafından satın alınması. (BCA, 30..18.1.2.87.55..1.)

EK 8- Sarıyar Barajı'ndan elektrik enerjisinin üretimi ve bunun Kuzeybatı Anadolu'da satışına ait imtiyazın Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığı'na verilmesi. (BCA, 30..18.1.2.129.66..4.)

EK 9 a-b Soma-A Termik Elektrik Santrali'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tarafından açılış töreni 7 Eylül 1958. (Soma Elektrik Teknolojileri Geliştirme ve Eğitim Müd. Kütüphanesi)

EK 10- Kuzeybatı Anadolu 1960 yılı mntıka santralleri ve muhtelif bölgelerin yük tevziini gösteren kroki. (BCA, 30..1.0.0..110..694..6.)

EK 11 a-b 1963 yılı sonu itibariyle elektrik sektörünü ve elektriğin Türkiye'de kullanma durumunu gösterir belge. (BCA, 030.01.94.589.1)

EK 12- Türkiye Enterkonnekte Sistemi. (Türkiye Enterkonnekte Sistemi Birinci Safha: 1952-1977, TEK, 1971.)

EK 13 a-b-c TEK, TEAŞ, TEDAŞ, TETAŞ, EÜAŞ, TEİAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler (Türkiye Elektrik Kurumu 20. Kuruluş Yılı Dergisi, TEK ile TEK Genel Müdürleri, EÜAŞ, 2012)

EK 14 a-b TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 13.12.2014 tarihli söyleşi

EK 15 a-b TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKOĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi

EK 16 a-b-c Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi

EK 17 a-b-c TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi

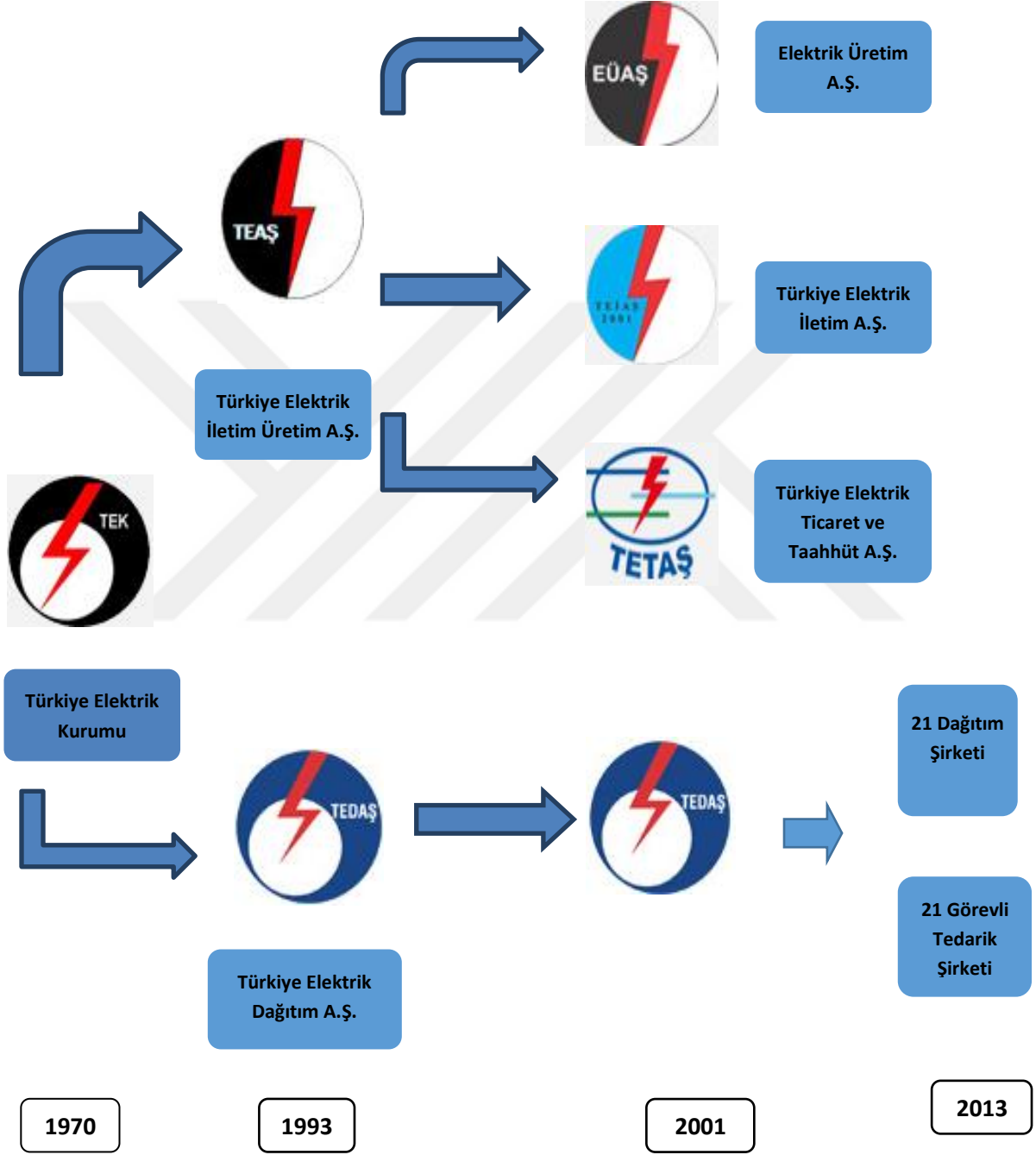
EK 18 a-b TEK Eski Genel Müdürü Birkan ERDAL ile yapılan 19.03.2018 tarihli söyleşi

EK 19 a-b-c EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi

EK 20 a-b TETAŞ Eski Genel Müdürü Hayrettin YILDIRIM ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi

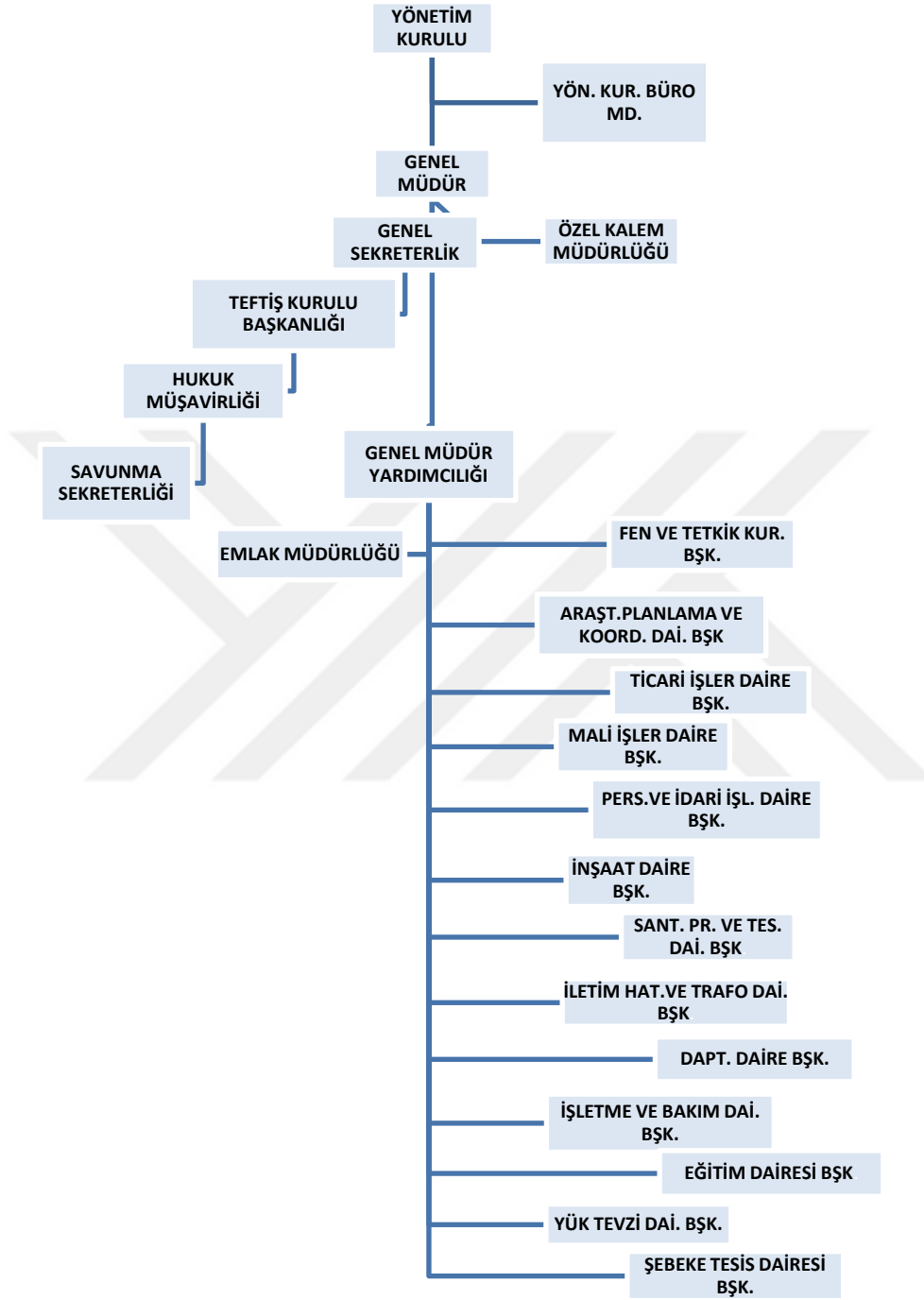

EK 1- Türkiye Elektrik Kurumu ve Kurumun Yeniden Yapılandırılmasını Gösteren Şema

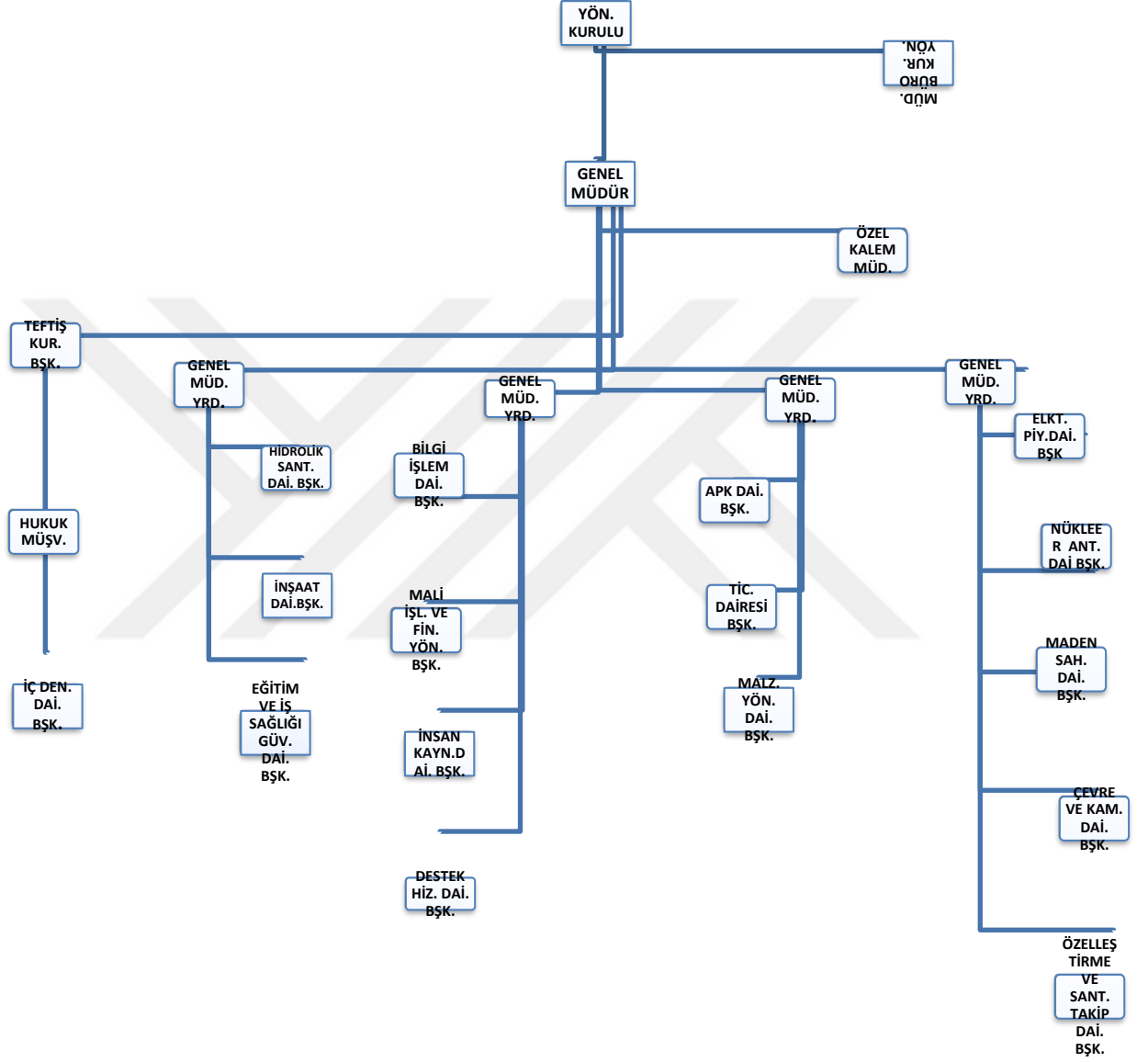
Kaynak: Tablo tarafımdan hazırlanmıştır.

EK 2- Türkiye Elektrik Kurumu Organigramı

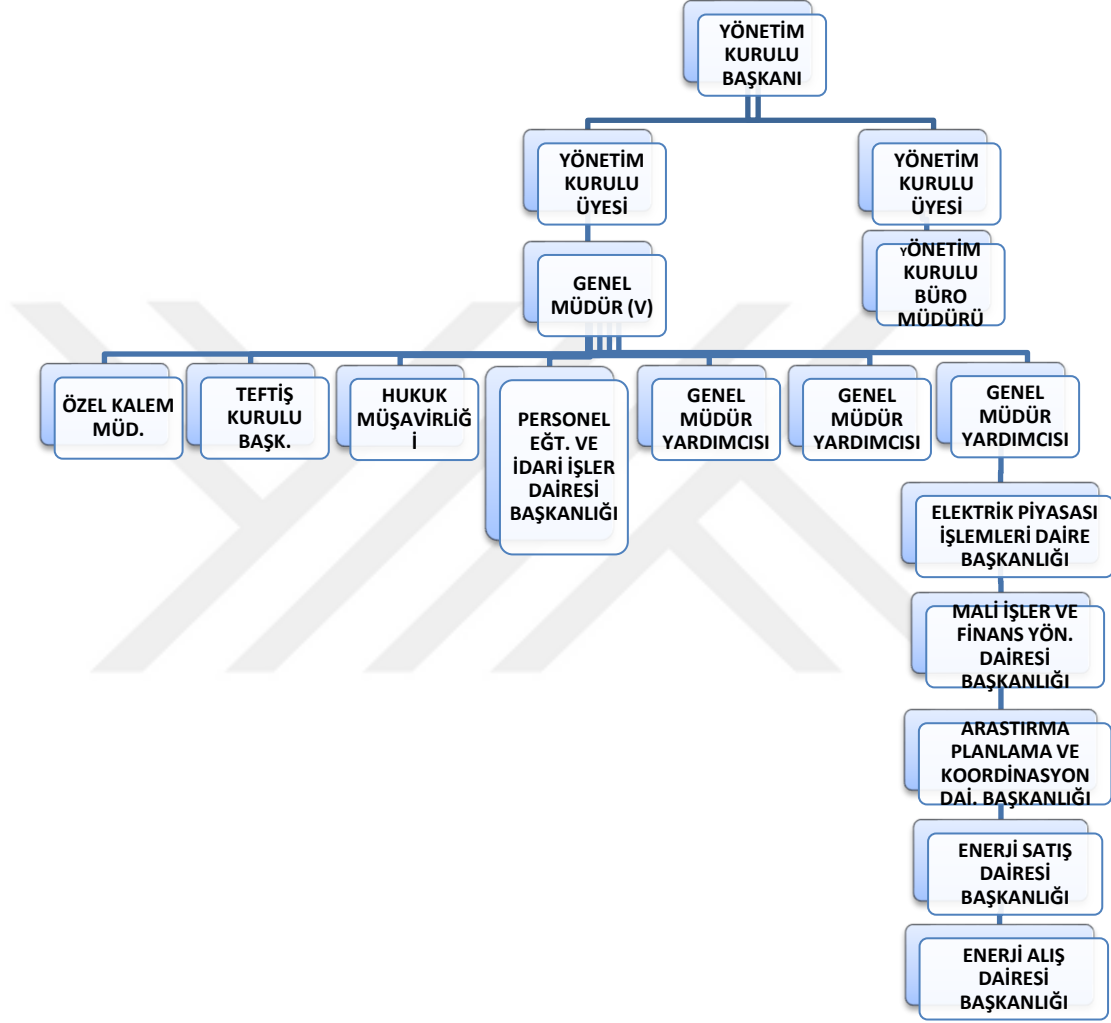
Kaynak: Hayrettin Gülbin, **Türkiye Elektrik Kurumunda Elektrik Enerjisi Maliyetlerinin Analizi ve Fiyat Politikası**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 1990, s.7. (Bu organigram ile ilgili tarih alındığı kaynakta belirtilmemiştir.)

EK 3- EÜAŞ'a ait 2016 Yılı Organigramı

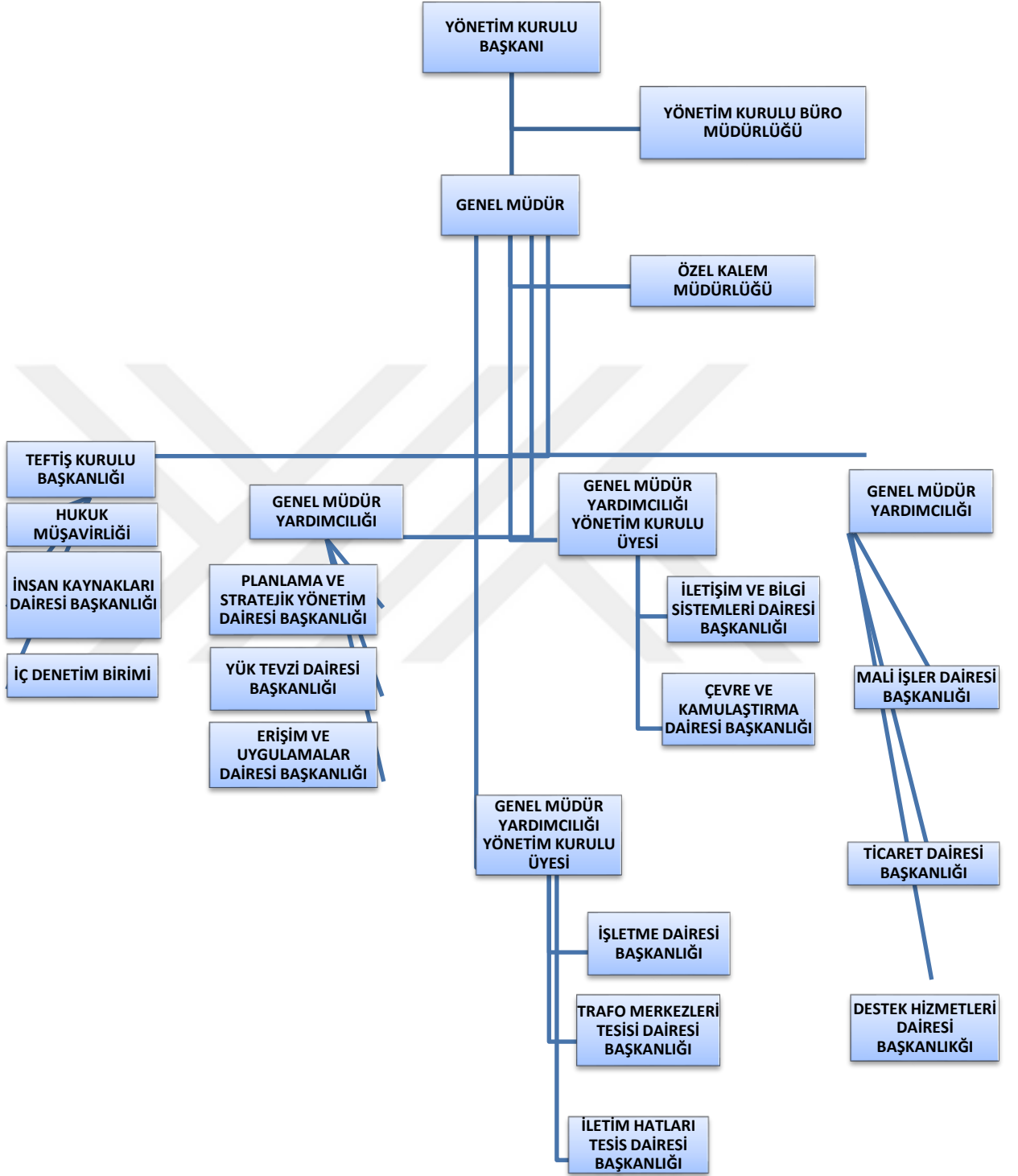
Kaynak: <http://www.euas.gov.tr> (Erişim Tarihi 01.03.2017)

EK 4- TETAŞ'a ait 2016 Yılı Organigramı

Kaynak: <http://www.tetas.gov.tr> (Erişim Tarihi 08.09.2016)

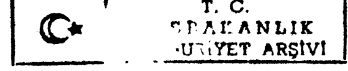
EK 5- TEİAŞ'a ait 2016 Yılı Organigramı

Kaynak: <http://www.teias.gov.tr> (Erişim Tarihi 28.03.2017)

EK 6- Adana Elektrik Tenviratı imtiyazının yabancı sermayeli imtiyazlı E-EL-G şirketine verilmesi. (BCA, 30..18.1.2.2.15..8.)

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât müdürlüğü
Şube
Sayı 1658

KARARNAME

I/II/928 tarih ve 7274 numaralı kararnameye zeyldir .
Adana belediyesi uhdesinde bulunan (Adana elektrik tenviratı imtiyazının) merkezi berlinde olan (E - El - G) şirketine devri muamelesinin tasdiki, Nafîa Vekâletinin 4/II/928 tarih ve ³⁵⁸⁶/₁₄₁ numaralı teskeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 6/2/929 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

6/2/929

Reisicumhur

Yazı M. Kemal

M.M.V.

M. H. K. K.

Ad.V.

M. H. K. K.

Bş.V.

İ. K.

Ma.V.

S. Sarıoğlu

Ha.V.

S. R. K.

Da.V.

S. K.

S.i.M.V.

Dr. K.

İk.V.

M. Rahm.

Na.V.

T. Recep

Mf.V.

İ. K.

030 18 01 02 2 15 8

EK 7 a- 24 Haziran 1939 tarih ve 11329 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Almanlara ait iki müessese Ankara Elektrik ve Ankara Havagazı ile Adana Elektrik Türk A.Ş.nin hisse senetlerinin hükümet tarafından satın alınması. (BCA, 30..18.1.2.87.55..1.)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı: .....

2
11233

KARARNAME

Ankara Elektrik ve Ankara havagazı Türk Anonim Şirketleri-
nin birer buçuk milyondan üç milyon ve Adana Elektrik Türk anonim
şirketinin bir milyon olmak üzere ceman dört milyon Türk ~~lx~~ liralık
hisse senetlerinin kâffesine sahip bulunan ve ayrıca bu şirketlere
yapmış olduğu avanslardan dolayı 31/12/938 tarihinde bu şirketlerden
ceman 6 614 486 lira ve 35 kuruş matlubu bulunan (Elektricitats -
Lieferungs - Gesellschaft , Berlin) (ve Didier Werke , Berlin) nam
Alman müesseselerinin bu ~~lx~~ hisse senetleri ile avans matlubatını
aşağıdaki şartlarla Hükümete devretmek kaydile Londrada Benson Com-
pany Ltd. müessesesine devre ve temlik eylesine ve taraflar
arasında bu devir muamelesine müteallik mukavelenin akdi için Na-
fia Vekâletine mezuniyet verilmesine Nafia Vekiliğinin teklifi
üzerine icra Vekilleri Heyetinin 20. HAZİRAN 1939 tarihli içtima-
ında karar verilmiştir.

1 - Ankara Elektrik ve Ankara hava gazı ve Adana elektrik
şirketlerinin hisse senetleri Hükümete devr ve temlik olunacaktır.

2 - Bu şirketlerin 31/12/938 tarihli bilançolarında
(6 614 486 , 35) lira mikdarında Alman müesseselerine olan borç-
larından dolayı yukarıda ismi geçen Alman ve İngiliz müesseseleri
tarafından Hükümetten hiçbir guna mutalebe ve iddiada bulunmamak
şartile mezkûr bilançolar aktif ve pasifile Hükümetçe devr alı-
nacaktır.

3 - Bu devir ve temlike mukabil Hükümet Benson Company
müessesesine (3 100 000) lira tediye edecektir. Bunun (450 000)

030 28 01 02 87 55 1

EK 7 b- 24 Haziran 1939 tarih ve 11329 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Almanlara ait iki müessese Ankara Elektrik ve Ankara Havagazı ile Adana Elektrik Türk A.Ş.nin hisse senetlerinin hükümet tarafından satın alınması. (BCA, 30..18.1.2.87.55..1.)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

11233

- 2 -

lirası peşin olarak ve mütebakisi 20 senede ve yüzde beş faizli ve İstanbul tramvay şirketine verilen tahviller miaili tahvillerle ödenecektir.

4 - Bu paraların transferi mümasil şirketlere yapılan şartlar dahilinde olacaktır.

REİSİCÜMHUR

İsmail İsmail

Bg. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. P. Elyazıcı ————— M. M. V. Da. V. Ha. V.
S. P. Elyazıcı ————— M. M. V. Da. V. Ha. V.
Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
S. P. Elyazıcı Günel A. F. Ceberaklı İ. V. S. İ. M. V.
S. P. Elyazıcı Günel A. F. Ceberaklı İ. V. S. İ. M. V.
G. İ. V. Ve. V. Zr. V. M. M. V. Ti. V.
S. P. Elyazıcı M. M. V. M. M. V. Ti. V.
S. P. Elyazıcı M. M. V. M. M. V. Ti. V.

030 18 01 02 87 55 1

EK 8- Sarıyar Barajı'ndan elektrik enerjisinin üretimi ve bunun Kuzeybatı Anadolu'da satışına ait imtiyazın Kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığı'na verilmesi. (BCA, 30..18.1.2.129.66..4.)

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı:
3

15534

Sakarya nehri üzerinde Sarıyar Barajı ve Hidro-Elektrik Santrali ve müstemilâtiyle onu takiben Çağlayık, Megecik, Kargı Gemi-bükü, Karacaören, Hamit Abat, Paşalar mevkilerinde baraj inşasıyla Hidro - Elektrik santral ve müstemilatına ait tesisler meydana getirilmesi, bunlardan üretilecek enerjinin kuzeybatı Anadolunun bellibaşlı şehir ve kasabalarıyla diğer mühim büyük istihlâk merkezlerine nakli ve buralarda mevcut veya teşekkül edecek elektrik işletmelerine toptan enerji verilmesine ait işlerin imtiyazının Etibank'a ve Sarıyar Baraj ve tesislerinin hitamını müteakip geçecek en çok beş yıl içinde Etibankı istihlâf edecek olan kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığına verilmesi hakkındaki Bayındırlık Bakanlığının 31/3/1952 tarihli ve 2399 sayılı yazısı ve ekleri Bakanlar Kurulunun 29/4/1952 tarihli toplantısında incelenerek, sözü geçen elektrik imtiyazının ilâhik sözleşme ve şartlaşmaya göre Etibank'a ve onu istihlâf edecek olan kuzeybatı Anadolu Elektriklendirme Türk Anonim Ortaklığına verilmesi; Menafii Umumiye müteallik imtiyazat hakkındaki kanuna dayanarak kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Bayar

123 66 4
01
03
000

Başbakan V.
ve
Sa. ve S. Y. B.
B. Ustaoglu
Millî Savunma Bakanı

Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı
ve
Dışişleri B. V.
S. D.
İşleri Bakanı

Devlet Bakanı
Dışişleri Bakanı

Adalet Bakanı
A. M.

Maliye Bakanı
ve
İçişleri B. V.
H. V.

Millî Eğitim Bakanı
M. K.

Bayındırlık Bakanı

Eko. ve Ticaret Bakanı

Sa. ve So. Y. Bakanı

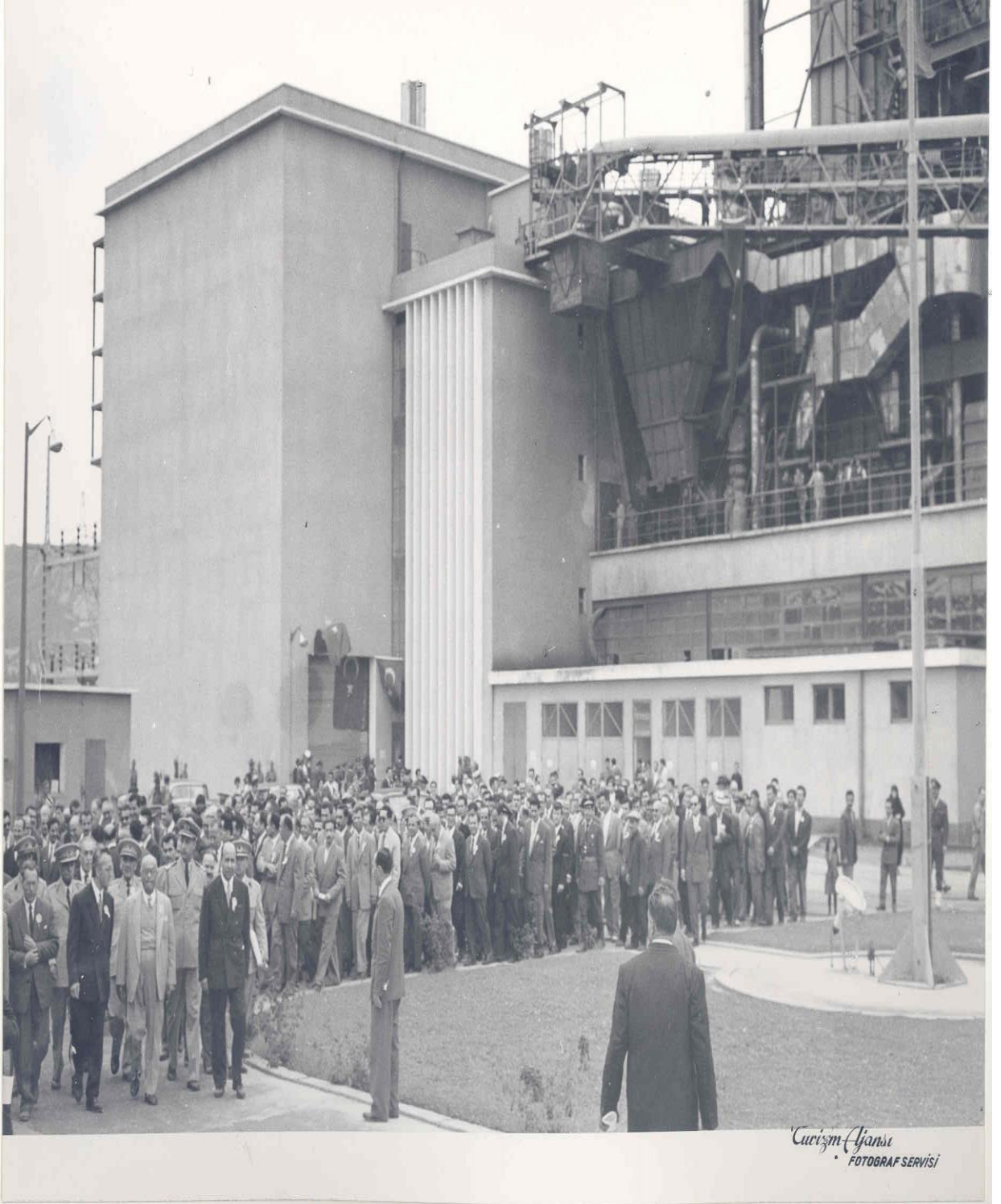
G. ve Tekel Bakanı
D.

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı
A.

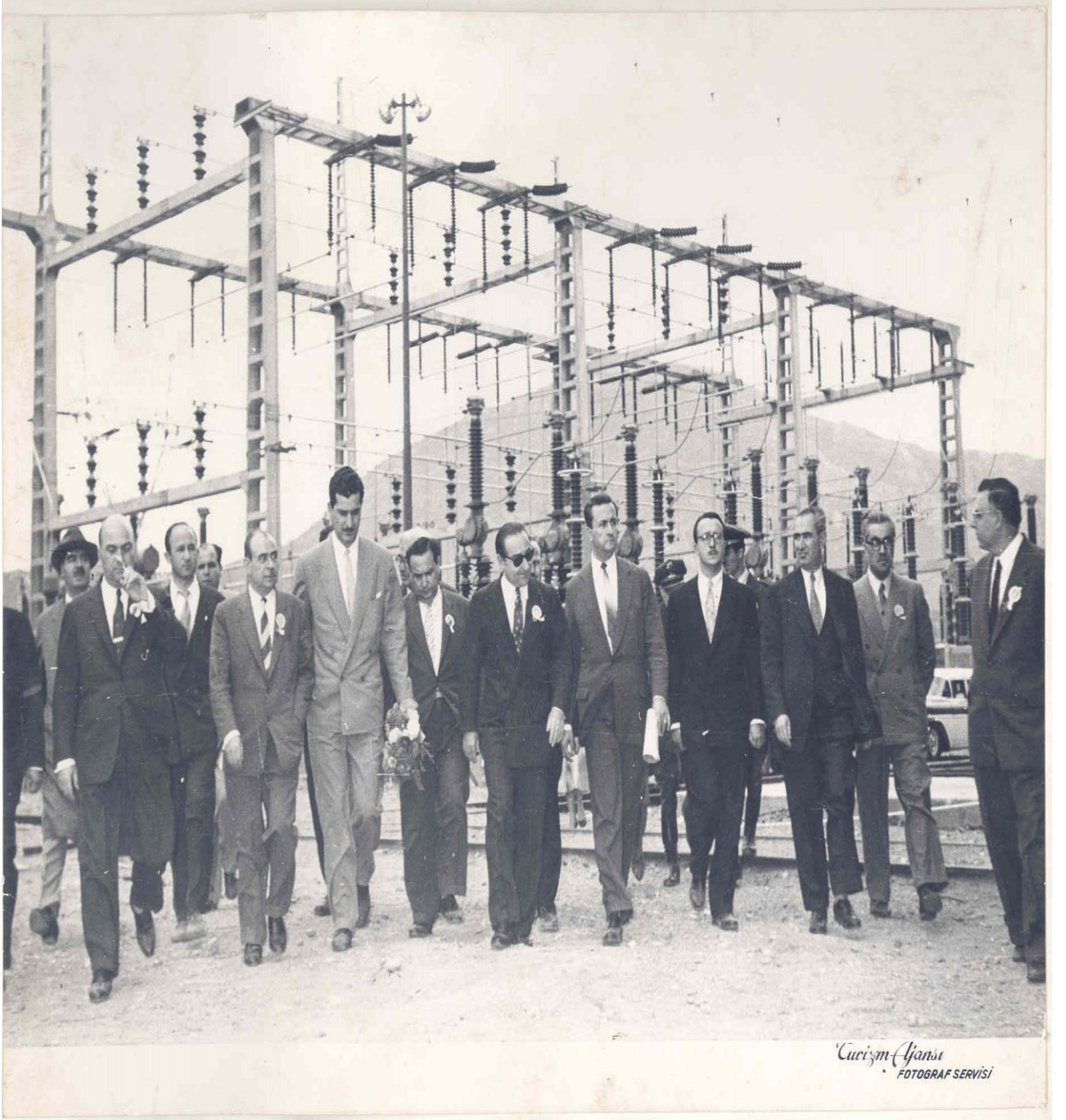
Çalışma Bakanı ve İşletmeler Bakanı V.
M. Ö.

EK 9 a- Soma-A Termik Elektrik Santrali'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tarafından açılış töreni 7 Eylül 1958. (Soma Elektrik Teknolojileri Geliştirme ve Eğitim Müd. Kütüphanesi).

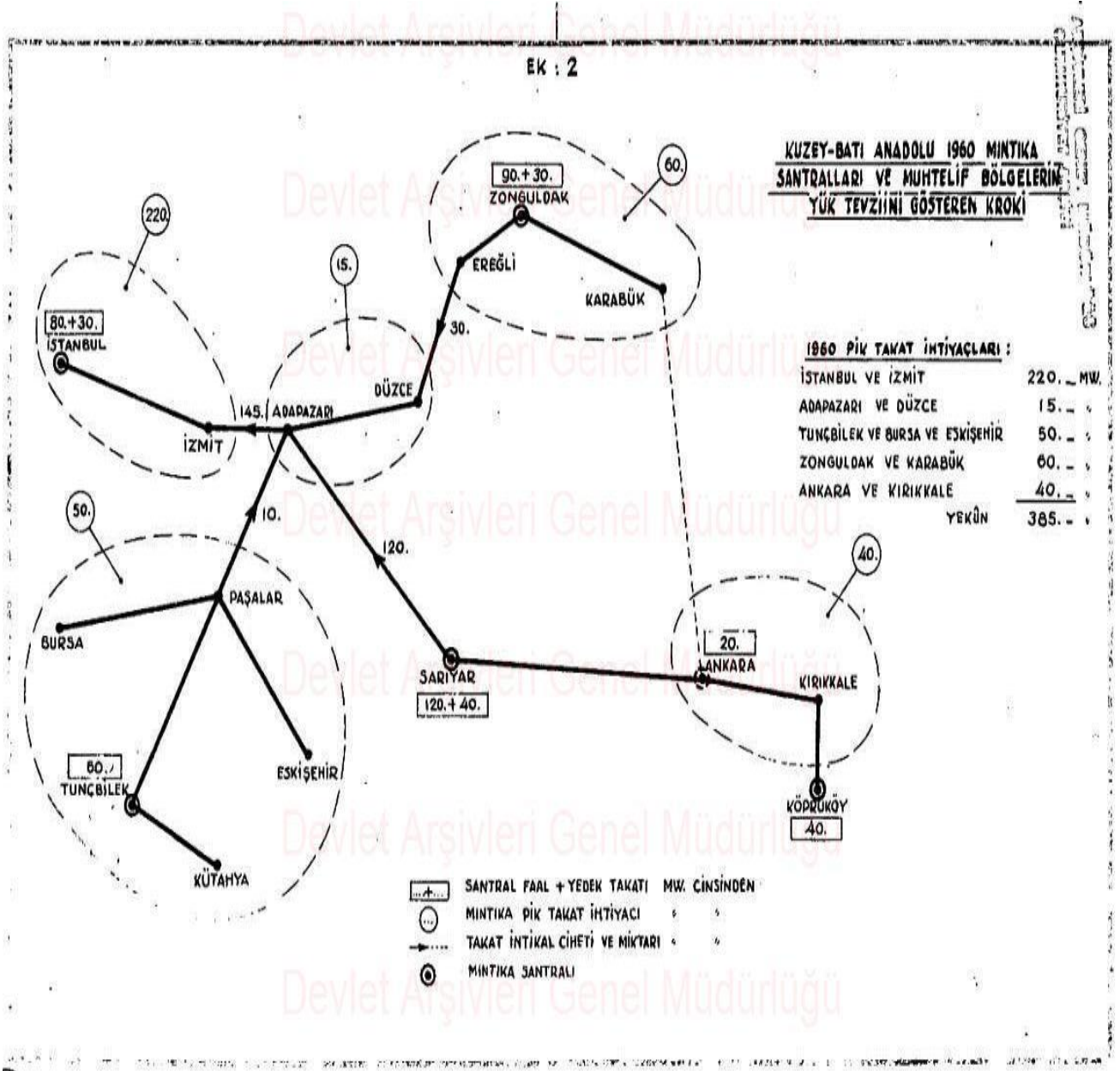

EK 9 b- Soma-A Termik Elektrik Santrali'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes tarafından açılış töreni 7 Eylül 1958. (Soma Elektrik Teknolojileri Geliştirme ve Eğitim Müd. Kütüphanesi).

EK 10- Kuzeybatı Anadolu 1960 yılı mntıka santralleri ve muhtelif bölgelerin yük tevziini gösteren kroki. (BCA, 30..1.0.0..110..694..6.)

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 110 - Dosya No: 694 - Sıra No: 6

EK 11 a- 1963 yılı sonu itibariyle elektrik sektörünü ve elektriğin Türkiye’de kullanma durumunu gösterir belge. (BCA, 030.01.94.589.1)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

[1963]

Elektrik Sektörü

1963 sonu itibariyle:

İşletmeye amade net güç : 1.285.000 kW
Toplam Puvant güç : 835.000 kW
(İhtiyacın azamisi)
Üretim kapasitesi : 5.000.000.000 kWh
Üretim : 3.965.000.000 kWh

1970 yılına kadar elektrik ihtiyacı ve karşılanma imkânları

Yıllar	İhtiyac		İmkân	
	Puvant güç (1.000 kW)	Enerji (1.000.000 kWh)	İşletmeye amade net güç (1.000 kW)	Enerji (1000000 kWh)
1964	949	4.500	1.320	5.100
1965	1.054	5.120	1.500	5.300
1966	1.200	5.800	1.900	6.200
1967	1.380	6.540	1.965	8.000
1968	1.540	7.400	2.365	8.300
1969	1.740	8.350	2.365	8.500
1970	1.980	9.400	2.985	11.500

Halen çalışan santrallerin işletmeye amade net gücü: 1.320.000 kW
İnşa halindeki santrallerin " " " : 1.655.000 kW
İnşa halindeki santrallerin ikmalinde toplam netgüç: 2.985.000 kW
Keban santralının işletmeye amade net gücü : 1.240.000 kW

İnşa halindeki santraller (Keban hariç) 1968 yılı sonuna kadar bitirilecektir. Keban santralının 1970 yılında 8 ünitesinden 4 ünün ikmal edileceği ve bu 4 ünite ile 1970 yılında 3 milyar kWh üretileceği kabul edilmiştir. Bu takdirde ihtiyacı 2.100.000.000 kWh fazla üretim imkanı olacak ve termik santrallerde bu miktar enerji az üretilecektir. Bu miktar elektrik enerjisinin kömür eş değeri, 1 milyon ton taş kömürünün üstündedir. Keban santrali 1970 yılına yetiştirilemez ve başka bir santral da yapılamaz ise tablodan görüldüğü gibi 1970 yılında 900 milyon kWh enerji açığı olacaktır. Bu miktar elektrik enerjisi İstanbul şehrinin 1963 yılı tüketimi kadardır.

Yüksek ve orta gerilim enerji nakil hatlarının uzunluğu

Yıllar	Uzunluk (km)	
1963	5.344	
1967	13.500	Plân hedefi
1970	20.000	" " ön tahmin

030 01 94 589 1

EK 11 b- 1963 yılı sonu itibariyle elektrik sektörünü ve elektriğin Türkiye’de kullanma durumunu gösterir belge. (BCA, 030.01.94.589.1)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET YOLU NO: 10
06500 SİİRT

Elektriğin Türkiye’deki kullanma durumu
1963

	Miktar (Milyon kWh)	%
Sanayi	2.677	77
Tenvirat	797	23
	3.474	100
Kayıplar ve santral- larda kullanılan	491	
Toplam üretim	3.965	

Bu üretimin % 53 ü hidrolik % 47 si termik kaynaklardan sağlanmıştır.

1963 YILINDA BAZI BÜYÜK ŞEHİRLERİMİZDE
EV ABONELERİNİN ELEKTRİK ENERJİSİ KULLANMA DURUMU :

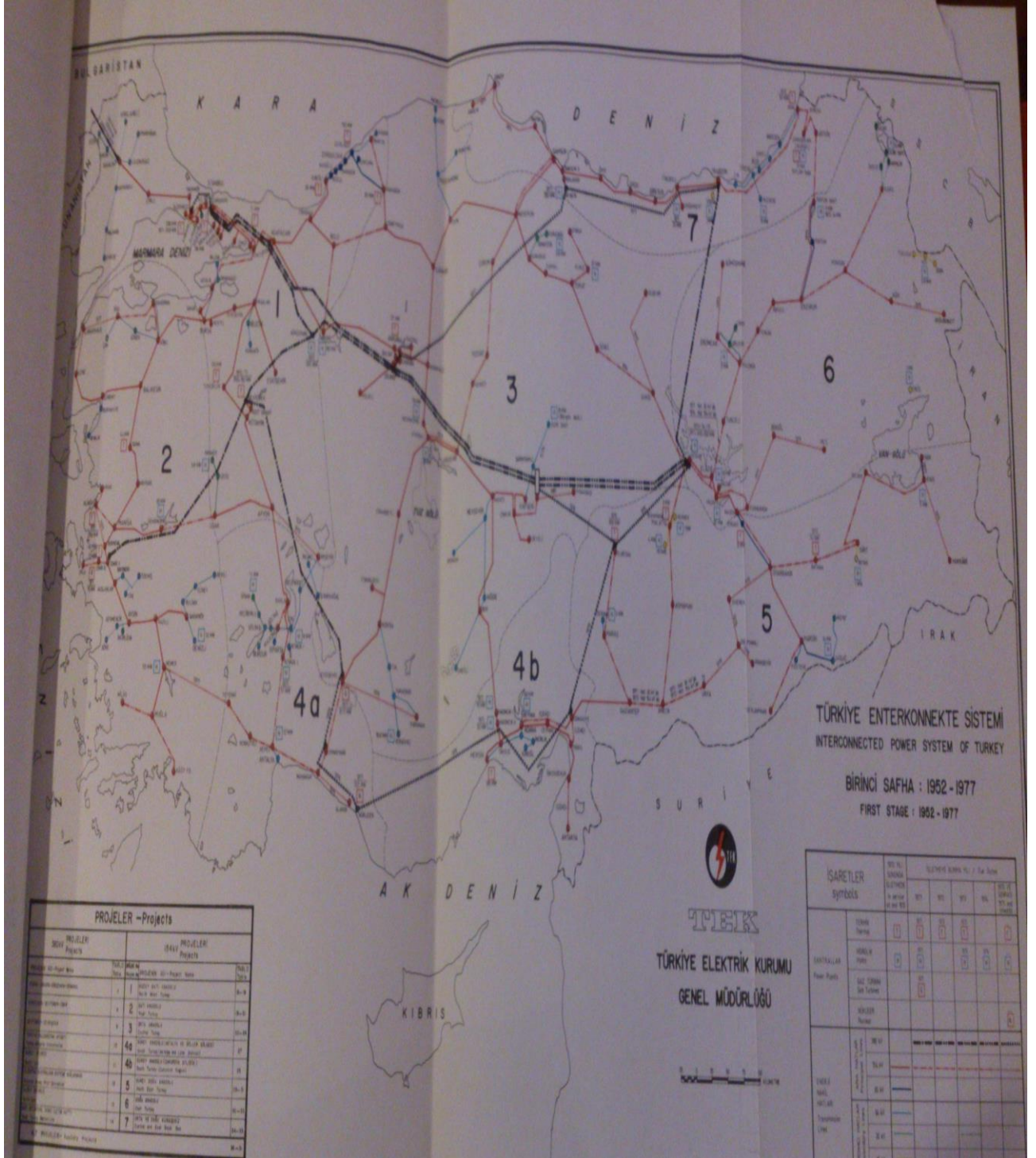
Şehrin Adı	Ev abone sayısı	Evlerde yılda kul- lanılan elektrik enerjisi kWh	E v a b o n e s i b a s ı n a			
			Elektrik Enerjisi kWh		Ortalama miktar	Ödenen TL.
			Ayda	Yılda	Ayda	Yılda
İstanbul	298.558	133.971.200	37,4	448,7	10,63	127,59
Ankara	123.216	56.768.240	38,4	460,7	10,29	123,53
İzmir	56.428	27.959.524	41,3	495,5	11,07	132,76
Adana	24.640	14.224.180	48,1	577,3	12,15	145,92
Bursa	30.922	5.986.915	16,1	193,2	5,67	68,11
Mersin	7.538	3.702.213	40,9	491,1	13,00	156,17

Not: Elektrik enerjisi tutarına bütün vergi ve resimler katılmıştır.

030 01 94 589 1

EK 12- Türkiye Enterkonnekte Sistemi (Türkiye Enterkonnekte Sistemi Birinci Safha: 1952-1977, TEK, 1971.)

EK 13 a- TEK, TEAŞ, TEDAŞ, TETAŞ, EÜAŞ, TEİAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler (Türkiye Elektrik Kurumu 20. Kuruluş Yılı Dergisi, TEK ile TEK Genel Müdürleri, EÜAŞ, 2012)

TEK Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler:

İbrahim DERİNER: 01.10.1970-14.06.1971

Mehmet ERDEMİR: 14.06.1971-16.12.1972

F. Behçet YÜCEL: 16.12.1972-21.06.1978

Gültekin TÜRKOĞLU: 21.06.1978-07.12.1979

Aykut TÜLEMEN: 07.12.1979-28.01.1981

Kamil TOKTAŞ: 28.01.1981-18.06.1984

Ayhan ERKAN: 18.06.1984-08.05.1987

Remzi YÜCEBAŞ: 22.05.1987-04.10.1988

Muhittin BABALIOĞLU: 14.10.1988-28.01.1991

Fevzi DABANLI: 28.01.1991-04.03.1991

Behiç ARIKAN: 04.03.1991-15.08.1991

Birkan ERDAL: 15.08.1991-17.07.1992

Ercüment TÜRKTAN: 07.07.1992-01.09.1992

Sedat YILDIZ: 01.09.1992-02.05.1994

TEAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler:

Erdal COŞKUN: 02.05.1994-14.12.1994

Mustafa TURHAN: 14.12.1994-19.04.1996

Afif DEMİRKIRAN: 19.04.1996-25.08.1997

M. Zeki KÖSEOĞLU: 25.08.1997-27.07.1999

Muzaffer SELVİ: 28.07.1999-04.01.2001

Ömer ESİRGEMEZ: 04.01.2001-01.10.2001

EK 13 b- TEK, TEAŞ, TEDAŞ, TETAŞ, EÜAŞ, TEİAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler (Türkiye Elektrik Kurumu 20. Kuruluş Yılı Dergisi, TEK ile TEK Genel Müdürleri, EÜAŞ, 2012)

TEDAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler:

Mehmet BOZDEMİR: 25.04.1994-16.05.1995

İsmail AYVALI: 16.05.1995-03.05.1996

Erdal COŞKUN: 03.05.1996-03.09.1996

Mustafa ÖZTÜRK: 03.09.1996-21.07.1997

Kadir Ramazan COŞKUN: 28.07.1997-11.01.1999

Osman Nuri DOĞAN: 15.01.1999-01.05.2001

Oğuz GÜREN: 01.05.2001-08.10.2001

Bülent ÜLKÜ: 08.10.2001-15.01.2003

Bekir Sami GÜVEN: 15.01.2003-17.02.2003

Haşim KEKLİK: 21.02.2003-14.08.2013

Mükremin ÇEPNİ: 19.08.2013-25.03.2016

Ömer Sami YAPICI: 01.04.2016-22.04.2016

Halil İbrahim LEVENTOĞLU: 22.04.2016-Günümüz

TETAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler:

Hayrettin YILDIRIM: 01.10.2001-12.05.2003

Hacı Duran GÖKKAYA: 12.05.2003-05.02.2013

Münib KARAKILIÇ: 25.04.2013-10.02.2015

Mehmet AYERDEN: 11.02.2015 (V)-12.03.2017

Mehmet Feridun ALAK: 13.03.2017- 2018

Mehmet Gökay ÜSTÜN-Ocak 2018-Günümüz

EK 13 c- TEK, TEAŞ, TEDAŞ, TETAŞ, EÜAŞ, TEİAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler (Türkiye Elektrik Kurumu 20. Kuruluş Yılı Dergisi, TEK ile TEK Genel Müdürleri, EÜAŞ, 2012)

EÜAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler:

Rüştü ERDEM: 01.10.2001-24.03.2003

Önder PİYADE: 24.03.2003-09.02.2005

İlhami ÖZŞAHİN: 09.02.2005-01.03.2005 (V)

Sefer BÜTÜN: 01.03.2005-26.07.2010

Nurettin KULALI: 03.02.2009-04.01.2010 (V)

Halil ALIŞ: 22.08.2010-07.11.2016

Nevzat ŞATIROĞLU: 07.11.2016-Günümüz

TEİAŞ Genel Müdürleri ve Görev Yaptıkları Süreler:

Ahmet ALTINEL: 01.10.2001-17.09.2002

M.Hanifi TÖREMİŞ: 17.09.2002-05.03.2003

İlhami ÖZŞAHİN: 05.03.2003-16.04.2009

Kemal YILDIR: 19.10.2009-06.04.2015

M.Sinan YILDIRIM: 22.06.2015-03.02.2017

Abdullah Atalay: 03.02.2017-Günümüz

EK 14 a- TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKÖĞLU ile yapılan 13.12.2014 tarihli söyleşi

Naziye ÖZDEMİR (NÖ)- Gültekin Türkoğlu kimdir? Taniyabilir miyiz?

Gültekin TÜRKÖĞLU (GT)- 1933 yılında Uşak'ta doğdum. 1958 yılında İTÜ'den mezun oldum. Etibank'ta göreve başladım. Elektrik işlerini o zamanlar Etibank yürütüyordu. TEK kurulunca elektrik işleri TEK'e devredildi. Trafo Mühendisliği'nde göreve başladım. 1968'de elektrik işlerinin planlaması Etibank'a verildi. Bu TEK'e hazırlıktı. Etibank Planlama Dairesi Başkanlığı'nda göreve başladım. ODTÜ'den 5-6 arkadaşla konu verilerek iletim ve üretim bilgisayar programları ile yapılmaya başlandı. WASP Modeli. 1977-1978 yıllarında İETT Genel Müdürlüğü yaptım. 1978 yılının Temmuz ayında TEK Genel Müdürü oldum. 1982'de emekliye ayrıldım. Bakanlık Müşavirliği, ardından özel kesimde danışmanlık yaptım. 2003'te DEK-TMK'nın ilk genel sekreteri oldum. 2013 yılında ayrıldım.

NÖ- TEK'ten önce elektrikten sorumlu kuruluşlar nelerdi? Koordinasyon nasıl sağlanıyordu?

GT- TEK'ten önce elektrik işleri çeşitli kuruluşlarca yapılmaktaydı. Enerji kaynakları planlama, geliştirme EİEİ tarafından; elektrik dağıtımı, şehir şebekeleri İller Bankası tarafından; küçük HES, dizel santraller, ENH'ler, trafo merkezleri (154 kV), elektrik işleri üretim, termik santraller Etibank tarafından; HES'ler DSİ tarafından (TEK'e kadar) yapılmaktaydı. Belediye şehir şebekelerini İller Bankası kuruyor, belediyeler satışı yapıyordu. Çeşitli kuruluşlarca koordinasyon, planlama göz önüne alınarak tel elde birleştirme fikri doğdu. 1953 yılında Birinci İstişari Enerji Kongresi toplandı, burada TEK'in kuruluşu önerildi. Enterkonekte şebekenin ve bölge santrallerinin ve ETKB'nin kurulması önerildi.

NÖ- TEK'in kuruluş sürecini anlatabilir misiniz?

GT- Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden yapılanma dönemine girdi. Ekonomist Keynes Doktrinine göre elektrik işlerinin kamu eliyle yönetilmesi benimsendi. Fransa'da EDF, İtalya'da ENEL, Yunanistan'da PPC elektrik kuruluşlarına örneklerdi. Onların enterkonekte vardı. Enterkonekte YG ve bölge santrallerinin kurulması ile kuruluyor. Türkiye de bunlara örnek olarak TEK'in kurulması fikri 1953'te doğdu. Ancak, kuruluşu uzun sürdü, çünkü belediyeleri finanse etmek gerekiyordu. O zamanlar belediyeler elektrikten elde ettikleri gelir ile geçiniyordu, ancak zamanla Etibank elektrik parasını alamaz duruma geldi. Meclise geldiğinde yasa tasarısının birçok maddesi kabul edildi. Belediyelerin elektrik işlerinin TEK'e devrine başta İstanbul belediyesi olmak üzere karşı çıkılınca hükümet tasarıyı geri çekmek zorunda kalmıştır. 1970 yılında TEK kurulmuştur. Ancak, TEK arzu edildiği gibi kurulamamıştır. Elektriğin iletim, üretim, toptan satışı TEK'te, perakende satışı belediyelerde kalmıştır. Belediyelerde bulunan elektrik fiyatlarını belirleme işi ETKB'da idi. 1982 yılında belediyelerin elindeki elektrik işleri TEK'e devredildi. 1984 yılındaki yasayla TEK dışındaki özel şirketlere de elektrik üretim, iletim dağıtım ve satışı görevi verildi. Ancak bunların birçoğu başarısız oldu. 1980 kararlarıyla elektrik kamu hizmeti olmaktan çıkarıldı. TEK 1994 yılı itibarıyla artık ikiye ayrılmıştı, TEAŞ ve TEDAŞ.

NÖ- Elektrik özelleştirmeleri hakkında görüşleriniz nelerdir?

GT- 2001 yılında elektriğin tamamının kamudan ayrılıp özel kesim eliyle yürütülmesini öngören Enerji Piyasası Kanunu kabul edildi. Kamu eliyle elektrik fiyatlarının belirlenmesi bu yasayla tamamen piyasaya terk edildi ve kamu elindeki elektrik özelleştirilmeye başlandı. Kamu yararı yerine elektrik işlerini yürüten özel şirketlerin kâr amacı gözetildi. Elektrik kamu yararı gözetilmesi gereken üretim, hizmet, sosyal, ekonomik alanda olmazsa olmaz bir üretim kaynağıdır. Bu sebeple elektrik fiyatı mümkün olduğunca ucuz olmalı, yeterli, güvenilir olmalıdır.

EK 14 b- TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKÖĞLU ile yapılan 13.12.2014 tarihli söyleşi

Elektrik fiyatının özelleştirmelerle birlikte düşeceği öngörülmüş ancak öyle olmamıştır. Elektrik yönetim ve denetiminin kamu denetiminde olmak kaydıyla özel kesimce yapılabileceği kaydediliyor. Ancak, özelleştirmelerde kamu denetimi bulunmuyor. Dağıtım şebekeleri alınarak yatırımda söz sahibi olunamıyor. Bu bakımdan yüzde yüz kamu hizmeti yapılamıyor. Planlamadan eksik elektrik politikası uygulanıyor. Hükümetler değişikçe ekonomi politikalarına bağlı olarak enerji politikaları değişmektedir. Keban'ın kurulmasında Dünya Bankası'ndan TEK'in kurulması şartıyla kredi alınabilmiştir Tarifeleri de % 8 gelir sağlayacak şekilde yapılsın dendi. Türkiye'de imalat sanayi olmadığı için Dünya Bankası kredisi ile büyük barajlar yapıldı. Sovyetler Birliği'nden alınan kredilerle baraj yapıldı. DPT, Etibank ve EİEİ'nin kapatılması Türkiye için kayıptır. Yer altı kaynaklarının işletmeciliği kamu yararına olmalıdır, özelleştirmeler kamu yararı taşımamaktadır. Ülkenin kendine ait ekonomi politikaları reddedildiği için ve enerji kaynakları açısından ithal eden bir ülke olduğu için enerji planlamalarında hep geç kalındı. TEMSAN, 1977 yılında kurulan HES, türbin, jeneratör, kesici üretimi yapan TEK ortağı bir kuruluştur. 1968 yılına ait ve kendi kendimize yetmeliyiz diye Elektrik Mühendisleri Odası'nda rapor bulunmaktadır. Nükleer Santral yapımı 1960'lardan beri gündemdedir. Finansmanı çok büyük, emniyet unsuru sebebiyle nükleere karşı çıkanlar olmuştur. Nükleere karşı kömür ve suyunuz var denmiştir. Bu konuda çevreye duyarlı, nükleerin zorluğunu bilenlerin karşı duruşları önemli rol oynamıştır. Yerli enerji kaynaklarımızı geliştirirsek nükleere ihtiyacımız olmayacaktır. Elektrik, ülkeler için olmazsa olmaz niteliktedir. Elektrik kamu hizmeti olmalı, en ucuz fiyattan hem yeterli miktarda hem güvenilir şekilde yararlanılmalı, bunun için enerji kaynaklarının geliştirilmesi sağlanmalı, elektrik üretim, iletim, dağıtım tesislerinin tek elde planlanması ve inşa edilmesi ve işletilmesini sağlayan, faaliyetlerinde kamu yararını ön planda tutan ve gözetilen bir kuruluş olmalıydı. Elektrik üretimi kendi kaynaklarımızdan üretilmeli ve herkesin ödeyebileceği fiyattan olmalı. Şu anda evler, işyerleri, hastaneler vs. hep doğalgaza dayalı ve doğalgaz ithal edilmekte. Oysaki ithale dayanmayan öz kaynaklara dayanan elektrik üretimi yapılmalı. Ekonomi ile enerji politikaları beraber gitmektedir.

EK 15 a- TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKÖĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi

NÖ: Etibank Enerji Grubu hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?

GT: Etibank elektrik işlerini alınca tesis yapma, işletme, merkezi planlama, proje faaliyetleri de vardı içerisinde. Elektrik kuruluşlarının santrallerini işletmek, hatlar yapmak için Elektrik İşletmeleri Müessesesi kuruldu. Genel Müdürlükte proje ve tesis işlerini yapmak için şubeler vardı.

NÖ: 1967’de lağvedildi ve Enerji Grubu 1968’de mi kuruldu?

GT: Lağvedilmedi, işletme müesseseleri Etibank’a bağlı olarak devam etmiştir. Enerji Grubu TEK’e hazırlıktı. Mesela elektrik planlamasını Elektrik İşleri Etüt İdaresi yaparken, planlamayı Enerji Grubu üzerine aldı.

NÖ: Enerji Grubu tüm çalışanlarıyla birlikte TEK’e mi geçti?

GT: Evet.

NÖ: TEK’in ilk binası nerede idi?

GT: TEK’in ilk binası Necatibey Caddesi 36 numaralı bina idi. Ama böyle bir kuruluş tek bir binada olamayacağı için değişik binalarda faaliyetlerini yürüttü. 17 tane bina vardı. Çeşitli üniteler bu binalarda görev yapmaktaydı.

NÖ: Bunlar kiralık binalar mıydı?

GT: Evet. Genel Müdürlük ve Planlama Dairesi aynı binada diğerleri ayrı binalardaydı. 1980’li yılların başında bugünkü Enerji Bakanlığı’nın olduğu kampüse taşındı hepsi.

NÖ: Türkiye neden doğalgazı ithal ediyor? Oysa Kalkınma Planları ve hükümet programlarına aykırı görünüyor bu durum?

GT: Bunun sebebi doğalgaz santrallerinin kuruluş süresi kısa ve tesis masrafı ucuzdur. Ancak doğalgaz pahalıdır. Bizimkiler de kısa sürede yapılınsın ve az maliyetli diye tercih ediyorlar ama uzun vadede bu doğru değil tabii, sonuçta bütçe açıkları oluyor biliyorsunuz.

NÖ: 1973 ve 1979’da petrol krizlerinde TEK ne yaptı? Nasıl önlem aldı?

GT: Bol bol doğalgaz santrali kurdu. Tabii, hidroelektrik santralleri kuruldu. Şimdi doğalgazdan başka kömür, su, gaz, yeni olarak güneş ve rüzgar kaynaklarından faydalanılıyor. Bunların ikisi ucuz ama bu yeterli değil. Elektrik sürdürülebilir olmalı, yerli kaynak olmalı, verimli olması gerekir, güvenilir olmalıdır.

NÖ: Aktaş hakkında bilgi verebilir misiniz?

GT: TEK’in kurulmasının amacı elektrik üretim, iletim, dağıtım (tabi belediyelerde idi), TEK’e ait olması idi. 1984’te özel sektöre de elektrik üretim, iletim, dağıtım hakkı verilince İstanbul elektrik hizmetleri (Anadolu yakası için) de Aktaş’a verildi. Bu kurumdan başka Kepez-Antalya, Çukurova-Adana’da imtiyazlı şirketler vardı. Görevli şirketler elektrik dağıtım hizmeti yapan şirketler idi. Sonradan bölge bölge özel şirketlere verildi. Ankara, İstanbul, İzmir ve doğu illeri grup halinde verildi. TEK’in dışında özel sektör imtiyaz olarak yapıyordu. Osmanlı döneminden itibaren. İmtiyaz olunca devletin kontrolü gerekiyordu. Bundan vazgeçmek için imtiyaz kaldırıldı, görevli şirket denmeye başlandı.

NÖ: Mobil santraller hakkında bilgi verebilir misiniz?

EK 15 b- TEK Eski Genel Müdürü Gültekin TÜRKÖĞLU ile yapılan 02.06.2016 tarihli söyleşi

GT: Mobil santraller zaruretten çıktı, çevreyi kirletir, evet zararlıdır. Ona bakarsanız kömür santralleri de zararlıdır. Hidrolikler de çevreye zarar vermekteler. Mesela Almanya'da kömür santralleri şurada burada şehrin göbeğinde ancak çevreye zarar vermiyorlar. İyi kullanırsanız, biz önem vermiyoruz çevreye.

NÖ: Kalkınma Planları incelendiğinde hedeflerin tutmadığı görülüyor. Yatırımlar gecikmiş hedeflere ulaşılamıyor. Neden?

GT: Bu para meselesi. Döviz meselesi. Elektrik santrallerinin yapımı için gerekli teçhizat Türkiye'de üretilmediği için hep dışarıdan aldığımız için döviz ihtiyacımız var. Bu santrallerin kurulması gecikiyor ve hedefler tutmuyor. Bu teçhizatı yapan sanayinin kurulması gerekir.

NÖ: O zaman daha alt yapısı olmayan bir şeyi inşa ediyoruz sanki.

GT: Altyapıyı yapacak imalat sanayi Türkiye'de yok. Ama biz her şeyi satın almaya alışmışız. Ben zamanında Elektrik Mühendisleri Odası'nda yönetim kurulu üyesi idim. İhracattan elde edilen tüm gelirleri elektrik santrali kurmak için harcasak yetişmiyordu paramız, bu mücadelenin sonucunda TESAS kuruldu.

NÖ: Köy devri ne demektir?

GT: Elektrik köyde aydınlatma, tarımda kullanılmak için bir ihtiyaçtır. TEK'ten önce Köy İşleri Bakanlığı bünyesinde sonra TEK tarafından köy elektrikleştirilmesi yapıldı. Köycülük, köy elektrifikasyonunu yöneten kuruluştur. Bu Genel Müdürlüğe bağlı bir başkanlık. Köycülük sayesinde kısa sürede tüm köylere elektrik verilmiştir.

NÖ: Elektrik sektörünü tanımlar mısınız? Konusu içerisine neler girer?

GT: Elektrik elde edilmesi için gerekli olan kaynakların tanımı lazım. Mesela hidroelektrik santraller, DSİ, barajlar, kömür santralleri, hepsi. Kurulacak santrallerin plan ve projesini TEK yapıyordu. Sadece bunların işletilmesi diğer kurumların elindeydi. Santralleri planlama, kurma ve işletme TEK'e aitti. Küreselleşme kabul edilince planlama istenmedi. Piyasa tüm sorunlarını kendisi çözer diye bir kaidesi var. İhtiyaç varsa kurar, zararı kendisine ama zarar edince devlete zam yapalım diyorlar. Elektrik tabii bir ihtiyaç, su gibi, ekmek gibi bir ihtiyaç. Elektrik devletin elindeyken fiyatlar kontrol edilebiliyordu, serbestleşince fiyatlar arttı. Bu fiyata herkes ulaşamıyor tabii. Bu sebepten kaçak önlenemiyor. Bunu önlemek için halkın satınalma gücünü arttırmak gerekir. Elektrik faturasını ödeyen kaçak bedelini de ödüyor, bu tabii ki haksızlık. Elektrik onun için hem güvenilir, hem ucuz, sürdürülebilir olmalı bunlar ise plan kapsamında yapılmalı.

NÖ: 1982'de elektrik hizmetleri TEK'e devredilmiş ve bütünlük sağlanmışken 1984'te özel sektöre açılıyor. Neden buna gerek duyuldu?

GT: Türkiye küreselleşmenin etkisi altında. Bu sistemde devlet yatırımdan çekilsin deniyor. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kamunun elinde toplansın denilen elektrik işleri, Fransa'da EDF, İtalya'da ENEL'in kurulmasıyla Türkiye de TEK'i kurmaya karar veriyor. Böylece elektrik üretim, iletim ve dağıtım tek elden toplanıyor. Özel kesim her şeyin en iyisini yapar düşüncesiyle elektrik hizmetleri özel sektöre açılıyor. IMF ve Dünya Bankası teklifi ile yapılıyor. Örneğin Keban'a kredi anlaşmasında konulan şart, TEK'in kurulmasıdır. TEK tarafından işletilmesi olacak. Eğer ayrı ayrı kuruluşlar işletecekse sıkıntı olur verimlilik olmaz deniliyor. Elektrik enerjisi ekonomik kararların paralelinde gidiyor.

EK 16 a- Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi

Naziye ÖZDEMİR (NÖ): Hocam öncelikle kendinizden bahsedebilir misiniz?

Niyazi MERİÇ (NM): Ankara Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Fizik Mühendisliği Bölümü, Nükleer Fizik Anabilim Dalında öğretim üyesiyim. 2012 yılından bu yana da Ankara Üniversitesi Nükleer Bilimler Enstitüsü Müdürlüğünü yürütüyorum. Medikal fizik ve nükleer fizik alanlarında çalışıyorum. Doktoram da o konuda. Türkiye’de kurulacak nükleer reaktörler nedeniyle ilgi alanımı nükleer reaktörler üzerine kaydırdım. Şimdilik bu kadar.

NÖ: Nükleer santrallerin faydaları ve zararları nelerdir? Kısaca bahsedebilir misiniz? Nükleer Santraller hakkında bilgi verebilir misiniz? Nükleer olmasa yenilenebilir enerji kaynakları yeterli olamaz mı?

NM: Nükleer faydaları ucuz elektrik enerjisi üretmesi. Bütün dünyada aşağı yukarı bu böyle. Bir 20 yıl sonra şu anda kullandığımız enerji ihtiyacımızın iki katı kadar enerjiye ihtiyacımız olacaktır. Çünkü nüfus da artıyor, yeni binalar ekleniyor, yeni elektrikli icatlar çıkıyor, artık araçlarımızı bile elektrikle yürütmeyi düşünüyoruz, petrolden vazgeçip. Peki, elektriği nasıl üreteceğiz? Elektriği üreteceğimiz elde edebileceğimiz yöntemler belli dünya üzerinde. Elektriği, hidroelektrik santrallerde üretiyoruz, baraj kuruyoruz yüksekten suyu döküyoruz, suyun potansiyel enerjisini kullanarak bir türbini döndürüyoruz ve elektrik enerjisi elde ediyoruz.

NÖ: Nükleer enerji kaynağı Türkiye’de var mı? Uranyum, toryum.

NM: Uranyum, toryumu yakıt haline getirmek de son derece pahalı. Dünyada 400-410 tane nükleer reaktör, santral var. Onun yakıt çubuklarını yapmak son derece pahalı. 3-4 tane devlet bir araya gelip ancak üretebiliyor. Bunların da fabrikası var. Bu fabrikayı çalıştırmak için ürününü satman gerekiyor. Mesela biz lastik yapacağız bu bizim ülkemizde yok biz yapmayalım diye bir şey yok ki. Bugün telefonlar Çin’de, Tayvan’da yapılıyor. Nerde bulabilirsen malzemeyi alıp işleyebiliyorsun. Artık globaleşti yani, her yerden ürün almak, her yerden malzeme almak ve kullanmak çok rahat hale geçti. Diyelim Ukrayna’ya Ruslar vermedi, oysa Ruslar kurdu fabrikayı. Ruslar bırakıp gitmişler. Ukrayna’yı gezdirmişlerdi bizi. Ukraynalılar gece gündüz çalışarak, o eğitimi kendileri almışlar ve fabrikaların hepsini çalışır hale getirmişler. Çernobil olayından sonra bırakıp gitmiş Ruslar. Kendileri çalıştırıyorlar şu anda ve yakıtı gidip İsveç’ten alıyorlar. Dünyanın her tarafını kazdığın zaman uranyum yani dünyanın 60 km altına gir uranyum yatağı var. Dünyanın yapısında uranyum, yani bütün toprağına karışmış olarak uranyum ve toryum seviyeleri var. Biz onları hatta analiz ederek tarihlendirme yapıyoruz, kullanıyoruz o miktarları. Mesela bir kamyon içerisinde bir avuç toplu iğne var ve bunları ayıklaman gerekiyor. Nasıl yapacaksın? O işte teknoloji o. Sarı pasta dediğimiz uranyumu bu toplu iğneyi ayıklar gibi ayıklayacaksın işte. Ama bazı bölgelerde bir kamyonu analiz ediyorsun da bir avuç toplu iğne değil de üç avuç toplu iğne çıkıyor. O zaman uranyumca zengin diyoruz. Veya dört avuç çıkıyor. Yani senin ürküttüğün kurbağaya değiyor. Mesela İran da kendisi üretmeye çalışıyor, çok zor. Ve her devlet buna izin vermek istemiyor. Uranyumu zenginleştiriyor diye zaten bütün dünya İran ile uğraşiyor. Uranyumu zenginleştirdiğin zaman sen nükleer silah yapabilme kapasitesine de erişiyorsun. Dünyayı ürküten taraf bu. Bunların belirli sahipleri var. Mesela, Fransa, Rusya, Amerika gibi gelişmiş ülkeler. Bunlarla birlikte yaptığın zaman dünyaya bir güven geliyor. Bunun kontrolü altında dolayısıyla bir zararı çıkmaz, korkuyu biraz yeniyorlar. Mesela burada Ruslar yapacak, e Rusların her yerde var. Dolayısıyla Ruslar oradaki çöpü bırakıp gitmezler en azından. Bomba yapılacak yer o sizin artık dediğiniz yer.

EK 16 b- Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi

NÖ: Nükleer karşıtlarına göre Ruslar bize bunu eski teknoloji ile yapacaklar diye bir iddia var.

NM: Bunun eski teknolojisi yok. Şimdi dördüncü kuşağa girilecek nerdeyse yakında. Tüm dünyada 2. kuşak reaktörler var bunlar eskidi. Ruslarınki 3. kuşak. 4. kuşak hayal. Arabalarda da vardı mesela ilk önce Doğan vardı, Anadol vardı, şimdiki arabalara bakın kaçınıcı kuşak. 2. Kuşak artık 4. ve 5. Kuşak. Aynı şekilde burada da o türden. Sen istesen de yapamazsın onları, yani buna sadece Rusya değil dünya da izin vermez. Ne yaptığına izin alıyorsun. Yani ben şuraya Akdeniz'in bir kenarına yapacağım, bu sadece beni ilgilendirmiyor ki. Akdeniz'deki herkesi ilgilendiriyor. Burada bir problem olduğunda bu sadece bana gelen bir tehlike değil ki, bunun % 90'ı bütün diğer ülkelere gidiyor. Akdeniz'e kıyısı olan değil dünyanın neresinde olursan ol bunun sana zararı var. Dolayısıyla aklınıza estiği gibi ben eski teknoloji kuracağım demek kendine zarar. Eğer öyle bir şey olursa onu yapanın riski var. Ben yaptım oldu gibi bir şey değil ki bu uluslararası mahkemeleri var. Onlar başka hiçbir yere santral yapamaz. Senin yaptığın çürük çıkıyor diye. Onlar afakî şeyler ve buraya yapmış olduğu yeni bir reaktör teknolojisi ve bunun aynısını Ruslar kendi ülkelerine kurdular, şu anda çalıştırıyorlar.

NÖ: Biz Rusya'ya öğrenci göndermişiz. Bu öğrenciler belli bir zaman sonra staj yapıp buraya dönecekler.

NM: MEPhI ve farklı yerlere gönderdik. Bu öğrenciler, kimya, fizik mühendisi gibi fenle ilgili bir alanda herhangi bir üniversitenin bölümünü kazanan bu öğrencilere dediler ki, siz başvurabilirsiniz. Onları, bir sınavdan geçirip oraya gönderdiler. Çoğu kazandı. MEPhI, Rusya'da Ulusal Nükleer Üniversitesi. Öğrenci kapasitesi 40 bin. Ankara Üniversitesi'ni düşünün sadece nükleer reaktörler üzerinde çalışıyor. İnsan yetiştireceksin. Başka hiçbir bölüm yok. Ankara Üniversitesi'nin mevcudu da 40 bin. Orada şimdi öğrenciler eğitim görüyorlar. İki yıl bitirdikten sonra staj görecekler, bu yıl o öğrenciler mezun olacaklar bizi de davet ettiler. Öğrencilerle görüştüm. Onların yaşam koşullarına da baktım öğrencilerin bir kısmı huzursuz tabii. Ya işte, ben ne yapacağım hep nükleer ile çalışanlar vazgeçiyor, ben nükleerden nasıl yırtarım diye, Rusya'dan kalıyor bazısı kendini attırıyor o zaman tazminat ödemiyor. Bu konuda verimi artırmak için MEPhI ile ilgili ortak çalışma yapmaya çalışıyoruz. Biz de gönderelim onlar da göndersin diye.

NÖ: Rusya'ya doğalgaz açısından bağlıyız. Nükleer açısından da bağlı olacağız diye bir görüş var.

NM: Doğalgazı İran'dan da alıyoruz başka yerlerden de getirmeye çalışıyorlar. Türkiye'de bir tane nükleer reaktör olması yaramıza merhem olmuyor. Türkiye'de dört tane nükleer reaktör açılacak. Planlanan dört tane. Sinop'ta şu an ihalesi yapılan Fransız-Japon ortaklığı var. Onlar da şu anda yapmaya çalışıyorlar. Hatta Akkuyu'ya 50 senedir nükleer kurmak için uğraşıyorlar. Oradan Almanlar da geçti oradan ne firmalar geçti. Hepsi yarım bırakıp gittiler. Hepsi yapıyormuş gibi yapıp gittiler.

NÖ: Neden yarım kaldı?

NM: Niye olsun öyle bir teknolojiyi vermek istemiyor mesela. Dünya konjonktürü bunu gerektirmiyor. Yapmıyor. Şimdi Ruslar yaptı diye Fransız ve Japonlar onlardan geri kalmamak için onlar da girdiler. Aynen rekabet gibi. Buralarda nükleer reaktör kurulursa, Türkiye aynı zamanda hem çevredeki, mesela Bursa'da araba fabrikaları kurulunca başka fabrikalar da kuruldu. Parçaları Türkiye kendisi üretti, yedek parçadır şudur budur. Türkiye'de bir sürü şirket bekliyor böyle bir alana gireyim. Nasıl girecek? Bir şekilde girmek istiyor. Türkiye'de bu reaktörler kurulduğu zaman bu teknoloji girmeye başlayacak. İnsanlar da cesaret bulup, bir döngü dönmeye başlayacak. Nükleer reaktör kuruldu biz de bu konuda

EK 16 c- Prof. Dr. Niyazi MERİÇ ile yapılan 23.02.2018 tarihli söyleşi

çalışalım, başka neler yapabiliriz, nasıl çalışabiliriz? Yani bu teknolojinin tohumları bir yerde atılmış olacak. Bize faydası bu.

NÖ: Rusya ile yakın zamanda bir uçak krizi yaşadık. Şu anda durum nedir?

NM: Şu anda bir sıkıntı yok. Ruslar buraya da geldiler, sizin oturduğunuz koltuğa da oturdular. Sonra barıştık ve çalışmalar şu an devam ediyor. Akkuyu'da da çalışmalar devam ediyor.

NÖ: Bugüne kadar nükleer ile ilgili kanunlar çıkarılmış, çalışmalar yapılmış yeterli mi?

NM: Şu anda bu konuda TAEK çalışıyor. Biz, nükleer konusunda böyle bir çalışma alanımız olmadığı için çok fazla bir şey bilmiyoruz ama öğrenmek istiyoruz. Şimdi ilgimiz o yöne yöneldi. Eğer daha önceden devlet yol almış olsaydı, şimdi bir sürü yetişmiş profesörlerimiz olmuş olurdu. Hayata geçmiş olurdu. Ama zararın neresinden dönsük kârdır. Bu işin ucundan hiç başlamazsan gelecekte de başlayamazsın. Dolayısıyla, bir şekilde bu alanda çalışmaların başlaması ve ivmelenmesi gerekiyor. Bizim de gayretimiz bu.

NÖ: Bu nükleer santraller Yap-İşlet-Devret modeli ile mi yapılacak Türkiye'de?

NM: Burada yapacaklar ve işletecekler. Yani biz onun elektrik enerjisini alacağız. Mesela Rusya'da üretsinler enerjiyi, tamam bize kablolarla gelsin. Bu böyle olmuyor. Mesela Keban'da üretilen enerjinin çoğu İstanbul'a gidene kadar kayba uğruyor. Niye? Sebebi sürtünmeden dolayı. Süper iletkenlik bulunmuş olsa oda sıcaklığında.

NÖ: Nükleerden de üretilen elektrik de gene kablolarla evlere ulaştırılmayacak mı?

NM: Türkiye'nin yakınında olduğu için mesafe kısa oluyor. Dolayısıyla ülkenin değişik yerlerine santraller kurulunca, ülke içinde olduğu için kayıp o kadar çok olmayacak. Hep bir bölgede değil, hepsi birbirine bağlı. En yakın bölgede ihtiyaç olmayınca diğer bölgelere devrediliyor. Hatta bunu ülkeler birbirine bağladılar. Bizde bir terslik olduğu zaman ya biz enerjiyi çekiyoruz veya onlara veriyoruz. Aybaşında bir şekilde hesaplaşıyoruz.

NÖ: Nükleer ile ilgili ilişkili kuruluşlar var mı, üniversiteler dışında?

NM: Bizde az önce saydığım dört üniversite var. Nükleer reaktör konusunda iyi yetişmiş eleman yok. Bulamıyorsunuz.

NÖ: 1972'de Türkiye Elektrik Kurumu kurulduğunda Nükleer Santral Dairesi kurulmuş, sonra bu personellerin hepsi dağıtılmış?

NM: Bu durum sadece Türkiye'ye ait bir durum değil. Mesela Amerika'da petrol krizinden sonra füzyon enerjisiyle ilgili bir sürü fizikçi istihdam etmiş. Bütün fizikçileri almış çalışmış ama petrol krizi geçtikten sonra bütün fizikçiler çıkartılmış, o fizikçiler ne yapmış? Onlar da medikal alana kaymışlar, bütün o medikal alandaki MR'lar, tomografiler vs. bütün bu mucitler hepsi oradan kaynaklanıyor işte. Başka olaylara sebep oluyor. Türkiye'dekilerin hepsi yurtdışına gittiği için ve burada uygun bir ortam bulamadığından kendilerini gösterecek bir alan olmuyor.

NÖ: Hükümet programlarında da hep var nükleer enerji yatırımları. Yapacağız diye, hedef koymuşlar.

NM: Bu, siyasilere tutarlılığına bağlı. Mahkemelere de katıldık. Duruşmada bunu söyleyen bir tıp doktoru, eskiden Ahmet Efendi'nin bir lambası vardı, bu kadar elektrik enerjisine hiç ihtiyacımız yok diyor. Ne diye üreteceğiz diyor. Duruşmada bunu söylüyor. Biz de böyle dinliyoruz.

EK 17 a- TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi

Naziye ÖZDEMİR (NÖ): Bülent Bey sizi tanıyabilir miyiz?

Bülent ÜLKÜ (BÜ): Yıldız Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisi mezunuyum. TEK ve TEDAŞ'ta çalıştım. Kuruma işçi olarak başladım daha sonra Genel Müdürlüğe kadar yükseldim. 2003'te emekli oldum. MTB Danışmanlık'ta çalışıyorum şu an.

NÖ: Özelleştirmelere neden gerek duyuldu? Özelleştirmeler amacına ulaştı mı sizce?

BÜ: Bana göre devletin elinde aşırı siyasi müdahalelerden dolayı artık kurumlar yürütülemez oldu. Diğer taraftan AB'ye giriş süreci çok hızlandı. Tabi bundan önceki siyasal iktidarlar tarafından oldu, bu iktidar süresinde de en üst seviyeye çıktı. AB, eğer AB'ne girmek istiyorsanız piyasalarınız bizim gibi olmalı, piyasalarınızı devletin tekelinden çıkarmalısınız dedi. Bu sebeple sadece enerji değil tüm piyasalar uydurulmaya çalışıldı. Alkol, tütün, buğday piyasası kuruldu. Ancak enerji piyasası mevzuatı en ileri onay alan, en iyi çalışılmış olanıydı. Bizden önceki bürokratlar tarafından çok iyi hazırlanmıştı. Enerji mevzuatı, A'dan Z'ye değiştirildi. İlk sonuçları TEK'in bölünmesiyle oldu. Buna göre piyasada tekeller kalmayacak, elektrik dağıtım şirketleri özelleştirilecek, elektrik piyasada alınıp satılan bir meta yani mal haline gelecek, rekabet oluşacak, özel sektör firmaları devreye girecek, özelleştirme yapılacak, fiyatlar düşecek, her şey güllük gülistanlık olacaktı. Ben buna inanan, özelleştirmelere sıcak bakan biri değildim. Genel Müdür olduktan sonra bir şeyler yapmak istedim ama satmaktan başka çare yok demeye başladım. Satalım kurtulalım noktasına geldim. Bakış açınıza bağlı. Elektrik fiyatları düşmedi mesela. Tarifelere bakıyorsanız dağıtım bedeli yükselmiş durumda. Özelleştirmeler sonrası böyle bir örnek yok dünyada. El koysak geri alsak bu da bir çözüm değil. Çözüm olarak halkın faturasına yansıtılmak görülmüş. Özelleştirmelerle özel sektörün yeni teknolojilerinden faydalanılmış, ancak elektrik fiyatlarında düşme olmamıştır. Özelleştirme ile kişiye özel ayrıcalıklar yapılmaya başlanmıştır. Örneğin Dicle, Aras ve Vangölü EDAŞ için ayrı mevzuat, diğer şirketler için ayrı mevzuat hazırlanmıştır. Bu mevzuat değişikliği özelleşmeden sonra yapıldı, yani bu firmalar zarar etmesin diye. Şimdi kâr etmektedirler. Ayrıca özelleştirmede amaç kayıp-kaçak oranının azaltılması iken bu oran artmış ve bu bedeli Türk halkı ödemek zorunda bırakılmıştır.

NÖ: Siyasilerin müdahalesi çok doğru bir şey midir?

BÜ: Elbette değil. Sadece elektrik konusunda değil, her şeye siyasiler karışıyor. Bence bunun nedeni, Türk halkının da her şeyi siyasilerden talep ediyor hale gelmiş olması. Demokrasinin halk tarafından yanlış anlaşılması. Örgütlü grupların mesela EMO, mesela Elektrik Tüketicileri Derneği'nin etkilerinin az olması ve hatta gün geçtikçe de azalıyor olması. Bu halk için de normal hale gelmiş görünüyor.

NÖ: 1970-1993 arasında 14 Genel Müdür değişmiş, hep siyasilerin mi etkisi oldu?

BÜ: Siyasi hükümetler de çok değişti. Tabii Genel Müdürler de. Değişim oldukça politikalar da değişiyor. Türkiye, Cumhuriyet ile yönünü Batı'ya çevirdi. Her şeyini kutsal kabul etti. Oysa TEK'in kuruluşunu yapan Fransız EDF'dir. Batı özelleştirmeye geçince biz de geçtik. Batıya yönelmek kötü değil ancak bu bir özelleştirme değil. Batıyı taklit ederek elektrik piyasamız Fransa'dan uzaklaştı. Oysa Fransa'da hala EDF tekel konumundadır. Burada Batı dediğim şey Amerika ve İngiltere eksenli. Özellikle Özal döneminde Amerika'ya kayma

EK 17 b- TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi

başladı. Mevzuatımız uydurulmaya başladı. AB'ye uyum ve ortak pazar görüşmeleri doğrultusunda mevzuatımız değiştirildi. Cumhuriyet kurulduğunda Fransa, İtalya ve Belçika ağırlıklı elektrik sektörü işletmeciliği vardı. Hatta bunları Cumhuriyet Hükümetleri de teşvik etmekteydiler. Ancak elektrik fiyatları çok yükseldi, dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk hükümetleri bu duruma el koydu. Daha sonra elektrik alanıyla ilgili Etibank kuruldu.

NÖ: Özal doğru yaptı mı özelleştirmede?

BÜ: Elektrik konusunda yapılanlar yanlıştı bence. Çünkü bu kurumlar bizim anamız, babamız, kardeşimiz gibi hepimizin ailesi. Felsefesi doğrudu. Amaçlananlar fiyatların düşmesi, rekabetin oluşması idi. Ama fiyat düşmedi. Bence bizim uygulamadan ziyade ahlakımızda sıkıntı var. Doların bir yerde sabitlenmesi lazım ki sistemde katakullu yapmayalım. Şu an özelleşenler içerisinde bir tek Kayseri ve Ayedam yatırım yapabiliyor. Diğerleri yapmıyor. Devlette olması doğru muydu? O da doğru değildi. Devlette olması halka hizmet ediyor olması demek değildi. Önde gelenlere hizmet ediyor olması demek olmamalı. Eleştiriyoruz ama aynı şeyleri yapmaya devam ediyoruz. Ayrıca elektrik şirketlerini denetlememiz lazım.

NÖ: Elektrikte planlama var mı?

BÜ: Elektrikte planlama özelleştirme ile kendiliğinden yok oldu. Yatırımcılara teşvikler getirildi. Yatırımlar patladı. AB müktesebatı çerçevesinde AKP doğal kaynaklardan enerji üretimine olağanüstü önem verdi ve güneş ve rüzgar elektrik üretim bedelleri düşürüldü, teşvik edildi. Lisanssız üretim yapılabilecek yasalar çıktı, düzenlemeler yapıldı. Yenilenebilir enerjiden elektrik üretimi elbette yeterli değil ancak çok önemli. Rüzgar, su, güneş bunlar hep parasız kaynaklar. Gaz için para veriyoruz mesela. Yunanistan ve İspanya bizim yenilenebilir enerjiye yaptığımız katkının nerdeyse 3 misli teşvik sağladı. Her tarafı güneş tarlası yaptı ve ithalatı durdurdu. Türkiye'nin 24 saat elektrik üreten santrallere ihtiyacı vardır. Kömür, gazda eğer rezerv varsa hidrolik santrallerde sürekli üretim yapabilirsin. Ama rüzgar eserse, güneş varsa üretim olabilir. Mesela yabancılar rüzgar burada esmedi mi başka yerde esiyorsa oraya kurmuş durumda santrallerini. Türkiye enerjisinin % 100'ünü dışarıya bağımlı üretiyor nerdeyse. Yüzde % 40'ını sadece dışardan alıyor olsaydık, o da iyiydi. Bir savaş çıktığında en azından tasarruf tedbirleri uygulayabilirdik. Oysa biz günü kurtarmaya çalışıyoruz. 1970'li yıllardan itibaren Türkiye elektrik planlamalarından vazgeçti. 1980'den sonra ise planlama öcü oldu. TEK'in ilk amirleri planlamacı idi. İlk başta kimse özelleştirmeye inanmadı. Özelleştirme vatan haini gibi görüldü. Özellikle Özal zamanında Genel Müdürlere talimat verildi. Karşı çıkanları görevden aldılar. Dışarıdan, sistemle ilgisi olmayan kişileri kurumun başına getirdiler. Bu kişiler bir şeyler yapmak için değil satmak için getirildi. Siyasi otoritenin vermiş olduğu talimata uyularak uyduruk-kaydırık formüllerle özelleştirmeler yapıldı. Bunlara ilk örnek Aktaş idi. Aktaş'ın mevzuatı özelleştirmesine devam edilsin diye değil, edilmesin diye hazırlandı sanki. Mahkeme bunu iptal etti. Mevcut mevzuata göre bunda kamu yararı yok dedi.

EK 17 c- TEDAŞ Eski Genel Müdürü Bülent ÜLKÜ ile yapılan 13.03.2018 tarihli söyleşi

NÖ: Elektrikte planlama olmalı mı?

BÜ: % 100 olmalı. Amerika'ya gittiğimizde kullandıkları sayaç okuyucuları düğmeli idi. Oysa biz düğmeli okuyuculardan sonra, optik okuyucu ve daha yenisini de kullanırken onlar hala düğmeli okuyucu kullanıyor ve bize eğitim veriyordu. Amerika bize dalga geçer gibi “biz sizin kadar zengin değiliz ki” dedi. “Sizin planınız yok” dedi. “Biz bu okuyucuyu 27 yıllığına kullanmak için planlama yaptık” dediler. Belki 4 teknolojiden sonra 5. teknoloji daha üstün olacak. Belki de 6. sınıfı kullanacağız dediler. ABD kapitalist bir ülke olduğu halde böyle söylüyordu, nitekim onların 500 yıllık planları mevcuttur. Planları çok uzun vadeli. Bizim öyle değil maalesef.

NÖ: Köy Devri nedir?

BÜ: Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda yabancı firmaların elinde olan elektrik şirketleri tarafından ya elektrik üretildiği yerde tüketiliyor, ya da tüketildiği yerde üretilmeye çalışılıyordu. Sonra belediyeler elektrik dağıtım işlerini üstlenmişlerdir. Önce Toprak Su, ardından Yol Su Elektrik daha sonra köy hizmetleri olarak köylere elektrik götürülmeye başlanmış, köylerde elektrik şebekeleri kurulmuştur. TEK'in kurulmasının ardından köy elektrifikasyonu işi kuruma verilmiş, TEK bünyesinde Köy Elektrifikasyonu Daire Başkanlığı kurulmuştur. 1982 yılında belediye ve köylerin elindeki tüm elektrik işi TEK'e devredilmiştir. İşte Köy Devri ile gelenler bunu ifade etmektedir.

NÖ: Yap-işlet-devret vb finansman modelleri hakkında bilgi verebilir misiniz? Al ya da öde hükmü ne içermektedir?

BÜ: Türkiye, elektrikte yatırım için para bulamayınca önce yap-işlet-devret finansman modelini uygulamaya karar vermiştir. Bu modelin uygulamasına mahkeme tarafından itiraz edilmiş, yerine yap-işlet modeli getirilmiş, mahkeme onun da uygulanmasına itiraz etmiştir. “Al ya da öde” hükmü gereğince almayı taahhüt edilen miktarda gaz için parasını ödeme zorunluluğu vardır. Yani kullanılmayan ve ihtiyaç fazlası gaz geri verilemediğinden parası ödenmek zorundadır. Bu sebeple Türkiye elinde kalan gazı değerlendirmek amacıyla yeni doğalgaz santralleri kurmuştur. Bunlara örnek 1985'te devreye giren Hamitabat santrali ve Ambarlı santralidir. Bunlar çok kısa sürede kurulan santraller olup, hemen üretime başlamışlardır. Bu sebeple Türkiye her kriz döneminde doğalgaz santrali kurmaya başlamış, zamanla doğalgaza bağımlı hale gelmiştir.

NÖ: Mobil santraller hakkında bilgi verebilir misiniz?

BÜ: Mobil santraller ya gemi ya tırın üzerine kurulabilen, nerede elektrik sıkışması varsa oraya elektrik sağlayan santrallerdir. Ancak, Türkiye'de kurulan mobil santraller betonarme santrallerdir. Devlet, ülkenin güneydoğusundaki sorunlar sebebiyle yatırım yapamıyor, özel sektöre de bu bölgede yatırım yapmak hiç cazip gelmiyordu. Ancak buna rağmen kurulan santraller de elektrik ihtiyacını karşılamakta oldukça faydalı olmuşlardır.

NÖ: EPIAŞ için ne diyebilirsiniz? BÜ: AB müktesebatına uygun hazırlanan EPIAŞ'ta, elektrik alıp satılmakta olup, bir elektrik borsası işlevi görmektedir. TEİAŞ-PMUM'dan ayrılarak İstanbul'da kurulmuştur.

EK 18 a- TEK Eski Genel Müdürü Birkan ERDAL ile yapılan 19.03.2018 tarihli söyleşi

Naziye ÖZDEMİR (NÖ): Sizi tanıyabilir miyiz?

Birkan ERDAL (BE): Elektronik Yüksek Mühendisiyim. Bir dönem TEK’te Genel Müdürlük yaptım.

NÖ: Özal Dönemi Enerji ve elektrik politikalarından bahsedebilir misiniz?

BE: Özal dönemi öncesinde günde sekiz saate varan elektrik kesintileri vardı. Bu kesintiler sanayin üretim yapamaması demek olduğundan çok ciddi sıkıntılardı. Yani bir takım imkânı olan yatırım çeşidi olarak gece çalışabilenler çalışırdı yoksa kapanırdı. Özal her türlü çabayı gösterdi, en önemli yatırımlardan biri Soma santralidir. O dönemde gerekli teknoloji ve para da yoktu. Özal, Soma santrali bedelini narenciye satışı ile karşıladı. Enerjiye yatırım yaptı ve sanayi üretimi devam etti, sanayi darboğazı aşıldı böylece.

NÖ: Özelleştirmelerle ilgili olarak KİT’lerin özelleşmesi konusunu anlatabilir misiniz?

BE: Özal, özelleştirme taraftarıydı ama TEK Demirel zamanında özelleşti. TEK, önce ikiye sonra TEAŞ üçe ayrıldı, derken Dağıtım bölgeleri 21 bölgeye ayrıldı.

NÖ: 1984 yılında 3096 sayılı kanun çıkarıldı. Bu kanunun faydası oldu mu?

BE: Bu çok akıllıca bir karardı. Sanayicinin elektrik üretimine dair sıkıntılar, engeller vardı. Otoprodüktör tarzı vardı ama Sümerbank gibi kurumlar için vardı, bu engeller esnetilerek özel şirketlere de kendi elektriğini kendi üreten santral yapma hakkı verildi. TEK kaynaklarıyla devlet yatırımını yaptı. Özel sektör de kendi elektriğini kendi üretmeye başladı. Bu tekelcilik değildi aslında, hem gereği hem faydası vardır bunun, ama bu boş bir takıntı gibiydi. Devletin elinden gitmesin görüşü. Ama özel sektör eğer sen bana bu elektriği veremiyorsan ben üretiyim dedi ve kendi elektriğini kendi üretmeye başladı.

NÖ: TEK’te Genel Müdür görev süreleri çok kısa?

BE: Her kurum için geçerli bu durum. Eğer üst kademedede çok sık görev değişiyorsa tabii siyasilerin müdahalesi ile. Uzun süreli istikrarlı yönetimde genelde başarılı olursunuz.

NÖ: TEK neden 1993’te ikiye ayrıldı?

BE: O günün politikasına göre özelleştirmeye uygun hale öyle getirilebileceği düşünüldüğü için, yani önce dağıtım ve üretimi ayırılalım. Dağıtımın özelleşmesi pazarı yaratmak içindi. O tarihteki özelleşme planı birkaç basamaklıydı. Üretilen elektriği sadece devlet alıp satacaksa bu faydalı olmaz. Pazar olmaz. Alıcıyı çeşitlendirirseniz rekabet olur ve faydalı olur bu sebeple dağıtım bölgelere ayrıldı.

NÖ: TEAŞ gerçekten zarar ediyor muydu?

EK 18 b- TEK Eski Genel Müdürü Birkan ERDAL ile yapılan 19.03.2018 tarihli söyleşi

BE: Eğer bir Şeyin kâr etme potansiyeli varsa sonuna kadar kâr etmiyorsa bu zararlıdır bence. TEAŞ'ın zararının hesap edilmesi mümkün değil. Afşin Elbistan uzun süreli bir yatırım imiş. Bu yatırım için alınan kredilerin geri ödenmesi imkânsız hale gelmiş. Faaliyetine göre hesaplayarak, kullanılan hammaddeyi, personel giderini vs. maliyetini bilmek gerekir ki bu ifadeler özelleştirme karşıtlarının laflarıdır. TEAŞ zarar ettiği için özelleşti diyenler bana göre doğru değil, özel sektör kâr etmeyeni almaz ama alabilir de kâra geçirebilir. Özel sektör kâr etmek için işlemlerini de hızlıca yapar. Yani, özel sektörün dinamizmini devlet kuruluşlarına katma modelini katarsanız doğru yapmış olursunuz. Özelleştirilen hiçbir santrali kimse cebine koyup gitmiyor. Bu ülkede çalışıyor özel sektör.

NÖ: Türkiye'de yapılan özelleştirmeler faydalı oldu mu amacına ulaştı mı?

BE: Özelleştirmenin birden fazla amacı vardır. Biri gerçekteşi mesela kaçak ve kayıplar azaltıldı.

NÖ: Aktaş Hakkında bilgi verebilir misiniz?

BE: İlk özelleştirilen şirket. Aktaş'ın çok para kazanıp devlete çok borcu olduğunu varsayarak, TEK Genel Müdürü ve yönetim kurulu üyelerini Enerji Bakanı tarafından suçlanmışlardır.

NÖ: Yİ, YİD ve İHD modelleri faydalı oldu mu sizce?

BE: O dönemde ciddi bir enerji eksikliği vardı. Devletin elinde bu yatırımları yapacak kaynak yoktu, kaynak arandı. Özel sektör bu modeller ile elektrik sıkıntısından kurtardı.

NÖ: Özal'ın Türkiye'de neyi değiştirdiğini söyleyebiliriz?

BE: Özal o kadar ileri görüşlüydü ki. Özal Türkiye'yi çağ atlattı. Biz o dönemde iş adamı gelirken onu görmek istemezken işadammın bu ülkenin zenginliği olduğunu öğretti bize.

NÖ: şu an izlenen enerji ve elektrik politikaları doğru mudur?

BE: Doğrudur. Akıllıca teşvikler var ülkede şu an. Özellikle yenilenebilir enerjide. O sanayiye de getirmeyi taahhüt eden firmaları da teşvik ederek bunlardan enerji üretimini teşvik etmektedir.

NÖ: Herhangi bir savaş durumunda kendi kendimize yeter elektriğimiz var mı? Özelleştirilen santrallerden elektrik üretmez diye korkmamız mı gerekir?

BE: Devlet buna engel olur elbette. Tesis devletin, milletin malıdır. Devletin ihtiyacı olursa elektrik santraline değil, sizin elinizdeki her türlü mala el koyabilir. Böyle bir Şey olması mümkün değildir.

EK 19 a- EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi

Naziye ÖZDEMİR (NÖ): Sizi tanıyabilir miyiz?

Sefer BÜTÜN (SB): 39 yıl kamuya hizmet ettim. 35 yılı elektrik kurumunda geçti. Kurumda Mühendis, Başmühendis, Müdür Yardımcısı, Müdür, İşletme Müdürü, Tesis Müdürü, Grup Müdürü, Başmüfettiş, Genel Müdür Yardımcısı ve Genel Müdürlük görevlerinde bulundum.

NÖ: TEAŞ, zarar mı eden bir kuruluştu?

SB: Öyle bir şey olduğunu düşünmüyorum. Daha çok fonksiyon itibariyle, işlerin tarifi itibariyle ve özelleştirmeye hazırlık olması açısından TEAŞ, iletim, üretim, ticaret diye ayrıldı ve TEİAŞ, EÜAŞ, TETAŞ oluştu. TEAŞ içinde ticaret fonksiyonu yoktu. Bu görev farklı birimlerce yerine getirilmekteydi. TEAŞ içinde iletim ve üretim yer alıyordu. O zamanlar ticaret fonksiyonu yoktu. Yİ, YİD santralleri ortaya çıkınca bunların işini takip eden birime ihtiyaç duyuldu, ticaret ve taahhüt gerekti ve TETAŞ kuruldu. Fiyatı, miktarı takip edecek, sözleşme yapacak, denetleyecek bir kuruma ihtiyaç duyuldu. TETAŞ ucuz maliyetli elektrik ile pahalı maliyetli elektriği alıp Türkiye ortalamasını tutturmak üzere bir araya getirerek satıyordu. O zamanlar fiyat birliği vardı. Üretimde zarar olmadı. Çünkü Yİ, YİD ile sözleşme fiyatlarından anlaşılıyordu. Pahalıydı ama bu zarar anlamına gelmez. BOTAŞ ve TEDAŞ'ın zararı vardı. 2001 ve 2008'de enerji krizleri oldu, eksiye gitti üretim. Sanayileşme yoktu o zamanlar. Sanayi tesisleri çalışmayınca elektrik talebi olmuyordu. Yeni yatırım ve üretim olmuyordu. O sebeple kriz oldu. Elektrik talebi düştü, tabii global krizlerden kaynaklanan krizler de etkiliyor sizi doğal olarak.

NÖ: TEAŞ neden 3'e bölündü? AB, IMF'nin etkisi olabilir mi?

SB: Bu, bir gelişme idi. Avrupa'da yapılanmalar böyleydi. Türkiye de Avrupa'nın bir parçasıdır. TEK kurulduğunda güzel bir yapılanmaydı. Fakat ülke hızla gelişti ve gövde büyüdü, baş küçük kaldı. Baş, gövdeyi götüremedi. Önce ikiye ayrıldı TEK. Sonra TEAŞ 3'e ayrıldı. Daha ufakken idaresi kolaydı ve tek elden yönetimi mümkündü. Ancak, Kurum öyle büyüdü ki hepsini ayrı ayrı Genel Müdürlük olarak icra etmesi gerekti.

NÖ: Fransa'da EDF hala devam ediyor tek kurum olarak?

SB: Onlar başardı. Ama biz devam ettiremedik.

NÖ: EÜAŞ'ın kurulduğunda görevi neydi?

SB: Elektrik üretiminin %75'i kamunun elindeydi. Bu santrallerin işletilmesi, rehabilitasyonu, bakımı, revizyonu lazımdı. Bir de DSİ'nin yaptığı ve ondan devralınana santraller vardı. Bunların da işletilmesi, finansmanının sağlanması, programlarının yapılması, bakımlarının yapılması üzerine EÜAŞ kuruldu.

NÖ: 2004 belgesinde mi EÜAŞ'ın özelleştirilmesine karar verildi?

SB: O belgede var evet. Özelleştirilmeyecek termik santraller, İstanbul-Ambarlı, Çan, hidrolik santrallerden de sınırlanması kaldı. Özellikle Fırat ve Çoruh havzasındaki birtakım santraller EÜAŞ'ta kaldı.

EK 19 b- EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi

NÖ: Sizce santrallerin özelleştirilmesi iyi mi, kötü mü oldu?

SB: Başlangıçtaki düşünceye uygun yönetilseydi, amaca uygun olsaydı iyiydi. Ama sonradan iyi olmadı bence. Özelleştirmede amaç, kaliteli, sürekliliği olan, maliyeti düşük üretim, çevresi daha temiz ortam sağlamaktı. Ama bu hedeflere ulaşamadı. Kamuda olduğu dönemdeki tüm yatırım ve üretim maliyetleri bugün aranır hale geldi. O sebeple özelleştirmenin amacına ulaşamadığı düşüncesindeyim.

NÖ: Özelleşme ile elektrik fiyatları ne duruma geldi?

SB: Kamuda, denetim olmalı. İşin düzgün işlemesi için bu işleri kontrol eden, hatta sıkıntı varsa önünü açan, destek olan, açık, şeffaf faaliyetleri olan olmalıydı. Faturalar içinde 20 tane kalem var. Birbirinin içine gizlenmiş durumda. O sebeple amacına ulaşamadı. Örneğin kamudayken bir yerde elektrik kesildiğinde devlet müdahale eder. Özelleşince üretime dönük yatırımlar gerçekleşmedi. 3 gün elektriği kesilen yerler oldu özelleşince. Şebekeler eski, özel sektör için de bunlar büyük para ve yatırım. Devlet de para ayıramadı alanlarda, yapamadığını özel sektör yapacak diye vermişti. Özel sektöre verilen yatırım süreleri sürekli uzatılıyor. Özel sektör para kazanmak için giriyor ama sırf ölçü bu olmamalı. Bir programa bağlanabilirdi özel yatırımlar. Diyelim 3 ünitelik bir yatırım var, bu sene bir ünite, ertesi yıl diğeri vs şeklinde programa bağlanabilirdi. Ama öyle olmadı. Örneğin 2018 sonuna kadar dendi. Yapılmadığında 2020'ye dek uzatıldı.

NÖ: Özelleştirmelere nereden başlandı?

SB: Elektrik dağıtımından başlandı, hem üretim de özelleşti. TEİAŞ özelleşmedi ancak TEİAŞ'tan ayrılan PMUM görev yapamaz hale gelince, EPİAŞ olarak ayrıldı.

NÖ: Özelleştirilen santrallerin devlet zararına ortak mı olmaya çalışıyor?

SB: Öyle bir şey yok. Zarar etme durumu olmaması lazım. Devlet onlara, tahsilat oranı düşük olan yerlerde destek verdi. Örneğin hedeflerden biri kayıp-kaçığı azaltmaktı. Özelleştirilmeden önce kayıp-kaçığın çok yüksek olduğu yerlerdeki bedel tüm ülkeye dağıtılıyordu. Şimdi kayıp-kaçık olan bölgelere kondu. Bu oran mutlaka azalmıştır. Ama Türkiye ortalamasına gelmemiştir kanımca.

NÖ: Özelleştirme ile elektrikte planlama terk mi edildi?

SB: Herkesin kapasiteleri bilmesi lazım. Günlük hareketlerde arızalanan santral yerine başka santralin takviyesi gerekli olduğundan Enerji Bakanlığı'nın planlamayı bilmesi şarttır. Çünkü böyle durumlarda fiyat isteniyor, hangi fiyat uygunsa ona öncelik tanınıyor. Kurulu kapasiteyi bilmek zorunda bunlar planlamadır. Üretim yapacağım dediği halde üretemeyen şirketler yerine elektriği daha pahalı üreten şirketten satın alıyor. Üretemeyen üreticiye de fiyat kesiliyor.

NÖ: Herhangi bir savaş durumunda Türkiye'de elektrik sıkıntısı yaşanır mı?

EK 19 c- EÜAŞ Eski Genel Müdürü Sefer BÜTÜN ile yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi

SB: Sanmıyorum. Çünkü yeterli kapasite var. Eskiden 2001, 2008 krizleri gibi durumlarda 1 MW'a muhtaç olunan zamanlar oldu. Şimdi kurulu güç arttı, kapasite arttı.

NÖ: 2006'da EÜAŞ'ın değişen ana statüsü özelleştirmeye kolaylık olsun diye mi yapıldı?

SB: Sanırsam kömür santralleriyle ilgiliydi bu değişiklik. Özelleştirmeden sonra kamu yatırım yapamaz hale geldi. Yaşlı santrallerin üretimi karşılama imkânı yoktu. Özelleşse dahi buralara ayrılacak konusu da yer aldı sanıyorum.

NÖ: Serbestleşmeyi nasıl tanımlarsınız.

SB: Serbestleşme piyasaya müdahale etmemek, iletim, üretim, dağıtımın birbirinden ayrılarak kendi kuralları içinde faaliyetlerini yürütmesi demektir.

NÖ: Özal döneminde izlenen enerji ve elektrik politikaları nasıldı?

SB: Özal, serbest piyasadan yana biriydi. Ekonomik görüşü oydu. Türkiye Özal ile atılım yaptı, kabuğunu kırdı. Çok içine kapanıktı. Atılıma ihtiyacı vardı. Özal bu kapıyı araladı. İşadamlarına onun-bunun adamı denirdi. Özal, Türk insanının ufkunu açtı, bu işadamlarıyla yurtdışına çıktı. Öbür türlü olsaydı koruma duvarları arkasında gelişemezdi Türkiye. Global dünyaya Özalla uyum sağladı. Türkiye ivme kazandı. Tabi her dönemin eksisi artışı olabilir. Ülkenin kalkınmasında zorluklar ve güzel getiriler de vardır.

NÖ: 1982'de bir araya gelen elektrik hizmetleri, 1984'te 3096 sayılı kanunla özel sektöre açıldı bu hizmetler. Bu kanuna neden gerek duyuldu?

SB: Türkiye yatırım yapamıyordu. İzmir-Aliğa'da Adapazarı'nda vs santraller yapıldı. Yapılmasaydı elektrikte çok zor durumda kalınabilirdi. O dönem bunlar çok eleştirildi. Ama iyi ki o santraller yapıldı. Yoksa darboğaza girilirdi.

NÖ: Şu an çok doğalgaz alıyoruz. Zamanında da çok fazla doğalgaz alındığı için mi doğalgaz santralleri kuruldu?

SB: Hidrolik suya bağlı, Türkiye petrol ve doğalgaz açısından kıt kaynaklara sahip. Doğalgaz santralleri kurtarıcı oldu. Demirel, en pahalı enerji olmayan enerji diyordu. Nükleer devreye girince, yenilenebilir enerji üretimi artınca doğalgaza bağımlılık azalacaktır.

EK 20 a- TETAŞ Eski Genel Müdürü Hayrettin YILDIRIM ile Yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi

Naziye ÖZDEMİR (NÖ): Hayrettin Bey sizi tanıyabilir miyiz?

Hayrettin YILDIRIM (HY): ODTÜ Ekonomi-Siyaset Bölümü mezunuyum. DPT, Hazine Müsteşarlığı, Başbakanlık, yurtdışında ekonomik ticaret baş müşavirliği görevlerinde bulundum. 2001 yılında Enerji Bakanlığı TETAŞ Genel Müdürü oldum. Bu görevi 2001-2003 yılları arasında yürüttüm. TETAŞ'ın ilk Genel Müdürüyüm.

NÖ: TETAŞ'ın görevi nedir?

HY: TETAŞ, özel sektörün ürettiği elektriği, EÜAŞ'ın ve TEAŞ'ın elektriğini almak ve TEDAŞ'a toptan satmaktı. Devletin ikili anlaşmalarla elektrik ürettirdiği Yİ-YİD santrallerinden enerji alımını yapmaktaydı. TETAŞ'ın doğrudan müşterileri de vardı. TETAŞ, toptan elektrik ticareti yapmaktadır. Toptan satışı TEDAŞ'a, perakende satışı doğrudan müşterilere yapıyordu.

NÖ: TETAŞ özelleşir mi?

HY: TETAŞ'ın üzerine kayıtlı herhangi bir memaliki yani malı yoktur. Bütün elektriği TETAŞ almaktadır. Bunlara üretilecek olan nükleer ve yenilenebilir enerji de dahildir. Ancak artık TETAŞ hepsini almıyor. Dağıtım şirketleri özelleşince bunlar dışarıdan da elektrik almaya başladılar şimdi dağıtım şirketleri tedarik şirketi oldu. Doğrudan piyasaya elektrik satan kurumlar gelişti özelleştirme ile. Bunlar özel sektör olduğu için bunların alım taahhüdü de yok. TETAŞ sadece EÜAŞ'ın, üretilmeye başlanınca nükleer elektriği, kanunla kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir. Özel sektöre satılan termik santrallerde üretilen elektrik verimli işletilemedi ve piyasadaki enerji fiyatı düştü. Örneğin doğudaki dağıtım alan şirketler buradaki kayıp kaçığın imzalamış oldukları sözleşmelerden çok daha fazla olduğunu gördüler. Aradaki farkı devlet onlara ödüyor şu an bu da doğru değildir. Bu şirketlerin sonradan ihale şartları değiştirildi. Bu farklar vatandaşın cebinden çıkmaktadır.

NÖ: TEAŞ zarar eden bir kuruluş muydu?

HY: TETAŞ, EPDK'nın kuruluşu ile oldu. Yeniden yapılandırma programı adı altında bölünme oldu. Devlet üretim sektöründen çekilecekti. Özelleştirmeyi yapabilmek için TEAŞ bölündü. EPDK, regülasyonu yapacak, TEİAŞ iletimden sorumlu olacak, TEDAŞ zaten özelleştirme kapsamına alınmıştı. EÜAŞ, üretim birimlerinin özelleştirilmesi için kuruldu. TETAŞ ise ihtiyaçtan doğdu, devletin Yİ, YİD santrallerinden üretilen elektriği almak, devletin yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için kuruldu. Sonra, yeni görevler de verildi TETAŞ'a. Özelleştirmeler, yeniden yapılanmalar, hala ikili anlaşmalara alım garantisi verilmesi saçmalaktır. Özelleştirme ile enerji fiyatı düşmüştür. Ancak faturalara kayıp-kaçak bedelini sokmuşlardır. Dağıtım bedelinin içinde kayıp-kaçak bedelinin olması doğru değildir. Oysa her zaman özel sektörün dinamizmini ortaya çıkarmak lazımdır. Dağıtımdaki özelleştirmeler kalite ve maliyet düşüşü sağlamamıştır. Ama enerji üretimi artmıştır. Tüketim ise o kadar artmadı çünkü ekonomide büyüme yavaşladı. EPDK, enerji üretim ve tüketimini doğru tahmin edemedi, üretimi yanlış yönlendirdi. Şu an 7-8 cente satılması gereken elektrik 4-5 cente satılıyor. Hükümet enerji fiyatlarını artırmıyor, sebebi ise oy avcılığıdır.

EK 20 b- TETAŞ Eski Genel Müdürü Hayrettin YILDIRIM ile Yapılan 20.03.2018 tarihli söyleşi

Enerji sektörünü hükümet serbest bırakmamıştır. Lisanssız üretim çıkarıldı. Bu durumda 1 ampullük elektrik üretimi olan için santral kurulması doğru değildir.

NÖ: TEAŞ'ın bölünmesi ihtiyaç mıydı? Yoksa dünyada da böle miydi?

HY: Türkiye'de o zamanlar kayıp-kaçak düşürülemediği, sattığı enerjiyi de tahsil edemediği için elektrikte kesintiler oluşurdu. Bütün zarar eden kurumların nedeni devlettir. TEAŞ'ın üçe bölünmesi dünya konjonktürüne uyarlandı. Sürekli elektrik kesintileri oluşurdu ve arz güvenliği yoktu. Kayıp-kaçak düşürülememesi sebebiyle sektörde çalışan kamu kurumları da zarar ediyordu. IMF ve DB kamudaki zaafımız nedeniyle özelleştirin, regülatör olarak EPDK'yı kurun önerisinde bulunmuşlardır. TEAŞ'ın finansman sorunu vardı. Alacağı var ama parası yok. TEAŞ ve EÜAŞ böyleydi. Zarar eden kurum TEDAŞ idi. BOTAŞ zarar ediyordu. Enerjiyi satan TEDAŞ zam yapamadığı için zarar ediyordu. TEAŞ, finansman sıkıntısına giriyordu.

NÖ: TEK'in ikiye bölünme nedeni ne olabilir?

HY: TEK çok büyümüş, idaresi zorlaşmış, üretim, iletim, dağıtım görevlerini yapıyordu. Diğer ülkelerde de ayrıldı. Ayrılmayanlar da oldu tabii. Üretim ve iletim TEAŞ'ta, dağıtım TEDAŞ'ta oldu.

NÖ: Özelleştirme ile kayıp-kaçak azaldı mı?

HY: Kayıp-kaçak azalmadı. Özelleştirmenin başarılı olduğu kısım üretimdir. Üretici fiyatları düştü. Elektrik fiyatları enflasyon oranında artmadı. Ancak dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesi başarısızdı.

NÖ: Elektrikte planlama var mı?

HY: TEAŞ elektrik ihtiyacını belirler, EPDK'ya sunar ve yürürlüğe girer. Başarılı olduğunu düşünmüyorum. Olsa bile başarısız. EPDK, özgür değil. Koalisyon hükümetleri iyi bir şeydi. Rüşvet ve hırsızlık azalıyor ancak tek parti iktidarında her şey gizli kapaklı yapıyor.

ÖZGEÇMİŞ

1979 Tekirdağ doğumlu olan Naziye ÖZDEMİR, 2002 yılında Marmara Üniversitesi İngilizce İşletme Bölümünden mezun olmuştur. 2009-2011 yılları arasında Yüksek Lisansını Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yapmıştır. 2012 yılında aynı Enstitü'de Doktora eğitimine başlamıştır.

2015 yılından itibaren Türkiye Elektrik İletim A.Ş. İşletme ve Bakım Daire Başkanlığı'na bağlı Güç Trafoları Onarım ve Laboratuvarlar İşletme Müdürlüğü'nde Şef olarak görev yapmaktadır. Evli ve 2 çocuk sahibidir.

